

CARDOR
RESAR
TUS

SARTOR RESARTUS

TOMÁŠ CARLYLE
SARTOR RESARTUS

ŽIVOT A MYŠLENKY

PANA

TEUFELSDRÖCKHA

VE TŘECH DÍLECH

Z ANGLICKÉHO

PŘELOŽIL

ALBERT VYSKOČIL

STARÁ ŘÍŠE

MCMXX

Mein Vermächtniss, wie herrlich weit und breit!

Die Zeit ist mein Vermächtniss, mein Acker ist die Zeit.

GOETHE

K N I H A

I

KAPITOLA I.

Ú v o d e m

Uvažujeme-li o stavu dnešní, tak pokročilé kultury a pomyslíme, kterak hořící pochodeň vědy byla nesena s větším nebo skrovnějším úspěchem více než po pět tisíciletí, jak zvláště v této době nejen že ona pochodeň nezhasíná, ba prudčeji plane, a že bez počtu knůtků a sirek jejího rodu svítí všemi směry, takže nejmenší skulina, nejnepatrnější doupek, ať v přírodě nebo v umění, nezůstává neosvětleno: překvapí poněkud přemítavého ducha, že posud jen tak málo, takřka nic stěžejného nebylo napsáno o šatech ani z filosofického, ani z dějepytého hlediska.

Naše gravitační theorie jest právě tak dobrá, jako dokonalá. Jest známo, jak Lagrange dokazuje, že planetární soustava podle této domněnky potrvá na věky; Laplace ještě chytřeji smýšlí, že nemohla být stvořena podle jiného plánu. Tak se při nejmenším přispěje, aby naše výkazy o rychlosti lodní jízdy byly pečlivěji pořádány a všeliká námořní plavba zřejmě se usnadnila. Z geologie a geognosie víme dosti: a tak pracemi našich Wernerů a Huttonů

jakož i velkým duchem jejich žáků dospěli jsme tak daleko, že mnohým Královským Společnostem jest stvoření světa sotva větším tajemstvím nežli pečení koláčů. Vzhledem k posledním, totiž koláčům, jsou hlavy, kterým působí značné potíže otázka o tom, „*jak se jablka dostala do koláčů*“. K čemu šířiti se v našem pojednání o společenské smlouvě, ustáleném vkusu a tahu slanečků? Což postrádáme nauky o rentách, nemáme theorie valut, filosofie řeči, dějin, hrncířství, duchařství i opojných nápojů? Veškeren život člověka a všechno jeho okolí jsou odhaleny a vysvětleny. Sotva která částěčka nebo vláčekno jeho duše, těla i jeho majetku zůstaly nevyšetřeny, nepitvány, nezdestilovány a nevysušeny nebo vědecky nerozloženy. Duševní naše schopnosti, a není jich jak se zdá málo, mají své Stewarty, Cousinsy a Royer Collardy: i každá buněčná, cévní a svalová tkáň se honosí svým Lawrencem, Majendiem a Bichâtem.

A kterak to, zeptá se pak přemítavá duše, kterak to, že tkáň všech tkání nejznamenitější, jediná skutečná tkáň mohla být vědou tak nadobro nepovšimnuta, — právě tkanivo šatů, ať bavlněné či jiné, jež lidská duše obléká a nosí nejsvrchněji, které uzavírá a skrývá všecka tkaniva ostatní, v němž pracují všechny schopnosti člověka, i hýbe se a žije všechna jeho bytost? Když pak přece pošetilý nějaký mudřec pochroumaných křídel upřel svůj sovi pohled v onu temnou oblast, ostatní přelétli jí zhola bez pozornosti, pojmajíce šat jako cosi nikoliv náhodného, ale sa-

mobytného a přirozeného, jako jest listí stromu nebo peří ptačí. Ve všech domněnkách zjevoval se člověk mlčky jako *ošacené zvíře*, ačkoliv jest od přirozenosti *zvířetem nahým*, a toliko za zvláštních podmínek úmyslně a účelně skrýval se pod škraboškou šatů. Shakespeare praví: Jsme tvorové ohlížející se vpřed i vzad; tím více překvapí, že se trochu nerozhlédneme kolem po tom, co máme přímo na očích.

Tu však, jako v mnohém jiném, přichází nám na pomoc učené a neúnavné, hluboce přemýšlivé Německo. Jest to vlastně požehnání, že v tak bouřlivé době ještě jest země, kde by abstraktní myšlenka došla ochrany. Za hřmotu a běsnění emancipace katolíků, zlořádů voleb a pařížských bouří, ohlušujících sluch Francouzův i Angličanův, pokojný Němec bdí na stráži vědy, odkud hlučícím a běsnícím zde i jinde čas od času vážně zaduje v roh své: „*Höret ihr Herren und lasset's euch sagen*“, nebo jinými slovy, říká světu, který této skutečnosti lehko zapomíná, kolik opravdu uhodilo. Nezřídka bývá Němcům vytýkána jejich neplodná píle, jako by zacházeli na scestí, kde ničeho nepoznají, leda strážení pouti; jako by zřikající se zlatého důlu peněžnictví a oné politické porážky tučných volů, čím člověk tuční sám, bez cíle i účelu pásli v houšti po borůvkách a medvědicích, až posléze pak zapadnou v odlehle bažiniště. Z této nemoudré vědy, která, jak praví náš humorista,

„hned geometricky chce říci,
jak mnoho piva ve sklenici“,

a více ještě touto zcela pobloudilou pilí, kterou spatříte mlátiti prázdnou slámu, nelze obhájití praničeho. Pokud lze Němcům přičísti co podobného, potud ovšem pone-sou toho i následky. Přes to však budme pamětlivi, že i ruská step chová své mohyly a zlaté ornamenty, že ne-jeden zdálky pustý a do skalin uvězněný kraj, byv nav-štiven, prostře se jako nádherné údolí před námi. Zajisté usiluje kritika vždy a všude nejen, aby zřizovala ukazo-vatele a znamení cesty, ale i záseky stavěla a nepřestupné přehradý lidské mysli. Jest psáno: „Mnozí budou pilně zpytovat i rozmnoženo bude umění.“ Nejprostší příkaz jest nepochybně tento: ponechme každé rozumné bytosti, aby šla svou cestou a pohleďme, kam tak dojde. Neboť ne pouze ten či onen člověk, ale všichni lidé utvářejí lid-stvo a jich společné úkoly tvoří úkol všech. Jak často jsme již vídali některého z těchto dobrodružných a snad i mno-ho vysmívaných poutníků, který posvětil na nejednu z o-něch odlehlých končin, zanedbávaných, ale významných pro život, objevil její skryté poklady a tak dlouho pak o nich rozhlašoval, až obrátil k nim obecný zřetel i snahu, a rozruch byl tak probuzen úplna. A právě na těchto zdánlivě snad nesmyslných výpravách vztyčoval nové vlajky a zakládal obytné osady v bezměrné, kolkolem obklíčené řiši nicoty a tmy. Moudrý byl muž, který nabá-

dal k tomu, aby se dopřálo výzkumu volného pole, rozhlížeje se bez bázně po všech třiceti dvou stranách větrné růžice, jak a kde se mu zalíbilo.

Jest snad ukazatelem trudného stavu, v jakém skutečná věda, zvláště pak pouhá mravní nauka živoří mezi námi Angličany, jak naše obchodní svrchovanost a bezcenná ústava, vtiskující politickou nebo jinou praktickou tendenci veškeré anglické vzdělanosti a snaze, láme volná křídla myšlenek, takže nejen postrádáme filosofie šatů, ale, přiznejme, není vůbec podobné filosofie vzniklé u nás a uveřejněné v našem jazyku. Která z anglických hlav zvolila by takovou látku nebo k ní náhodou dospěla? Tak tímto nerušeným, řekněme uzavřeným stavem německého učence, který mu však dovoloval, ba sváděl ho, aby ve všech možných vodách lovil nejmožnějšími sítěmi, zdá se pravděpodobným, že obtížné pojednání, které tu předkládáme, přes důsledky, k nimž dochází, uvázlo by na čas v dosavadní skrytosti. Vydavatel těchto stran, ač jinak muž vyspělých badatelských schopností a snad i sdostatek soudný, doznává přes to, že nedospěl nikdy k svrchu uvedeným, velmi prostým postřehům o našem naprostém nedostatku filosofie šatů, až právě v poslední době, a to ještě z cizího popudu. Namanula se mu totiž nová kniha, spis profesora Teufelsdröckha z Weissnichtwo. Dílo pojednává výhradně o zmíněné látce slohem, který, ať chápán nebo neporozuměn, nemůže být opomíjen ani největším slepcem. Na způsob myšlení vydavatelova nezůstalo

toto významné pojednání svými naukami bez účinku, ať jim svými soudy přitakává, nebo odporuje.

„*Die Kleider, ihr Werden und Wirken* (Šaty a jejich původ a působení) von Diog. Teufelsdröckh J. U. D. atd. Stillschweigen & Co. Weissnichtwo, 1831.“

„Zde“, praví *Weissnichtwo'sche Anzeiger* „přinášíme husto tištěný svazek onoho obsažného a pronikavého způsobu, jaký se vyskytá, s pýchou to můžeme říci, pouze v Německu a snad jenom ve Weissnichtwo. Vydán byv znamenitou firmou Stillschweigenovou & spol., vypraven zevně se vši péčí, jest takové hodnoty vnitřní, že cestu si prořazí sám. . . Jest to dílo“, končí známý a nadšený kritik, „zajímavé jak pro starožitníka, tak pro dějepisce i filosofujícího myslitele. Odvážné mistrovské dílo britké logičnosti, neodvislé, mužné německosti a lidumilnosti (*derber Kerndeutschheit und Menschenliebe*), které by zajisté neprošlo bez nevole vyššími vrstvami, přes to však chce, ba musí povznést neznámé dosud jméno Teufelsdröckhovo do předních řad filosofů, v německou svatyni cti.“

Pamětliv jsa dávného přátelství a zůstává neoslepen prvými záblesky své slávy, posílá mi výborný ten profesor věnovaný výtisk své knihy s poklonou a pochvalou, již uveřejnění skromnost nedovoluje. Vyjímám však jakési nevtiravé přání nebo naději uzavřenou v konečné větě: „*Möchte es* (toto významné pojednání) *auch im Britischen Boden gedeihen!*“

KAPITOLA II.

V y d a v a t e l s k é n e s n á z e

Není-li pro zkoumavého ducha, „jehož polem jest čas“, jak vznešeně praví básník, přednějšího zájmu, než jest shon po nových idejích, pak zasloužil by zjev knihy Teufelsdröckhovy, aby zapsán byl křídou ve vydavatelském kalendáři. Jest to vskutku „obsažný svazek“ volného, ba možno říci, neutvárněného obsahu; skutečné moře myšlenek, neklidné, neprůzračné, chcete-li, v němž nejodvážnější perlolovec může se ponořit až k nejhlubšímu dnu, aby se vznesl ne s troskami lodí, ale s pravými poklady.

Hned po prvním nahlédnutí, ano již na první bedlivější pohled ujasníme si nejen, že se nám tu jeví zčista nová odnož filosofie, vedoucí k závěrům dosud neznámým, ale, což jest sotva méně zajímavým, objevuje se nám také nová lidská individualita, skoro jedinečný, osobitý charakter: totiž objevitele profesora Teufelsdröckha. Odhodlali jsme se osvojit si pokud možno oba tyto nové zjevy i jejich význam. Že však jest člověk bytost vším a vším tak proselytářská, tu dřív ještě, než jsme se řádně ujali toho ú-

kolů, naskýtá se nám nová otázka: kterak vědomosti takto získané sdělit ostatním, jimž jsou právě tak potřebnými, a do které míry bylo by možno uvést k nám filosofii šatů a jejího původce vzhledem k stavu a citění naší anglické národnosti? Neboť říkáme-li o nově nabytých penězích, že propalují kapsu, pokud opět nevejdou v oběh, tím spíš tak bývá s novými pravdami.

Ale naskýtají se tu potíže. První myšlenka přirozeně byla, uveřejňovati článek za článkem o této význačné knize v značně rozšířeném kritickém časopisu, vydavateli otevřeném, anebo za peníz či dobré slovo přístupném. Jest však i jinak jasno, že by věci, které bychom tu prozrazovali a musili vykládati, neohrožily existence časopisu již vycházejícího? Zajisté, pominou-li všechny politické strany, whigové, toriové i radikalisti, pojeti v znesvářenou jednotu a všechny časopisy národa splynou v časopis jediný, z něhož filosofie šatů poprýští ustavičným tokem, pak možno důvěřovat ve zdar tohoto pokusu. Ale běda, který z uvedených prostředků se nám naskýtá mimo *Frazer's Magazine*? Prostředník, jenž — obrazně řečeno — jest zasypáván nejpošetilejšími waterlooskými raketami, rušivě i ničivě explodujícími na místech, kde právě postávají nebo usedají mystifikovaní diváci. Ale tento časopis považuje se nyní za přeplněný až k nadbytku a neúprosně uzavřený. Mimo to: uváděti filosofii šatů bez jejího filosofa, ideje Teufelsdröckhovy bez čehokoliv z jeho osobnosti, neznamenaloby to vystaviti obojí hru-

bému neporozumění? Ale k životopisu, má-li být vůbec hodnověrným, nedostává se ani potřebných dokladů, ani není naděje, že byly by shledány; za vládnoucích poměrů lze v to jedině nedůvěřovat. Sám vydavatel, nikoliv nezklidněn, poznává odtud, že není pro tu dobu možno obecně osvětliti této zvláštní nauky, ale že nutno odkázati ji v temné hlubiny vlastního nitra.

To trvalo několik měsícův; a tak dílo o šatech, přecítáno zas a znovu, v mnohých místech se osvětlovalo a rozzářilo. Autorova osobnost jevila se vždy podivuhodnější, ale přes všechnu pamět i domněnky, také záhadnější a záhadnější. Tak se zdálo, že starý neklid přejde v trvalou nespokojenost, když tu zcela neočekávaně došel dopis pana dvorního rady Heuschrecka, nejbližšího přítele a druha našeho profesora z Weissnichtwo, s nímž jsme si do té ještě nedopisovali. Po zmínce o mnoha sem náležitých věcech dvorní rada začal obšírně o rozruchu a pozornosti, jakou vzbudila filosofie šatů v domácí německé literární republice, o hlubokém významu a tendenci spisu svého přítele, posléze pak velikými oklikami poukázal na možnost „seznámiti Anglii s naukou i jejím původcem a skrze Anglii pak i vzdálený západ“.

Dílo o profesoru Teufelsdröckhovi „bylo by vítaným nepochybně jak rodinným, tak národním nebo jiným vlasteneckým knihovnám, jež jsou dneska slávou anglického písemnictví“; přivodilo by revoluci v myšlení a co jiného ještě. Nakonec nejasně napovídá, že zamýšlí-li přítomný

vydavatel sepsati Teufelsdröckhův životopis, pak on, dvorní rada Heuschrecke, může mu opatřiti potřebné doklady.

Jako bývá v chemii s určitými roztoky, které dlouho stojíce, odpařují se, ale přece se nekrystalisují, že zhlati se ihned, jakmile jsme vnořili drát nebo něco pevného, a rostou kvapem, až vše se srazilo — tak bylo i s onou nabídkou Heuschreckovou v mysli vydavatelově. Z beztvárného a volného roztoku vyvstaly pevné tvary: shodné se přidružilo k shodnému v daném pořádku a záhy, buď jako živá, osvojená představa, nebo pevná, rozumná naděje utvářel se obraz veškerého mého podniku takřka v jedinou, pevnou hmotu. Obezřele, přec však odhodlaně, otázali jsme se dvoupencovou poštou věhlasného, obávaného *Olivera Yorka*. Tento podivín byl dotázán, či lépe dotazován, a to s větší nebázní s naší strany a menší — méně okázalou — satyričností se strany jeho, než jak jsme předvíдали; přece však se zřejmým zdarem. Pokud se dotýká oněch „vlasteneckých knihoven“, přijímáme pokyn dvorního rady jenom s němým podivem; jeho nabídku dokladů vítáme však s radostí a bez rozpaků. S určitostí jich takto vyčkávající, vidíme již svůj úkol započat a tento náš *Sartor Resartus*, není v podstatě nic jiného, nežli „život a myšlenky pana Teufelsdröckha“, jak roste hodinu za hodinou.

Snad by nezajímalo, kdybychom se ještě širili o své schopnosti k takovému podniku, k němuž máme takto

dosti práva i povolnosti. Anglický čtenář ať studuje a s prostým srdcem prožívá, čeho jest mu dopřáno, čte s větší nebo menší metafysickou rozvahou a bystrostí, jak to právě dovede. Necht' usiluje o volnou a otevřenou mysl, prostou mlžin a předsudků a především paralytického pokrytectví; ať hledí si více knihy, nežli jejího vydavatele. Nemá valného významu, kdo nebo kým jest tento vydavatel a musí zůstatí domněnkou: * jest to hlas zvěstující nám novinu filosofie šatu, nepochybně duch mluvící duchům. Kdo máš uši k slyšení, slyš.

Vydavatel se domnívá, že jest třeba, aby ještě na jedno upozornil: zejména, že ožívá věrnou, třebaže jen chabou přichylností k řádům našich předků a miní jich ochraňovati ze svých sil, i při všem nebezpečí. Ano, tato obhajoba do jisté míry byla i záminkou toho, co tu podniká. Takové dílo Teufelsdröckhovo nebylo by právě špatným stavidlem nebo brlením v hrázi logiky, aby podle možnosti zadrželo nebo prospěšně odvrátilo novotářské proudy.

Ostatně netřeba obav, že jakékoliv osobní svazky s Teufelsdröckhem, Heuschreckem nebo touto filosofií šatů poruší naši soudnost nebo strhnou nás k ukvapenosti nebo k povolnosti. Ony již známé nám učiněné poklony samy o sobě jsou bezmocny; tolik neváháme jistiti. Mohou býti výrazem vděčnosti, ušlechtilé přátelské horoucnosti,

* I s námi vždy se stýká v jakémsi zakuklení a pod škraboškou; ba po právu se domníváme i pod smyšleným jménem! — O. Y.

jako půvabnou vzpomínkou na pospolitě chvíle, ony noci a božské hodokvasy, kdy ukolébán v symfoniích a harmoniích filosofické výmluvnosti, třebaže i s méně vznešenými příměsky, rozjařil se náš vydavatel při této hostině rozumu v tak hojné míře, jako mu už nikdy nebylo dopřáno. Co však dále? *Amicus Plato, magis amica veritas*; Teufelsdröckh jest náš přítel, Pravda naše božstvo. Ve své hodnosti dějezpýtece a kritika doufáme, že jsme všemu světu neznámi; nejsme u nikoho v milosti, aniž s kým zne-
sváření, ovšem ďábla vyjímaje, kterého jako knížete lži a temnosti potíráme od věků. V dobách, kdy opanovaly podvody a dryáčnictví až k míře neslýchané, nezaznamenané ještě v annálech lidstva, kdy musejí právě angličtí vydavatelé psáti nad své dveře po způsobu čínských kramářů: „Zde se nepodvádí“ — v takových dobách, myslíme, jest dobře, předeseiláme-li podobné ujištění.

KAPITOLA III.

V z p o m í n k y

V soukromém okolí autorově způsobil zjev tohoto jedinečného díla o šatu nemenší překvapení nežli v ostatním světě. Pro nás aspoň bylo málo věcí tak nečekaných. Zdálo se, že profesor Teufelsdröckh, v době naší známosti s ním, žije tichým a soběstačným způsobem. Zajisté byl to člověk oddaný studiu vyšších filosofických nauk: nanejvýš ještě, uveřejnil-li kdy něco, otiskl článek vyvracející Hegela a Bardiliho, kteréžto oba dosti neúprosně spřahoval v jedno obecné jho, místo aby sestoupil před zlobné, hlučící forum s důvody, které budí toliko popudlivost a rozhořčení. Ani jednou, pokud se pamatujeme, nedotkl se nikdo z nás filosofie šatů. Spatřujeme-li ve vznešeném, zamlklém a hloubavém transcendentalismu svého přítele jakousi praktickou tendenci, praktický jakýs úmysl, pak jest to nejspíš tendence politická, příklánějící se k jakémusi odlehlému, pro přítomnost příliš přemítavému radikalismu, jak dojista nasvědčovaly časem některé z jeho dopisů panu Okenovi do Jeny, třebaže jeho zvláštní

příspěvky v časopisu *Isis* byly jen domnělými. Ať už tak či onak, nedočkali bychom se však od něho ani moralistických a tím méně didakticko-náboženských pojednání.

Dobře vzpomínáme posledních slov, která k nám pronesl, která jistě nám utkví v paměti i s onou nocí, kdy tak promluvil. Zdvihl svůj přenáramný korbel piva a na chvíli odloživ dýmku, povstal v naplněné místnosti (bylo to v hostinci u „u *Zelené husy*“, největším ve Weissnichtwo, kde k večeru scházeli se všichni vynikající lidé a bezmála i všechna tamější inteligence); a zde hlubokým, uchvacujícím hlasem a s pohledem skutečného anděla, ač jest pochybno, zdali bílého nebo černého, proslovil tento přípitek: „Zájmu chudých ve jménu Božím i ďáblově.“ (*Die Sache der Armen in Gottes und Teufels Namen*). Hlučný souhlas rozlehl se v tísnivé ticho; potom kloktavé dopíjení nesčetných sklenic a na to opětně všeobecné veselí a hlučný souhlas. Tak se skončil večer; každý v povznesené náladě, zahalen jsa tabákovým kouřem, bral svou dýmku, společnost se rozcházela, vůkol i uvnitř vítězoslavně omlžena, každý ve svůj zamklý příbytek. „*Er bleibt doch ein echter Spass und Galgenvogel*“, řekli mnozí. Chtěli tím vyjádřiti, že snad jednou bude pro své demokratické city oběšen. „*Wo steckt doch der Schalk?*“ dokládali ohlížeje se. Ale Teufelsdröckh vytratil se postranní uličkou a pisatel těchto řádek již ho nespatrił.

Takové byly chvíle našeho života s tímto filosofem, takový byl náš úsudek o jeho schopnostech a záměrech.

A přec, kdo tušil, bdělý Teufelsdröcku, co se v tobě skrývá? Pod těmito hustými, tak dlouhými a splývavými vlasy, podobnými přístřešku nad nejvážnějším obličejem, který kdy spatříte, přebývá mozek nejmyslivější. Neznamenali jsme v tvém oku vyzírajícím zpod hustých řas, jako z tišiny snů, plápolu jakéhos éterného či dábelského ohně a zpola netušili, že onen klid byl jen odpočívajícím odvěkým ruchem, jako jest *spánek* vřetánka? Tvoje malá postava v zanedbaných, ošumělých a skrovně čištěných šatech, uprostřed zaprášeného nepořádku, po dny pohroužená v myšlenky a tabákový dým, skrývala mohutné srdce. Tajemství lidského života nebylo ti skryto; hlouběji než jiní pohlížel jsi v záhadný Vesmír, měl jsi *in petto* svoje znamenité dílo o šatu. Zdaž nespočívaly a netajily se v tomto jasnou logikou založeném transcendentalismu a víc ještě v tvém přívětivém, tichém a hluboko tkvícím sansculottismu, pospolu s opravdu šlechtickými způsoby nitra, zřejmě prvky takových myšlenek? Velcí lidé bývají však příliš často nepoznáváni, ba hůř ještě, zneuznání. Ještě se nám ani nezdálo, když osnova tvého významného díla byla již napjata a člunek tajemně a tiše strílel tkanivem.

Tu není snadna otázka, jakým způsobem dvorní rada Heuschrecke miní opatřiti životopisná data; není na štěstí ta odpovědnost naší, ale jeho záležitostí. Zpozorovali jsme po opětovném pátrání, že ani ze zápisků a paměti nejlépe zpravených osob ve Weissnichtwo nesebereme

životopisu Teufelsdröckhova, leda snad nepravý. Doma byl cizincem a okolnostmi, jak se říká, utloukán. Po rodišti, původu, názorech a zaměstnání naskytlo se pro zajímavost dosti otázek; musily se však spokojiti s nejvyhýbavějšími odpověďmi. Sám byl člověkem tichým, vůči všem nesdílným a nedůtkliv i k zdaleka vyzvídajícím otázkám po takových podrobnostech: v bystré své řeči měl však vždy pohotově vhodný obrat, ne prostý satyrického ostří, kterým by odvrátil vtíravou otázku a zvědavce odstrašil od podobných pokusů. Vtipkáři roztrušovali o něm, že jest člověkem řádu Melchisedechova bez otce i matky. Pro jeho velké dějepisné a statistické vědomosti a živý způsob, kterým líčil dávno minulé scény jako očitý svědek, nazývali ho začasté věčným, neb jak se u nás říká „bludným židem“.

Většinou neznamenal ovšem člověka, spíše jakousi věc, kteroužto bezpochyby uvykli vidati se zadostiučiněním; nepřemýšleli však o tom, kterak by si ji osvětlili, nic více, než-li o výrobě svých denních „*Allgemeine Zeitung*“ (Všeobecných Listů), nebo o soukromém životě slunce. Obojí bylo zde a vždy vítáno; svět užíval ze svého dobra a nelámal si tím dále hlavy. Člověk Teufelsdröckh přešel a zas míjel v úzkém svém okruhu jako jedna z oněch původních a nevyličitelných bytostí, s jakými setkáváme se na německých universitách hojněji než kdekoliv: o kterých, třebaže vidíte je naživu a jste přesvědčeni, že mají svou historii, přec žádné historie neobjevujete, nebo leda ta-

kovou, jakou člověku zjevují skály a předpotopní pozůstatky. A tak zdají se nám stvořeny neznámými silami, jsou ve stavu povlovného rozkladu a v přítomnosti obrážejí světlo a vzdorují nátlaku; to znamená, že jsou v tomto zdánlivém světě věci viditelné i hmatatelné, jakož ještě jiná přemnohá tajemství.

Bylo hodno poznámky, že ačkoliv podle hodnosti a diplomu byl *Profesorem der Allerlei-Wissenschaften*, nebo jak bychom řekli, profesorem obecných vědění, přece ani jednou nepřednášel; snad že ho nikdy k tomu nepřiměla podpůrná nebo vyzývající veřejnost. Podle všeho osvícená vláda ve Weissnichtwo, zakládajíc novou svoji universitu, domnívala se, že dosti vykonala, když „v dobách jako naše jest“ — jak se vyjadřuje poloúřední program — „kdy všechny věci zvolna nebo rychleji rozpadají se v chaos, ustanoví takovouto profesuru, čímž, podle okolností, by se opět umožnilo, třeba jen skrovně, vybudovati z tohoto zmatku opět pevné útvary“. Skutečné přednášky ze „souborných věd“ dozajista by se považovaly pro veřejnost za předčasné. Proto byla tato profesura jenom zřízena, nikoli však placena, takže Teufelsdröckhovi, „doporučenému nejvýznamnějšími osobami“, bylo dopomoženo takto jen ku jménu.

Osvícenci velice se podívovali této profesuře: kterak moudrá vláda nahlédla v potřebu doby (*Zeitbedürfnisz*) a kterak namísto záporných a rušivých hodnot nastolila posléze vědu přitákající a obrozující. A tak Německo i

Weissnichtwo byly tam, kde měly býti: na přední stráží světa. Znamenitý podiv náležel i novému profesoru, vtrhnuvšímu v tak příznivou dobu na zakládanou universitu, schopnému zahájit přednášky, jakmile by se naskytla příhodná chvíle, který vyčkával mlčky, připraven pro neurčitý čas. Neboť podle úsudku osvicené vlády tato chvíle posud nenastala. Ale taková úcta a takový podiv, jichž nenásledovaly skutky je udržující, vystačily pouze na málo dní; a tak dlouho před naším příchodem do onoho místa bylo vše zúplna odumřelé. Vychytralejší hlavy se domnívaly, že to vše bylo již jen krátkodechým bažením některého z ministrů po popularitě, jež domácí nesnáze, dvorské plotky, pokročilý věk a vodnatelnost konečně již zbavily vesla.

Kromě večerních návštěv „u Zelené husy“ Weissnichtwo nedopátralo se mnohého o Teufelsdröckhovi. Čítal tam noviny sedě nad svým džbánkem piva; často zadíval se hloubavě v obláčky tabákového dýmu, aniž jevil známky jiné činnosti. Pro své milé způsoby vždycky byl zjevem každému příjemným; zvláště když pak se dal do řeči, při čemž všecka hostinská společnost umlkala, jsouc jista, že uslyší teď něco znamenitého. Ano, snad vyslechli celou řadu, ba splav nejznamenitějších výrazů, kterými se vyjadřoval po hodiny k vděčnému posluchačstvu a které byly tím památnější, že zdálo se, jako by vycházely z hlavy zdánlivě nijak jimi nezaujaté, ne více si jich vědomé nežli je kamenná hlava některé veřejné kašny vědoma

sobě vody, kterou chrlí mosaznými ústy hodným i nehodným, nestarajíc se, zdali na vaření potravin, či k ulévání ohně, zachovávajíc zajisté týž vážný a nehybný vzhled, ať již voda teče, nebo neteče.

K vydavateli těchto stran, jakožto mladému a nadšenému, třebaže nehodnému Angličanu, byl Teufelsdröckh otevřenější než ke komukoliv jinému. Škoda jen, že nemohli jsme tehdy ani z poloviny tušiti jeho významu a probadati ho s náležitým bystrozrakem. Bylo nám dopřáno něčeho, čím se nemohli pochlubiti ani tři lidé ve Weissnichtwo: totiž přístupu do profesorova bytu, — ovšem do jisté míry. Bylo to v posledním patře nejvyššího domu ve Wahngasse, který mohl být po právu nazván baštou města, neboť strměl nad zaklíněné střechy, zdvižené nad pozemkem beztak již povýšeným. A nad to byt vyhlížel okny ke čtyřem *světovým* stranám, nebo jak Skotové rádi říkají *nebeským* stranám: pracovna velela třem z nich, k tomu byl výhled z ložnice (*Schlafgemach*) na protějším konci, aniž se zmíníme o kuchyni s dvěma okny, poskytujícími již jen kopii předešlého a nevyznačující se ničím zvláštním. Tak byl jeho byt skutečným speculem, čili strážnou věží, odkud nerušeně mohl pozorovati veškeren kolotající život tohoto znamenitého města, hon a shon (*Tun und Treiben*) jeho uliček a ulic, odtud většinou viditelných.

„Zahledím se v toto vosí hnízdo, nebo do úlu včel“, tak slychali jsme ho často říkati, „a přesvědčím se, jak

vypocují vosk, vytvářejí med, vaří jed a sirnou parou se dusí. Od zámeckého nádvoří, kde hudba vyhrává, co Jeho Výsost ráčí požívatí svou krmí, až k hluboké uličce, kde obstárlá vdova sedí na prahu, užívajíc odpoledního slunka a plete punčochy pro skrovnou obživu — to všechno vidím, neboť vyjma kohouta na zámecké věži není dvojnožce tak vysoko bydlícího, jako já. Kurýrové přicházejí a přijíždějí, přinášejíce Radost i Hoře v kožených mošnách. Tu na obtíženém voze se čtyřmi bystrými tahouny vjíždí z venkova pan baron a jeho dům, tam zmrzačený voják bídne se vleče o dřevěné noze a žebrá. Na tisíce povozů a vozíků s potravinami, mladými vesničany, s rozmanitými živými i neživými surovinami rachotí a se zpracovanými tovary opět se navrací. A víš, odkud přichází a kam spěje tento živoucí proud, který se valí ulicemi, tak různý jakostí i věkem? Z Věčnosti do Věčnosti — *aus der Ewigkeit zur der Ewigkeit hin*. Či jest to cos jiného než zjevy? Nejsou to ve vidiny proměnné duše, v těla, jež se utvářejí a opět zmizí rozplynulá ve vzduch? Tato pevná dlažba jest obrazem smyslů; chodí na prsou Nicoty a před nimi i za nimi jest prázdný čas. Či domníváš se, že tam ten černožlutý věšák s ostruhami na patách a s vlavými péry nad přilbicí jest jen dnešní, že nemá včerejšku ani zítřka a že neměl již dříve svých předků, když Hengist a Horsa útočili na tvé ostrovy? Příteli, zde vidíš živé pásmo ve tkanivu Dějin, jež opráda vše bytí: dobře hled, nebo tě mine a již ho nespátráš!“

„Ach můj milý“, pravil jednou, když o půlnoci jsme se vraceli z kavárny v nejvážnějším rozhovoru, „je to opravdu vznešené, bydlet zde. Tyto chvosty lampových světél, prostřelující vzhůru kouřem a tisícerými výpary jednotlivá vlákna v odvěké panství noci, co as myslí o nich Boiotes, vedoucí své lovcí psy zenithem na šňůře z hvězdného ohně? Onen ztlumený půlnoční hukot, když utichl denní ruch, když tu a tam ještě hrčí kočárová kola odlehlými ulicemi, rozvážejíce Marnivost do vyklenutých, náležitě pro ni osvětlených síní, a toliko Neřest a Bída potloukají se a nařikají jako noční ptáci, vyletli na lup; a tento šum, pravím, jako chraptivý a neklidný spánek chorého Života slyšán je v nebesích! Ó, jaký bublavý kvas skryt je tu pod pokrývkou výparů, hniloby a pomyslu unikajících plynů! Jsou tu veselí i žaluplní; lidé tu mrou a lidé se tu rodí. Modlí se a na druhé straně za tenkou zdi proklínají a vůkol kolem nich je nesmírná, pustopustá noc. Pyšni Grandové ještě meškají ve svých navoněných salonech, nebo odpočívají za damaškovými záclonami. Bída ukrývá se do svých rohoží, nebo se chvěje hladova v slaměném doupěti. V přitmělých sklepech *Rouge-et Noir* vyšeptale pozdvihá svůj osudový hlas k spustlým, hladovým ničemům, mezitím co státníci sedí rozvrhující a hrají v šachy, při čemž sedláčky jsou skuteční lidé. Milenec šeptá své paní, že povoz již je připraven, a ta, plna nadějí i hrůzy se splíží, aby s ním uprehla přes hranice. Zloděj ještě bezhlesněji chystá své paklice a páčidla, nebo vyčí-

hává, až hlídač zachrápe ve své budce. Stkvělé domácnosti s jídelnami i tanečními salony jsou plny světla, hudby a vzrušeného tlukotu srdcí; ale v kobkách vězeňských tepna života bije matně a rozechvěle a podlitě oči vyzírají temnotou, která je zvenčí i uvnitř, k úsvitu posledního jitra. Šest lidí má být zítra zvěšeno: neslyšíte bušení z popravistiště? Jejich šibenice jest již dojista vztyčena. Více než pět set tisíc dvounohých a bezkřídлых zvířat leží kolkolem nás u vodorovné poloze; hlavy jejich jsou v nočních čepicích a plny nejpošetilejších snův. Prostopášnost huláká, vrávorá a chvástá se v doupatech hanby a matka s vlasy rozpuštěnými klečí nad bledým, zmirajícím děckem, jehož suché rty smáčejí nyní jenom její slzy. To všecko je shrnuto a nakupeno, rozděleno jsouc jen trochou zednického a tesařského díla; nacpáno jako slanečky v sudu, nebo spíše převaluje se jako krotecí hadi, plnící egyptský džbán, a prodírající se hlavami druh nad druh. Takové věci odehrávají se pod touto kouřovou pokrývkou. Ale já, můj drahý, dlím tu nade vším. Jsem sám jen s hvězdami.“

Dívali jsme se mu do tváře, abychom spatřili, zdali, vyjadřuje tyto výjimečné noční myšlenky, dá na jevo nějaký cit. Ale při světle, které jsme měli, totiž při svitu jediné svíčky a dosti daleko okna, nebylo lze ničeho pozorovati, toliko onen starý klid a nehybnost.

Takové byly profesorovy hovorné chvíle. Obyčejně mluvil jednoslabičnými výrazy nebo seděl docela tupě

a kouřil, ponechávaje návštěvníku, buď aby si povídal, co mu libo, a dostával příslušné zamručení jako odpověď, nebo aby se chvilku poohlédl kolem a šel zase svou cestou. Byl to zvláštní příbytek: plný knih, rozházených papírů a směsi útržků kde čeho, „spojeného u všobecný živel prachu“. Knihy se válely po stolech i pod nimi, tu se třepal arch rukopisu, tam zas potrhaný kapesník nebo spěšně pohozená noční čepice; kalamáře pomíseny s chlebovými kůrkami, kávovými koflíky a balíčky tabáku, s časopisy a shrnovačkami. Stará Líza (*Lieschen*), která stlala jeho lože, topila v kamnech, prala, žehlila, vařila i poslíčkovala a ve všem pečovala o našeho hrdinu, jsouc stvořením dokonce velmi pořádným, nemohla si osobiti ani trochu práva v poslední této baště Teufelsdröckhově. Jen tak jednou za měsíc polonásilím proklestila si tu cestu koštětem a oprašovadlem a zmohla (zatím co Teufelsdröckh spěšně zachraňoval své rukopisy) aspoň částečnou čistotu a vyklidila všecko haraburdí, kromě literárních věcí. To bylo jejím zemětřesením (*Erdbeben*), jehož se Teufelsdröckh strachoval více než moru; než musil se přec tak dalece podvoliti. Byl by tu rád seděl a filosofoval, až by ho stále se hromadící harampádí vystrčilo ze dveří; Líza však mu byla jeho pravou rukou, jeho lžicí, byla mu v životě nepostrádatelnou a nestrpěla tu odporu. Dovedeme se ještě rozpomenouti na starou tu ženu, tak tichou, až zdála se hloupou; ano, často byste myslili, že je hluchá. Slyšela jenom Teufelsdröckha, jenom Teu-

felsdröckhovi chtěla sloužit; i zdálo se, že se s ním do-
rozumivá hlavně posunky, nebyla-li to spíše jakási pro-
zíravost, s kterou se dohadovala všech jeho potřeb a plnila
je. Ta čilá, stará žena! Poklízela, pořádala a čistila ve své
kuchyni jak nejtíšeji a přec tam bylo vše úpravné a na svém
místě. Káva podána vždy v pravý čas, horká a černá, a zaml-
klá Líza na vás vyhlížela z pod bílé své holubičky jasnou,
povadlou a vrásčitou tvář, pohledem účinným a nade
vše laskavým.

Jak jsme již napověděli, získalo si sem přístupu jen má-
lo cizích. Jediný, koho jsme tu mimo nás vidali, byl dvor-
ní rada Heuschrecke, známý čtenářům této knihy podle
jména i podle naděje v další jeho zprávy. V té době při-
pomínal nám dvorní rada Heuschrecke jedno z oněch
individuí s klapačkovitými ústy a volavčím krkem, vždy
čistě okartáčovaných a mírumilovných, jež ve společnosti
dobře snad poznáte podle toho, že ať již prší, nebo je
sucho, nevycházejí nikdy přec bez deštníku. Kdybychom
nevěděli, jak skrovnou moudrostí ovládn je svět, kterak
i v Německu, jako všude jinde, devadesátdevět veřejně
činných jsou většinou jen hloupí nosiči vleček oněch stých,
ba sotva jsou víc, než jejich lovecké koně, než dobrovol-
ní neb nedobrovolní hlupáci — pak by se nám zdálo po-
divno, že pan Heuschrecke byl jmenován radou (*Rat*),
a to v samém Weissnichtwo. Jakou radou mohl přispěti
tento prazvláštní rada kterému muži nebo které ženě,
když v jeho vratké, pokroucené postavě, v jeho vyschlé,

sem a tam se pošubující tváři, ustavičně roztěkané, zračí se vám nanejvýš zmatek nad zmatek nebo jen bázlivost a fysický chlad? Ovšem, jiní právě dotvrzují, on že je vskutku vtěleným duchem lásky: jeho modré, vážné oči jsou plny šlechetnosti, jeho ruka vždy otevřená a tak dále, to vše, o čem z mnohých důvodů jsme nyní přesvědčeni, že není bez podstaty. Přes to však nárys přítele Teufelsdröckha, který v tom uměl vládnouti rydlem jako málo kdo, je myslím nejvýstižnější: „*Er hat Gemüth und Geist, wenigstens gehabt, doch ohne Organ, ohne Schicksalsgunst; ist gegenwärtig aber halb zerrüttet, halb erstarrt.*“ „Je v něm dost srdečnosti i ducha nebo aspoň bývalo, nyní však již beze vhodného výrazu a bez příznivého osudu je vše polou rozrušeno, polou již ustrnulo.“ Čtenáře by zajímalo, co by si as pomyslel pan dvorní rada při četbě těchto řádků. My však cítíme se bezpečni pod záštitou historické věrnosti a nedbáme toho již.

Pro nás je nepochybně základem jeho láska k Teufelsdröckhovi, jež jest také vynikajícím rysem Heuschreckovy povahy. Můžeme býti jisti, že lpěl na svém profesoru s podobným zalíbením jako Boswel na svém Johnsonovi. A snad i s podobným odporem, neboť Teufelsdröckh jednával se svým vyzáblým obdivovatelem jen s malými okolky, jako by mu byl jen zpola příčetným, nebo docela nepřičetným přítelem; miloval ho při nejlepším z vděčnosti a ze zvyku. S druhé strany bylo zajímavé pozorovati, s

jakou vznešenou vlídností a jakousi otcovskou ochranou náš dvorní rada — jsa starší, a jak zálibně se domníval, v praxi také vlivnější než jeho přítel — pohlížel na svoji skrovnou moudrost, hleděl si jí, a zdálo se, že chová ji jako životní výrok prorocký. Jakmile otevřel Teufelsdröckh ústa, i Heuschrecke rozevřel svá dokořán jako bránu, veškerou bytostí jsa už jediným okem, jediným uchem, aby mu takto nic neuniklo: a pak za každé pomlčky v hovoru zakloktal svým krátkodechým, rozkašlaným smichem (neboť jeho smíchové ústrojí vyžadovalo času, než se pohnulo, a tu se zdálo, že již je chabým a zarezivělým) nebo zahlučel svoje nosové: „*Bravo! Das glaub' ich*“. Obojím chtěl vyjádřiti svou nejupřímnější účast. Zkrátka: kdyby byl Teufelsdröckh Dalai-Lamou, jehož příznaků postrádal, až na svou uzavřenost a bohorovnou lhostejnost, pak by Heuschrecke zastupoval jeho prvního Talapoina, jemuž každá těstová pilulka, již mohl zhnísti a udáti, byla vesměs léčivou a posvátnou.

V takovém prostředí společenském, domácím a fysickým žil a přemítal Teufelsdröckh za doby naší známosti s ním a činí tak patrně dosud. Zde, obýváje strážnou věž vysoko ve Wahngesse, bdí osamělý začasť déle než Velký Vůz a svádí, neohrožený ten badatel, boje s hloupostí a temnotou; zde podle všeho i píše své podivuhodné dílo o *šatech*. Dodatečné podrobnosti: o jeho středním věku, jež těžko odhadnouti, o jeho širokém kabátu, o barvě jeho kalhot, formě jeho vysokého klobouku s širokým okrajem

a tak dále mohli bychom pověděti ještě ledacos, ale ne-
učiníme toho. Za našich dnů je vskutku nejmoudřejším
i největším, takže jakási osvícená vědychtivost zůstává
krále a jim podobné nepovšimnuty a přiklání se vždy víc a
více k řadám filosofů. A přec, který čtenář od nás oče-
kává, že všechno to naše zpravodajství a psaní osvoji
mu Teufelsdröckha, pokud nám nedojdou ostatní dokla-
dy? Jeho život, jeho osudy a bytostná přítomnost jsou
nám dosud zakryty, nebo jsou předmětem nejistých do-
mněnek. Leč, přihlížíme-li s jiné stránky, nepochycuje
toto významné dílo jeho duše mnohem pravděpodobněji,
nežli byla Pedro Garciova v pohřbeném váčku zlaťáků?
Rádi se nyní navracíme k duši Diogena Teufelsdröckha
a zejména k jeho myšlenkám „o původu a působnosti
šatů“.

KAPITOLA IV.

C h a r a k t e r i s t i k y.

Bylo by to marné pochlebenství, kdybychom předstírali, že nás ono dílo o šatech nepodmíněně uspokojuje. Není tomu tak, jakož právě se všemi výtvary genia, podobnými slunci, které, ačkoliv je nejvyšším výtvozem nebo dilem geniálním, přece má své černé skvrny a mlhoviny, porušující jeho jas, — je to směsice náhledu a inspirace s ochablostí, zrakovou neduživostí, ba i s úplnou slepotou.

Aniž bychom se poddávali oněm nadšeným chvalořečem a proroctvím časopisu „*Weissnichtwo'sche Anzeiger*“, přiznáváme, že tato kniha vybídla nás do značné míry k vlastní činnosti, což jest nejlepší účinek, jakým kniha působí; ano, v mnohém pozměnila způsob našeho myšlení, ba přislíbila, že otevře nové doly, odkud by veškeren hloubavý svět nadále se dokopával k neznámým hlubinám. Vysvětluje se teď dokonaleji, že schopnosti profesora Teufelsdröckha, jeho badatelská trpělivost, filosofická jakož i básnická síla se zde opravdově projeví; na neštěstí však i jeho rozvláčnost, spleť sloh a

rozličné jeho podivnůstky, jak zkrátka jinak nelze při navrtávání nového důlu. V jeho knize je vedle ukázek neocenitelné rudy také mnoho jalového kamení. Veliké popularity mu proto v Angli neslibujeme. Nepřihlížeje k volbě takového thematicu jako jsou šaty, prozrazuje autorův způsob a pojednání zhusta nelíčenost i akademickou spjatost, které není pohany, ano která je u Němce nepostrádatelná, ale i osudná jeho úspěchu v naší veřejnosti.

Zdá se, že z dobré společnosti Teufelschröckh spatřil jen málo, anebo co viděl, zase zapomenul. Vyjadřoval se s obzvláštní přímostí a nazýval věci jejich pravými jmény. Jemu čalouník neznamenal papeže a společenský sál nebyl chrámem, třebaže byl tak vyzdoben a ověšen. „Všechny ty ohromné rozměry bruselských kobereců, broušená skla a zlatolišty“, jak se vyjadřoval, „neskryji mi, že takový společenský sál je v podstatě pouhý úsek nekonečného prostoru, kde na čas potkávají se tak mnohé Bohem stvořené duše“. Nejvznešenější kněžna upoutává Teufelsdröckha a zdá se mu úctyhodnou nikoliv pro svůj perlový náramek nebo malinskou krajku: řádová hvězda lordova není v jeho očích ničím více a nic méně, nežli velký knoflík z birminghamského zinku na šaškově kazajce. „Vše je nástroj svého druhu“, říkal, „je ozubím k všeobecnému zakolešnění a konec konců, toho všeho bylo dobyto ze země a sbíjeno na kovadlině rukama kovářovými.“ Tak pohlížel profesor Teufelschröckh lidem v tvář se zvláštní nestranností a zvláštní vědeckou bez-

předsudností; ne jako člověk ve vyšších vrstvách zkušený, ale jako člověk spadlý s měsíce mezi ně. Správně-li posuzujeme, pramení všechny tyto nedostatky, přemrštěnosti a rozmanité zvrácenosti z jeho osobitosti, pronikající všechnu jeho myšlenkovou soustavu, nemají-li ovšem ještě jiného, rovněž tak přirozeného pramene v jeho transcendentální filosofii a v humorném názoru na všecku hmotu a jevy hmotné jako na projevy ducha, čímž opravdu nabýval by jeho stav povahy beznadějnější a žalostnější.

Ovšem myslitelům této národnosti, třídě lidí, o které jsme přesvědčeni, že ještě chová osobnosti, můžeme právem doporučit tuto knihu: ano, kdož ví, zda právě mezi vybranou třídou, je-li pravdiva domněnka Teufelsdröckhova, že „pod nejškrobenějším nákrčníkem probíhá průduška a pod nejbohatěji vyšívanou vestou bije srdce“, pak snad se pocítí síla této strhující vážnosti a tu a tam duší pronikne šíp? V našem divém, kosmatém a nepřičesaném věštci žijícím jako Jan Křtitel z medu lesních včel a z kořínků, dříme přirozená energie, utajená a zároveň i nevědomá síla, s jakou se mimo vyšší literární vrstvy potkáváme jen zřídka. Vhroužil nejen hluboký pohled v tajemství Přírody ve stále posud nejzáhadnější lidský život a začasť s nevýslovnou bystrostí Budí to podiv, jak úsečnými slovy rozuzlil zmatek, vřezával se v samotné jádro věci třeba sebe hlouběji; a tu nejenom zamířil hřebíkem do hlavy, ale zatloukl jej drti-

vou silou a pohřbil. S druhé stránky budiž nám přáno, abychom o něm dosvědčili, že ze všech žijících spisovatelů byl nejméně stejnorodý. Mnohdy po takové činnosti probíral se nečinně dlouhými stránkami a loudal se v snění, huče a pobručuje si nejvšednější popěvky jako spici s otevřenýma očima, jímž vskutku také byl.

Nebudeme se šířiti o jeho obsáhlé učenosti, hojné četbě a znalosti literatury většiny známých jazykův: od Sanchoniathóna po doktora Lingarda, od orientálních Shasterů, Talmudů a Koranů i siamských tabulek Cassiniových, Laplaceova *Mécanique Céleste*, až dolů k Robinsonu Crusoeovi i k venkovskému kalendáři znal vše. Jakkoliv u nás nepodobná, je v Německu povšechná tato učenost obyčejná a přirozená, již ovšem, jako vůbec potřebnou, dlužno doporučiti. A člověk, zasvětivší veškeren svůj život naukám, neměl by být učený?

Přihlédneme-li ke stylu, ukazuje náš autor touž geniální schopnost snoubenou příliš zhusta s touž obhroublostí, výstředností a zdánlivým nedostatkem obcování se vznešenějšími kruhy. Místy, jak už řečeno, nalézáme dokonalou sílu a skutečnou inspiraci: horoucí jeho myšlenky odívají se v plamenná slova jako četné, dokonalé Minervy v ohni a lesku vyskakující z čela Jovišova. Bohatá, osobitá rčení, malebné hříčky, vřelý básnický důraz, nebo jemný a náležitý obrat, všechna půvab i hrůza divé obrazivosti, sloučeny s nejosvícenějším rozumem, střídají se tu v nádherných proměnách. Kdyby se jen tak často

nevměšovala ta nadobro ospalá i uspávající místa, ony opisy a opakování, dokonce i zhola pošetilé žvásty! Zkrátka a dobře, profesor Teufelsdröckh není vyjemnělým spisovatelem. Z jeho vět sotva desetina stojí zpřima na nohou; ostatní jsou postavy nadobro pokrivené, podporující se berlami závorek a pomlček a vždy ještě té či oné visi vzadu nějaký cár; některé šmathají bez pomoci a s boku na bok se klátí jako polámaný a vykloubený. Přece však spočívá i v jeho nejhorších rozmarech zcela jedinečný půvab. Divoký tón prochvívá všemi výrazy tohoto člověka, jako tón základní a řídící; teď vysoko se vzpíná až k písni duchovní, nebo ve skřipavý posměch ďábelský, tu klesá v kadencích, ne zcela bez melodické vroucnosti, třebaže dosti často přerušovaných, zas stoupá, na obvyklou výšku, kde slyšíme jej pouze jako jednotvárný brukot, jehož pravé podstaty jest nadmiru nesnadno postihnouti. Až do té chvíle nám nebylo dosti jasno, zdali tento brukot je tón pravého humoru, který poznáváme mezi nejvyššími vlastnostmi genia, nebo jakýsi ohlas šílenství nebo tuposti, které dozajista náležejí k nejnižším.

Podobné nesnáze nám působil mravní cit profesorův, přes všecku naši osobní známost s ním. Paprsky éterické lásky vyzařovaly jím, jakýsi tichý nárek nekonečného soucitu; byl by přivinul veškeren Vesmír na svá prsa a zahřál jej. I zdá se, že pod tímto hrubým pláštěm skrývá se opravdový serafín. A hned je zas tak vychytralý, zamklý a tak neochvějně ztemnělý; jeví takovou lhostej-

nost a škodolibý chlad ke všem lidským snahám, a to vždy s poloznatelným úšklebkem hořkého posměšného humoru, ba skorem s blbou zatvrzelostí, — že bezmála s hrůzou díváte se naň jako na zakukleného Mefistofela, jemuž ten veliký svět i nebeská báně nejsou nežli náramnou, pošetilou motaninou, kde králové a žebráci, andělé a čerti, hvězdy a pouliční smetky kolotají ve zmatku, v kterémž podívané jenom děti nalézají zálibu. Jeho pohled, jak jsme se zmínili, je snad nejvážnější, který jsme kdy spatřili: přece však to není ona vážnost šedé litiny, dosti častá v pohledech obžalovaných, ale spíše vážnost tichého, vysokými horami obklíčeného jezera nebo snad jícnu vyvrělé sopky, v jehož černou hlubinu se bojíte pohlédnouti. Tyto oči, tento svit, který v nich jiskří, může býti ovšem odrazem nebeských hvězd, ale i zábleskem z končin Věčného Ohně!

Zajisté nejvýš zastřena, v sebe uzavřena, vším a ve všem záhadna je povaha Teufelsdröckhova! Přece však rádi si tu připomínáme, jak jsme ho viděli jednou se *smátí*, jednou toliko, a bylo to snad poprvé a naposledy v jeho životě; ale tu vybuchl ve smích tak hlaholný, že by probudil i oněch Sedm Spáčů. Bylo to zásluhou Jean Paulovou; jediná jakási vlna v Maelstromu světového humoru, s jiskřením dostřelujícím až do nebes, které však, žel, ztuhlo nyní v mrazivé smrti. Vytáhlý poeta vedle malého, oba však duchem velcí, seděli pospolu, o ledačemž rozmlouvající, a přítomný vydavatel užíval výsady, že směl

naslouchati. Tu Jean Paul pronášel právě svým vážným způsobem jednu z oněch nenapodobitelných, stkvělých řečí, jak se právě zdálo, o expozici k „*litinovému králi*“.

Vždy víc a více svítalo v očích i v tváři našeho profesora zářivým, rostoucím, milostným světlem; onou zasmušilou tvárností vyzíral jasný, věčně mladý Apolón, a tu vybuchl smichem jako je ržání všeho koňského stáda, slzy mu kanuly po lících, zdvihl svou dýmku, nastrkoval nohy do výšky — a to hlučně, dlouho a nevázaně — a nesmál se jenom tváří a bráncí, ale vším všudy od hlavy k patě. Přítomný vydavatel smál se ovšem také, ale přiměřeně; obával se však, že s profesorem není vše v pořádku, ačkoliv Teufelsdröckh znovu se vzpamatoval a znovu upadl v svůj starý klid. Pak-li vůbec něco spočívalo v té nezbadatelné tváři, byl to lehký stín studu; a potom ani sám Richter již ho nevyrušil. Čtenáři, již mají trochu ponětí o psychologii, vědí, kolik se dá odtud vyvoditi, a že nemůže být ničema takový člověk, který se aspoň jednou od srdce poctivě zasmál. Jak mnoho jest uloženo v smíchu! Je to klíč, kterým otevřeme všechno lidské nitro. Někteří lidé se ustavičně a bez smyslu šklebí; ve smíchu jiných skrývá se chladný třpyt ledový a velmi málokterí dovedou se tak smáti, že nazýváme to skutečným smíchem. Ale jiní spíše supějí, chechtají se z pouhého hrdla, nebo při nejlepším vyluzují sípavý a kašlavý řehot, jako by se smáli chuchvalcem vlny: z toho všeho nepochodí nic dobrého. Člověk, jenž se nedovede zasmát, je netoliko scho-

pen zrady, úskoků a podvodů, ale všechn jeho život je hotovou zradou a úskokem.

Posuzován jsa jako spisovatel, má pak Teufelsdröckh sotva odpustitelnou vadu, snad nejhorší ze všech svých: totiž bezmála naprostý nedostatek uspořádání. Je pravda, ve význačném jeho díle působíulpělost na pouhé chronologii událostí ve výpravné části knihy dojmem jakési vnější metody: ale skutečného logického postupu a sledu je tu poskrovnu. Nepřihlížeje k rozmanitým částem a podružným kapitolám, rozpadá se jeho dílo ve dvě přirozené části a to: v díl historicko-popisný a v díl filosoficko-spekulativní, které však bohužel, nejsou určitě vymezeny. V této spletité skladbě zasahuje část do části, přecházejí a vzájemně se pronikají. Některé oddíly jsou sporného rázu, nebo ne zcela vypracovány a vysvětleny, čímž kniha netoliko pozbývá srozumitelnosti, ale často sužuje nás jako špatně vystrojená hostina, kde všechny chody jsou pomíchány: ryby a maso, polévky a tuhé pokrmy, ústřicová omáčka se salátem, rýnské s francouzskou hořčicí a všecko naházeno na obrovskou mísu nebo žlab a hladové obecenstvo jest vyzváno, aby si pomohlo samo. Zabere část našeho úsilí, abychom v tento chaos vnesli nějaký řád.

KAPITOLA V.

Svět v šatech.

„Jako Montesquieu psal *„Ducha zákonů“*“, pravil náš profesor, „mohu já psátí, *„ducha šatů“*; tak budeme pak míti vedle *„Esprit des Lois“*, či vlastně *„Esprit de Coutumes“*, také svoje *„Esprit de Costumes“*. Vždyť ani při krejčířství, ani v zákonodárství nedospívá člověk cíle pouhou náhodou, ale jeho ruka je vedena tajemnou činností duchovní. Ve všech modách a krejčovských pokusech nalezneme skrytu jakousi architektonickou ideu; tělo a látka jsou tolik, jako místo a stavivo, na němž a z něhož má býti stavěna zkrásnělá budova osobnosti. Nese-li se půvabně v řasnatém plášti a lehkých střevicích, nebo věží si vysokou ozdobu hlavy z jehlic a krásných obrouček, či nadýmá se v naškrobeném okruží, v nepodajných vy-
cpávkách a netvorných přírůstcích, nebo se ušněruje v jednotlivé dílce a světu se ostavuje v podobě slepeniny ze čtyř údův — to vše závisí na povaze této architektonické ideje, ať již je řecká, gothická, pozdně-gothická nebo ve všem všudy moderní, pařížská nebo anglo-dan-

dyovská. A dále, jaký význam tají se v barvě! Citový svéráz projevuje se volbou barev od nejstřízlivější šedi až po planoucí šarlach: jestliže stříh poukazuje na intelekt a nadání, prozrazuje barva povahu a srdce. Ve všem tom ať už při jednotlivcích nebo při národech, vládne ustavičný, nepochybný, ačkoliv neskonale složitý, činný vztah příčiny a účinku: každý zástříh nůžek je řízen a předurčován bez ustání působícími vlivy, kteréž nepochybně bytostem vyšší intelligence nejsou ani nezřejmy, ani nepostizitelné.“

„Pro tak vyspělé intelligence příčino-výsledná filosofie šatů, tak jako zákonů byla by snad jen příjemnou zimní zábavou: nic jinak, pro méně vyspělé, jako lidé bývají, zdály se mi takové domněnky přec jen málo poučny. Nuže, co jiného je váš Montesquieu, nežli nadané dítě slabikující hieroglyfy prorocké knihy, jejíž slovník je u Věčnosti, na nebesích? — Ať vyloží některý z pánů příčino-výsledných filosofů, nikoliv k čemu nosím takové a takové šaty, poslouchám těch a těch zákonů, ale proč právě *já* jsem *zde*, abych cokoliv nosil a poslouchal! — Z tohoto ‚*ducha šatů*‘ mnohé, třebaže ne všechno, potlačím jako hypotetické, neúčinné a tudíž nevhodné: holá fakta a závěry z nich, vyvozené ovšem jinak nežli tímto vše-vědoucím slohem, jsou pravou mojí skromnou oblastí.“

Praeuje o tomto moudrém omezení Teufelsdröckh i tak obsáhl nedozírné pole dohledným obzorem; probíhají hranice konec konců příliš zhusta mimo náš horizont.

Výběr tu je nezbytný; přehlédneme tudíž první část je-
nom docela zběžně. Není pochyby, že tato první část vy-
značuje se všeobsáhlou učeností, nejmožnější trpělivostí
a půvabem; a právě proto ve svých závěrech a ličeních
je zajímavější pořadatelům té oné *bibliotéky* obecných,
zábavných a prospěšných, nebo i neprospěšných vědo-
mostí, nežli rozmanitým čtenářům těchto stránek. Minil
Heuschrecke tuto část knihy, když nám doporučoval tyto
souborné publikace časopisecké, „pýchu to nynější angli-
cké literatury“? Jestliže tomu tak jest, pak jsou vyda-
vatelé rodinné četby vítáni, aby si tu nahrabali k svému
užitku, jak libo.

Udělujice jí svůj klidný souhlas, pomineme první kapi-
tolu, pojednávající o ráji a fíkových listech, zavádějící
nás v nekonečné výzkumy rázu mythologického, metafo-
rického, kabalistického, ba dokonce předpotopního. Ještě
méně jest se nám zabývat s „Adamovou první ženou Li-
litou, kterou podle talmudistů pojal ještě před Evou a
která ho obdařila v tomto manželství celým pokolením
vzdušných, vodních i pozemských démonů“ — ovšem že
nadarmo, jak se domníváme. Vzhledem k první části spi-
su s hlubokými pohledy v *Adam-Kadmon*, čili pražível
vedený zde podivuhodným způsobem v příbuzenství
s Niflem a Muspelem (temnotou a světlem) pravěkého
severu, odvažujeme se výroku, že přesnost autorových
výzkumů jeho talmudická hloubka a rabinská moudrost

by naplnily podivem neprávě nejhorší znalce židovského písemnictví v Anglii.

Ale opouštěje tuto soumráchnou končinu, spěchá Teufelsdröckh od věže babylonské, aby sledoval rozchod lidstva po všem obytném a oblékajícím se povrchu země. Putuje při světle všelikých orientalských, pelasgických, skandinavských, egyptských otahaitských, starodávných i moderních výzkumů, usiluje tak, aby nám poskytl v zhuštěném útvaru, v jakém Norimberčané podávali *Orbis pictus*, také svůj *Orbis Vestitus*, aneb nárys obleků všech způsobů ve všech krajinách i za všech dob. Zde je to, kde k starožitníku a dějepisci vítězně provoláváme: Nuž vezmi! Zde je učenost, neuspořádaný poklad, chcete-li, ale nevyčerpatelný, jako poklad Niebelungův, jejížto dvanáct vozů ve dvanácti dnech o třech denních jízdách ještě nevyvezlo. Beráncí kožichy a rudošské opasky, škapulíře, alby i štoly, chlamidy a tógy, čínský hedváb, afganské šály, brslenky i koženky, keltické kazajky — poznamenáváme, že spodky, jak již název *Gallia Braccata* nasvědčuje, jsou mnohem starodávnější — husarské pláště, vandyckovská okruží, manžety, obroučkové sukně, vše tu živě předstupuje, ba ani kilmarnocké noční čepice není zapomenuto. Ještě třeba, abychom doložili, že tato učenost, tak heterogenní, jak se zdá, a halabala nakupená, je učeností skutečnou, soustředěnou a očištěnou, kde všechna struska byla vytavena a odvržena.

Vložena jsou filosofická rozjímání a zhusta i jímavé

obrazy lidského života. Takový je třeba tento, který nás překvapil. Podle představy našeho profesora, nebylo prvotním účelem oděvu, aby zahříval, nebo hověl slušnosti, nýbrž aby krásil. „Opravdu, trudný byl stav prapůvodního divocha, jiskřícího hrozivě zpod dlouhatých vlasů a vousů dosahujících až po páš, jež tak vzájemně splétaly plášť kolem dokola, ponechávající ostatek těla jen v přirozené, tlusté kůži. Potloukal se po výslunných mýtinách lesů živě se divokými plody, nebo jako dávnověký Kaledonec ukrýval se v močálovišti, vyčihávaje tu zvířecí nebo lidskou kořist, neozbrojen a bez náradí, kromě jediné své obrany i svého majetku — přihlazeného těžkého kusu pazourku, k němuž řemínkem přivázal dlouhou násadu, aby ho nepozbyl. Jím se právě tak dobře hájil, jako jej vymršťoval se smrtící jistotou. Jakmile však jednou ukojil hlad a pomstu, jeho nejbližší starostí nebylo pohodlí, ale ozdoba (*Putz*). Teplo našel v lopotě honby nebo v suchém listí v dutině stromu, v korové chýši, nebo v přírodní jeskyni; ale k ozdobě potřeboval šatů. Ano, mezi divokými národy shledáváme, že malba a tetování je prvotnější oděvu. Nejprvnější duchovní potřebou člověka-barbara je ozdoba, jak až dosud pozorujeme v nevzdělaném obyvatelstvu civilisovaných krajin.

„Čtenáři, věz, že bohem nadaný, melodický pěvec, nejvznešenější královská výsost, ano, samotná tvá zlatovlasá, růžemi a sněhem zářící dívka, hodná toho, aby se jako víla rozplynula ve vzduch, ta, kterou miluješ a uctíváš

jako božskou podobu (čímž, symbolicky vzato, vskutku jest) — ta pochází, jako ty sám — z onoho kosmatého, mlatem se ohánějícího pradivocha - lidožrouta! Potrava pochází od jedlíka a od silného sladkost. Jaké změny udály se nikoliv časem, ale v času! Neboť netoliko lidstvo, ale vše, co lidé činí a vidí, postupně vzrůstá, obrozuje se a zdokonaluje životní silou. Hoď svůj čin, své slovo u věčně živý a věčně činný Vesmír; je to símě, kterému nelze odumřítí. Nepovšimnuto dnes, řekne kdosi, bude po tisíci létech nalezeno jako vzrostlý háj smokvoní, nebo, žel — jako houšť bolehlavu.

„Ten, který první ukrátil práci opisovačům vynálezem *pohyblivých liter*, uvolnil vojska žoldnéřů, sesadil většinu králův a senátorův a vytvořil tak zcela nový, demokratický svět: vynalezl tiskařské umění. Mnichu Schwartzovi, prvnímu, který třel síru, ledek a dřevěné uhlí, vyrazilo to tlouček stropem; co asi způsobí poslednímu? Uskuteční již posléze nespornou podřízenost síly myšlenky a odvahy pouze animalní odvaze ducha! Byl to prostý vynález pěstitele dobytka — nabaživšího se útrap s líným volem, kterého tudíž vyměnil za obilí nebo olej — když na kožený odřezek načáral nebo vytiskl podobu vola (*pecus*), vstrčil do kasy a nazýval to *pecunia*, peníze. Tak přešla výměna v prodej. Místo kožených peněz jsou nyní zlaté a papírové a všechny divy světa byly už překonány, neboť máme Rotschildy a máme anglický státní dluh; kdo má šest pencí, je — pokud na to šest

penci postačí — svrchovaným pánem světa: poroučí kuchařům, aby ho živili, filosofům, aby ho poučovali, králům, aby mu poskytovali ochrany, a to vše, pokud šest penci dostačí. A jak se proměnil šat od té chvíle, kdy vznikl z nejpošetilejší lásky k ozdobě! Obecná bezpečnost a oblažující teplo záhy se dostavily; ale co z toho? Stud, božská stydlivost (*Scham*), až dotud cizinka v lidodžroutské hrudi, tajemným způsobem objevila se pod šaty, v háj pohroužený to mystický oltář pro vše, co v člověku posvátno. Šaty propůjčily nám individualitu, stavovství, společenské zvyky; šaty učinily nás teprve lidmi a hrozí nám, že promění nás v šatníky.

„V celku však“, pokračuje náš výmluvný profesor, „člověk je nástrojů užívající zvíře (*hantierendes Tier*). Sám o sobě sláb a nepatrné postavy stojí dosti nejistě na základně, měřící i u nejvíce ploskonohých, sotva půl čtvereční stopy, a je mu třeba se rozkročit, aby ho vítr neporazil. Ó, nejslabší z dvojnožců! Tři metrické centy jsou pro něho zdrcujícím břemenem; stepní býk nabere a vyhodí je jako kus hadru. Avšak umí užívatí nástrojů, umí vymýšletí nové, kterými žulová skála drtí se před ním v lehký prach; hněte žhoucí železo jako vláčné těsto; oceány jsou mu uhlazenými silnicemi a větry s ohněm jsou jeho neúnavnými oři. Nikde ho nespátříte bez nástrojů. Bez nich je ničím, s nimi je vše.“

Neměli bychom zde na chvíli přerušit proud řeči poznámkou, že ona definice člověka, jako nástrojem ozbro-

jeného zvířete, zdá se nám ze všech, které uvádějí ho ve vztah ke zvířatům, nejvhodnější a nejlepší? Člověk je zván směřicím se zvířetem; ale nesmějí se opice také, nebo nepokoušejí se alespoň o to? A jest nejčastější a největší smíšek také nejlidštějším z lidí? Sám Teufelsdröckh, jak jsme se zmínili, smál se toliko jednou. Ještě méně zajímá nás ona francouzská definice o kuchticím zvířeti, která pro čistě vědecký účel je skorem bez užitku. Nazvete kuchařem Tatara, který připravuje své maso toliko tím, že si je dává pod sedlo?

A jakého kuchařského umění užívá Groňan schovávající si velrybí tuk? Nečinil by v podobných okolnostech tak i křeček? A jak by se vedlo panu Udeovi mezi takovými orinockými Indiány, kteří dle zpráv Humboldtových nocují v hnízdech vran ve větvích stromů a půl roku nemají jiné potravy mimo hlinku na hnětení dýmek, ježto všechna krajina je zatopena? Ale vyhledejte proti tomu lidskou bytost, ať již v kterémkoliv období a podnebí, která by neužívala nástrojů! Sám onen Kaledoňan, jak jsme poznali, měl svůj kamenný mlat ovázaný řemením, jakého nižádné zvíře nemá, aniž může mít.

„Je tedy člověk nástrojů užívající zvíře“, uzavírá Teufelsdröckh svým úsečným způsobem. „A šaty jsou jen dokladem k této pravdě. A vskutku, pozorujeme-li onu vzdálenost mezi prvním dřevěným kolíkem, přistrouhaným lidskou rukou a liverpoolským parostrojem, nebo domem anglického parlamentu, poznáme, jak postoupil člověk.“

Vykopal z útrob zemských jakýsi černý kámen a řekl mu :
Odvez mne a toto zavazadlo rychlosti třicetipěti anglických mil v hodině — a kámen to učinil. Shromáždil, jakoby náhodou šest set padesát osm rozmanitých jedinců a řekl jim : *Ať tento národ pro nás lopotí, krvácí pro nás, hladoví a pečuje o nás, ať hřeší pro nás* — a oni to učinili.“

KAPITOLA VI.

Z á s t ě r y.

Jednou z nejméně uspokojivých částí celé knihy je tato *o zástěrách*, třebaže tu silák, starý Gao, perský kovář, jehož zástěra je nyní posázena drahými kameny, poněvadž byla vyzdvížena za úspěšného povstání a dosud je královskou vlajkou oné země; třebaže tu dcera Knoxa vyhrožující panovnickému majestátu, že raději zachytí hlavu manželovu do své zástěry, než aby manžel lháti měl a stal se biskupem; třebaže tu markraběnka Alžběta a mnoho ještě jiných zástěrových znamenitostí. Prázdňá šroubovaná duchaplnost a tón začasté až lehkovážný, blízký všední satyře, je tu příliš zřejmý. Nuže, co si počneme s takovými větami jako jsou tyto?

„Zástěry jsou záštitou čistoty, poctivosti, skromnosti a často i šibalství. Od tenkého proužku vystříhávaného hedvábí, (který je znamením a blahoslaveným duchem zástěry) jímž se vznešená domácí pani Norimberská půvabně opásávala, sedajíc ke skřínce s prací nebo ke kle-notničce; až k hrubě vydělávané, řeménky přivázané ků-

ži, v níž zedník staví a do které navečer zabalí svou lžici, nebo až k oně rachotivé, plechové zástěře, ve které kuří a taví, jinak naží, vaší vulkanové u své výhně — není-li tu značné rozmanitosti ve způsobu a užívání tohoto šatu? Kolik bylo ukryto, kolik již bylo uchráněno zástěrami! A správně-li soudíme, co jsou naše všechna vojenská a policejní zřízení, vyžadující nesčetných milionů, co jsou nežli obrovité, pestré a železem spiaté zástěry, v kterých společnost pracuje (s nevalným prospěchem), chrání se tak mouru a jisker v této ďábelské kovárně světa (*Teufelsschmiede*)? Avšak ze všech zástěr nejvíce mne do rozpaků uvádí biskupská, neboli kasule. V čem záleží užitek této zástěry? Dozorčí nad dušemi (*Episkopus*), jak pozorují, zastrčil cíp své zástěry, když dokončil svou denní práci. Co tím chtěl vyznačiti?“ A tak dále, a t. d.

Či je našemu čtenářstvu souzeno, aby častěji četlo takovou slátaninu jako jest tato následující?

„Poznávám v potištěných papírových zástěrách, jaké nosí pařížští kuchaři, nové (třebaže neveliké) pole pro typografii; tudíž i jakýsi popud pro moderní literaturu, který zaslouží našeho souhlasu: doslechl jsem, ne zcela bez uspokojení, že proslulá firma londýnská zamýšlí zavésti tuto modu ve velkých rozměrech i v Anglii.“ — My, kteří bydlíme v místě, posud jsme o tom ničeho neslyšeli a máme proč býti vděční, že naše literatura, beztak již hojná, dosud nalézá jiná odbytíště. — *Teufelsdröckh* přide dále: „Kdyby tento příliv potištěného papíru stoupal tak

daleko, že by zatarasil cesty a veřejné průjezdy, bylo by nutno vyhledávati útočiště v nových způsobech. Ve zprůmyslnělém světě zdráháme se užívatí ohně jako záhubného živlu, nikoli však jako tvůrčího. Ale nebe je všemocno a pomůže nám již. Prozatím, není to hezké, vidíme-li, kterak pět milionů centů hadrů ze smetiště ročně vyvážených a rok co rok — když byly vylouženy, vylisovány, potišťeny a prodány — znovu na ně příšlých, živi na této své cestě tak mnohá strádající ústa? Takové je zvláště smetisko hadrů a cárů, mohutná to elektrická baterie a hybný zdroj, z něhož a k němuž kolotá společenská činnost, ať již kladně nebo záporně elektrická, v menších nebo větších okrajích, mocným, dujícím a rozbouřeným zmatkem života, jež oživuje.“ — Taková místa plní nás, kteří milujeme a snad i ctíme toho muže, city velmi smíšenými.

Poněkud dále nalézáme takové místo: „Novináři jsou nyní pravými králi a kněžími; dějepisci, nemají-li tedy být počítelci, nemohou psáti o dynastiích Bourbonů, Tudorů a Habsburků, nýbrž o dynastiích tiskových archů se sloupci úplně nových jmen, ukazujícími, jak ten či onen odpovědný redaktor, nebo redaktorský sbor, došel ve světě sluchu. O britickém novinářském tisku, snad nejdůležitějším ze všech a podivuhodném v tajemné své ústavě a zřízení, sepsán je cenný spis v anglickém jazyku pod názvem „*Satan's Invisible World Displayed*“ (satanův neviditelný svět ukázán). Ačkoliv jsem ho hledal v knihovnách po všem

Weissnichtwo, nepodařilo se mi, abych se ho dopátral (vermöchte nicht aufzutreiben).“

Tak božský Homer nejenom klímal, ale i chrápal. Tak Teufelsdröckh, zabloudivši v oblast, do které mu ničeho nebylo, spletl starého, autentického vyčuchávače kouzelníka s novým, podvrženým a domnělým dějepiscem *Britické žurnalistiky* a tak se dopustil snad nejhrubšího omylu v moderní literatuře.

KAPITOLA VII.

Historická směs.

Štastnější a vědecky i dějepisně opravdovější je náš profesor, pokud zabírá evropský středověk a dále až do konce sedmnáctého století, nejvlastnějšího to období modářských výstředností. A právě zde nalézá starožitník a badatel o modě svou nejbohatší žeň. Podivinské úbory, překonávající fantasii takového Teniersa nebo takového Callofa, se stíhají vzájemně jako stvůra polykající stvůru ve snách — k tomu všecko je líčeno v stručných, autentických rysech a nezřídka prodchnuto genialitou, která dovede oživit i starý šat. Opravdu, tak učená, důkladná, názorná a vůbec zajímavá je tato kapitola, že nebyla by nemístna otázka, pokud by prospělo, aby dobrý anglický překlad se přivtělil k znamenitému dílu pana Meyricka „*O starožitné zbroji*“. Jen vezmeme tento náčrtek, pro který je Paulinova „*Zeitkürzende Lust*“ (Il. 678) důvěryhodnou autoritou :

„Kdybychom spatřili německý modní úbor patnáctého století, smáli bychom se, jako zase oni staří Němci, kdyby

opět vstali a shlédli naše střížné zboží, pokřižovali by se a volali by k Panně Marii. Ale, na štěstí, žádný Němec, ani žádný jiný člověk z mrtvých nevstal; tak přítomnost se nepoutá nazbyt s minulostí, nýbrž vyrůstá z ní jako strom, jehož kořeny se nezaplétají do větví, ale pokojně spočívají pod zemí. Třebaže je trudno, není však nadarmo, přihlédneme-li a poznáme, jak největší a nejlepší vyplnili v krátkosti svá místa, tak že jim už nezbylo, kam by se ještě uchýlili. Tak v nějakých sedmi letech zastaral sám Byron i sám Napoleon a jsou nyní cizinci ve své Evropě. Tak je zajištěn zákon pokroku: že v šatech, jako ve všech vnějších věcech, není trvalé módy.

„O vojenských vrstvách dávných těch dob, jejich kožených opascích, proplétaných řetězech a nákrčnicích, ohromných škorních a ostatních jízdeckých i šermířských potřebách, vyličovaných v moderních románech tak, až nabývá všecko vzezření jakéhosi vývěsního štítu — o těch se tu nezmiňuji. Měšťanské a usedlé vrstvy, o nichž se méně píše, jsou pro nás dosti podivuhodny.

„Bohatí lidé nosí, jak shledávám, tak zvané *Teusinke* (název snad nepřeložitelný); k tomu jejich pás ověšen je zvonečky, takže ustavičný cinkot je provází, kudy jdou. Někteří hudbu milující mají přivěšenu celou řadu souzvučných zvonků (*Glockenspiel*), což zvláště za náhlých obrátů, nebo za jiných příležitostí v chůzi, pěkně působí. Pozorujme, jak si při tom libují v hrotitém zakončení a goticky krojeném výstřihu. Mužský svět chodí si v špičatých čepicích

na stopu dlouhých, stranou houpavě převíslých. Jejich střevíce rovněž vybíhají do špičky na délku stopy a po straně jsou zašněrovány; ba i dřeváky mají své na stopu dlouhé nosce a mnozí jejich konce ověšují zvonečkem. A dále, po mém soudu, mužové chodí v kalhotách bez zadnic (*ohne Gesäss*); tyto jsou zašpičatělé, přišity ke košili a dlouhá kazajka je přikrývá.

„Bohaté dívky vycházejí zase v šatu vpřed i nazad vystřiženém, takže záda i hrud' jsou skorem obnaženy. Naproti tomu vznešené pani mají dlouhý, rásný oděv, jehož vlečku, na čtyři až pět stop dlouhou, nesou pážata. Ctné Kleopatry, plující v hedvábných lodicích pod kormidlem Kupidovým! Pozorujme jejich jako ruka široké lemování, které se při chůzi vlní kolem nich, i dlouhou řadu stříbrných knoflíků, nebo spíše stříbrných lastur, jimiž tento šat zapiat je od hlavy až k patě. Dívky svazují vlasy stříbrnými stužkami se zlatými závěsy a plaménkovitými přívěsky (*Flammen*), jiskřivými to ozdůbkami. Ale kdo popíše výzdobu hlav jejich matek? Přece však láskou ke kráse nezapomínaly pohodlí. V zimě spatřujeme všechno krásné a majetné stvoření v dlouhých pláštích, v široké sukničce, vespod s dvojitým, na pět prstů širokým okrajem; to vše se končí nahoře silným, na dvacet palců širokým, dobře naškrobeným límcem. Taková byla pláštěnka (*Kragenmäntel*).

„Obroučkových sukni, jako nyní, tehdy ještě ženy nenosily; ale muži měli barchánové kazajky a pod nimi

mnohonásobné okruží, těstem dohromady slepené (*mit Teig zusammengekleistert*), jež tvořilo ovšem slušný nárůstek. Tak závodí obojí pohlaví v okrašlovacím umění a silnější, jako obvykle, jsou v popředí.“

Náš profesor, ať již je nebo není humorný, projevuje zvláštní cit pro žertovné a bystrý zřetel k němu, takže, je-li možno, abychom přisoudili jakýkoliv duševní vzruch člověku tak tichému, byla by to skutečná láska. Neušel mu žádný z těch zvonečkových pásů, tenkých nohavic, rohatých střevíců, nebo jiných podobných zjevů, o kterých se zmiňuje dějepis oděvu; zvláště pak nehody, nebo překvapující dobrodružství, přihodivší se jich nositelům, zaznamenal s náležitou věrností. Krásný plášť Sira Waltera Raleigha, který prostíral do bláta před nožkou královny Alžběty, zdá se, že nevzbudil v něm valného nadšení. Ptá se toliko, „zdali v té době dívčí královna měla červeně malovaný nos a bíle nalíčené tváře, jak to její kadeřnice činívaly, když jsouc rozmrzelá a vrásčitá, nechtěla již nikdy pohlédnouti do zrcadla?“ K tomu odpovídáme, že Sir Walter dobře věděl, co dělá, a kdyby dívčí královna byla jen pergamenovou loutkou, obarvenou měděnkou, činil by totéž.

Tak i pojednává o neobyčejném tom oděvu, který nejen, že měl rozparky a lemování, ale byl i vycpán uměle plevami na širší části těla, neopominul náš profesor zmínky o nešťastném dvořenínu, který se posadil na židli s vyčnělým hřebíkem a povstal, aby se poklonil vstupujícímu

Majestátu, když tu se vysypalo několik měřic pšeničných otrub, a dvořenín stál scvrklý jako větveno, jeho prýmký a rozparky se klátily truchlivě a sklesle podle něho. K tomu připojuje profesor toto pozorování:

„Jak zvláštní náhodou bývá nám zajištěn život v historii! Herostratus zvěčnil se pochodní, Milo mladým býkem, Henry Darnley, pitomý holobrádek, svými údy, většina králův a královen tím, že se narodili pod nebesy takového a onakého lůžka, Boileau Despréaux (podle Helvetia) krocaními klovci a toto neblahé individuum trhlinou v kalhotách — neboť není kronikáře pojednávajícího o dvoru císaře Otty, který by naň zapomenul. Marnou byla modlitba Themistoklova za dar zapomenutí. Odevzdejte se osudu s veselou myslí, přátelé, a čtete, jak je tu psáno!“ — Nemělo by se Teufelsdröckhovi připomenouti, že nedosažitelný dar zapomnění je blíže příbuzen talentu míčlivosti, cestujícími Angličany tolik projevovanému?

„Nejprostší oděv, o kterém se dějiny zmiňují“, jak náš profesor pozoruje, „jest onen, kterého užívala jízda Bolívarova jako uniformy za poslední války v Columbií. Zaopatří se čtyřrohá pokrývka, měřící v průměru dvanáct stop (mnozí také ustríhovali rohy, aby ji zaokrouhlili), uprostřed prostríhne se rozparek zdělí osmnácti palců; tímto prostrčí zhola nahý jezdec hlavu a šíjí a tak jede, chráněn jsa od všeho nečasu a v bitvě od mnohé rány (neboť ovíjí plášť kolem levého ramene) a tak je nejenom oděn, ale i ozbrojen a vyzdoben.“

Tímto obrazem přírodního stavu, dojemným svou jedinečností a starořímským opovržením k nadbytku, opustíme tuto část svého předmětu.

KAPITOLA VIII.

S v ě t b e z š a t ů.

Jestliže již v deskriptivně-historické části svého díla, pojednávající toliko o původu a postupném vývoji šatů (*Werden*), uváděl Teufelsdröckh mnohé čtenáře v úžas, pak se podivi tím více spekulativně filosofickému oddílu, jednajícímu o účinku šatů (*Wirken*). A právě zde cítí přítomný vydavatel tíži svého úkolu; neboť zde vlastně počíná se vyšší a nová filosofie šatů, neprozkoumaný, ba nepojatelný okruh nebo chaos, k němuž přihlízejíce, poznáváme, jak je nesnadno a přece jak nevýslovně důležité, abychom se dopídili právě cesty ve výzkumu i v osvojení, kde je nám za podnož půda pevná, jež by nás nesla, a kde je vydutina, nebo jen pouhé mračno, kterým bychom se propadli. Teufelsdröckh neujímá se menší úlohy, než je výklad mravního, politického, ano i náboženského působení šatu; ujímá se velikého důkazu vyvozeného z tisícerych jevů: „že pozemské zájmy člověka jsou v sebe zakliněny, spiaty a sdruženy oděvem“. Právě na mnoha místech: „Společnost je založena na šatech“. A opět:

„Společnost pluje v šatech nekonečnem jako v plášti Faustově, nebo spíše se podobá příkrovu čistých a nečistých zvířat ve snu apoštolově; a bez této příkrývky nebo tohoto pláště sřítla by se v bezednou propast nebo vznesla by se ve vzduchoprázdný prostor. Ať tak či onak — již by jí nebylo.“

Pátrati, kterými řetězci, nebo spíš kterým nekonečně složitým pletivem meditací byla objevena tato velická domněnka a nesčetné důsledky z ní, bylo by pro nás pošetilou odvážlivostí. Způsob našeho profesora nikterak není onou obvyklou školskou logikou, kde pravdy stojí pěkně v řadě, družka družky za sukně se přidržující: ale při nejlepším je to metoda praktického rozumu, krácející velikou intuicí přes všechny skupiny a království systematiky. Možno říci, že odtud v jeho filosofii, aneb v jeho duchovním zobrazení Přírody, jeví se ušlechtilá složitost, podobně jako v Přírodě samé; je to ohromné bludiště, přece však nikoliv bez plánu, jak nám svědomí praví. Ale již nahoře jsme si stěžovali, že i jistá neušlechtilá spleťtost je tu zjevna, kterou dlužno pojmenovati pouhým zmatkem. A tak často voláme: Dejte nebesa, aby tu byly již profesorovy životopisné dokumenty! Neboť se zdá, že důkaz tkví značnou měrou v osobnosti spisovatelově, jako by naň působil nikoliv argument, ale zkušenost. V přítomnosti, doufáme, je možno, abychom sdělili toliko jakýsi nárys nebo nástin této nauky na základě příležitostných pohledů a významných zlomků, vypisovaných často po-

dlouhých přestávkách z původního díla a pečlivě seřazených. Inteligentní čtenáři ještě jednou se vyzývají, aby nám věnovali svou nejsoustředěnější pozornost: nechť se vyjádří po zralé úvaze a nikoliv dříve. Zdali na nejzazším sklonku našeho skutečného obzoru neshlédli zákmitu země, záslibu nového ostrova štěstěny nebo snad celé neobjevené Ameriky, aby tam pluli ti, kdož mají lodice. — Jako úvodem k tomu všemu stůj zde tento dlouhý citát:

„Lidem spekulativních náklonností“, píše Teufelsdröckh. „přicházejí období přemítavých, sladkých, přece však strašných hodin, kdy plní údivu a bázně táží se otázkami nezodpověditelnými: Kdo jsem já? Kdo je ona bytost nazvaná já? (*Das Wesen, das sich ICH nennt*). Svět, všechn hlučný jeho shon, ustupuje do pozadí a tapetami, kamením stěn a tlustým pletivem obchodu a politiky a vším tím životným i neživým obalem těla i společnosti, jimiž naše existence je obklopena — pátrá náš pohled dále do pustopusté hlubiny a my jsme sami s Všemohirem, bez hlesu obcující s ním, jako tajemná bytost s bytostí.

„Kdo jsem? Co jest toto já? Je to hlas, pohyb, zjev — nebo jakás vtělená, zjevená idea věčného ducha? *Cogito, ergo sum*. Běda, ubohý mysliteli, takto nepřijdeme daleko! Ovšem že, já jsem, ale není dávno, co jsem nebyl. Ale odkud? Jak? Kam? Odpověď leží vúkol, psána ve všech barvách a pohybech, vyjádřena všemi tóny, vším jásotem i bědováním v tisícitvaré, tisícerohlasé, harmo-

nické přírodě: ale kde je vnímavý zrak i sluch, jemuž by tato božsky psaná Apokalypsa podávala učeněný smysl? Jsme jako sedící v nesmírné jeskyni fantasmagorie a snu; nesmírné, poněvadž nejmizivější hvězda, nejvzdálenější století nejsou o nic blíže jejímu obvodu: zvuky a mnohobarevné vidiny mihají se před našimi smysly, ale Jeho, jenž jest bdělý a jehož dilem jsou i sen i snáři, Jeho nevidíme a netušíme, vyjma ve chvíli vzácného polobdění. Tvorstvo, praví kdosi, leží před námi podobno krásné duze, ale slunce, jež ji působí, leží za námi nám skryto. A jak lapáme tu po stínech, v tomto podivném snu, jako by podstatu měly, a spíme nejhlubším spánkem, když se tváříme jako nejbdělejší! Co jsou jiného naše filosofické systémy, ne-li theorema, pouhý na úvěr dávaný podíl, jehož dělenec i dělitel jsou nám neznámy? Čím jsou naše národnostní války se svými útoky od Moskvy a vášnivé, nenávistné revoluce, ne-li somnambulismem nepokojných spáčů? Tyto sny, tento somnambulism, toť, co zde na zemi nazýváme životem, kde tak mnozí bloudí bez pochyb, jako rozeznávají pravou ruku od levé; přece však moudří jsou jenom ti, kteří vědí, že nic nevědí.

„Škoda, že veškerá metafysika ukázala se dosud tak nesmírně neplodna! Tajemství lidského bytí je stále jako tajemství sfingy; jest člověku nerozluštitelnou hádankou, pro kteroužto nemohoucnost je mu podstoupiti smrt, a to nejhorší ze všech smrtí, smrt duchovní. Co jsou naše axiomy a kategorie, systémy a aforismy? Jen slova, slova!

Vysoké, vzdušné zámky jsou chytře zbudovány ze slov, slova pěkně uložena v dobrém moždíři logiky, kam však žádného poznání nepřichází. *Celek je větší částí*; jak znamenitá to pravda! *Příroda nestrpí prázdnoty*; jak neobyčejně zvrácené a utrhačné! A dále: *Vše působí jenom se svého místa*. U všech všudy, ale KDE to jest? Nebudme otroky slov: není ono Vzdálené a ono Mrtvé, pokud je miluji, toužím a truchlím po něm, v pravém slova smyslu právě tak *zde*, jako země, na které stojím? Ale právě toto KDE s bratrem svým KDY jsou od prvopočátku základními barvami naší jeskyně snu; řekněme raději, jsou plátnem (jeho osnovou i útkem), kde vidiny snů i života jsou vymalovány. A přece, nepoučilo hlubší zamyšlení výjimečných duchův všech podnebí i věků, že toto KDE a KDY, tajemně tak neodlučitelné od všech našich myšlenek, nejsou nežli povrchní, pozemské přívěsky jejich, takže věstec dobře rozlišuje, kde vystupuje z božských VŠUDE a VĚČNĚ. Což nechápali všichni národové svého božstva jako všudy přítomné a věčné, jako bytost jsoucí u všeobsáhlém ZDE a věkověčném NYNÍ? Dobře to rozvaž, i ty shledáš, že čas i prostor jsou pouhé formy našich lidských smyslů; není času, ani prostoru. Jsme — a nevíme co; jiskry vznášející se v etheru božství.

„A tak podle všeho tento zdánlivě hmotný svět jest jenom vzdušnou vidinou našeho JÁ, této jediné reality; a příroda, tak mnohotvárně budující a ničivá, není leč pouhý reflex našich nitrných sil, pouhá fantasmie našeho snu,

nebo jak duch Země ve *Faustu* pravi: „*Božství živoucí šat.*“

„Ve bouři činů, kde žití nerv,
proudím níž a výš,
duji tam i sem!
Porod, hrobu tiš,
věčné moře jsem,
střídavé vlání
života plání,
při svištícím stavu Času dlím sám
a božství tak živoucí řizu já tkám.“

(Vrchlický.)

„Z dvaceti millionů, jež četli a hřímali tato hromná slova *ducha Země*, zdaž jich je dvacet, kteří pochopili i jich smysl?

„V takové náladě jsem byl, když znaven a zhněten tímto závratným hloubáním poprvé dospěl jsem k otázce šatů. Dosti podivně překvapila mne existence krejčích a jejich zákazníků. Kůň, na kterém jezdím, má vlastní svou dokonalou kůži: vyslechte jej z opasků, příklopců a ostatního řemení, jímž jsem jej podepial, a ušlechtilé to zvíře je samo sobě krejčím, přadlenou i tkalcem ano i vlastním ševcem, klenotníkem a ozdobníkem. Cválá volno údolími, opatřeno trvalým, nepromokavým oděvem, jehož teplo i účelný střih dosahují nejvyšší dokonalosti. Ale ani krásy nebylo zapomenuto a nechybí ani okruží, ani ozdobné třásně pestrých barev, jež obratně jsou navěšeny vždy

na pravých místech. Kdežto já — dobrotivá nebesa! Oblékám mrtvé rouno ovčí, rostlinnou kůru, housenčí slinu, volské a tulení kůže i kožešiny zvířat; a tak vycházím jako pohyblivá hadrárna, plná cárů a cucků z kostnice přírody, kde tyto rychle by ztlely, na mně však hnijí jen zvolna! Den ze dne vyhledávám vždy nového krytu, den ze dne ztrácí tato opovržlivá krytina jistou vrstvu ze své tloušťky, jež otřena byla lopotou dne, nebo která je skartáčována mezi odpadky na smetiště, až na konec octne se tam vše, a já, výrobce a patentovaný mlynář prachu, pídím se po novém materiálu, abych jej znovu rozemlel. Ó, nad vše zvířecký! Bídný, prabídný! Což nepokrývá i mne celistvá, vše svírající kůže, ať světlá nebo tmavší? Což jsem slátaný chuchval krejčovských a ševcovských hadrů — či učeněná, stejnorodá, samohybná, ba živoucí bytost?

„Je prazvláštní, jak stvoření lidského rodu zavírají své oči před nejprostšími věcmi a jenom v lenošném zapomnění a hlouposti žijí ze zvyku již uprostřed divů a hrůzy. Ale ovšem, člověk jest a vždycky byl hlupec a blb, připravený vždy spíš k pocitům a zažívání, nežli k myšlení a úvaze. Předsudek, jehož se snaží vždy nenávidět, je mu naprostým zákonodárcem a pouhý zvyk vodi ho všudy za nos. Nechť východ slunce, nechť stvoření světa se odehrává *po druhé*, a hned již nebude podivuhodno, nebude rozmanito, nebude památno. Snad ani jedinkrát v životě nepřijde vám dvojnožcům na mysl, ať již kterékoliv

krajiny či kteréhokoliv rodu, ať již v brokát oděnému princí, nebo sedláku v hrubé rubašce, že vaše bytost a váš oděv nejsou nerozlučnými, že sami bez šatu jste nazí tak dlouho aspoň, pokud si nějakého nekoupíte, nebo neukradnete, anebo sami rozmýšlivě neušijete a nezapnete.

„Co mne se týče, tyto úvahy o našem oděvu zasahující až v samo nejhlubší nitro, jež se jím stává krejčířským a znemravnělým, naplňují mne zvláštním odporem k sobě samému i ke všemu lidstvu, jaký asi cítíme při pohledu na takovou holandskou krávu, jež za deštivého počasí poklidně se vypásá na lukách goudských v kazajkách a sukních z pruhované pytloviny. A přece je cosi velikého v té chvíli, kdy člověk poprvé se vysvlékne z nahodilých obalů a vidí, že vlastně je nahý a jak Swift praví, že je ‚vidličkovitě rozkročené a křivonohé zvíře‘; leč spolu i duch a nevýslovné tajemství všech tajemství.“

KAPITOLA IX.

A d a m i t s t v í

Nechť laskavého čtenáře nepohoršuje mínění pronesené v závěrku předešlé kapitoly! Sám vydavatel, poprvé přehlížeje toto jedinečné místo, málem by byl zvolal: Jakže, představuje se nám tu nejen pouhý sansculot, ale skutečný nepřítel oděvu in abstracto? Nový jakýs Adamita v století, jež si lichotí, že již je devatenáctým, jsouc záhubno právě tak pověře, jako enthusiasmu?

Považ, pošetilý Teufelsdröckhu, jaký nevýslovný zisk pochází z oděvu všem věkům i pokolením! Vždyť ty sám, vodnaté, libové, uslintané novopečeňátko, nováček na této planetě, kňourající a zvracející, usazen v klínu chůvy ssál jsi svůj cumlík, vyhlížeje do světa prahloupoučkým způsobem, čím byl bys beze svých plének, slintáček a ostatních těch bezejmenných příkrývek? Jenom pro postrach samu sobě a všemu lidstvu! Či již nevzpomínáš dne, kdy jsi odrostl dlouhým sukničkám a dostal jsi první kalhoty? Celá ves, v které jsi žil, zvěděla hned o tom a soused po

sousedu hubičkoval tě na buclaté tváře a na památku této první galánské chvíle tvého života obdaroval tě stříbrňákem, nebo měďáčkem na mlisku. A dále, nebyl's v některém údobí svého života švihákem, floutkem, fintílkem nebo módařem, dandym, či jak bychom již označili takový zjev názvem příslušným věku i místu? V tomto jediném slovu leží zavřeny celé tajemné svazky. Nuže tedy, nyní, kdy ovládající pošetilost je ta tam, nebo je zaměněna a tvůj oděv již neslouží okázalosti, ale ochraně, nosíš jej z nutnosti nebo snad z důsledků prvotního hříchu, neoblažoval tě nikdy jako teplý, pohyblivý dům, jako tělo, objímající tělo tvé, v němž tvoje podivné JÁ si hoví skryto, vzdorujíc vši změně podnebí? Zavínut jsi v tlusté šátky, zpola pohřben pod šálami, širáky, svrchníky a přezůvkami, ba i ruce maje vstrčeny do jelenic a nátepniček, sedl jsi na kůň a nedbaje zlé zimy pyšně jsi se projížděl světem, jako bys jím vládl. Darma plískanice šlehala o tvé spánky, stihla jenom tvůj nepropustný, plstěný, vlněný nebo setkávaný přikrov. Nadarmo úpěly větry, skřípěly a hučely hvozdy, hlubina volala hloubku a v nesmírný arktický vír shlukly se bouře, tys plul prostředkem jich, ohněm blýskaje cestou, v uších ti hučela divoká hudba a ty sám byl jsi jako „plavec vzdušným oceánem“; zkáza hmoty a záhuba světa byly ti živlem a vlastní tvou příznivou chvílí. Čím byl bys, prost šatů, bez uzdy a sedla a čím byl by tvůj rychlý čtyřnožec? Příroda je dobrá, ale nejlepší není: hle, tu je vskutku vítězství Uměny nad Přírodou. Ovšem,

blesk tě zasáhnouti mohl, ale všemu ostatnímu jsi vzdoroval.

Zapomněl snad váš pan Teufelsdröckh — řekne laskavý čtenář — co byl právě promluvil o „prapůvodním divochu“ a jeho „vskutku trudném stavu“? Přál bych si, aby vše to nebylo nikdy vysloveno a odkázal by nás opět k rohožnatým plášťům“ a vlastní naši „tlusté pokožce“?

Nikterak, milý čtenáři! Profesor je si dobře vědom všeho, co řekl; a my oba, ty jako já, mu z ukvapenosti škodíme. Jestliže oděv těchto časů nás „demoralisuje“, vlévaje nám „krejčířského ducha“, nemá oprošťující ceny? Není možno, aby proměněn lépe nám posloužil? Předhodíme jej snad psům, jako neprospěšný? Je pravda, že Teufelsdröckh, třeba že sansculot, není přec Adamitou; a třeba že snad si opravdu přál, aby mohl „jako na znamení“ předstoupiti před tento pokleslý věk, nikdy by se toho nedopustil nahý, jako učinili oni Adamité. Užitek šatů je mu přec nepochybně zřejmý, pohroužil se dokonce v jich skryté, ba mysteriósni vlastnosti, jež můžeme označiti jako všemocnou působivost šatů, jak nikomu před ním se to nepodařilo. Tak píše:

„Vidíte dvě bytosti, jednu oděnu jemnostným nache, druhou oblečenu hrubou, ošumělou modří. Nachová praví k modré: ‚Budiž oběšena a rozpitvána!‘ Modrá naslouchá ustrašena a (div divoucí) kráčí ztrápena k šibenici. Je tu odpravena, houpá se svou hodinku a chirurgové ji rozpitvávají, sestavujíce hnáty v kostru pro lékařské ú-

čely. Kterak to? Co počneš se svou zásadou, že *věci působí vždy jen se svého místa*? Červeň nemá fysické moci nad modrou, nesáhá ji po hrdle, aniž je v jakémkoli vztahu k ní. Ani není takových přísluhujících soudců, důstojníků, katů a pochopů podřízených panovačnému nachu, který by jimi vlácel sem a tam; ale každý z nich je tu na svém místě ve vlastní kůži. Než, jak řečeno, tak i vykonáno. Artikulované slovo uvádí všechno v činnost a provaz i zdokonalený popravčí nůž vykonávají své dílo.

„Přemýšlivý čtenáři, původ těch věcí zdá se mi dvojí: nejprve, že člověk je duch, neviditelnými pouty k člověčenstvu připjatý; podruhé, že se odívá šatem, který jest viditelným znamením této skutečnosti. Ono nachové individuum, jež posílá na šibenici, nenosí-liž zíněné paruky a plyšového pláště s veverčí kožíšinou, aby rozpoznali všickni smrtelníci, že je soudcem? Čím víc přemýšlím, tím víc žasnu, jak společnost založena je na šatech.

„Začasté, v zádumčivé náladě, když četl jsem o pompézních obřadech, frankobrodské korunovaci, královských hovornách, oněch Levees a Couchees, jak tito obřadníci, žezlonoši a hlasatelé, všichni vyčkávali svých povinností; jak vévoda ten a ten je představen tím a tím arcivévodou nadporučík A představován generálem B a nesčetní biskupové, admirálové a různí činovníci předstupují dvorně před Pomazaného: a já se namáhám, abych v odloučenosti svého soukromí vytvořil si jasný obraz o těchto slavnostních událostech. Tu náhle, jakoby pod hůlkou čaro-

dějovou (mohu-li tak říci) spadávají šaty s herců a vévodové, grandí, biskupové a generálové, ba i pomazané veličenstvo, každý své matky syn, stojí tu všichni nazí rozkročení a já nevím, je-li mi do smíchu, nebo do pláče. Uznal jsem za dobré po mnohém váhání uveřejniti tuto fysickou i psychickou slabost (v které patrně nejsem osamělý) k potěše těch, kteří jsou podobně zarmoucení."

My však pravíme: Chtěla by tomu nebesa, abys uznal za prospěšno zamlčeti to všechno! Kdo je tu, jenž by si teď přečetl na pěti sloupcích svých ranních novin o onom představování, aniž by se nezachvěl? S hypochondry — a všichni lidé jsou do jisté míry hypochondričtí — mělo by se jednati daleko šetrněji. S jakou pohotovostí dospívá naše fantasie za tak otřesených nervů k důsledkům, které Teufelsdröckh vyvozuje s ďábelským chladem:

"Co počalo by si veličenstvo, kdyby vskutku nastalo něco takového, že by všechny knoflíky naráz odskočily a šaty zmizely jako v onom snu? *Ach Gott!* Jak by každý spěchal za nejbližší zástěnu! Jejich vznešená státní truchlohra (*Haupt u. Staatsaction*) přešla by v komédii s Kašpárkem k pláči, kterážto je ze všech komédií nejhorší. Tabule (řečeno s Horácem) a s nimi všechna budova vlády, zákonodárství, vlastnictví, policie a občanské společnosti *roztálg* by v nářku a vytí."

Najdete člověka, jenž by nám uměl zobraziti nahého vévodu z Větrnic, mluvícího k nahatému domu lordů?

Fantasie se odvrací jako z dusného ovzduší a váhá dále rozvíjeti obraz. Žok vlny, ministerium, opoziční lavice — *infandum! infandum!* A přec, proč by věc ta nebyla možná? Nebyl každý duch, nebo spíš, každé tělo těchto strážců naší svobody poslední noci nadobro, nebo jen bezmála obnaženo; „jakás dvojkořenatá ředkev s hlavou roztodivně řezanou“? A nemohl by v této neústroji, chce-li už tomu osud, zajíti do parlamentu právě tak dobře jako do postele a účastniti se zasedání v řadě podobných ředkvi? „Pro útěchu podobně zarmouceným!“ Neblahý Teufelsdröckhu, což trpěl kdo dříve takovou duchovní i tělesnou slabostí? A jak mnozí snad budou tvým nesrovnatelným doznáním (kteréžto právě hříšné anglické veřejnosti sdělujeme jenom s nevolí a z kritické i životopisné povinnosti) nezhojitelně zachvácení? Jsi nejzlomyslnější, nebo jenom nejpošetilejší všech sansculottistů?

„Zbývá, abychom vyšetřili“, dokládá neúprosný Teufelsdröckh, „jak dalece takový *strašák*, oblečený v lidský šat je netoliko oprávněn k anglické službě duchovenské a soudní, ale i vzhledem k své vznešené úloze (a není-li on také ochráncem majetku a vládcem ozbrojeným hrozbou zákona?) i k jisté nedotknutelnosti a posvátnosti královské, což ovšem bídáci a nižší lidská třída ne vždy dobrovolně uznávají.“ — —

— — „Ó, přátelé moji, jsme, slovy Yoricka Sterna, jako houf krocanů poháněný k tržišti holí s červeným ha-

dříkem. A jestliže někteří z poháněčů, jako v Norfolku je obyčejem, vezmou suchý měchýř s nasypanou trochou hrachu, ten chřestot pak zastraší i nejodvážlivějšího!“

KAPITOLA X.

Pouhý rozum

Musí být nyní dosti patrné, že náš profesor, jak svrchu podotknuto, je spekulativní radikál nejčistšího zrna, který povznesenost a honosnost civilisovaného života, jež tak cítíme, nijak víc po většině necení, nežli hadry, ovázané honácké hole a měchuřiny chřestící hrachem. Nemožno, aby soudné obecenstvo si přálo delší prodlevy mezi takovými spekulacemi, než toho žádá pouhá věda. Pro naše účely postačuje skutečnost, že takový *obnažený svět* je možný, ano, že opravdu existuje ve světě oblečeném. Vypustili jsme tudíž mnohé o králích, kteří zápolí nazi na louce s vozataji a jsou potřeni. „Pitvejme je nožikem“, praví Teufelsdröckh, „uzříme tytéž vnitřnosti, tkáně, játra i ostatní životní ústrojí: zkoumejme jejich duševní mechanism — tytéž veliké nedostatky, veliké žádosti a malé jen schopnosti. A deset proti jedné, že vozka, jenž rozumí potahu, okutí kol, něčemu ze stále i hybné rovnováhy a ostatních odvětví vozatajské vědy a vskutku kdy přiložil činnou ruku a spolupůsobil s přírodou, že ten je

chytřejší z obou. A v čem pak je ten úžasný rozdíl? — V šatech."

Pomineme rovněž mnohé o zmatení stavovských rozdílů, o Janovi a milostivé paní, o budoucí rovnosti a sbratření i o návratu Chaosu, o tom všem, co samo sebou přichází tomu, kdo jednou světle vymaloval velikou mateřskou myšlenku *společnosti ve stavu nahoty*. Bavi-li kterého skeptika ještě pochybnosti, zdali ve světě bez šatů je možná ta nejmenší zdvořilost, politika, nebo jaká policie, nechť se obrátí k původnímu dílu a shlédne tam nesmírně pontinské bařiniště sanseulottismu, šířící trud a mor, přes kteréž snadno jsme se přenesli, kam však mohou zapadnouti nejen celá vojska, ale i celí národové! Ovšem, neměl-li býti důkaz, který uvedeme, pádně a břitce důrazný, sám sebou již nesporný a poslední:

"Což jsme vačnatci? Máme přirozený vak jako klokaní? Jak tedy možno, abychom bez šatů chovali hlavní ústrojí, sídlo duše a pravou šišimku společenské bytosti — totiž peněženku?"

Přes to však je nemožno, abychom profesora Teufelsdröckha nenáviděli. V nejhorším člověk neví, má-li ho milovat, nebo nenávidět. Třebaže pozoruje kouzelnou tapetu lidského života s jejími královskými a tudíž i posvátnými postavami, prodlévá netoliko na zdobném lici, ale zejména na rubu, odkrýváje s trpělivostí a lhostejností skorem ďábelskou, hrubé švy a rozličné roztřepané hadry tohoto ukryvaného spodu, což mu nikterak neprospěje

k vážnosti u většiny čtenářstva — přec tu je *soai*, co ho nesporně rozlišuje od všech *sansculottistů* dnešní i minulé doby. Velká a nesrovnatelná Teufelsdröckhova zvláštnost záleží v tom, že s vším tímto *descendentalismem* slučuje i nemálo vystupňovaný *transcendentalism*; takže jestli na jedné straně snížil člověka v úroveň většiny zvířectva (vyjímaje onu do kazajky nastrčenou krávu), s druhé pozdvihuje ho k nebi a přirovnává takřka k samým bohům.

Praví: „Co je člověk v očích obecné logiky? Žravý dvounožec chodící v kalhotách. A co je v očích pouhého rozumu? Duše, duch a božské zjevení. Vůkol onoho tajemného JÁ, pod všemi těmi vlněnými hadry, je šat z masa (anebo ze smyslů), setkaný na stavu nebes, jehož prostřednictvím dává se poznati svým bližním, žije s nimi v *jednotě* nebo v *rozluce* a spatřuje i vytváří si Vesmír s azurem hvězdných nebes a dlouhými tisíci věkův. Hluboko ukryt je v tomto podivném šatu jako by uprostřed tónů, barev i forem, zavínut a k nevymotání zapleten. Přece však je to nebesy utkaný šat, hodný Boha. Nestojí takto v něm ve středu nekonečnosti, na soutoku Věčnosti? Cítí, že svěřeny jsou mu síly, aby poznával i věřil; ano, neprohlédá právě zde volný duch Lásky v nebeském prvotním jasu, třebaže jenom na chvíli? Pravdu děl svatý Chrysostomus zlatými svými ústy: „Člověk je skutečný Šekinah, neboť kde jinde je přítomnost Boží zjevena netoliko očím, ale i našemu srdci, ne-li v našem bližním?“

V takových místech, pohříchu velice řídkých, provalí se plným proudem autorův platonský mysticism, který patrně je základním živlem jeho povahy. Jeho výpary i všim kalem, kterými často se tak zvrhá a snižuje na svém zevnějšku i okolí, zdá se nám, že prohlédáme v celé nitru moře světla a lásky, třebaže, ó žel, ponurá, měděná mračna záhy se přivalí znovu a zatmí tento pohled.

Podobný sklon k mysticismu je všude patrný v tomto člověku a pozorným čtenářům byl zajisté již dávno zřejmý. Vše, cokoli vidí, nemá toliko jediný, obvyklý význam, ale význam dvojitý: jako v nejvznešenějším carském žezlu a královském hávu, tak i v nejbídnější honácké holi a cikánské haleně nalézá prosu, úpadek a opovržení. Ale v těchto věcech skryta je i poesie a ctihodná cena. Neboť hmota, třebaže tak opovržená, jest duch, je zjevením ducha a třebaže byla by i tak vznešena, je možno, aby znamenala něco více? Viditelné věci, ano i pomysly jejich, věci už jakkoli viditelně pojímané, čímž jsou jiným, ne-li oděvem onoho vyššího nebeského Neviditelná, nepomyslitelného, beztvareho a ztmělého v zářné záplavě? Z takového hlediska zdá se býti dosti příznačno tohle místo, obsahově i výrazem tak zvláštní:

„Zadívati se tak dlouho, třeba ozbrojeným okem, do oděvu, až tento *zpráhlední*, to je počátek moudrosti. „Je třeba, aby filosof zaujal místo uprostřed“, pravi nejmuďřejší našeho věku. Jak pravdivo! Tenť je filosof, ke ko-

mu nejvznešenější sestupuje a nejnížší se pozdvihá; takový je ušlechtilým a rovným bratrem všech.

„Máme se třásti před tkanivý a pavučinami, spřádánými ať již na stavech Arkwrightových, nebo setkávanými tichými pavouky, kteříž bez přestávky pracují v naší fantasií? Neboť, jinak pojato, co je zde, čeho bychom nemohli milovat, když vše tu je dílo Boží?

„Šťasten, kdo prozírá lidským šatem (ať již vlněným, masitým, nebo oficielním šatem bankovek a státních papírů) v samo nitro člověka a rozeznává, pokud může, v tom nebo onom hrozivém potenciálu více nebo méně pokažený zaživací přístroj, jakož i v nejnižším syčáku spatřuje ukryto úctyhodné mysterium!“

Posléze, jak je přirozeno takovému člověku, sdílí mnohé citem obdivu a setrvává na potřebě obecného podivu a jeho vysoké hodnotě, což pokládá za nejmoudřejší náladu obyvatelů tak jedinečné oběžnice, jako je naše. „Úcta“, praví, „je základem hrdinství. Panství obdivu je v člověku trvalé a nezničitelné; jenom v určitých obdobích (jako je nynější) je toliko na krátký čas jakýmsi panstvím *in partibus infidelium*. Onen vědecký pokrok, který vyhledává, jak by vyplenil Úctu a na její místo dosadil počítarství a měřictví, nenalezl milosti u Teufelsdröckha, třebaže jinak miloval obě tyto nauky.

„Má naše věda“, tak praví, „prospívati v podzemních dílnách jediné logiky, osvětlovaných malými šterbinami, nebo dokonce jen olejem, a lidská mysl má se přetvořiti

v aritmetický mlýn, kde pamět je složením a moukou jsou pouhé tabulky s tangentami a sinusy, kodifikace a tak zvaná národohospodářská pojednání? A čím je taková věda, kterou sama vědecká hlava, jsouc odšroubována — jako ona doktorská v arabské pohádce — a posazena do měděnice, aby se udržela při životu, mohla by sledovati beze stínu srdce; čím jiným je, leč takovým mechanickým a sprostým řemeslem, pro které vědecká hlava, chovající duši, je ústroj příliš vznešený? Domnívám se, že myšlení bez úcty je neplodno, ba snad je otravno; při nejmenším sejde jako pokrm se dnem, pro který byl připraven, a nežije jako satba v posloupnosti orby a dále vždy se šířící žně, přinášející krmi a bohatý růst všem věkům."

Takto rozdili Teufelsdröckh prudší nebo mírnější rány, jak právě potřeba, ale vždy pln laskavé všímavosti a pozornosti, jak bychom si rádi namluvili. Nade všechny nenávidí oněch tříd logikářů a křiklavých utrhačů a zapřísáhlých nepřátel obdivu, kteří za našich dnův bez počtu obcházejí jako noční hlídači kolem technického učiliště vědy a jako pravé starořímské husy a housata kýhají po Kapitolu při skrovném zašramocení ano i pro nic za nic. Ale kdo často, jako osvícení skeptikové, za světlého dne procházejí se mezi pokojnou společností s řehtačkou a a lucernou trvají na tom, že vás povedou a budou ochraňovat, ačkoliv slunce svítí a ulice hemží se řádnými lidmi, takoví lidé jsou mu nevýslovně na obtíž. Poslyšme

jen, s jak neobyčejnou živostí ukončuje svou řeč:

„Člověk neschopný podivu, kdo ze zvyku se nepodivuje (a neuctívá), byť byl presidentem nesčetných královských akademií a nesl všechny *Mécanique Céleste* a *Hegelovu filosofii* a výzkumy všech laboratoří i pozorovacích stanic s jejich resultaty sám ve své hlavě — není víc, než párem okulárů, za nimiž není však očí. Ti, kdož mají oči, ať takovým prohlédají a tak může teprve být k užítku.

„Nebudeš si přát ani mysteria, ani mysticismu; budeš chtít, abys procházel světem za sluneční záře toho, co nazýváš Pravdou a dokonce ne se svítilnou, kterou jmenuji advokátskou logikou a „vysvětlovat“ vše a „vážit“ všechno, nebo nevěřit ničemu z toho? Ano, budeš chtít pokoušeti se o smích; a každého, který poznává nepostihlé, všim pronikající panství mysteria, jež jest všude, kamkoli vkročíme a čehokoliv se chápeme, jemuž Všeho-mir jest Orakulem a chrám právě tolik jako kuchyně nebo chlěvec — toho považovati budeš za šíleného mystika, tomu s pohrdavou štědrostí spěšně nabídneš svou svítilnu a budeš uražen křičeti, rozkopne-li ti ji? Chudáku čerte! Netelí se tvá kráva? Nepáří se tvůj býk? A ty sám nebyl jsi zrozen? Nezemřeš? „Vysvětlí“ mi to vše, nebo učiň jedinou ze dvou věcí: Odstup v ústraní se svými bláznivými žvasty, nebo lépe vzdej se jich a plač, nikoli však proto, že panství Úcty pominulo a Boží svět je oprchalý a prosaický, ale že's byl až dosud jenom dilletantem a krátkozrakým pedantem.“

KAPITOLA XI.

V ý h l e d y

Přede všemi čtenáři prostírá se nyní filosofie šatů tak, jak jsme předvíдали: novou, nesmírně rozlehlou a mračnou plání, bezmála divého vzezření, ne však bez výsvitů azurného jasu v odlehlé dálce, ne bez pásů elysejské záře, jichž nejvýš pochybný význam a záslib vždy s větším důrazem naléhá o určitost. Je to vskutku rajský čarojas?, zvolá mnohý obezřelý poutník. Je to snad jen odlesk pandaemonické lávy? Uvádí nás opravdu v blažená luka asfodélů, nebo jen v žlutě zažehlou hlínu vezdejšího pekla?

Náš profesor, podobně jako ostatní mystikové vyšli z deliria, nebo osvícení vnuknutím, ukládá svému vydavateli nemálo. Stále srážnější a záludnější jsou výšiny, ke kterým nás vede; vždy pronikavější, všeobsáhlejší a všezaplétající jsou jeho výhledy a postřehy. Stůj zde ukázkou jeho domněnka o přírodě nikoliv jako o pouhém aggregatu, nýbrž jako o celku:

„Pravdu má pějici hebrejský žalmista : „Připnu-li křídlo
itřního červánku a zaletím v nejzazší končiny světa, i tam
je Bůh.“ Ty sám, ó vzdělaný čtenáři, který asi nejsi žal-
mistou, ale prosaikem, jenž znáš Boha toliko z ústního
podání, víš-li pak o kterém zákoutí Všehomíra, jež by
bylo konec konců prosto síly ? Kapka, kterou setřásáš
s mokré ruky, nezůstává kam byla dopadla, ale zítra
shlédneš ji daleko vyvanutou ; právě na křídlech seve-
ráku blíží se obratníku raka. Kterak to, že se vypařila a
nezůstala tu nepohnuta ? Myslíš, že je něco, v čem není
pohybu ani síly, něco nadobro mrtvého ?

„Když jsem jel Černým Lesem, řekl jsem si : Jest onen
ohníček, který jako hvězda svítá nad tmicím se (*nach-
tende*) močálem, před nímž statný kovář naklání se nad
kovadlinou, a kde ty doufáš, že nahradíš svému oři ztra-
cenou podkovu — je osamocená, odloučená ta skvrna,
odříznutá od všeho Vesmíru, nebo nerozlučně spjata se
vším ? Blázne, ona kovářská výheň byla (původně) zažeh-
nuta sluncem a živena vzduchem, jenž vál před potopou
Noemovou, před souhvězdím Psa. Zde, v síle železa, v síle
uhle a nade vše podivuhodné lidské síle, projevila se vě-
domá příbuzenství, zápory a vítězství síly. Je to zauzlinka,
nebo nervové středisko v obrovitém, živoucím ústrojí Ne-
konečnosti. Pojmenuj to, chceš-li, neznámým oltářem,
zapalovaným na prsou Všeho, jehož železitá oběť, jehož
železitý dým i úlitba pronikají Vším ; jehož umouněný
žrec nikoliv slovem, ale mozkem a svaly hlásá tajemství

síly; ovšem že hlásá (z míry exotericky) z malého textíku evangelia svobody, z evangelia ovládající a jednou vše-
vládné lidské síly.

„Odděleno, odloučeno! Pravím, není takové odlouče-
nosti: nic až dosud nebylo vývrženo na břeh, pohozeno
stranou, ale všechno, třebaže byl to jen zvadlý list, je činnó
vespolek, je unášeno bezedným, bezebřehým proudem
činnosti a ožívá nekonečnou metamorfosou. Zvadlý list
neodumřel, není ztracen; v něm a kolem něho jsou síly,
činné třeba i zpětným pořadem. Kterak jinak by mohl
zetlivati? Neposmívej se hadrům, z nichž člověk vyrábí
papír, ani hnojišti, z něhož země dá vyrůstati obilinám.
Správně posouzeno, ani nejmenší věc není bez významu.
Všecky věci jsou jako okna, jimiž filosofické oko vyhlídí
v samu Nekonečnost.“

Nuže, když jsme opustili podivuhodný onen kovářský
oltář v Černém Lese, jaké prázdné vzducholodi jsou zas
tuto a kam zanesou nás vysokým letem?

„Všecky viditelné věci jsou emblemy. Co vidíš, není
tu samo pro sebe; přísně vzato, zhola ničeho tu není, ne-
boť hmota existuje pouze spirituelně, jako ukazovatelka
jakés ideje, kterou *ztělesňuje*. Tím i šaty, jakkoliv neu-
ctivě o nich smýšlíme, jsou nevýslovně významny. Krá-
lovským pláštěm počínaje jsou šaty emblemy netoliko
potřeby, ale i rozmanitých, vědomých vítězství nad po-
třebou. Jinak pojmáno, jsou všecky emblematické věci
vlastně myšlenkově, nebo ručně utkanými šaty. Nemusi

obraznost utkávatí šatů, nebo viditelných těl, v nichž jako duchové by se zjevovaly jinak neviditelné výtvořy a vnuknutí našeho rozumu, a teprve tím nabývaly všemohoucnosti; tím spíš, když ruka jim napomáhá, jak začasťe vidáme, a (vlněnými, nebo jinými šaty) právě vnějšimu světu je vyjevuje ?

„Právem se v angličtině říká o člověku, že je *oděn* autoritou, krásou, kletbou, nebo podobnými. V podstatě, co je člověk jiného, ano, co jiného je všecko pozemské bytí, nežli emblem, oděv, viditelný ústroj svého božského Já, které jako světelná částčka bylo svrženo s nebes na tento svět ? V tom smyslu řeknu o něm též, že je přioděn tělem.

„Nazýváme řeč oděvem myšlenky, ačkoliv spíše měli bychom říkat, že řeč je masitý oděv, samo tělo myšlenky. Pravím, že fantasie utkává tento masitý šat; a zdaž tak nečiní ? Zkoumáním řeči poznáváme jako její materiál metaforu; a z čeho pozůstává, vyjma několik málo primitivních žvlů (přírodních zvuků), nežli z rozpoznávaných nebo již nezřetelných metafor, které jsou těkavé a uprostřed zrodu, nebo již vyhraněné a bezbarvé ? Když ony praživly jsou takřka kostrou pod masitým tělem řeči, pak tyto metafory jsou svalstvem, tkání a živoucí pokožkou. Po stylu bez metafory bychom nadarmo pátrali. Je třeba anglické slovo *attention* (pozornost) co jiného, nežli *stretching to* (napínati) ? Rozdíl záleží v tom, že některé styly jsou vyzáblé, vyschlé a drátované; samo svalstvo

zdá se tu zkostrnatělým. Některé vyhlížejí rovněž poble-
dle, vyhladověle a zsinale, zatím co jiné zkvétají v čer-
venajícím se zdraví a silném, původním vzrůstu. Nezřídka
ovšem (a v takovém postavení jsem i já) ne bez apoplek-
tické tendence. Mimo to jsou i nepravé metaforý, jež
ověšují a zakrývají toto myšlenkové tělo (zjevující se nej-
raději v nahotě) a mohou být nazvány jeho falešnými vy-
cpávkami, nadbytečnými ozdobnými pláštiky (*Putzmäntel*)
a lesknatými cetkami, pročež zaslouží při nejlepším, aby se-
brány byly do košův a uvrženy na oheň.“

Četl čtenář podivuhodněji metaforického odstavce, nežli
jest tento o metaforách? Ať jakkoliv, nepůsobí nám přece
podstatných nesnází. Profesor pokračuje:

„Proč hromadit ukázky? Stojí psáno, že nebesa a země
pominou jako šat, jímž opravdu také jsou: jako dočasný
oděv Věčnosti. Všecko, co existuje smyslu, co duchu
představuje duch, je, správně souzeno, pouhý šat, řada
oděvů oblékaných pro jistý čas, aby později zas byly vy-
svlečeny. A tak v tomto pregnantním thematu o ŠATECH,
rozumíme-li dobře, je výborně zahrnuto vše, co lidé my-
slili, co snili, učinili a čím byli. Souhrnné vnější universum
a vše, co v sobě obsahuje, není, leč oděvem; a čistý vý-
tažek veškeré vědy jest ve FILOSOFII ŠATŮ.“

Vzhledem k těmto mlžným, do nekonečna se prostí-
rajícím oblastem, jež těsně hraničí s nepochopitelnou Ni-
cotou, není vydavatel bez obav a ustavičných nesnází,
vida se stále na cestách a stále hnán. Až do nedávna

nesla se ještě před jeho zraky přátelská dennice nadějí v očekávané pomoci dvorního rady Heuschrecka, ale zapadla i tato a nikoli v červáncích jitra, nýbrž za neurčitého příšeří, o němž těžko říci, zdali je prosvítajícím jitem, nebo smrákající se temnotou noční. Od posledních týdnů jsou ony tak zvané životopisné dokumenty v jeho rukou. Péči kteréhosi skotského obchodníka usedlého v Hamburku (jehož jména, známého všemu obchodnímu světu, vydavatel ovšem nemůže uváděti, ale jehož uctívá dvornost samovolně osvědčená tak často jakož i nyní k pouhému cizinci literátu, nebude tak záhy zapomenuta), došel obsažný balík z Weissnichtwo se všemi celními razítky, cizozemskými hieroglyfy a jinými rozmanitými stopami cesty, správně a bez výloh doručen až sem. Čtenář si pomyslí, jak horečně byl otevřen, s jakým napjetím bez dechu prohlížen a s jakým neklidným zklamáním odložen, aby znovu bylo po něm sáhnuto.

Dvorní rada Heuschrecke probírá v předlouhém a rozvlácném dopisu, plném poklonek, politiku ve Weissnichtwo, hostiny, stolní proslovy a jiné nanejvýš lhostejné triviality, aby nás upozornil na to, co již vesměs víme: že, ačkoliv může tak býti s metafysikou a ostatními abstraktními vědami, pocházejícími toliko z hlavy (*Verstand*), není tomu tak s životní moudrostí (*Lebensphilosophie*), kterou ukazuje i tato filosofie šatů, jež stejným způsobem odvozuje se z povahy (*Gemüth*) a k povaze i mluví, jejíž význam je dotud nepostižný, dokud sám charakter

spisovatelův není znám a dostižen, „dokud není znám jeho životní názor (*Weltansicht*), cesta a způsob, kterými k němu činně nebo trpně dospěl a ujasnil si jej.“ Zkrátka a dobře, „dokud jeho životopis není filosoficko-poeticky napsán a filosoficko-poeticky přečten. Ano“, dodává, „kdyby sama theoreticko-vědecká pravda byla známa, tu vždy ještě byste se ptali v tomto badavém věku: Odkud přichází, Proč a Jak? A člověk neustane, dokud, nelze-li jinak, aspoň obrazotvornost nenašla odpovědi a dokud nepředvedla náležitý obraz člověka, jeho duchovních úsilí a vývojové dějiny buď autentickými rysy činů, nebo uměleckými tahy poesie. Ale proč“, praví dvorní rada a s ním i my, „šířím se o potřebě naší teufelsdröckhovské biografie? Veliký pan ministr Goethe bystře poznamenal: „Člověk vlastně jest *jediným* předmětem lidského zájmu.“ Rovněž i já zpozoroval, že všechny naše rozhovory ve Weissnichtwo bezmála a snad nic jiného nejsou, nežli biografie nebo autobiografie; napořád lidsky-anekdotické (*menschlich-anekdotisch*). Životopis přirozeně je obecně nejužitečnější a vůbec nejzajímavější všech věcí; zejména pak životopis význačných osobností.

„Nyní, nejváženější pane (*mein Verehrtester*)“, — pokračuje s výmluvností, jež vyjma slova převzatá z Teufelsdröckha a pouhé obraty jeho, jak se domníváme, je bezmála nevysvětlitelná — „nyní pohroužil jste se (*vertieft*) již důkladně v mohutný les filosofie šatů a jako všichni čtenáři ohlížíte se značně překvapen. Ony části

a místa, kterých jste se již zmocnil a svěřil je papíru, probudí jenom zvláštní zvědavost pro ducha, z něhož vše vyšlo, a snad i pro onen fysický mechanism, jemuž není podobna, a jenž tyto věci vyrobil i vynesl na denní světlo.

„Měl Teufelsdröckh také matku a otce? Nosil také on kdysi slintáček a živil se kaší? Tiskl kdy v nadšených slzách přítele na svou hrud? Zdaž také on, zadumán, prohlíží v dlouhé, skleslé krypty Minulosti, kde jenom větrové a jich hrůzně zatichlé nářky podávají nechlánkovitou odpověď? Podstoupil kdy soubaj? A — dobrotivé nebe — jak se choval, jsa zamilován? Zkrátka: po kterých jedinečných stupních, kterými podzemními průchoďdy, kterými močály pochybnosti a na kterých příkrých stezkách pisgažských dostihl onoho podivuhodně prorockého Hebronu, oné v pravdě židovské, vetešnické čtvrti, kde nyní obývá?

„K těmto přirozeným otázkám nepodává posud hlas veřejných dějin odpovědi. Jenom tolik jest jisto, že je poutníkem, cestovatelem z kteréśi daleké země, nohou víc nebo méně zdrásaných a zaprášených nesnázi cesty: že odloučil se od svých soudruhů, že upadl mezi lotry, otráven byl špatnými pokrmy a poštipán štěnicemi. Přes to na každé stanici, kterou mu bylo projíti, musil zaplatiti svůj řád. Ale zdaž všechny podrobnosti cesty, jeho povětrnostní pozorování, malířské náčrtky, jež si pořídil, ačkoliv takřka všechny jsou označeny nezmarným, výrazným inkoustem neviditelného, vnitřního písaře, nebudou

nikdy uveřejněny? Ztratily se snad nadobro? Ztratil se snad list z onoho mohutného díla (o lidské paměti) neuveřejněn, snad ani nebyv vevázán, vypadl jako list makulatury a ponechán byl tlení jako hříčka větrů a deště?

„Nikoli, *verehrtester Herr Herausgeber*, nikoli! V důsledku nepodobné přízně, které se těšíte u našeho filosofa, posílám Vám zde nejenom pouhý životopis, ale autobiografii, při nejmenším látku k něčemu takovému; z toho Váš bystrozrak, nemýlím-li se, vytvoří si názor nejdokonalejší. Takto souborná filosofie šatů a její filosof budou jasně ukázány udiveným očím Anglie; ano, odtud Amerikou, Hindustanem a protinožeckým Novým Zélandem zaberou posléze (*einnehmen*) značnou část této planety!“

A nyní posuď, účastněný čtenáři, jaké byly naše city, když jsme místo oné „náležitý názor podávající autobiografie našli šest obsažných balíků listin, jež byly pečlivě orazítkovány a jeden jako druhý označeny čínskou tuší symboly šesti figur jižního zvířetníku, Vahami počínaje. V takto opatřených baličcích ležela směs psaná sotva čitelným *rychlopisem* (*Cursiv-schrift*) profesora Teufelsdröckha, popsaná halda papírů, nebo spíš cedulek a proužků, pojednávající o všech jen myslitelných věcech nad i pod zvěrokruhem, o jeho vlastní historii však jenom zřídka a hádankovitě.

Byly tu celé svazky, v nichž o profesoru, nebo, jak se ve třetí osobě nazýval, o „poutníku“, nebylo ani jediné

zmínky. Potom, uprostřed zdánlivě metafysicko-bohoslovných pojednání, uprostřed „rozptýlených myšlenek o parním stroji“, nebo ve statí „o vzrůstající se možnosti prosvícení“, potkáváme se s nadobro soukromým, ne bezvýznamným biografickým údajem. Na zvláštních arších jsou sny, buď autentické nebo neautentické, zatím co bdělé činy stojí pomíjeny. Anekdoty, nejvíce bez udání místa nebo času, poletují vškol, rozptýleny na zvláštních proužcích, jako listy Sibylliny. Vmíšena jsou dlouhá, toliko autobiografická ličení, nemající však souvislosti, ani zřetelné spojitosti, a jsou při tom tak nevýznamna a tak zbytečně podrobná, že bezmála připomínají farní zápisy („P. P. Clerk of this Parish“). Tak vzájemně se tu střídá nedostatek zpráv s nadbytkem. Výběr a řád zdají se profesorovi neznámými věcmi. Ve všech baličcích panuje týž nepořádek; jenom snad v baličku *Kozoroha* a v dalším je zmatek poněkud méně citelný. Těsně vedle značně výmluvné řeči při udělení hodnosti doktorské leží účty s poznámkou „zapláceno“ (*bezahlt*). Jeho cesty poznáváme z pouličních návěští rozličných měst, v kterých byl; takových plakátů, ve většině živých jazyků, je tu snad nejúplnější sbírka.

Jestliže se tak sama kniha o šatech podobá až příliš chaosu, tedy tu máme místo slunečního světla, jež by mělo soustřeďovati, jakýsi vzdušný limbus, jehož přímíšeninou se chaos ještě více roztéká a rozpadá. A ježto si uložíme za povinnost, pokud to bude možno, abychom

těchto šest balíků listin uložili posléze v britickém museu, můžeme si nadále uspořít jejich popis i všecku hanu. Tolik je jasno, že biografie nebo autobiografie Teufelsdröckhovy z toho nevytvoříme. Nanejvýš může vyvstati z toho zběžný, stínový její náčrt, jako ovoce neslýchané námahy, částečně rozumové, částečně i plod obrazotvornosti vydavatelovy i čtenářovy. Jenom jako vzdušně chaotický přídavek k oné vodnatě chaotické knize může se obsah šesti balíčků vznášeti kolem nás a z částky se přivtělit k našemu líčení.

Děň a noc namáhal se vydavatel (opatřen jsa zelenými brejlemi) řešením zmateného rychlopisu těchto podivuhodných dokladů, srovnává je s knihou, rovněž podivuhodnou, která ležela před ním zřetelně tištěna. Pátral, jak by vybudoval britickým cestovatelům pevný most přes takovou všeobšáhlou směsici vznešeného a nízkého, vroucího a chladného, vlahého i suchého (užívaje metody spojující stejné se stejným). Nikdy snad od dob našich prvních mostních stavitelů, Hříchu a Smrti, kteří sklenuli onen překvapující oblouk od bran pekelných k zemi, žádný pontifex neujal se podobné úlohy, jako vydavatel. Neboť i při tomto oblouku zdaleka ne tak osudném, jako byl onen veliký původní, jak skromně se domníváme, třeba materiál loviti z valných hlubin, snášeti z šumného vzduchu, zde jedna spousta, onde zas jiná, a chytře třeba jej stmeliti, co zatím živlové bouří vůkol. Nikde tu není jakési nadpřirozené síly k tomu, ale jen

pouhá pile a slabé jen myšlenkové schopnosti anglického vydavatele, který usiluje o vývoj tištěného výtvoru z tištěného i psaného německého chaosu, v němž, zatím co tu přebíraje a zachycuje spěchá od místa k místu a Proč připíná k odlehlému Proto, jeho všechno Já i s veškerými schopnostmi snadno může býti pohlceno.

Za těchto neustálých lopot a vzruchů a zapuzuje všechnu nelibost, pozoruje vydavatel, kterak jeho svěží zdraví chátrá. Část vykázaného mu přirozeného spánku opouští ho noc jak noc a tak při nejmenším hledí vstříc rozruše nervové soustavy. Co však prospívají zdraví nebo život, nelze-li jich využít k dokonání díla? A která úloha je ušlechtilější, nežli přesazování cizokrajné myšlenky v neplodnou domácí půdu, ovšem že vyjma sadby myšlenky vlastní, k čemuž je uschopněn toliko nejskrovnější počet? Jak divokou se jeví tato filosofie šatů, když jednou jsme pronikli její podstatou, tak i přislubuje příchod budoucí nové éry, první temné počátky a pučící již klíčky ušlechtilějších časů v dějinách světa. Není-liž taková cena hodna nějaké námahy? Ku předu s námi, odvážný čtenáři; buď to k úpadku nebo k vítězství! Poslední sdílej s námi a také to první nebudiž toliko naším údělem.

•

K N I H A

II

KAPITOLA I.

Genesis.

Z psychologického hlediska je snad pochybné, zdali z původu a genealogie, zkoumané jakkoliv podrobně, vyzískáme hlubší názor. Přes to však, jako při každém zjevu, zůstává počátek nejznamenitějším okamžikem, tak ani my nespočineme vzhledem k velikému člověku dříve — budiž to v náš vědecký prospěch, nebo nikoliv — dokud neosvětlíme všech okolností, za kterých se poprvé objevil na této oběžnici, i způsob jeho vstupu do veřejnosti.

Zasvěcujeme tudíž tuto první kapitolu genesi našeho filosofa šatů. Na neštěstí zdá se, že je docela temného, pochybného, ba řekli bychom, skorem žádného původu; tak že tato jeho Genesis nemůže být pojata jinak leč jako Exodus (neboli přechod z neviditelná ve viditelná), jehož počátek je pro vždy skryt.

„Ve vsi Entepfuhlu“, tak píše ve svazku označeném *Libra* na rozličných listcích, které nyní klopotně pořádáme, „bydlili Ondřej Futteral a jeho žena bezdětní,

v tiché odloučenosti a veselí, třebaže již stárnoucí. Ondřej byl Grenadierwachmeister a dokonce i Regimentsschulmeister za Bedřicha Velikého. Leč nyní, když byl mušketu a růžek vyměnil za rýč a žabku, pěstil malou štěpnici, z jejíhož výtěžku žil jako Cincinnatus, nikoliv bez vážnosti. Broskve, jablka, hrozny a jiné ovoce vyžívalo svým časem a Ondřej dovedl všechno nějak prodati. Za večera silně kouřil, nebo četl (jak se slušelo na Regimentsschulmeistera) a vyprávěl sousedům, kteří chtěli naslouchati, o vítězství u Rossbachu a o tom, kterak Veliký Fricek (*der Einzige*) jednou ho oslovil svými královskými ústy. Jak ráčil říci, když Ondřej jako hlídka vyžadoval hesla: „*Schweig Hund*“ (mlč, pse), dříve než mohl odvětit někdo ze štábních důstojníků. „*Das nenn' ich mir einen König*, takovému říkám král“, volával Ondřej, a kouř z Kunersdorfu štipal ho ještě do očí.

„Markétka, jeho žena, získaná jako Desdemona svým nyní již starým Othellem spíše činy nežli zevnějškem, nežila právě u vojenské podřízenosti; neboť Ondřej říkal: ‚Kdož by trýznil ženušky‘ (*Wer kann die Weibchen dressieren*). Nieméně milovala ho srdečně pro jeho statečnost jako pro jeho vědomosti. Pro ni byl pruský Grenadierwachmeister a Regimentsschulmeister sotva méně nežli Cicero a Cid; neboť co člověk vidí, ale čeho nemůže přehlédnout, je právě tak dobré, jako nekonečné. Ano, zdaž nebyl Ondřej v pravdě řádný muž, odvážný a přímý, jenž rozuměl Büschingově Geografii, pro-

dělal vítězství u Rossbachu a pokládán byl za nebožtíka při nočním útoku na Hofkirchen? Dobrá Markétka přes všechnu svou vznětlivost bděla nad ním a obskakovala ho, jak to dovede jenom v pravdě domácká matka. Horlivě mu vařila, zašívala i prala, tak že nejenom jeho stará šavle a čáka, visící na čestném kolíku, ale všecko jeho obydlí a okolí vyhlíželo vždy čistě a spořádaně. Prostrané, obílené stavení ukryvané v ovocném i lesním stromovi, v zimostrázu a kozím pysku, malebně zdvihalo se zprostřed požatých trávníků; květiny nahlížely do oken a pod daleko přečnělým okapem stály methodickým pořadem zahradnické nástroje všeho druhu chráněny před deštěm. Tu byla sedátka, kde, zvláště za letních nocí, král by si mohl přát usednout, zakouřit si a zváti to vše svým. Takovou usedlost (*Bauerngut*) připravila Markétka svému veteránu, jehož šlachovité rámě a dlouho nepoužité zahradnické umění ji zvelebily tak, jak ji nyní spatřujeme.

„Jednoho měkce žlutnoucího večera anebo za soumraku, když slunce, třebaže skryto pozemskému Entepfuhlu, putovalo přec viditelné a zářící nebeským souhvězdím Vah, vešel v toto stinné lidské hnízdečko cizinec úctyhodného vzezření a vstoupil s vážným pozdravem před oba udivené obyvatele domu. Byl úzce zahalen v široký plášť, který bez dalších slov sešinul s ramenou a vyňal z pod něho cosi podobného košatince přikryté zeleným perským hedvábem. Řekl pak toliko: *Ihr lieben Leute, hier bringe ein unschätzbares Verleihen; nehmt*

es in aller Acht, sorgfältigst benützt es; mit hohem Lohn oder wohl mit schweren Zinsen wird's einst zurückgefordert. Dobří křesťané, svěřuji vám zde neocenitelnou půjčku, střežte a užijte ji pečlivě; bude jednou požádána za velikou odměnu, nebo i s těžkými úroky.⁴ Když byl cizinec pronesl jedině tato slova čistým, zvonivým, pro vždy nezapomenutelným tónem, odstoupil pln laskavosti; a dříve než Ondřej a jeho žena u vyjeveném očekávání se vzpomatovali k otázce nebo k odpovědi, byl již ten tam. A také venku nebylo po něm vidu ani slechu; zmizel v soumraku v houšti. Zahradní vrátka byla klidna, uzavřena a po cizinci jednou pro vždy ani stopy. V tichu a v přísvitu podjesenním celá příhoda sběhla se tak náhle, klidně a bez hluku, že Futteralovi mohlo se zdáti to všechno jako hříčka obrazotvornosti, nebo jako návštěva skutečného jakéhos ducha. Jenom že zeleně zakrytý košík, jakého ani obrazotvornost ani duchové nenosí, stál tu ještě na stolečku viditelný i hmatatelný. Tomu věnovala nyní překvapená dvojice s rozžatou svící svou pozornost. Když nazdvihli zelený příkrov, aby shlédli, jaký tu skryt poklad, odkryli v prachovnici a bílé příkrývky uložený nikoliv diamant Pitt, ani odznaky Habsburského domu, ale malé růžolící dítě v nejblaženějším spánku. Vedle něho ležel závitok fridrichsdórů, jichž přesný počet nikdy veřejně nepoznán, rovněž i křtící list (*Taufschein*), v němž však na neštěstí bylo čitelné jenom jméno. Ostatní doklady nebo poukazy chyběly úplně.

„Podívat a domýšlet se bylo marno právě tak tehdy jako nyní. Nikdo v Entepfuhlu ani za jitra, ani v následujících dnech nespátl nejmenšího, podobného postavou onomu cizinci. Cestovatele, který ve čtyřsprežním kočáru projel blízkým městečkem, sotva kdo by vztahoval k tomuto zjevu, leda na základě zcela libovolných domněnek. Mezitím zaměstnávala Ondřeje a jeho ženu tato velká praktická otázka: co počít s malým, spícím, červenolícím děckem? Po vši zvědavosti a nerozhodném úžasu shodli se, jak za takých okolností soucitné a moudré duše ani by jinak nemohly, — že vyživí dítě, třeba lžící, až vypěje a bude-li možno, vychovají je v muže. Nebe bylo příznivo jejich snaze. A tak obdrželo záha lné toto stvoření své místo u viditelném Vesmíru, skrovnou míru životních potřeb i obydlí a svůj kout ke hraní. Nyní pak vyspělý, schopný a znalý dobra i zla, on, jako PAN DIOGENES TEUFELSDRÖCKH, přednáší, nebo je připraven, aby na nové universitě ve Weissnichtwo, ne snad nadobro bezúspěšně přednášel novou vědu o věcech obecně pojímaných.“

Náš filosof tu vysvětluje, což je přirozeno, jak tyto události, které mu sdělila dobrá Markétka Futteralová teprve dvanáctiletému, působily na chlapcovo srdce i obraznost nadobro nezhladitelným dojmem. Práví: „Kdo asi byla ona úctyhodná osobnost, která se vplížila do besídky, když slunce stálo ve znamení Vah a pak zas zmizela jako na křídlech ducha? Nevýslovná, smutku a lásky

plná touha často se pak ve mně namáhala o odpověď. Tu v hoři a osamělosti přiklonila se toužná (*sehnsuchtsvoll*) obraznost k onomu neznámému otci, jenž vzdálen snad, snad blízký, nikdy však nespátřen, přivinul by mne k otcovskému srdci, abych tu, před mnohým bolem skryt, odpočinul. Ó, milovaný otče, bloudíš snad ještě ode mne odloučen toliko tenkými, prostupnými clonami vezdejšího prostoru, anebo jsi kryt oněmi daleko hustšími clonami věčné noci, či lépe snad věčného dne, jimiž smrtelné mé oko a rozpiatá náruč marně usilují, aby tě postihly? Žel, nevím toho a darmo se trdím, abych to zvěděl. Nejednokrát, srdcem obluzen, pokládal jsem za tebe toho nebo jiného ušlechtilé vyhlížejícího cizince a blížil se mu ostýchavě, pln neskonale úcty, ale i on mne odbyl, ani v něm jsem nenalezl tebe.

„A proto, o člověče z ženy pošlý,“ volá autobiograf u jednom ze svých náhlých obrátů, „v čem je zvláštnost tvého případu? Sotva bys měl otce, ježž bys znal! Ondřej a Markétka, nebo Adam a Eva, kteří tě uvedli do života a nějaký čas tě tam živili a kojili, kteréžto nazýváš jako otce a matku, ti byli, právě tak jako moji, toliko tvůj pěstoun a pěstounka. Skutečné tvoje početí je v nebi jakož i tvůj otec, jehož nespatriš nikdy okem tělesným, ale duchovním.

„Malý, zelený závoj“, tak dodává mezi mnoha podobnými moralismy a zmatenými poznámkami, „chovám dosud, ale ještě nerozlučněji své jméno Diogenes Teufels-

dröckh. Ze závoje nelze ničeho usoudit; je to kus nyní již vybledlého perského hedvábí, podobného tisíci jiných. O jménu jsem často přemýšlel a tvořil domněnky, ale ani tak jsem nezachytl vůdčí niti. Že by to bylo jméno mého neznámého otce, tomu váhám uvěřit. Darmo jsem prohledal všechny heraldiky v Německu i mimo říši, prolistoval nejmožnější soupisy, seznamy měšťanův i vojska a mnoho jiných. Jakkoli výjimečná jsou naše příjmení v Německu, přec jenom jméno Teufelsdröckh se nikde nevyskytuje, vyjímaje ono, jež se poutá k mé osobě. A co má značit ono víc pohanské nežli křesťanské jméno „Diogenes“? Zamýšlel onen ctihodný doručitel košíku tímto pojmenováním naznačit budoucí můj osud, či prozradit svůj vlastní zlomyslný humor? Snad ono poslední, snad i obojí. Neblahý ty otče, který jako pštros ponechati jsi musil nešťastné své dítě, aby zrodilo se svépomocí, vlivem pouhého podnebí, zdaž mohla býti utěšena tvá pout? Zajisté sužován jsi neštěstím, a to nejhorší tvářností neštěstí — poblouzením. Často jsem si představoval, kterak v tuhém boji života vyhlédnut jsi za terč a zraněn, na rukou spoután, ochromen, a trápen duchem času (*Zeitgeist*), jenž pokoušel se o tě tebou samým i jinými, až prvotně dobrá tvá duše seschla se v špinavý cár a tobě nezbylo, než abys mnou vyslal rozhořčený výkřik do budoucna, výmluvný, živoucí protest proti ďáblu, kterýmž názvem duch nejenom časů, ale všeho času vůbec byl vhodně pojmenován. Tento apel a tento protest, mo-

hu-li teď skromně dodat, nebyl snad promluven jenom do větru.

„Neboť, jak Walter Shandy často dokazoval, na jménu záleží mnoho, ne-li všechno. Jméno je první šat, jímž ovijíme své zemi navštěvující Já, na němžto odtud tvrdošíjněji lpí, nežli kůže sama, neboť jsou jména, jež přetrvala bezmála třicet století. A jaké vlivy mystické vysílá jméno z vnějška v nitro až do středu, zejména v oněch tvárných prvopočátcích, kde všechna duše ještě je dětinná, měkká a neviditelné símě chce vyrůstati až ve vše zastíňující strom. Jména? Abych mohl vyjeviti jejich vliv, kterážto jsou nejdůležitější všech oděvů, musil bych být druhým a ještě větším Trismegistem. Nejen všechen obyčejný hovor, ale věda a sama poesie, uvážíme-li, nejsou nic jiného než správné *pojmenování*. Adamovou první úlohou bylo, aby udělil přírodním jevům jména. A jaká je dosud i naše, nežli abychom v tom pokračovali, ať jsou tyto zjevy exoticko-vegetabilní, organické, mechanické, hvězdy nebo hvězdné pohyby, jako ve vědě, nebo, jako v poesii, vášně, ctnosti, utrpení, přívlastky bohů, nebo samotní bozi. — Příslloví dosti srozumitelně pravi: *Řekněte někomu, že je zloděj, a on bude krásti*. Nemožno, aby se řeklo v podobném smyslu: *Nazvete někoho Diogenem Teufelsdröckhem a on vyjveí nám filosofii šatů?*

„Mezitím budoucí Diogenes, tak jako jiní nevědomí o svém Proč, svém Jak a Kde, otevřel oči v přívětivý svět. Roztahoval svých dvacet prstů, naslouchal, ochutnával a

a pocítoval, jedním slovem namáhal se denně všemi pěti svými smysly a víc ještě svým šestým smyslem Hladu a nekonečnou řadou nitrných, duchovních, polobdělých smyslů, aby získal nějaké znalosti o tomto podivném Vesměru, v které přišel a v němž buďší jeho poslání jakékoliv. Pokračoval úžasně, takže v nějakých patnácti měsících ovládl div řeči. Není vývoj mladé duše jako líheň čerstvého nebeského vejce, kde vše jest ještě bez tvaru a síly ? Znenáhla vystřelují organické elementy a vlákna tekutou bílkovinou a z plytkých pocitů vyvíjí se myšlenka, obrazotvornost i síla, a tak máme filosofické, dynastické, ano i poetické a náboženské systemy !

„Mladý Diogenes, nebo lépe malý Zínek, jak ho zdobnělým jménem nazývala něha rodičův, putoval vstříc oněm vznešeným cílům rychle a bezpečně. Aby se ušetřili zbytečných pomluv, a spíš ještě, aby dochovali svitek zlatých fridrichsdórů neporušený, vydávali ho Futteralovi za pravnuka, za sirotka po jakési sestřině dceři, zemřelé v Ondřejově daleké pruské domovině, o které jako o jejím truchlícím vdovci bylo v Entepfuhlu sotva co známo. Beze starosti o to vše, hleděl si malý schovaneček své kaše a rostl. Slyšel jsem zmínky o něm jako o tichém dědku, jež svá mínění si většinou ponechávalo pro sebe a jež především zřídka, nebo nikdy nekřičelo. Patrně již cítil, jak drahocenný je čas a že je mu vykázán k jiným úlohám, nežli aby jej prokňoural.“

To je vše, co mohli jsme sebrati z rozmanité spousty

papírů o genealogii pana Teufelsdröckha po neobyčejně obtížném shledávání a srovnávání. Snad se to bude zdát některým čtenářům ještě nedostatečnějším a záhadnějším nežli nám samým. Profesor, v kterém vždy znovu a znovu odhalujeme sklon k satyře a v hloubi čtverácký rozmar, ujišťuje, že mluví pravdu, a nechceme tedy o tom pochybovati. Nezdá se však přípustno, že buď „dobrou Markétkou Futteralovou“, nebo jinou súčasťnou snad stranou, on sám byl oklamán? Je-li souzeno, aby tyto listy buď takto nebo v překladu dospěly někdy u veřejnou knihovnu Entepfuhlskou, měl by pak některý z domácích vzdělců pocítit dost povolanosti k tomu, aby nám tu opatřil vysvětlení. Nyní, když knihy jako neviditelní svědkové pronikají vším obydlým světem, že ani samo Timbaktu není bezpečno před anglickou literaturou, snad některý výtisk vyhledá onoho záhadného cizince, který u vysokém stáří žije snad posud, a přiměje ho, aby se přiznal a veřejně označil svého syna, na jakého každý otec byl by hrd.

KAPITOLA II.

Idyllická.

„Šťastná léta dětinství!“ volá Teufelsdröckh. „Dobrotivá přírodo, která všem jsi přátelskou matkou! Navštěvuješ chýše chudých září červánků a svého svěřence daříš sladkou něhou lásky a nekonečné naděje, u které roste a spí, kolébán (*umgaukelt*) nejsladšími sny! Pokud nás chová otcova chýše, potud chrání nás její střecha. Potud je pro nás otec prorokem, knězem i králem, a my žijeme v poslušnosti, jež nás činí volnými. Mladý duch probudil se z věčnosti a ještě neví, co rozumíme časem. Čas ještě není rychle spěchající proud, ale hravý, oslněný oceán, léta jsou děcku jako staletí. Ach, tajemství proměny, onoho buď pozvolného, nebo prudčího rozpadu, ustavičného hroucení se veškeré stavby světa, od žulových útesů až k člověku nebo jepici, jest mu posud neznámo. V nepohnutém Světě chutnáme, čeho nám později v prudce kolotajícím vesmíru je provždy odepřeno: balsám klidu. Jen spí, krásné dítě, neboť dlouhá, těžká tvá pout čeká již za dveřmi! Maličko jenom a také již nebudeš

spáti, neboť mimické boje budou vše tvé sny. I ty bys zvolal s rozhořčenou přísností se starým Arnauldem: „Klid? Klid? Nedostane se mi celé věčnosti k odpočinku?“ Nebeská Nepenthe, ačkoliv Pyrrhus dobyl říši a Alexander pustošil svět, nenalezli tě! Jednou však sestoupila jsi něžně a nevolána na víčka i srdce jednoho každého z lidských dětí. Neboť tehdy ještě jedno jsou, bdělost i spánek: vůkol ševeli kouzelná zahrada života a všudy je rosná vůně a poupata nadějí, která, když i mrazům navzdory vykvetou v mládí, neposkytnou v mužném věku dobrého ovoce, ale trpké, ostnaté tvrdky, jejíž jádro umí vyloupnout jen málokdo.“

Takovými růžovými skly, jak básníci to činívají, ohlíží se i náš profesor po svém dětství. Mešká tudíž u historických jeho podrobností (nemluvě o mnohých jiných neurčitých řečnických předmětech) až s únavnou zevrubností. Slyšíme, že „důvěrně nespořádaný“ Entepfuhl leží uprostřed lesnatých strání. Otcovská štěpnice vymezuje ho ze zdola jako nejzazší předstráž. Nepatrný Kraví potok přívětivě zurčí, pod řadami buků řekami jednou po druhé do Dunaje, do Černého moře, v atmosféru a do Vesmíru. Mohutná stará lípa, která se rozestírá jako obrovitý slunečník o dvaceti stopách v průměru, převyšuje všecko ostatní stromy, jako posvátný strom na Agoře nebo na Campu Martiu, zdvihá se uprostřed vsi. Slyšíme, jak staří usedali v jejím stínu, při čemž Zínek často pozorně naslouchal, znavení dělníci tu uléhali, ne-

únavné děti si hrály a jinoši s děvčaty tancovali za zvuků flétny. „Nádherné letní večery,“ volá Teufelsdröckh, „když slunce jako pyšný dobyvatel a imperátorský dozorčí, ve zlatě purpurovém lesku a se vši svou ohněm oděnou tělesnou stráží duhových barev, odvrací se zády a znavení cihláři vezdejšího hliniště mohou se kradmo povyrazit a skrovné ony pokorné hvězdy ničeho o tom nevyzradí!“

Pak následují podrobná dlouhá vyličení vinobraní (*Weinlesen*), žní, vánoc a t. d., s celým cyklem herentepfuhlských dětí, které, jak se zdá, liší se toliko povrchně od oněch v jiných krajinách. O tom všem z patrných příčin se nezmíníme. Co je světu po hrdinstvech nepatrných našich filosofů zpod „staré mohutné lípy“? Nebo co prospívají takové praktické úvahy jako jsou tyto:

„Ve všech dětských hrách, i třeba již jen v nevázaném kazisvětství a rozbíjení, odkrýváte tvůrčí pud (*schaffenden Trieb*). Človíček cítí, že je zrozen k mužství, že jeho povolání je práce. Nejvybranějším darem, jakého můžete mu poskytnouti, je nástroj: buďto jenom nůž nebo dřevěná puška, nástroj ustavující nebo ničící, v obojím slouží práci, změně. V společných hrách obratnosti, nebo síly, hoch cvičí se v součinnosti ve válce i v míru jako vládce, nebo jako ovládaný. Děvčátko zase, předvídajíc domácí svoje určení, chápe se především loutek.“

Vzhledem na osobu spisovatelovu můžeme snad uvést tuto anekdotu:

„Mé první krátké šaty byly ze žluté látky; nebo spíš měl bych říci první můj šat, neboť byl nedílný, sahající od krku až ke kotníkům a byl jediným tělesem se čtyřmi údy; střih, jehož architektonického a ještě méně mravního významu jsem tehdy nedovedl rozluštit.“

Půvabnější je tento obrázek:

„Za krásných večerů měl jsem ve zvyku vynášeti svou večeři, pozůstávající z chleba vařeného v mléce, a jísti přede dveřmi. Na vrchu zahradní zdi, kam jsem vylezl, nebo snáze ještě vystoupil, když otec Ondřej přistavil žebřík, umístil jsem svůj hrnek a pojídal zde nikoli bez chuti svou krmí za tak mnohých západů, pohlížeje ke vzdáleným horám v tu stranu. Tyto azurné a zlaté barvy, toto mlčení čekajícího světa, když den se chýlil, bylo mi ještě hebrejskou řečí. Přes to však pozoroval jsem krásně malovaná písmena a měl jsem smysl pro jich pozlátku.“

Nebudeme se tu příliš oplétati zálibou maličkého k dobytku a drůbeži. Možno, že dosáhl takto „jistého hlubšího soucitu s oživenou přírodou“. Zeptáme se však: kdy viděl kdo ve sbírce životopisných dokladů takový, jako je tento?

„Bylo významno (*bedeutungsvoll*) poslechnouti za časného jitra svináčkův roh a uvědomit si, jak se všech stran spěchají tak mnozí šťastní čtvernožci, aby ho následovali k snídani na draha — nebo spatřit je k večeru, jak všichni s krátkým kvikotem zas se navracejí skoro vojenským pořadem a každý topograficky správně a v určitém sledu

odbočuje v pravo nebo v levo svojí uličkou do svého chlívce, až potom starý Kunz zcela osamělý na konci vesnice ještě naposledy zadul v roh a pak odešel spat. Jsme uvyklí milovati prase zejména v podobě šunky. Ne-projevuje zde však toto štětinaté, tlustokožné stvoření rozumný, ba snad humorný charakter? Rozhodně však dojemnou, důvěřivou podřízenost k člověku, jenž — buďsi třeba jen svináčkem v umýcené kytlici a koženkách, připomínající spíš břídlíci nebo špinavý plech — přec jenom je hierarchou tohoto nižšího světa.“

Helvetius a jeho stoupenci dovozují, že geniální dítě jest jedno a totéž jako každé jiné; jenom že jisté, nad pomyšlení příznivé vlivy působí na ně zejména v dětství a vyvíjejí je, zatím co ostatní zůstávají nevyspívajícími zabeďněnci. Jak dokládají, rozdíl mezi osvíceným prorokem a lovcem opatřeným dvojkou záleží v tom, že nitro prvního dospívá ušlechtilého vývoje, co zatím u druhého zkrušeno a účinkem animalního trávení a podobným je vypoceno a vypařeno, nebo při nejlepším líné a nevzbuditelné spí v nejhlubších útrobách žaludku. „S touto domněnkou“, volá Teufelsdröckh, „bych tak souhlasil, jako s tím, že příznivými či nepříznivými vlivy půdy a podnebí žalud může vypučet v zeleninu a semeno její zas vyspěti v dub.

„Přes to však“, pokračuje, „i já přiznávám všemohoucnost časné výchovy a péče: obdržíme tím buď kokotnatý zákrsek nebo vysoký, rozložitý strom; buď zeleninu cho-

robnou a zežloutlou, nebo jedlou a bujnou. Zajisté je povinností všech lidí a zejména všech filosofů, aby přesně zaznamenávali příznačné okolnosti lidské výchovy, co ji zdržuje, co jí napomáhá a jakkoliv ji utváří; kteréžto povinnosti, nyní tak naléhavé mnohým německým autobiografům, věnuji se i já s horlivostí.“ — Šelmo! Jsou to snad krátké šaty ze žluté látky a svináčkův roh, jimiž se vychovává geniální dítě? A přec, jako obyčejně, zůstává pochybno, zdali za těchto našich autobiografických časů Teufelsdröckh se nesměje do vousů, nebo nevypisuje-li z nepřebíraných zásob svých vlastních pošetilostí, neboť pokračuje: „Jestliže se mohu odvážit, abych vybral a specifikoval z věčně proudícího zdroje vidění, slyšení a citění hoře i radosti, jimiž mladý Zínek byl obklopen jako v magické siní, pak by mezi ostatními byl snad i tento:

„Bezpochyby tak jako dětskými hrami budí se rozum a činnost, tak častým vyprávěním otce Ondřeje vzbouzela se obraznost a byla uvedena na historickou dráhu. Se svými válečnickými vzpomínkami, přísným ale upřímným vzezřením patriarchy vyhlížel Ondřej nejinak leč jako druhý Ulysees a ‚člověk velmi vytrvalý‘. Zvědavě jsem visel na jeho rtech, když k našemu krbu zasedli naslouchající sousedi. Z těchto nebezpečí a cest divokých a dalekých jako sám Hádes vyvstal ve mně ponurý svět dobrodružství. Nespočetné byly rovněž vědomosti, jichž jsem nabyl mezi starými lidmi pod lipou. Všechna nesmírnost byla mi ještě nová; a nepokoušeli se tito ctihod-

ní, řeční starci bezmála po osmdesát let o její částečný výměr? S podivem jsem počal odkrývat, že Entepfuhl stojí ve středu krajiny, uprostřed světa; že jsou takové věci jako historie a biografie, k nimž jednoho dne budu moci přispívat rukou i ústy.

„Podobně dojímá mne dostavník, který pod horami lidí a zavazadel zvolna projížděl naší vesnicí: vždy zítřka k severu se vzdaloval, jej viděl jsem, když večer v jih se bral. Ne dřív nežli v osmém roce mohl jsem chápat, že by mohl býti tento dostavník něčím jiným, nežli zemský měsíc, vycházející a zapadající podle pouhého přírodního zákona, jako onen na nebesích: že tento přejíždí po vystavěných cestách ze vzdálených měst do vzdálených měst, a jako obrovitý člunek setkává tato v jednotu vždy užší a užší. Tehdy pojal jsem zcela nezávisle od Schillerova Viléma Tella ne zhola bezvýznamnou myšlenku (i ve věcech duchovních tak pravdivou): *Každá cesta, i tato prostá Entepfuhlská, dovede tě na konec světa!*

„Kterak nevzpomenouti našich vlaštovek, jež, jak jsem slýchal, z daleké Afriky vydávají se na cestu přes moře a pohoří, velká města a válčící národy, a každoročně v máji uhňizdují se v našem podkroví? Pohostinný otec upevnil (z důvodů čistoty) malé prkénko pod jejich hnízdem. Tu stavěly, chytaly mouchy, švitořily i množily se a všichni, zvláště pak já, milovali jsme je vroucně. Nádherná bystrá stvoření, kdo naučil vás umění zednickému, ba co podivuhodnějšího, kdo vnukl vám skorem řád so-

ciální policie? Nebo když zlou náhodou, či vlivem času, vaše stavení se rozpadávalo, zdaž neviděl jsem druhého dne pět zjevivších se sousedních pomocníků, kteří, pole-
tující sem a tam, s živým, hlasitým a dlouženým pokřikem, s činností skorem nadvlaštovčí, ještě před večerem
je spravily?

„Ale hlavním svodičem dětské kultury entepfuhlské, v kterém soustřeďovaly se jako v nálevce rozličné její vlivy a zároveň se na nás vylévaly, byl nepochybně výroční dobytčí trh. Zde za nevýslovného hluku shromáždili se živlové přišli se všech konců světa. Osmahlá děvčata i osmahlí muži, vymytí, hlasitě se smějící, vyšnoření a opentlení přicházeli k tanci, pití a všemu možnému veselí. Dobytkáři se severu ve střevících, švýcarští mlékaři, italští honáci rovněž ve střevících se svými lidmi v kožených kordulách i čepicích s dlouhými holemi křičeli poloučleněnými slovy v neučleněný štěkot a bučení dobytka. Na zvláštním prostranství stáli hrnčíři z dalekého Saska se zbožím v pravidelných řadách, norimberští kramáři v boudách, které se mi zdály bohatší nežli bazary Ormuzovy, kukátkáři z Lago Maggiore a vídeňští kroužkaři (*Wiener Schub*) řídící křiklavě hru štěstěny, jarmareční zpěváci hulákali, dryáčníci se rozohňovali, mladé laciné víno teklo proudem a zamotávalo zmatek ještě hůře. A vysoko nade vším prováděl strakatý August své kejkle jako genius toho místa a života vůbec.
- „Takto obklopen tajemstvím bytí, pod hloubkou ne-

bes, obsluhováni čtyřmi zlatými počasy, rozličnou hojností jejich darů — neboť i zlá zima přinášela své klouzačky a koulování, svoje vánice a vánoční písně — hoch seděl a učil se. Tyto věci byly abecedou, již v pozdější době měl slabikovat a z části i čísti velkou knihu světa. Což na tom záleží, zdali tato abeceda sestává z velikých pozlacených písmen, či z malých nepozlacených, pokud člověk má oči, aby ji četl? Pro účelivého Zínka již pouhé dívání se na ni bylo blažeností, která vše pozlacovala. Jeho existence byla jasným, něžným, radostným živlem, z něhož jako na Prosperově ostrově div za divem se vtěloval, aby kouzlem učil.

„A přec bych byl jenom pošetilým snilkem, kdybych chtěl říci, že právě tehdy moje stěsti bylo úplné. Jednou provždy sestoupil jsem s nebes na zem. Pod duhovými barvami, jež v mém obzoru plály, i samým dětstvím táhla se temná prouha starosti, ne silnější ještě nežli vlákno, a často docela zaslňena. Přece však jevila se mi vždy znovu, ano, byla vždy širší a širší, až v pozdějších letech zastřela skorem nadobro mé nebe a mne hrozila pohroužit v úplnou noc. Byl to kruh potřeby, jímž jsme všichni spjati. Ten šťasten, pro něhož přátelské slunce nebes vyjasňuje tuto prouhu na pás povinnosti a pohrává kolem něho krásou duhových barev; přes to však je zde stále jako základ a morek všeho našeho bytí.

„Během několika prvních našich pozemských učenických let neměli jsme mnoho na práci. Jedli jsme a pře-

spávali zdarma a byli většinou odkázáni ohlížeti se v dílnách, abychom viděli pracovati jiné, až bychom trochu porozuměli nástrojům a s tím neb oním se mohli obejít. Jestliže dobrá trpělivost sama, a nikoliv dobrá passivita i aktivnost zároveň, byla by tím, co je potřebno, pak byly poměry mého dětství vesměs příznivy. Čeho měl bych si ještě přát k otevřeným smyslům, láskyplnému srdci, bystré zvědavosti a touze po jejím nasycení? Ale přes to nebylo se všim tak dobře. Moje činná síla byla nepříznivě omezena; neštěstí to, jehož stopy nesu až podnes! Ve spořádaném domě, kde nemilují nepořádku dětských her, je výchova příliš stoucká a spíš vás učí, jak trpět a snášet, nežli kterak činit a jednat. Mnoho mi bylo zakázáno: jakéhokoliv smělejšího přání musil jsem se vzdáti a všude zadržovala mne těsná pouta poslušnosti. Tak ovšem začasť střetla se trapně svobodná vůle s nutností, a tak já slzel a již dítě mohl občas ochutnat oněch hořkých kořenů, jimiž všechno ovoce našeho života je promíšeno a prostoupeno.

„V tomto návyku poslušnosti bylo zajisté bezpečnější poblouzení v přemíře nežli v nedostatku. Poslušenství je povinností a určením nás všech; každý, kdo se tu nechce ohnouti, musí se zlomit. Nelze, abychom dosti včasné a dosti hluboko došli v poznání, že v tomto našem světě *chtíti* je pouhou nulou u porovnání s tím, co je *míti*, a z valné většiny jen skrovným zlomkem u srovnání se *státi se*. Tím položen byl ve mně základ k světské rozva-

ze, ne-li k samotné mravnosti. Nechei hanět své výchovy. Byla přísná, příliš střídá, neúprosně uzavřená a v každém ohledu nesystematická. Ale nemohl tkvět právě v této přísnosti a domácí odloučenosti kořen kmene hlubší vážnosti, na němž vyrůstati musí každé ušlechtilé ovoce? Jakkoliv mohla být neobratná, přec byla tato výchova dobře myšlena, něžná a čestná, čímž bylo odpo-
moženo každému nedostatku. Laskavá moje matka, a jako takovou musím dobrotivou Markétku vždy milovat, prokázala mi vesměs neocenitelnou službu. Učila mne, spíš skutky nežli slovy a zbožným svým denním životem, pro-
stičké vlastní svojí versí křesťanské víry. Ondřej také chodil do kostela, ale spíš pro parádu, začez očekával od ostatního světa žoldu i s nedoplatky, ježž doufám i dostal. Ale matka se srdcem v pravdě ženským a jemným, ač nevzdělaným, cítem, byla v nejprísnějším smyslu slova náboženská. Jak nezdolně vzrůstalo dobro a vzmáhalo se i v zapleteném zmatku zla! Nejvznešenější, které jsem tu na zemi znal, viděl jsem skláněti se s nevýslovnou úctou před Vyšším v nebesích. Takové věci, zejména v dětství, sahají až v samotný morek našich bytostí. Tajemně vyrůstá Vše-
svaté ze záhadných hlubin, a úcta, nejzbožnější v člověku, povstává nesmrtelně z obklopující, nižší bázně. Byl bys raději byl selským synkem, jenž ví, třebaže po svém neuvědomělém způsobu, že Bůh žil v nebesích a lidech — nebo synem knížecím, vědoucím toliko, že rodinný erb na kočáru je rozdělen ve třicet a dvě pole?“

Ke kteréžto otázce musíme odpovědět: Chraň se duchovní pýchy, ó Teufelsdröckhu!

KAPITOLA III.

P e d a g o g i k a.

Až dotud spatřujeme mladého Zínka v jeho nedílném šatu ze žluté látky unášeného vpřed ponejvíce v náručí samotny vlídné přírody. Nadobro uspokojen sedí u ve-
zdejší dílně, bezmála však (mimo hnědé jeho oči, zářící dozajista tichou inteligencí) nevyzýván k dobrovolným pohybům. Až potud je tudíž jeho tvářnost víc generické povahy; jeví klíčího filosofa a básníka in abstracto. Snad sám pan dvorní rada Heuschrecke by se rozpakoval, kdyby měl říci, v čem až posud se jevila a v čem byla nastíněna vlastní nauka o šatech. Neboť u Zínka, jako u ostatních, muž je předobrazen v chlapci (alespoň jsou již zde všechny barvy); a přec jeví se nám toliko polovina muže v děcku nebo v chlapci, totiž jeho passivní, ne však aktivní schopnosti. Tím netrpělivěji pátráme, jakou úlohu hrál Teufelsdröckh v této posledně jmenované společnosti. „Rozumí-li trochu nástrojům“, abychom užili jeho vlastních slov, „ovládá-li ten či onen a pokračuje-li v tom.“

Zde je přec vhodné místo k poznámce, že nemalá část dějin našeho filosofa je skorem indického rázu. Ano, v této dobře pěstěné a vůbec výtečné jeho „passivitě“, která bez volného vývoje antagonické aktivity vyznačovala jeho dětství, odkryjeme snad prvky mnoha, co v pozdějších časech a snad i posavad svět uvádí v podiv. Povrchnímu posuzovači je Teufelsdröckh nejčastěji člověkem beze vši aktivity, je nečlověk; hloubavějšímu je zas aktivity skoro přepjaté, při tom však tolik duchovní, hluboko skryté i záhadné, že žádný smrtelník nemůže předvídati jejích náhlých projevů, nebo když jednou již propukla, také jenom zjistit jejího významu. Nebezpečný obtížný temperament pro Evropejce našich dnů, nadevše nevhodný pro hrdinu životopisu! Bude tudíž, jako vždy i teď na vydavateli těchto stran, aby konal svou povinnost, byť docílil třeba jen skrovného výsledku.

Mezi prvními, poněkud složitými nástroji, kterými je člověku vládnouti, zejména pak muži vědy, jsou jeho školní knihy. Na tuto část své historie ohlíží se Teufelsdröckh se zřejmou lhostejností. Čta, nevzpomíná si, že by se tomu kdy učil; patrně mu to bylo již vrozeno. Právě jen docela obecně: „Není třeba, abych se tu zmiňoval o nevýznamné části své výchovy, která závisela na škole. Učil jsem se, čemu se učili i jiní, a choval to shromážděno v koutku své hlavy, aniž bych dosud uviděl nejmenší potřebu toho. Můj učitel, sehnutý, zkrúšený a utlačéný mučeník, jako

jsou tak mnozí toho povolání, málo pro mne učinil, leda že poznal, jak málo může mi dáti. Dobrá ta duše označila mne jako genia, způsobilého pro učené kruhy, a naléhala, že musím býti poslán na gymnasium a později na universitu. Mezitím četl jsem vše, co mi přišlo tištěného do rukou. Za měďáčky svého jmění nakupoval jsem letákové literatury, kterou, když se mi nahromadila, jsem vlastnoručně vázal ve svazky. Tak byla mladá hlava naplněna pozoruhodnou směsicí věcí i jejich stínů. Tu ležely dějiny v autentických zlomcích pomíšeny s chimérami, jež přes to obsahovaly i pravdu; a to vše neleželo tu jako mrtvá hmota, ale jako živoucí potrava dosti vydatná pro ducha ještě tak lačného.“

Víme teď, že entepfuhlský učitel soudil správně. Ovšem, již v mladistvém Zinkovi mohla se jeviti, při vši jeho vnější zamlklosti, mnohoslíbná vnitřní živost a příznaky vzácně otevřené, duchaplné a nanejvýš poetické hlavy. I když pomíneme jeho večere na zahradní zídce a ostatní zjevy onoho časného období, ptáme se jen, zda kterému z čtenářů těchto stránek připadla v jeho dvanáctém roce podobná rozjímání, jako tato?

„Jednoho tichého poledne, když jsem seděl u Kraviho potoka a pozoroval jeho bublající proud, nutkalo mne to, abych přemýšlel, jak tento potok proudil a bublal všemi změnami počasí a osudu od nejstarších dob dějin a ještě dříve. Tak pravděpodobně za jitra, když Josue prošel Jor-

dánem, nebo za poledne, když Caesar plul Nilem, zajisté že s obtížemi, a přece uchoval v suchu své Komentáře, zurčel tento malý Kraví potok právě tak bez ustání jako Tiber, Eurotas, nebo Siloa bezejmennou ještě a nespátřenou pouští. Právě tak, jako v Eufratu a Gangu, vidíme v něm tepnu, nebo tepénku velikého oběhu světových vod, který se svými atmosférickými arteriemi trval tak dlouho jako svět a trvá s ním dále. Blázne! Jediná příroda je starožitná a nejstarší umění je svým věkem pouhou houbou. Nehybný onen útes, na kterém sedíš, je stár šest tisíciletí.“

Neleží snad v těchto drobných myšlenkách, jako v nepatrném pramenu, počátek oněch bezmála nevýslovných úvah o velikosti a tajemství ČASU a jeho vztahu k VĚČNOSTI, které hrají tak důležitou úlohu v této filosofii šatů?

U svých gymnasiálních a vysokoškolských let profesor již nemešká s takovým lyrismem a radostí, jako u svého dětství. Ovšem i zde jsou výslunná, zelená místa, skřižovaná však hořkými potůčky slzí, nadržnými tu i tam v trudná bahniska nespokojenosti. „S prvním pohledem na gymnasiu v Hintenschlagu“, píše, „počaly se i moje zlé dny. Dobře si ještě vzpomínám svatodušního, slunného, růžového jitra, když naději plný přicházejí po boku otce Ondřeje, vkročil jsem na hlavní třídu města a spatřil jeho věžní hodiny, odbíjející právě osmou, i věž dluž-

níků (*Schuldthurm*) a občany v zástěrách, nebo bez nich jdoucí k snídani. Malý psík pádil mimo v šílené úzkosti, protože někteří čerchmanti přivázali mu k ocásku plechovou škatulku, a tak povykujíc hnalo se vyděšené zvíře městečkem a budilo značný rozruch. Toť vhodný obraz mnohého hrdiny dobyvatele, jemuž osud (pojíci fantasii k rozumu, jak to mnohdy činívá,) přivěšuje zlo-myslně plechovou škatulku etížádsti, aby jej štvála. Čím rychleji utíká, tím jej žene rychleji, hlasitěji a zběsileji. Toť vhodný symbol mnohého, co mne samotna očekávalo v tomto neblahém pekle, tak jako ve světě, z něhož ono bylo jenom částicí a výtazkem.

„Žel, vlídné aleje entepfuhlských buků byly skryty v dálce. Byl jsem v cizině pohlížející ke mně nepřátelsky, při nejlepším lhostejně; mladé srdce ponejprv cítilo se úplně osiřelé a osamělé.“ Spolužáci ho pronásledovali, jak už to bývá. „Byli to chlapci, většinou strozí hoši“, praví, „a naslouchali hlasu hrubé přírody, jež káže divokému stádu, aby napadlo každé slabé srdce, kachnímu houfu, aby ponechalo osudu ochromlého bratra nebo sestru, a všem silným rukám, aby vládly slabými.“ Dodává, že ačkoliv snad obdařen mravní statečností nezvykle vysokého stupně, přece neměl v boji štěstí a byl by se mu rád vyhnul. Důsledek ten možno snad připisovati spíše jeho mravním zásadám, nežli malé jeho postavě, neboť ve chvílích vášně byl neuvěřitelně čilý. „Kdyby bylo hanbou

býti poraženu", praví, „bylo by sotva menší ostudou zápoliti vůbec. Tak pudilo mne to dvěma směry a v tomto důležitém živlu školního života, v živlu válečném, jsem měl skorem jen hoře.“ V celku vzato dostalo se tu oné znamenité „passivité“, příznačné Teufelsdröckhovu dětství, patrně nové potrawy. „Plakal často a tolik, že mu přezdívali ubrečenec (*der Weinende*), kterýžto přídomek až do jeho třináctého roku nebyl tak zhořle nezasloužený. Jenom zřídka mladá duše propukala v plamennou bouři, s prehlivostí (*Ungestüm*), před kterou i nejsmělejší se třásli, hlásila se k svému lidskému nebo aspoň lidičkovskému právu.“ Kdo v tom všem nerozezná kvetoucího stromu vzácného koření genia, který bezmála udolán mezi obhroublými dýněmi, ostřicí a roštinami, je nucen stále jen do výše, aniž by sílil, ve vzrůst bezmála chorobný a nepoměrný k šíři?

K tomu ještě poznáváme, že řečtině a latině se učilo „mechanicky“, hebrejštině rovněž skoro mechanicky a mnohému ostatnímu, co nazýváme dějepis, filosofie, zeměpis a jinak ještě, věnováno sotva více, nežli nic. Tak by se zdálo, že tu nadobro mařil svůj čas; leda že příroda sama stále pokračovala a on „podle starého zvyku navštěvoval řemeslnické dílny, mnohému se tu uče“, a leda že dále objevil v domě bednáře Hansa Wachtela, u něhož bydlil, malou zásobu podivné četby. Na tato fakta sám profesor nenaučil se posud pohlížet s nějakým za-

dosti učiněním. Vůbec v tomto celém balíku *Štíra*, kterým se nyní probíráme, a často i v následujícím projevuje se neobyčejně živě o věcech výchovy a nikoliv beze známek něčeho, co bychom nazvali hněvem.

„Moji učitelé“, praví, „byli kožení pedanti, neznali povahy ani lidské ani dětské aniž čeho jiného, kromě svých lexikonů a školských výkazů. Nacpávali nás množstvím mrtvých sloviček (nikoliv mrtvou řečí, neboť sami žádné řeči neznali) a nazývali to podporou duchovního vzrůstu. Kterak takový bezduchý, mechanický formalista, takový Gerundgrinder, jaké v jednom z budoucích století budou v Norimberce vyrábět ze dřeva a kůže, kterak může podporovati růst ať už čehokoliv! Nemluvme ani o duchu, který přec neroste jako zelenina tím, že poléváme jeho kořeny etymologickou hnojivkou, nýbrž jako duch tajemným dotčením ducha, jako myšlenka zapalující se živoucím ohněm myšlenky. Kterak mohl by zanítit *ten*, v jehož nitru není žhoucího uhlí, ale kde vše je vypáleno v mrtvý, gramatikářský troud? Profesori v Hinterschlagu znali ovšem svou syntaxi; o lidské duši věděli tolik, že má schopnost nazvanou pamět a že možno působiti na ni skrze pokožku březovou metlou.

„Ach, tak je tomu, žel, všude a zůstane tak, pokud nebude sesazen *přidavač*, nebo nebude odkázán k svému *přidavačství* a pokud nepovolají architekta a všemožně mu nebudou nápomoeni. Pokud státy i jednotlivci, niko-

liv bez překvapení, neodhali, že duchovní výchova generace vědomostmi stojí právě tak vysoko jako rozmetení jejího těla střelným prachem: že vedle generálů a polních maršálků pro zabíjení, měli by ustanoviti etíhodné hodnostáře a možno-li Bohem zřízené kněze pro vyučování. Ačkoliv voják nosí nepokrytě, ba honosivě svůj zabíjácký nástroj, učitel posud nikde, pokud se svých cest vim, nevystavuje veřejně svého vyučovacího prostředku. Ano, kdyby obcházel opásán rákoskou očekávaje, že vzbudí takto úctu, sklídl by mezi povalečskou třídou něco více nežli posměch ?“

Zdá se, že ve třetím roce tohoto gymnasiálního období otec Ondřej zemřel. Mladý školák, beztak již tolik trápený, viděl se poprvé oděn zevně ve smutek a v nitru pokleslý v nevýslovnou melancholii. „Temná bezedná propast, jež nám leží u nohou, zela před ním otevřena. Bledá království Smrti s nespočetnými svými tichými národy a generacemi stála před ním; neúprosné slovo NIKDY! nyní poprvé nabylo pravého významu. Má matka plakala, polevujíc tak svému žalu; ale v mém srdci leželo celé jezero slz v němé hezútěšnosti. Přece však neznavený duch je silný; život je tak zdravý, že i v smrti nalézá posily. Tyto krušné zkušenosti, vštipené paměti v mou představivost, vyrostly v jediný smutný, ale krásný cypřišový les, kývající temnou nádherou, nkoliv bez melodických vzdechů v nejprudší úpal dlouhými léty mládí: tak tomu je v muž-

ném věku a bude i nadále, neboť jsem teď rozbil svůj stan pod cypřiši. Nyní jest mi hrob nedobytnou pevností, s jejížto uzavřené brány pozoruji dosti klidně nepřátelskou výzbroj, útrapy a hoře tyranského života a naslouchám jejich nejhluchnějším hrozbám s tichým úsměchem. Ó, vy milovaní, jež tu vůkol spíte v nerušeném loži odpočinku, pro které v životě měl jsem jen slzy, nikdy však pomoci; a vy, kteří daleko rozptýleni stále ještě se trmácíte osamělí netvory zabydlenou pouští, barvíce kamenitou půdu svoji krví, — malíčko jenom a všichni shledáme se TAM a klin matky naší ukryje nás všechny a krunýř podrobenosti, palčivé šlehy útrap a všichni ti dábelští biřici, kteří střehou i obývají ustavičně sužovaný čas, nemohou nám pak uškodit již nikdy!“

Těsně k tomuto krásnému zvolání druží se propracovaný povahopis zemřelého Ondřeje Futterala, jeho přirozených schopností a životních zásluh (jako pruského četaře), s dlouhým historickým vyšetřováním genealogie rodiny Futteralů, sahajícím až po samého Jindřicha Ptáčníka. Všechno to projdeme nikoliv bez údivu. Pobádá nás to jen, abychom dodali, že to byla chvíle, kdy matka Markétka zjevila svému chovanci, že nepochází z této a vůbec z žádné rodiny a že vstoupil v historické bytí způsobem nám již známým. „Tak“, praví, „osířel jsem dvojnásob, obrán nikoli jen o svůj majetek, ale i o své vzpomínky. Toto náhlé spojení podivu a hoře nemohlo něsti

leč bohaté ovoce. Takové odhalení v takové době propustilo své kořeny vši mou bytostí; až do let vyspělé mužnosti pronikalo všechny mé myšlenky a bylo zároveň jakoby kmenem, z něhož vyrůstaly všechny mé denní i noční sny. Zvláštní básnický vzruch, ale také odpovídající tomu občanská stísněnost přirozeně následovaly. *Byl jsem jako nikdo jiný.* Neukrývaly se snad v této fixní ideí, vedoucí často k nejvyšším, častěji však k nejhroznějším důsledkům, první výhonky tendencí v mém životě značně důležitých? Jako ve zrození, tak i v činnosti, hloubání a společenském postavení mám snad jenom nečetné bližence."

V balíku nazvaném *Sagittarius*, jak objevujeme konečně, stává se z Teufelsdröckha universitní student; ačkoliv jaký, kterak a kdy, nebude nikde objeveno ani s nejmenší jistotou. Našeho čtenáře mohou překvapovati některé zmatenosti, rozmarne neurčitosti a nejednou i úplný nedostatek údajů, bezpříkladný v biografickém díle. Záhadné a drastické našli jsme tyto roztroušené listy a připravujeme se i na podobné další. Ale v *Sagittariu* projevuje se Teufelsdröckh více než obvykle sibyllinský; zlomky všeho druhu: útržky deníků, přednáškové sešity, programy, universitní vysvědčení, účty za mléko, roztrhané lístky mnohdy zřejmě milostného obsahu, to vše je tu nakupeno jako nejprostší náhodou a plete zdravý rozum historikův. Sestavit z toho obraz těchto universitních i následujících

let a nad to vyčistí tu některé z objasňujících praprvků filosofie šatů, toť problém, jaký si může čtenář představit.

Temně, jakoby listovím houštiny větrem zmitané, můžeme spatřit tolik: mladíka nevšedního nadání, který prožil své dětství šťastně, své chlapectví pak méně šťastně, ale statečně, a teď posléze dospěl v „mrtvých literách“ a doufá, že sedí při živém prameni, aby jen přidal své ideje a schopnosti. Z tohoto pramene čerpá žíznivě a pilně, nikdy však celým srdcem nebo jenom zřídka, neboť voda nechutná jeho ponebí; odstrašení, zmatky a poblouzení možno odhalit nebo předvidat. Nechybělo snad ani peněžních nesnází; neboť „dobrá Markétka, která ho tam vyslala přes radu nikoliv nestarajících se přátel, musila odříci svou ochotnou, ale příliš slabou pomoc.“ Přes to v tomto ovzduší chudoby a rozličných starostí poprvé projevil se humorný charakter této mladé duše a zářil jako sluneční svit na plačícím nebi v odstínech duhových barev. Tak s pomocí času a toho, co čas přináší, vyrostl jinoch Diogenes Teufelsdröckh v muže vzezření tak hádankovitého, že s novou zvědavostí se ptáme, kterak vlastně k němu dospěl, a vždy znovu litujeme, že tu není vysvětlující odpovědi. Jednotlivé ze srozumitelnějších a poněkud pozoruhodnějších zlomků, jakých není leč poskrovnu, vybereme z této papírové směsice a předložíme čtenáři v obvyklé úpravě.

Jako by v balíku *Scorpiona* Teufelsdröckh ještě si neulevil ve svém protivychovatelském spleenu a jako by jménem *Sagittarius* domníval se býti vyzýván, aby vystřílel šípy, setkáváme se tu s místem, jako je toto: „Cho-
vám posud v živé paměti universitu, na které jsem byl vychováván, i její jméno; zamlčím je však pro současné poměry i osobnosti. Je mi bolestnou povinností, abych řekl, že vyjma anglické a španělské naše universita byla nejhorší ze všech dosud otevřených. V této době ovšem je opravdu správná výchova nemožna. Pravda, stupně zvrácenosti jsou bez mezí a mohu tudíž připustiti ještě horší system, než byl onen na nejmenované universitě: právě jako otrávené pokrmý mohou býti horši než úplný hlad.

„Stojíť psáno: Když slepý slepého vede, padnou oba do jámy; nebylo by tudíž bezpečnější v takových okolnostech, kdyby oba, i vůdce i vedený, prostě klidně seděli? Kdybys někde v krimském Tatarsku obezdil čtvercový kus půdy, opatřil jej malou, špatně vybranou knihovnou a vpustil tam pak jedenáct tisíců křesťanských jinochů, aby se tu povalovali podle chuti po tři až sedm let: jisté osoby s tituly profesorů byly by postaveny ke branám, aby hlasitě vykládaly, že je tu universita, a vybíraly znamenitě vstupné — pak měl bys, třebaže ne v mechanickém složení, přece však v duchu a v důsledku jakýsi nedokonalý obraz naší vysoké školy. Pravím nedokonalý,

neboť jestliže byla zcela jiná již naše mechanická konstrukce, pak ani náš resultát nebyl právě týž. Na neštěstí žili jsme nikoli v krimském Tatarsku, ale v proklatém městě evropském, plném kouře a hříchu; a nad to uprostřed obecnstva, jehož byste, bez daleko nákladnějšího aparátu, nežli je onen čtverhranné obezdívky a hlučného výkladu, nikterak neobelstili.

„Ovšem vhodným aparátem obelsti se každé obecnstvo a lze tak učinit s prospěchem nanejvýš překvapujícím. Pro něco podobného, jako je *statistika podvodu*, bylo dosud málo podniknuto. Naši národohospodáři, bezmála zahrabaní pod tabulkami o menších odvětvích industrie, nadobro přehlédli velikou, všecko převyšující větev přetvářky, jako by všecko naše umění vychloubáčské, dryáčnické, kněžourství i královské podvody a nesčetné jiné úskoky a tajnůstkářství takové nenáležely vesměs k produktivní industrii! Může-li někdo na př. říci, kolik peněz v literatuře a v leštidle na boty je vydáno za skutečné poučení a za skutečné černé leštadlo — a kolik za padělky vylhané pravosti, vyčítaje ve zvláštních položkách rozdělení, oběh, příjem a výdej jmenovaných peněz alespoň s nejmenší přesností? A ptejme se, kterou měrou ve všech těch rozličných, nekonečně složitých oddílech společenského zaměstnání: ve vládě, u výchově, v ruční, obchodní i intelektuální všeliké výrobě potřeba člověka bude uhrazena skutečným towarem a do které míry toliko pou-

hým zdáním pravého zboží. Jinými slovy : do jaké míry, jakým způsobem a s jakým úspěchem v různých dobách a krajích zabírá podvod místo i odměnu za skutečnou práci. Tu je v pravdě pole účinného šetření pro budoucnost, kde posavad jsou možny toliko nejméně určité odpovědi. Odhadujeme-li v současné Evropě poměr skutečného zboží ke zdánlivému aspoň jako jedna ke stu (což uvažíme-li platy papežův, ruského aristokrata nebo anglického lorda, není daleko pravdě), jakou úžasnou úsporu lze pak očekávat, jestliže *statistika podvodu* bude na postupu a výroba pazboží (rozlišovaného vždy jasněji a určitěji od pravého výrobku) postupně poklesne a posléze bude nadobro nepotřebna !

„To je však úkol budoucích zlatých časů. Co však poznamenávám k nynějším železným, jest, že v rozličných oborech, jako ve výchově, v politice a náboženství, kde tak mnohého je nezbytně potřebí, ač nemohlo dosud být zaopatřeno, působí podvod snad jako hojivý, bolesti utiňující lék a oklamnost je lidem ne právě nejhorším pozhánáním. Pripusťme, že by tvé válečné svazy byly nadobro zpřetrhány ; nemyslíš, že by tvoje vojenská pokladna nebyla insolventní, tvoje zásoby vyčerpány, že by se nepozdvihla a nerozutekla všechna tvoje armáda a tobě i všem ostatním nepodřízla krku — kdybys pak nemohl, jako divem, vyplatit ji jakýmisi kouzelnými penězi, nasytit ji zhuštěnou vodou a pouhou představou masa a tak ji

udržet pohromadě i v klidu, až by došel skutečný proviant? Tak snad zamýšlela příroda, která ničeho nepodniká bez úmyslů, aby zaopatřila svého miláčka člověka tak všemohoucím, nebo lépe vše přetrpným talentem oklamnosti.

„Jak nádherně pracuje tato schopnost při skrovném mechanismu, ba skorem sama si tento mechanism vytváří! Profesoři bezejmenné university žili pohodlně a ve zdraví z pouhého věhlasu, získaného v dávných dobách, a to nikoliv za velikého úsilí, docela jinými lidmi. Tento věhlas, jako silné, rychloběžné kolo na spodní vodu, ponořené v obecný proud, sliboval dlouho vytrvati a z dobré vůle mlíti pro ně, jestliže jednou do roka je trochu namažou. Štěstí pro mlynáře, že tomu bylo tak! Nebylo třeba, aby sami pracovali; když se nyní ohlížím jejich pokusy o práci, které nazývali výchovou, naplňovaly mne němým úžasem.

„Nepřihlížeje k tomu všemu, honosili jsme se, že i naše universita je rozumářská a mysticismu svrchovaně nepřátelská. A tak byly mladé, prázdné hlavy naplněny mnohým žvastem o pokroku lidstva, tmářských dobách, předsudcích a podobném, takže velice záhy zabředly v nadutou tlachavost, čímž lepší z nich propadly chorobnému, nemohoucnému skepticismu, horší však zašly konečně v domýšlivosti a odumřely pro všecken duchovní zájem. — Ale takový je úděl lidského osudu. Jestliže naše doba je dobou nevěry, k čemu bychom na ni reptali? Což nepříjde jiná lepší? Ano, není již zde? Jako při zdlouha-

vém vydechování a zdlouhavém vdechování, tak je údobí víry střídáno údobím záporu; tak i jarní vzrůst a letní nádhera všeho myšlení, všech představ a výtvorů následuje vždy a znovu podzimní rozpad a zimní zkáza. Neboť v čase žije člověk; veškeré jeho zemské bytí, jeho snahy a osud jsou mu utvářeny časem a jenom pomíjejícími časovými symboly zjevuje se mu věčně klidná věčnost, ve které stojíme. A přec je to pro ušlechtilé smýšlejší poměrně neštěstí byti narozenu v takovém zimním údobí záporu a bdělý pracovat v něm. Pro hlupáky je to pak štěstí, když jako přezimující zvířata mohou v tupých snech prospat svůj čas někde na universitě v Salamance, ve městě Sybarytu, nebo v jiném pověřčivém a rozkošnickém „Zámku lenosti“, a pak teprve pročítnout, když rádi hlasně burácející krupobití a nové jaro je příznivo modlitbám našim i naší muce.“

Není pochyby, že v takto mysteriálně přistřené okolí bylo Teufelsdröckhovi značně nevolno. „Hladový mladík“, praví, „vzhlížel k svým duchovním pěstounům a místo potraviny došlo ho vyzvání, aby se najedl západního větru. Čeho se mi tu dostalo v prázdném tlachu o metafyzických sporech, etymologii a v mechanické manipulaci, podvodně nazývané vědou, to jsem si také osvojil a snad lépe, než mnozí. Mezi jedenácti sty křesťanských jinochů sotva bylo by jedenáct vakutku žádostivých, aby se něčemu naučili. Stykem s těmito dostalo se mi jisté vroucenosti i uhlaze-

ností. Instinktem a šťastnou náhodou tihl jsem více k myšlení a četbě nežli k prostopášnostem (*renommieren*) a rád jsem se jim oddával. Ano, podařilo se mi, že vylovil jsem z chaosu knihovny více knih, nežli jich bylo známo vlastním knihovníkům. Tím byl položen základ k mému literárnímu životu. Učil jsem se sám čísti plynňě skorem ve všech vzdělaných řečech a skorem o všech předmětech a vědách, a poněvadž je člověk člověku předním předmětem zájmu, se zálibou zaměstnával jsem se studiem autorova charakteru v jeho díle a z psaného tvořil jsem si pojem o pisateli. Počal se ve mně utvářeti jistý základní plán lidské přirozenosti a života; dosti podivný, když se nyní po něm ohlžím, neboť všecken můj vesmír, fysický i duchovní, nebyl nic jiného nežli stroj! Nicméně, s takovýmto vědomým a poznaným plánem bylo zde započato a novými pokusy mohl být opraven a nekonečně rozšiřován."

Tak těží silnější z chudoby ušlechtlejší bohatství. Tak v nedostatku divoké pouště náš mladý Ismael dobyl si nejvyššího všech statků — totiž svépomoci. Nicméně byla to neplodná pustina ozývající se řvaním divokých zvířat. Teufelsdröckh zdlouha nám líčí svůj „horečný paroxysm pochybnosti“, zkoumání o divech a svědectví náboženské víry, a kterak za „ticha nočního bdění — a hlubší byla noc v jeho srdci nežli nad nebem a zemí — vrhl se na tvář před Všemědoucím k hlasné modlitbě za světlo,

za vysvobození od smrti a hrobu. Teprve po dlouhých letech a nevýslovných úzkostech poddalo se věřící srdce; kleslo pod tíživou můrou nevěry v kouzelný spánek a v tomto začarovaném snu považovalo Boží krásný živoucí svět za bledý, prázdný Hades a vyhaslé Pandaimonium. Ale takovým očištěm“, pokračuje, „je nám všem projíti; nejprve musí mrtvá literatura náboženství poznati sebe samu jako mrtvou a po kuse rozpadnout se v prach, jestliže živý náboženský duch, vyšlý z této svojí kostnice, v nás má sestoupiti z nebes obrozen a s novým lékem pod svými křídly.“

A přidáme-li k tomuto očištěcímu hoři, beztak již dosti krutému, libovolnou míru pozemské bídy, nedostatku praktického vedení, nedostatku sympatie, nedostatku peněz, nedostatku naděje a to vše v době horoucího mládí, jež tak je přepjato ve své obraznosti, tak nepoutáno ve svých žádostech a zde tak chudobno prostředky — nevidíme tu vzrůstu silného ducha, obtíženého a tísněného znitra i zevně, nespátřujeme, kterak oheň genia se prodírá syrovým dřevem dosud víc ještě v štiplavém kouři nežli v jasném plameni ?

Z rozličných dopisových zlomků a z ostatních útržkových dokladů možno soudit, že Teufelsdröckh, ačkoliv osamocen, stydliv a zdržliv, přece neušel nadobro pozornosti druhých. Někteří vážení lidé vědí o jeho existenci a věnují mu pozornost, třebaže mu nepodávají při

tom pomocné ruky. Z lá se, že ačkoli velmi nerad, věnuje se přece studiu práv, na nichž později dojde i veřejné svojí hodnoti. Než zanechme těchto potrháných, nedostatečných vláken hospodářských poměrů a následujme raději oněch vláček mravního významu, čímž — ponechávajíc čtenáři, aby je vetkal na pravé místo — ukončíme svůj temný gobelin těchto universitních let.

„Zde seznámil jsem se také s panem Towgoodem, nebo jak by snad mělo být lépe psáno, s panem Toughgutem, mladým šlechticem z vnitřní Anglie. Žil v této části Německa v rodinném i přátelském styku s hrabaty z Zähdarmů, ke kteréžto vážené rodině získalo i mně jeho přátelství přístupu. Towgood měl znamenitý, ale nevýslovně špatně pěstěný talent a pozoruhodně humorný charakter. Nepřihlížeje k jeho úplné nevědomosti, neboť neznal kromě boxu a trochu grammatiky ničeho, jevil přec méně z oné aristokratické necitelnosti a zavlého vzteku, jak to zpravidla přísluší cestovatelům jeho národnosti. Jemu děkuji za své první praktické znalosti Angličanů a jejich života a snad také za trochu zaujatosti, s kterou jsem od toho času pozoroval tento osobitý národ. Towgood by nebyl slep, kdyby se mu dostávalo světla. Patrně pobádán přítomností rodiny Zähdarmovy, připutoval sem u vášnivé naději, že tu dokončí svá studia; on, jehož jediná studia byla ona v dětství, přišel na universitu, kde již nebylo idey dokonalosti, ba ani snahy po ní. Často nařikali jsme

oba na tvrdý osud mládeže v tomto věku; kterak po vši lopotě byli jsme vyhnáni do světa, sice s ovousatělou tváří, ale sotva s kterým jiným přívlastkem mužnosti, a nebylo ničeho, co by nás pobádalo k činu, nebo čemu bychom věřili. 'Zevně není naše hlava, leda stkvělým kloboukem', volával Towgood, 'a uvnitř je prázdnota nebo slovní tříšť a logika advokátů! Za málo peněz naučí se lidé ševcovině; čemu však za velké peníze naučili mne? Pro Boha, bratře, za to, co jsem již kdy snědl a uposil, než jsem tak daleko dospěl, mohla by se vydržovat hezky velká nemocnice pro nezhojitelné!' — 'Ovšem', odpovídal jsem, 'člověk má zaživací schopnost, jež musí být udržena v činnosti, třebaže někdy i krádeží. Co se však týče pochybené výchovy, nečin zla horším; nemař času, jež zde máš, tím, že podtináš bodláčí, protože nám nedoneslo fíků. *Frisch zu, Bruder!* Zde jsou knihy a my máme mozek, abychom v nich četli. Zde je všechna země a celá nebesa a my máme oči, abychom patřili na ně: *Frisch zu!*'

„Začasté byl náš hovor veselý a nikoliv bez lesku a ohně. Dívali jsme se na život, na zvláštní jeho jeviště, kde harlekýni tančí a lidé současně jsou popravováni a čtvrceni; pestrý i hrůzný byl to pohled, ale my jej snesli jako odvážní jinoši. Leč pro mne byly to nejmilejší chvíle. Byl jsem blízek nyní zastaralému citu přátelství k tomuto vroucnému, silnému a tvrdohlavému panu Towgoodovi.

Ano, pošetilý pohan, jímž jsem byl, cítil jsem, že za jistých okolností miloval bych toho muže, přitiskl ho k srdci a nazval ho provždy svým bratrem. Nicméně, porozuměl jsem znenáhla nové době a jejím potřebám. Jestliže lidská *duše* opravdu je druhem *žaludku*, jako ve finské řeči nebo utilitářské filosofii, čím je pak vpravdě duchovní spojení ne-li společným jídlem? Takto jsme místo přátel spoluhodovníky a zde, jako jinde, odpravili jsme své chíméry.“

Tak zlomeně a záhadně, jako obyčejně, končí se tento malý, počínající se román. Co bude pak s dobrým panem Towgoodem čili Toughgutem? Je zapleten v autobiografický chaos a nevíme, kde pluje. Zná snad některý čtenář „z vnitřní Anglie“ takového člověka?

KAPITOLA IV.

N a m o ř e.

„Nicméně však“, píše náš autobiograf, patrně když opouští universitu, „bylo tu něco uskutečněno: totiž já, Diogenes Teufelsdröckh, viditelný obraz doby (*Zeitbild*), zabírající sotva krychlovou stopu prostoru a obsahující v sobě síly jak tělesné, tak i duchovní, naděje, vášně i myšlenky, všechno to podivuhodné zřízení, buď víc, buď méně dokonalé, které přísluší onomu tajemství zvanému Člověk. Třebaže u skrovné míře, přec byly ve mně schopnosti k odboji proti velikému panství temnosti. A neničí hrobník právě svým rýčem tak mnohého bodláčí i mnohé kalužiny a nezanechává tak trochu pořádku, kde nalezl jeho opak? Ba i jepice má takové schopnosti, něco neustále organisujíc (buď ve svém těle, anebo jinak), co dříve nebylo ustrojeno, a proměňuje svým bzukotem tichý a mrtvý vzduch v živoucí, třebaže tichoučkou, hudbu.

„Kolikrát více tu zmůže člověk, jehož schopnosti jsou duchovní a který osvojil si velké thaumaturgické umění

myšlenky, anebo aspoň počal učit se mu! Nazývám je thaumaturgickým, neboť až dosud všechny divy byly jím způsobeny a bude jich způsobeno ještě bez počtu. Některé z nich spatřujeme již nyní. Nezminím se tu o básníkově a prorokově inspirovaném poselství, ani o tom, kterak vytvářejí a zase ničí se celé světy. Neslyší i nejhluupější, kterak parní stroj hřmí vůkol? Neviděl oné (třebaže jen mechanické) ideje skotského mědikováře, kterak na ohnivých křídlech miji mys a překračuje dva oceány; silnější, než kterýkoliv jiný kouzelník, donáší a dováží neúnavně do všech stran a nejen, že doma tká plátno, ale převrací dosti čile veškeren starý společenský řád a na místě feudalismu a loveckých výsad připravuje nám po nepřímých ale jistých cestách panství průmyslu a vládu nejmoudřejších? Myslící člověk je opravdu nejhorší nepřítel knížete soumraku. Ať kdykoliv objeví se někdo takový, tu jistě že hrůza probíhá podsvětní říší, i vyslání jsou noví emisaři, vyzbrojení novými taktikami, aby, kde možno, ho dostihli, spoutali a oslepili.

„K tak vznešenému poslání byl jsem, jako příslušník vesmíru, povolán i já. Jen to je neblahé, že ačkoliv zrozen jsi k neomezené vládě a máš takto ne menší, nežli suverenní právo pokoje a války proti knížeti času (*Zeitfürst*), čili ďáblu a všemu jeho panství, přece tvá korunovace je tak obtížna a žezlo je těžko zahlédnout jen z dálky, natož pak dosáhnouti ho!“

Uvedeným, trochu obšírným příměrem chce snad Teufelsdröckh jenom říci, že mladí lidé setkávají se s potížemi v tom, co tu nazýváme výpravou „na moře“. „Nikoli v tom, co mám“, pokračuje, „ale v tom, co podnikám, je mé království. Každému je dán jistý vnitřní talent a určitě vnější šťastné okolnosti a nejlepší kombinaci těchto dvou i jisté maximum schopnosti. Ale nejtěžší problém byl by tento prvý: studiem sebe sama a půdy, na které žiji, vyhledati, v čem vlastně záleží moje kombinovaná vnitřní a vnější schopnost. Leč běda, mladá tvá duše je všecka naočkována schopnostmi a ty nerozeznáváš, která z nich je podstatná a pravá. Nový člověk živ je všude v nové době a za nových podmínek. Jeho životní dráha není facsimile kterékoliv předchozí, ale je v podstatě původní. A pak, jak zřídka hodi se vnější okolnosti k vnitřnímu nadání! Ačkoliv podivuhodně nadání, jsme přec jen chudí, opuštěni, znechuceni, bázlivi a co horšího, než to všechno, jsme pošetilí. Tak v hotové záplavě schopností tápeme nesmyslně vůkol, saháme po tom, co již máme, a často uchopíme nepravé. Touto ztřeštěnou prací musí strávit krátkozraký mladík mnohý rok své krátké lhůty, až pak cvikem nabude pojmu perspektivy a stane se vidoucím člověkem. Ba, mnozí takto stráví všechn svůj čas a vždy u novém očekávání, znovu vždy nespokojeni, potácejí se od podniku k novému a se strany na stranu, až konečně jako zoufalí, sedmdesátiletí začátečníci spějí

za poslední svou práci: totiž, aby se pohřbili.

„Bude to všeobecný osud, neboť většina z nás trpí očima, nezachránili nás jedno: náš hlad. Poněvadž rychlá působnost hladu je dobře známa, musí tu nastati i rychlá volba. Máme tudíž, moudře předvídajíce, smlouvy a učební léta pro nerozumnou naši mládež, čímž v přiměřené době mlžná všeobecnost člověka vyhnětena je v odhurného řemeslníka a pracuje pak dále s větší nebo menší ztrátou na schopnostech, podle toho, jak je to možno, ale nikterak s onou nejhorší ztrátou, ztrátou času. Leč i ve věcech duchovních — neboť i duchovní umělec rodí se slepý a nabývá zraku ne v devíti dnech, jako tak mnohá jiná stvoření, ale daleko později, ba také nikdy — není-liž správně, že se nám předpisuje, co nazýváme chlebařským studiem (*Brodawacke*)? Obcházeje zde v kole, — jako v žentour zapřažený valach, jemuž nevadí částečná nebo úplná slepota, — může chlebařský umělec spokojeně putovat kolem dokola v ustavičné domněnce, že postupuje vždy dál a vpřed a mnoho vykonává: sebe živí a světu opatřuje novou koňskou silou pro mlýn nebo provazárnu hospodářského družstva. I mne opatřili takovou opratí, která se však osvědčila jako smyčka, na níž byl bych se uškrtil, kdybych jí býval nepřetrhl. Pak, řečeno slovy praporečnicka Pistola, změnil se mi veškeren svět v ústřici, již jsem otevřít měl buď moci nebo lásti, tak, jak jsem dovedl. Málem byl bych zahynul (*fast wär*

ich umgekommen), tak tvrdošijně setrvala zavřena."

Vidíme tu významně naznačena ducha tak mnohého, co postihlo našeho autobiografa; historické vtělení toho, co vrhlo bolestné stíny v jeho život, leží rozptýleno, jako temné, neblahé události, v balíku označeném *Pisces* a v následujících. Mladý muž vysokého nadání a vznešené, ač tiché povahy, jako mladý, bujný oř trhá svou uzdu a spěchá od přiděleného mu žlahu v širý svět, který však, žel, nalézá bezohledně uzavřen. Nejtučnější jetelová pole vábí jeho oči, ale pro něho jsou zakázanou pastvou. Buď musí trpělivě stát, vyčkáváje vyhladovění, nebo v šiléném rozhořčení pobíhat musí tam a sem, rozbíhaje se proti vysokým, kamenným zdem, kterých však nemůže přeskočiti a jež ho toliko pohmoždí a zchromí; až konečně po tisícerych pokusech a útrapách, jako divem, razí si cestu, ne však v nádherný a rozkošnický jetel, ale v jakousi křovinatou divočinu, kde ještě je možný pobyt a kde svoboda, ač provázena bídou, není beze sladkosti. Jedním slovem: když Teufelsdröckh pověsil práva na hřebíček, octl se bez všeho vnějšího vodítka, čímž dřívější jeho nedostatek rozhodné víry nebo vnitřního vedení se hrozivě vystupňoval. Potřeba jej nutká, neboť čas nepostojí, a on, syn času, rovněž nikoliv. Divoké vášně bez útěchy a divé nepoužité schopnosti stále ho ruší a pobuřují. Také on musí prožiti ono vážné monodrama *Nikde klid a nikde cíl*. Musí vždy pohlížet tváří v tvář

svému osudu, propracovat se až ke katastrofě a odvodit mravní důsledky.

Budme však spravedliví k němu a připusťme, že mu nebyla uzda nikterak pohodlná a že byl nucen se oprostit. Přihlédneme-li k občanskému postavení mladého muže v tomto bezejmenném hlavním městě, kde opustil bezejmennou universitu, uznáme, že nebylo nikterak hodno závisti. Svou první právníkou zkoušku si odbyl triumfálně a mohl se pochlubit, že netřeba se mu báti před *examen rigorosum*; ale třebaže stal se takto váženým *auskultatorem*, co mu to prospělo? Je to právě tolik, jako by vůbec neměl zaměstnání. I pro mladého muže beze všech známostí je čekání bez valných nadějí, pro člověka jeho povahy je pak tím méně utěšujícím. „Moji druhové auskultatoři byli rovněž auskultatory“, pravi. „Odívali se, zažívali a pronášeli učleněná slova; jiných důkazů života asi neprojevíli. V jejich oslňujících pohledech bylo jen málo myšlenek. Neměli smyslu ani pro vznešené ani pro hluboké, aniž pro cokoliv božského nebo lidského, vyjma pro jediné: aby dosáhli třeba jen skrovné hodnosti.“ Neskrývá se za těmito slovy, prozrazujícími úplné odcizení Teufelsdröckhovo, nějaká stopa roztrpčenosti pro uraženou ješitnost? Patrně by tito prosaičtí auskultatoři ohrnovali po něm nosy po zvláštním svém způsobu a pokoušeli se nenávidět ho a což ještě nemožnější, pohrdat jím. Bylo vyloučeno, aby s nimi obcoval po přátelsku.

Mladý Teufelsdröckh opustil nadobro ostatní mladé husy a plul sám, ačkoli sám sobě nebyl ještě jist, zdali je labutí, nebo husičkou.

Snad i to skrovné zaměstnání, jež měl, prováděl špatně, nebo aspoň s nelibostí. Mohl se chlubit velkou praktickou zkušeností a methodou; ale není tu i velká praktická pýcha, jež, třebaže hluboko skryta, sídlí ještě hlouběji? Tak nemožno, aby ostýchavý člověk byl někdy populárním. Představujeme si, jaké mohl mít za oněch dnů zvláštní nápady o své neodvislosti a pod. Neprozrazují to sdo-statek jeho vlastní slova? „Jako mladíček myslival jsem, že mi bude zápoliti toliko s prací a nikoli též s pošetilostí a hříchem, a to sám v sobě i v jiných.“ Buď si tomu už jakkoli, jedno je jisto, že jeho postup od passivního auskultátorství k aktivnímu assessorství byl zřejmě velmi pomalý. Zdá se, že ti sami vážení občané, kdysi částečně mu přízniví, znenáhla odňali mu svou podporu a vzdali se ho — jako „geniálního muže“, proti kterémuž počínání v těchto listech hlasitě protestuje. Práví: „Jako by vyšší nepředpokládalo i nižšího! Jako by ten, kdo umí vzlétnout k nebesům, nedovedl i roznášet poštovních zásilek, kdyby chtěl! Ale svět je stará žena a vidí zlaták v každé lesklé grešli; a že byla takto mnohokrát podvedena, nechce již ničeho přijmout, než obyčejnou měď.“

Kterak to zařídil okřídlený náš nebeský vyslanec, který jako pozemaký posel nebyl přijat, aby se ochránil oněch

vzletů do nebes, odkud není již návratu, o tom vypovídají tyto dokumenty jenom velmi nejasně. Dobrotivá stará Markétka, zdá se, že zmizela a jeviště a snad i se světa. Z jiného rohu hojnosti neb aspoň jen z rohu úspor nikde už mu neprýští, takže my, jimž „rychlá působnost hladu je dobře známa“, nejsme bez obav. Ze soukromého vyučování, byť i v tolika řečech a vědách, plyne jen skrovný zisk; „a literárního nadání“, abychom užili jeho slov, „mladý dobrodruh v sobě posud netuší, ale vydělává si při nejlepším na chléb i nápoj svým obsáhlým překladatelským uměním“. „Nicméně jest zřejmo“, pokračuje, „že jsem se uživil, neboť vidíte mne posud mezi živými.“ Musíme doznat, že této skutečnosti nelze nám jinak vysvětlit, leda na základě našeho dobrého starého přísloví: „Život je zde pro toho, kdo chce být živ.“

Některé hostinské účty a ostatní hospodářské dokumenty opatřené poznámkou „vyrovnáno“, ukazují, že nebyl bez peněz, ale že jako neodvlaslý pán své domácnosti, ne-li skutečný domácí pán, mohl uhradit své potřeby. Zde také naskýtají se, mezi mnoha jinými, dva zlomkovité záznamy, které snad osvětlí trochu jeho poměry. První je bez data a místo jména pisatelova má obrovskou kaňku. Zní takto: „Již dřívějšími sliby vázaný (kaňka) nemůže podporovati nárok páně Teufelsdröckhova na nezřízené assessorské místo, leda svým nejlepším přáním, a vidí se omezen hroznou nezbytností, aby se na ten čas

vzdal závažku i radosti, že dopomůže geniálnímu muži, jemuž kynou mnohem vyšší triumfy, k počátku kariery.“ Druhý zlomek je na papíru se zlatou ořízkou a zajímá nás jako již mrtvá listovní mumie, která kdys však žila a blahodárně působila. Podáváme jej tu v originále: „Herr Teufelsdröckh wird von der Frau Gräfin auf Donnerstag zum *Aesthetischen Thee* schönstens eingeladen.“

Tak na volání po solidní potravě, jaké je nejvýš zapotřebí, dochází skorem epigramatická odpověď v podobě pozvání k tekuté bryndě *estetického čaje*. Domyslíme si již, kterak Teufelsdröckh, jenž se byl nyní vypořádal s osudem, pohyboval se mezi těmito literárními a musikálními diletanty obojího pohlaví jako hladový lev pozvaný k ptáčímu zobu. Snad zachovával významnou zdrželivost a klid; neboť má-li za takových okolností lev hodovat, pustí se nikoliv do drobečků, ale sežere ptáky. Poněvadž pak Frau Gräfin pocházela z rodu Zähdarmů, byla zajisté i paní tohoto domu a projevila takto k Teufelsdröckhovi intelektuelní sklony a blahovůli podobně jako k panu Towgoodovi, nebo nějakým jiným způsobem. Že náš autobiograf udržoval po nějakou dobu jisté, třebaže jen lhostejné styky s tímto šlechtickým domem, o tom i jinde máme určité svědectví. Ovšem, jestliže očekával přízeň, pak čekal nadarmo; dosti pro něho, jestliže tu nabyl trochu příležitostného lesku vznešeného světa, z něhož, jak jsme dříve věřili, byl nadobro vyloučen. „Zähdarmovi“,

praví, „byli z druhu změkčilé, rozkošnické šlechty, kde umění a literatura vábily a přitahovaly jenom zevnějškem a sloužily za ozdobné třepení. Tento pokrok byl zásluhou milostivé paní (*gnädigen Frau*); neúnavně sbírala a chytré upotřebila každé té třásně, kde a kdy se to dalo, ať už to byla krajka nebo pavučina.“ Byl Teufelsdröckh také takový poklad z krajek nebo pavučin, anebo slíbil, že jim bude? „Byl jsem víc než jednou poctěn rozmluvou s jeho hraběcí excellencí“, pokračuje; „a to zvláště o běžných událostech i světové situaci, kterou, přes pokročilejší svůj věk, spatřoval v příznivém světle, a vyjma vyhlazení žurnalistiky (*die auszurottende Journalistik*), nepřál si tu jiné nápravy. Poněvadž jeho excellence byl poněkud cholerický, zdálo se mi o některých věcech raději pomlčeti. Jeho zaměstnáním bylo, že byl majitelem pozemků, a schopnosti, kterými nad to byl obdařen, byly jen poskytnuty.“

Můžeme si lehkou představiti, že Teufelsdröckh nepovažoval světovou situaci nikterak za bezvadnou a že vyjma vyhlazení žurnalistiky, toužil po nápravě mnoha jiných věcí. Nic jiného, nežli pouhý auskultátor svým zevnějškem a s mnoha buřičskými touhami a myšlenkami uvnitř, věru, že neměl snadného postavení. „Vesmír“, praví, „jevil se mi jako mohutná hádanka sfingy, již rozuměl jsem jen málo, kterou však musil jsem přec luštit, nechtě býti roztrhán. V červených pruzích nevýslovné nádhery, ale i

v černavě temnot prostíral se život mojí skrovně jen připravené mysli. Zvláštní rozpor tkvěl ve mně a já posud nevěděl, kterak bych se vyrovnal. Nevěděl jsem, že duchovní hudba pochází z usmířených dissonancí a že jako zlo je nemožno bez dobra, tak i vítězství lze nabýt toliko bojem.

„Slyšel jsem tvrzení lidí nikoliv nefilantropických (ovšem že v žertu)“, poznamenává kdesi, „že značilo by tu opravdový vzrůst lidského štěstí, kdyby všickni mladiství lidé ve svých devatenácti byli nastrkáni do sudů, nebo jinak učiněni neviditelnými, aby tam konali svá předepsaná studia a práce k svému povolání a byli zas propuštěni ve svých dvacetipěti, až umoudří se a zvažní. Je sotva potřeba, abych říkal, že s takovým plánem, ani pokud je skutečně proveditelný, nikterak nesouhlasím. Nicméně je hodnověrně doloženo, že jako dívky (*Mädchen*) v těchto letech jsou právě nejpůsobnější, tak mladí páni (*Bübchen*) dosahují vrcholu ošklivosti. Hejskové jsou to (*Gecken*) a pošetili pávi s krkavčím hladem po ukojení svých přání, tak palíčatí, křiklaví, ješitní a v každém ohledu drzí a rozmarní. Snahy a zásluhy kteréhokoliv ze smrtelníků neuspokojují ani v nejmenším nadobro nesnaživého a dosud zcela nezasloužilého mladíka; vždyť mohl by to vše vykonat nekonečně dokonaleji, kdyby to jen uznal za hodno své námahy. Život je mu nejpoddajnější hmotou na světě, tak jednoduchý jako pravidlo trojčlenky: druhý a třetí člen se

tu znásobí, součin dělí se prvním a podíl je za odpověď. Kdo toho pak nedovede, je osel. Hlupák dosud ještě nezvěděl z vlastní zkušenosti, že ať to člověk jak chce nastrojí, vždy přebývá nějaký prožluklý zbytek, začasť nekonečný zlomek desetinný, a že na podíl beze zbytku vycházející není ani pomyslení.“

Nespočívá v tomto místě skryté doznání, že samotnému Teufelsdröckhovi, vedle vnějších překážek, je přemoci ještě mnohem větší vnitřní: zejména jistý, třebaže dočasný a mladistvý, přece však traplivý duchovní zmatek? Ach žel, jenom ty vnější okolnosti byly již dosti těžké! „Zůstává stejně pravdivo“, praví, „že Saturn neboli Chronos nebo jak už čas pojmenujeme, pojídá všechny své děti. Toliko neustálým závodem a neustálou prací unikneš mu na nějakých sedmdesát roků, ale konečně zhltně tě přece. Může nějaký suverén, anebo nějaká svatá alliance suverénů poručit času, aby postál? Může, třeba jen v myšlenkách, setrást čas a zbaviti se ho? Všecko naše ve zdejší živobyti založeno je na čase a jím vybudováno: ve všem a vším je to pohyb, je to časový impuls; čas jest jeho původce i jeho material. Je tudíž naší svatou povinností, abychom pracovali a pohybovali se náležitým směrem. A nejsou naše těla i duše v ustavičném pohybu, ať už tomu chceme, nebo nikoliv? Nejsou v ustavičném rozpadu vyžadujícím ustavičné nápravy? Samo uspokojení všech našich nejvnějších i nejvnitřnějších potřeb by-

lo jen ukojením pro jistou dobu. Vše, co jsme učinili, je uděláno, zničeno pro nás a je potřeba, abychom šli a činili se znovu. Ó, duchu času, jak obklíčil a uvěznil jsi nás a hluboko pohroužil v truchlivý a temný svůj živel, že jenom ve světlé chvíli zjevuje se nám něco, jako záření z naší vysoké, hlubomodré otčiny! Mně však, nejšťastnějšímu nad mnohé ze synů času, vyhrožoval čas, že pohltí mne předčasně, neboť kdybych se jakkoliv namáhal, nebylo by dobrým moje závodění; tak neschůdná byla cesta a tak spoutány byly mé nohy.“

Přeloženo v nářečí ostatního světa, znělo by to snad: Teufelsdröckhovou jedinou povinností a nutností bylo jako všech lidí, aby „pracoval v náležitém směru“, a nebylo jediné práce, jež by ho činila bídným. Bylo to přirozeno. Vyzábělý hlad ohrožoval ho zdaleka a tak plamenná duše, soužená ustavičnou nečinností, byla nutkána, jako rez na meči Sira Hudibrase,

cos drát že nemá, trhat v kusy,
na sobě sama žrátí musí!

V celku však ona „znamenitá passivnost“ kvete zde bujně právě tak jako dříve. Nemůžeme-li v těchto okolnostech znamenat počátků mnohého, co dnes charakterisuje našeho profesora, ba dokonce v slabých obrysech i původ filosofie šatů? Již postoj, který zaujal vůči světu, je příliš defensivní a nikoliv, jak bychom si přáli, postoj směle útočný. „Pokud jsem se mísil mezi lidi“, praví, „u-

pozorňoval jsem na sebe, když ničím, tedy jistým klidem svého chování, který, jak moji přátelé často hanlivě vysvětlovali, jen špatně vyjadřoval horoucnost mých citů. Vskutku, pohlížel jsem na lidi s přemírou lásky i bázně. Tajemství osobnosti je opravdu božským pro toho, kdo má smysl pro božské. Proto byl jsem haněn a vzdálenějšími i nenáviděn pro svou jak říkáme tvrdost (*Härte*), svou lhostejnost k lidem a zdánlivě ironický tón, jež jsem si volil v zábavě jako oblíbený dialekt. Ach, žel, že zbraň sarkasmu byla jen pouzdrém z naškrobeného plátna, v němž jsem se namáhal ukryti, aby tu žila v bezpečí a klidu má ubohá bytost, nadále již nedrážděna ranami. Sarkasmus, jak nyní poznávám, je v podstatě řečí ďáblovou, pročť jsem se ho již déle nadobro zřikal. Kolik lidí jsem však za oněch dnů vydráždil až k jistému stupni nepřátelství! Ironický člověk ve své úskočné zamlklosti a na svých úkladných cestách, zejména pak mladý ironický člověk, jakého nejméně předpokládáme, může být považován za mor v lidské společnosti. Neviděli jsme, jak vážení a známi lidé postupovali s nejuhlazenější lhostejností, aby odstrčili s cesty takového člověka, jako bezvýznamného červa, a jak potom byli vymrštěni až ke stropu (*balkenhoch*) a spadli rozbití a bezmocní, že museli být donešeni domů na nosítkách, rozhořčení poznávajíce, že měli činit s rejnolem elektrickým!

Ach, jak může si raziti cestu životem člověk s tak čer-

toevským temperamentem, kde první problem, jak Teufelsdröckh dodává, záleží v tom, „aby se člověk na někoho nebo na něco upjal“ (*sich anschliessen*)? Nikoliv jednotu, ale rozdělenost je připsati na účet jeho jednání. Poznamenejme k tomu, že v nedlouhé době jediný význačný styk, jež se mu kdy podařilo navázat, onen styk s rodinou Zähdarmů, zdá se, že je paralysován pro všechny praktické účely smrti starého, „ne právě necholeřického“ hraběte. Tato událost je docela náhodou zaznamenána v jisté *přednášce o náhrobních nápisech*, jež mezi jiným je připletena v tomto balíku. Učenost a pozoruhodná pronikavost onoho pojednání zaslouží většího souhlasu nežli duch, jakým je psáno. Je velkolepou zásadou Teufelsdröckhovou, že jakékoliv náhrobní nápisy mají být spíše historické než lyrické. Podle přání dědiců tohoto znamenitého šlechtice“, praví, „uvolil jsem se složit jeho náhrobní nápis a tak, pamětliv svého pravidla, vytvořil jsem následující, který, pro dokázané poklesky proti latině, — poklesky dosud mně nezcela zřejmé — zůstal přec dosud nepoužit.“ Předvidáme, že je tu více nežli pouhá latina, co překvapí anglického čtenáře.

Hic jacet

PHILIPPUS ZAEHDARM, COGNOMINE MAGNUS,

Zaehdarmi comes,

ex imperii concilio,

velleris aurei, periscelidis, necnon vulturis nigri
Eques.

Qui dum sub luna agebat,
QUINQUIES MILLE PERDICES

plumbo conferit:

VARII CIBI

centumpondia millies centena millia,
per se, per que servos quadrupedes bipedesve,
haud sine tumultu devolvens,

IN STERCUS

palam convertit.

Nunc a labore requiescentem
opera sequuntur.

Si monumentum quaeris,
fimentum adspice.

Primum in orbe dejecit [sub dato]; postremum [sub dato].

KAPITOLA V.

R o m a n t i c k á.

„Po dlouhá léta“, píše Teufelsdröckh, „lopotil se bédný Žid v tomto auskultatorském Egyptě a páčil cihly bez plev, dokud s veškerou silou nedolehla naň otázka: Proč? — *Beim Himmel!* Pro teplo a pokrm! A nelze také jinde, ve všem tom širokém všehomíru najíti pokrmu a tepla? — Kyne-li mi z toho něco, pak jsem odhodlán k pokusu.“

Tak spatřujeme ho v nových, nezávislých, třebaže v nepravě lepších poměrech. Teufelsdröckh je nyní mužem bez povolání. Když byl opustil všední družinu herinkářů a velrybářů, bloumal bez větru, v trudném postavení; zakormidloval však zoufale podle svého sextantu a vlastní magnetky na vlastní cestu. Nešťastný Teufelsdröckhu! Ačkoliv nelíbilo se ti ani loďstvo, ani jeho obchod, ani velitelé, nebylo to přec jenom loďstvo ubírající se předepsanou cestou za určeným cílem a pospolu, kde jeden může prospívati druhému vzájemným návodem, půjčkou

a všemožnou výpomocí? Kterak popluješ sám neznámými moři a nalezneš nejkratší onu severozápadní cestu na kouzelný svůj Nižádný ostrov? — Osamělý plavec na takové pouti a s takovou námořnickou znalostí neobejde se bez dobrodružství. Jakýsi Kalypsin ostrov zdrží ho již na počátku plavby, jak se záhy ukáže, a škrtně a převrátí všecky jeho výpočty.

„Když v mládí“, tak píše jednou, „vesmír se majestátně otvírá a všude na zemi jeví se nebe, nejeví se toto nebe na zemi oku jinochovu nikde tak bezprostředně, jako v mladé dívčí bytosti. Dost podivno v tomto našem podivném životě, že tak je to stanoveno. Kolem a kolem, jak již řečeno, je nám osobnost (*Persönlichkeit*), vždycky posvátna. Jistý pravověrný antropomorfism poji mé JÁ se všemi TY pouty lásky; leč teprve o tomto sblížení Stejného s Nestejným, jako při kladné a záporné elektřině, zahoří tento nebeský styk jasným plamenem. Myslíte, že nejbídnější člověk je nám lhostejným? Nepřejeme si spíš srdečně, abychom se s ním sjednotili, připoutali ho k sobě ať vděčností, podivem, nebo třeba i bázní, a nelze-li tak, abychom se k němu připjali sami? A čím víc v tomto případě Stejného s Nestejným! Tu je nám dopřána vyšší mystická možnost podobného spojení, nejvyššího ze všech na zemi. Takto, vůdčím prostřednictvím fantasie vyžehne tento plamenný projev universální duchové električnosti, který, když objevil se mezi mužem a ženou, označujeme zprvu význačným jménem *Láska*.

„Myslím, že v každém zdravém jinochu kvete již záhy jistý budoucí ráj oblažovaný nějakou krásnou Evou a že prostřed nádherných výhledů, květů a listův této zahrady nechybí uprostřed i strom poznání, krásný a hrozivý. Snad je také všechno tím milejší, když cherubín s plamenným mečem ochrání ho všech lidských šlépějí a jemu i fantastickému jinochu, dovolí pouhý pohled, nikoli však vstup. Šťastná doba etnostného mládí, pokud ještě stud je nepřekročitelnou závorou nebeskou a posvátné vzdušné zámky nadějí neshroutily se posud v hliněné chajdy trudné skutečnosti a člověk je dosud podle své přirozenosti neomezován a volný!

„Co se týče našeho mladého zbloudilce“, pokračuje Teufelsdröckh, mysle patrně na sebe sama, „tož při jeho uzavřeném životě, při jeho živé obraznosti, tím horoucnější, že hořela pod záklopkou, jako v pernici, jeho city k vládkyním tohoto světa byly, jakož jsou doposud, nevýslovné. Viditelné božstvo přebývalo v nich; našemu mladistvému příteli byly všechny ženy sveticemi a nebešťankami. Až dosud je vídal těkající vůkol v jejich pestrém andělském peří, nebo nesoucí se, němé a nedostupné v kroužcích *estetických čajovníků*. Připadaly mu jako pouhý dech, jenom duše a podoba, a jevíly se mu tak milostny jako tajemné kněžky, v ruku neviditelný žebřík Jakobův, po němž možno člověku dostoupiti nebes. *Ach Gott!* jak mohli bychom věřit, že on, ubohý náš přítel, mohl by si

kdy získat jednu z těchto Spanilých (*Holden*), aniž by nemusil umřít štěstím? Jakási šílená závrať je v té myšlence.

„A tak mladý muž, třebaže pochybující o démonech i andělech, jak v ně kdys obecný lid věřil, byl přec jenom navštěvován zástupy skutečných nebešťanek, jež obletovaly ho, viditelné i slyšitelné, všude, kamkoliv se hnul a požívaly v jeho mysli náboženské úcty, třebaže je posud nazýval jich pozemskými, triviálními jmény. Když pak na takto ustrojenou duši, vzdušná dívka, vtělená v makatelnou skutečnost, blýskne elektrickou jiskrou z vlídných očí a řekne při tom: „i ty máš milovat a býti milován!“ — dobrotivé nebe, jaký sopečný, zemětřesný a všezáhubný oheň bude tím pravděpodobně zanícen!“

Takový oheň vskutku vypukl, jak se později ukáže, připomínaje víc nebo méně explozi Vesuvu, v lidském nitru páně Diogenově. Jak jinak mohlo tomu být? Byl povahy, která obsahuje nemálo zuhelnělého troudu dráždivosti — abychom se vyjádřili v jeho vlastní obrazové řeči — značně salnytru dřímajících vášní a chovající dosti sirnatého humoru. A to všechno leží v horkém sousedství těsně vedle „perny fantasie“. Nemáme-li tu všech součástí nejlepšího střelného prachu, připraveného k výbuchu, jakmile se mu dostane nejmenší jiskérky? A v tomto našem živlu života nikterak není nouze o jiskru. Některý z andělů, jichž tak mnoho těkalo vůkol, opustil bez

pochyby jednoho dne kroužek *Estetických čajistů*, snesl se níže a zapálil prometheovským elektrisujícím pohledem neopovrhující ohňostroj. Štěstí, že se osvědčil jako ohňostroj a vypaloval se jako raketa v postupné kráse nádherných výstřelů přirozeně vyrůstajících jeden z druhého v rozličná stadia šťastné jinošské lásky, až beze škody vyhořelo všecko a mladá duše vyvázla celkem bez poruchy. Štěstí spíš, nevznikl-li požár a hrozný výbuch, jenž bolestně roztrhá srdce a rozbije v kusy (což pak by znamenalo smrt), nebo při nejlepším protrhá tenké stěny „pěry“, takže nadále žíří, zúplna nezničený, pod nakupenými hořlavinami (což by znamenalo šílenství), dokud z krásného a rozmanitého vnitřního světa našeho Diogena nezbude nic, leč pouhý kráter vyhaslé sopky!“

Z rozličných dokladů v tomto balíku označeném znamením *Capricorna*, tak jako v předchozím i následujícím, ukáže se, že náš filosof, jakkoli stoicky a cynicky vyhlížející, přec byl od srdce a k zbláznění zamilován. Tu se tedy rozluští naše dávná pochybnost, zdali jeho srdce je z masa, nebo z kamene. Miloval jen jednou, ne moudře, nýbrž příliš horoucně; neboť jako vaše Congreve potřebuje vždy nové patrony pro každou raketu, tak i každé lidské srdce může vpravdě jen jedinkrát vykvést láskou, pak-li vůbec je toho schopno. Za „první láskou, jež je nekonečná“, druhá, jí podobná, již nikdy nepřichází. V nedávno minulých letech svedlo tudíž vydavatele těchto

stránek, aby pohlížel na Teufelsdröckha jako na muže, jenž se nejen nikdy neožení, ale i milkování je nescho- pen; jež ani pokročilý věk, ani *svatomartinské léto* přicházejícího stáří neověncí novou myrtovou ratolestí. Profesorovi jsou ženy nadále uměleckými díly, díly opravdu nebeskými, jimiž se nevýslovně těší za prohlídky v gale- riích, ale jichž nákupu se již dávno odřekl.

Psychologičtí čtenáři nejsou nezvědaví, aby shlédli, jak Teufelsdröckh se zachová v této bezpříkladné pro něho situaci; v jakých zvláštních sestavách, nádheře a barvi- tosti vypálí postupně svůj ohňostroj. Leč, jako obyčejně, docházejí tu jen skrovného uspokojení. Uprostřed těchto změtených spoust potřeštěných chvalůřečí i žalozpěvů petrarkovského i wertherovského obsahu, roztroušených mezi všemožnými cizorodými náměty, nedopátráme se ani jedinkrát jména krásy. Jistě je nepochybné, že jme- no *Blumine*, kterým je tu označována a jež prostě zna- mená královnu květin, je smyšleno. Snad její skutečné jméno bylo Flora? Ale jaké bylo její příjmení, či neměla žádného? Jaké bylo její životní povolání, jakého byla ro- du, jaké byly její poměry a vyhlídky? Zejména potom, kterým předurčeným souladem událostí potkali se mile- nec a milenka v tomto širokém světě, a jak se tvářili při tom setkání? Všem těmto otázkám, jež nejsou bez živo- topisného významu, odpovídá většinou pouhá domněnka. „Bylo určeno“, praví náš filosof, „aby nebeská, vznešená

dráha Bluminina se zkrřížila s nízkou, sublanární drahou našeho opuštěnce; aby on, patře v její nebeské oči, uvěřil, že vyšší světelná sféra sestoupila v tato spodní pásma stínů, aby, poznávaje své poblouzení, způsobil nemalý rámus.“

Můžeme si myslit, že byla mladá, hnědooká, krásná, že byla čísi sestřenicí; urozená a vznešeného ducha, ale bohužel, nemajetná a závislá snad na milostivé štědrosti bohatých příbuzných. Ale jak přišel „poutník“ do jejího okolí? Stalo se tak vlhkým vehikulem *Krasoduchého čaje*, anebo suchým prostředkem pouhého zaměstnání? Stalo se tak zásluhou pana Towgooda, anebo milostivé paní (*gnädigen Frau*), která, jako dekorativní umělkyně líbovala si často, opatřujíc milostnosti, zvláště když se jednalo o mladého cynického muže? Podle všeho stalo se tak především náhodou a přízní přírody.

„Krásný letohrádku mezi lesy“, píše náš autobiograf, „který cizinec tě kdy spatřil, aniž nepostál udiven, byť to byl i jen absolvovaný auskultant, nosící ve své kapse poslední *Relatio ex Actis*, které kdysi chtěl napsat! Vznešené sídlo! Tu stál jsi v hlubinách horského amfiteatru v stinných trávnicích, v radostné osamělosti, hrdý a pevný, všecek ze žuly a zářící v západním slunci, jako zlatem pokrytý zámek El Dorado. Krásně vystupovaly u vlnitého zakřivení svahy chránících tě pahorků; nádherná byla zeleň tvých trávníků, zvlněných hnědými prahy skalín,

kterou tu a tam osamělý strom velikán setměl svým stínem. Něčeho netušícímu pouťníku byls také jako chrám Ammonův uprostřed lybické pouště, kde, k jeho radosti i žalu, napsána ležela deska jeho osudu. Mohl teď klidně postát a popatřit; v tomto jeho pohledu bylo proroctví a bezejmenná tucha.“

Ale nyní si myslíme, že tuchuplný tento auskultant postoupil svoje *Relatio ex Actis*, pozván na číši rýnského, a tak, místo aby znaven a žízniv se navrátil ve svůj zaprášený městský příbytek, jest uveden do besídky, kde shromáždila se nejvýš vybraná společnost dam a pánův ne právě k *estetickému čaji*, ale k družné večerní zábavě a snad i ke kávě za zvuků hudby, neboť slyšíme „harfy a čisté hlasy oživující ticho“. Jak se zdá, je tato besídka, co do vážnosti, sotva pozadu za vlastním vznešeným sídlem. „Usazena uprostřed bohatého loubí, růžových keřů, vůní a barev tisícerych květin, sedí tu skvostná společnost. V popředí, dokořán otevřenými dveřmi je krásná vyhlídka přes květy a keře, přes háj a sametovou zeleň, jež prostírá a vlní se až k vrcholům vzdálených hor; tak jasno a libezno a zevšad písňe ptactva a šťastných tvorů. Bylo to právě, jako by člověk se utekl před sluncem pod plášť samého léta. Kterak to, že poutník sem dospěl se srdcem plným předtuchy (*ahnungsvoll*) po boku svého veselého hostitele? Cítil, že jeho tvrdá hrud má být uzavřena těmito něžným vlivům, že osud si ho vy-

hlédl, aby jej zkoušel, aby jej poškádlil a shlédl, zda-li je v něm také humor?

„V následující chvíli spatřuje se představena společnosti, zejména pak Blumině. Mezi všemi slečnami a paními zářila tu Blumina zvláštní svou skromností, jako hvězda mezi pozemskými světly. Nejvznešenější z dívek, již kořil se tělem i duší, ale sotva odvážil se vzhlednout k ní, neboť její přítomnost naplňovala ho bolestnými, leč nejsladšími rozpaky.

„Jméno Bluminino dobře bylo mu známo. Daleko široko slýchat bylo o její spanilosti, jejím nadání, půvabu i rozmarech. Ze všech těchto mlžně zabarvených pověstí, hanlivých neméně jako pochvalných, vytvořil si náš přítel obraz vznešené královny srdcí a kvetoucího, teplého anděla této země, mnohem půvabnějšího, nežli jsou toliko bílí nebeští andělé žen, jichž pokojnými žilami krouží jen praskrovně naftového žáru. I ji samotnu shlédl na veřejných místech; ony lehké a přece tak pevné tvary, ony temné pletence zastiňující tvář, kde úsměvy a slunečná záře pohrávaly nad vážností hlubin; ale všecko to spatřil pouze jako magické, pro něho nedostupné a neskutečné vidiny. Jeho okruh byl příliš vzdálen jejího. Kterak mohl na ni pomýšlet? Ó, nebesa, jak mohli by se jen jednou jedinkrát setkat? A nyní růžová bohyně usedá v jednom kruhu s ním. Světlo jejích očí usmálo se naň; když mluví, ona mu naslouchá! Tak jako nebeské slunce

shlíží i v nejnižší úpady, i Blumina snad již před časem povšimla si ho, tak nevýznamného, právě snad jeho nepřáteli, jako on jejími, jsouc naň upozorněna a příznivě mu nakloněna? Byly přitažlivost a vzruch také vzájemny a když jednou sblížení, chvěli se pól vstříc pólu? Řekněme raději, že srdce vzdouvalo se na blízku královny srdcí, jako se moře vzdouvá, když jeho měsíc se blíží! Právě tak bylo tomu s poutníkem; jako nebeskou přitažlivostí a pojednou, jako dotčením holi serafovy byla vzrušena všechna jeho duše do nejhlubších hlubin. A všechno, co v tom bylo bolestného i líbezného, soumravná vidění, mlžné city, všechno, co minulé a co je příští, kolotalo v něm neklidným vírem.

„Často, za událostí zdaleka ne tak vzrušených, uzavíral se náš přítel násilně ve své nitro a s rozličnými svými zmatky a úzkostmi halil se v ochranný plášť mlčení a snad zdánlivé tuposti. Odkud tedy to, že nyní, kdy se zachvíval až do nejhlubších útrob svého srdce, nezemdlel, ale pozdvihl se v plné síle, nebojácnosti a ujasnění? Byl to jeho vůdčí genius (*Dämon*), jenž ho osvětlil: musil vpřed, vstříc svému osudu. Nyní se ukaž — našeptával mu — anebo se pro vždycky ukryj! Tak začasťe bývá, když naše úzkost zdá se přílišna, že teprve potom pocítí duše dosti síly, aby ji překonala: vyvstane nad ní v plamenném vítězství, a nesouc se na nových vítězných křídlech, pohybuje se tak lehce, poněvadž tak si počínala rázně a ne-

zdoľně. S jistým zadostiučiněním a překvapen poutník se ještě rozpomene, kterak za oněch událostí neseděl zticha, ale vrhl se obratně do proudu zábavy a od té chvíle jej vedl, budiž tak řečeno, se zdánlivou, nikoli však skutečnou samolibostí. Zajisté že v těchto chvílích bylo mu dopřáno zvláštního vnuknutí, oné inspirace, jaká je možná v pozdějším našem věku. V sebe uzavřený rozvíl se v ušlechtilé myšlenky, svobodná žhoucí slova. Jeho duše jest jediné moře světla, vlastní otčina Pravdy a Ducha, v níž i fantasie, vtěluje se v útvar za útvarem, září ve všech duhových barvách.“

Jak se zdá, žvatlal, v tomto jinak šťastném shromáždění, nějaký „šosák“, který i tehdy, za všeobecné nelibosti, s jakousi pánovitostí, oplýval šosáctvím (*Philistriositäten*), sotva tuše, jaký hrdina přichází, aby ho zničil. Pomineme řady sokratických, nebo spíš diogenovských, šťastně užitých výroků, kterými ono monstrum umlčeno, a zdá se, že záhy se uchýlilo do tmy. „Porážku tohoto dialektického záškodníka“, píše náš hrdina, „pocítovala většina jako dobrodiní; co však znamenal všecken potlesk proti úsměvu Blumininu, jímž odměňovala vítěze, a který hrozil, že každé chvíle vypukne ve smích? Odvážil se oslovit ji, ona pak odpověděla mu pozorností. Ano, nezachvívá-li se jemně tento stříbrný hlas, neskrývá planoucí červánek večerní chvilkového ruměnce?“

„Zábava nabyla vyššího tónu, krásná myšlenka vyvolá-

vala následující; byla to jedna z oněch vzácných chvílí, kdy rozvíjí se duše v plné svobodě a člověk cítí se člověku blíže. Přátelské hovory tohoto kroužku plynuly vesele u lehké a rozkošné nevázanosti, neboť břímě bylo svaleno s každého srdce. Obřadnostní přehrady, jež jsou skutečným zákonem dvorného života, se rozplynuly jako pára. Přísnými přehradami nadále již neoddělovány, potlačované nároky mého *Já* a tvého *Ty* splývaly nyní libezně, a harmonický, pestrý život prostíral se nyní před námi jako nádherná královská niva, jejímž vládcem a svrchovaným pánem je láska sama. Taková hudba linula se z ušlechtilých srdcí za vlnitých poměrů časových i místních. A přec, když světlo na horských vrcholech se jasnilo a po údolí dloužily se stíny, jakýsi lehký, smutný tón mohl tu prochvívat srdcem a v méně nebo více slyšitelném šepotání připomenouti každému, že jako tento krásný den k západu se nachýlí, tak i v prach a do temnot skloní se den lidského života a se vši svou chorobnou lopotou a radostným i truchlivým hlomozem poklesne v hluchou věčnost.

„Našemu příteli zdály se hodiny chvilkami; byl svatý a šťasten. Slova s oněch nejsladších rtů padala naň jako rosa v žíznivý pažit, zdálo se, že všechny lepší city jeho duše šepotají: Je dobře nám zde býti. Louče se, tiskl ruku Blumininu ve své; v balsamickém navečeru, přátelské hvězdy nad hlavou, promlouval cosi o opětném shledání a byl vyslyšen. Jemně tiskl tyto malé, něžné prsty a zdálo se

mu, že se mu nevymknou s hněvem a rozhořčením."

Nebohý Teufelsdröckhu! Netřeba dalších důkazů; jsi zamilován! Královně srdeci zachtělo se, aby spatřila i „geniálního muže“, kterak vzdychá pro ni; zde, v této nadpřirozené hodině, kouzlem tě upoutala a očarovala. „Láska není toliko horečný sen“, pravi na jiném místě, „a přece má s ním nejedno společné. Nazvu ji raději poznáním nekonečna v konečnu, poznáváním ideje ve skutečnosti. Toto poznání je pak buď pravé nebo falešné, serafínské nebo ďábelské, vnuknutí nebo šílenství. V prvním případě je tomu právě tak jako v obyčejném šílenství; fantasie připojí se ke zraku a na tak skrovném poli činnosti nasadí svou archimedovskou páku, aby tak podle libosti pohnula nekonečnou duchovností. Obraznost mohu pojmenovat skutečnou nebeskou i pekelnou bránou člověka: smyslový jeho život jest jen malým dočasným jevištěm (*Zeitbühne*), na němž zřejmě potkávají se naplno proudící vlivy z obou těchto vzdálených tak a přec tak blízkých oblastí a sehrávají buď tragedii, nebo melodrama. Smysly mohou se pěkně pobavit ve většině zemí za nějakých 18 pencí denně, ale fantasii nepostačují planety, ba ani světové soustavy. Pohledme na Pyrrha, jenž dobyl světa a nepil přec lepšího červeného vína, nežli dříve.“ Ach ano, pohledme i na našeho Diogena, jak zahalen do plamenů a blížek šílenství dožívá nebes, aby za odměnu získal pyšné brunety, jako by země nosila jen jednu takovou!

Vypráví, že v městě se potkali opět. „Den po dni zářila naň kvetoucí Blumina jako slunce jeho srdce. Ach, před chvílíčkou byl ještě v temných pochybnostech, zda ho bude kdy milovat která ze vznešených bytostí (*Holden*). Nedůvěruje všem věcem, nenaučil se ubohý jinoch nikdy sebe-důvěře. V pyšné ostýchavosti, v sebe uzavřen, stranou všech lidí, leč přitahován nejedním nočním strašidlem, viděl se, teskliv a roztrpčen, jak je donucován, aby se zřekl všech nejvábnějších nadějí života. A nyní? Ó, nyní? „Ona nejkrásnější, nejušlechtilejší dívá se na tebe“, volal. „Nepovídají ti temné její oči, že tebou nepohrdnou? Vyslanče nebes! Kéž všechno požehnání nebes ji doprovází! Tak plynuly libezné melodie jeho srdcem; tóny neskonale vděčnosti, nejsladší pokyny, že i on má být mužem, že i pro něho jsou chovány nevyličitelné radosti.

„Volný rozhovor, vážný nebo veselý, plaché pohledy, smích i slzy, často v průvodu mystické mluvy hudby; to byly živly, ve kterých teď žili, za takových zářících barvitých červánků, a tímto z nejkrasších světloňošů východu musil být laskán náš přítel a nová apokalypsa přírody rozvíjela se před ním. Nejkrásnější Blumina! Jako hvězda byla plna ohně a jihnoucí milosti, vtělený paprsek světla. Bylo na ni nejmenší chyby, nejmenšího rozmaru, jichž by rád postrádal? Nebyla mu skutečnou dennicí? Nepřinášela její přítomnost s sebou i nebeských melodií? Jako z harf Aiolových v dujícím jitrním vánku, jako z Memno-

nových kollosů v dotyku různoprsté Aurory kol kolem ovívala ho nadzemská hudba a zkolébávala jej v balsamický, nerušený klid. Bledá pochybnost odlétla v odlehle dálky; život mu vykvetl štěstím a nadějemi. Všechna minulost byla mu tehdy vybledlým snem; byl v ráji, ale nedovedl toho poznati. Teď však, hle, rozpadly se černé zdi jeho vězení a zajatec ožil na svobodě. Zda-li miloval svou odkouzlitelku? *Ach Gott!* Jeho celé srdce, všechna duše i veškeren jeho život jí náležel, ale nikdy toho nepojmenoval jménem lásky. Všechno jeho bytí bylo pouhým citem a ještě se nepřetvořilo v myšlenku.“

Ano, v myšlenku musilo být přetvořeno, ba v činnost, neboť ani odkouzlitel ani odkouzlitelka, „pouhé to dítky času“, nemohou se spokojiti pouhým citem. Profesor ani podnes neví, „kterak milenka ve svém něžném, horoucím nitru nalezla odvahy — byť i z rozkazu nezbytnosti — aby roztrhla tuto libeznou pásku.“ Ba zdálo se, že ho překvapila „Duenna Cousin“, — kterou též mohla být — „v jejíž vyhublé, vyhladovělé filosofii již od prvopočátku nalézalo náboženství mladých srdcí jen slabý ohlas.“ My však z tak dalekého odstupu vysvětlíme si událost bez kouzelnictví. Kdyby nám filosof odpověděl jenom na jedinou otázku: Která bytost v oné době ve vyšší společnosti zvolila by si úlohu paní Teufelsdröckhové? Vsedla by do kolesků s nevalnými, ba dokonce chatrnými pery? Pošetilý, „absolvovaný auskultante“, jenž jsi neměl ma-

jetkových vyhlídek, zdaž ti udrží jaké doposud známé „náboženství mladých srdcí“ lidskou kuchyň v teple? Ba že, tvoje božská Blumina, když se rozhodla „že se provdá za kohosi bohatšího“, ačkoliv jen geniální žena, osvědčila více filosofie nežli ty, jenž si osobuješ mužnost.

Naši čtenáři byli svědky původu této milostné manie i královské nůdhery jejího vzrůstu a výkvětu. Nežádej od nás nikdo, abychom líčili blaženost jejího vrcholu, natož pak hrůzu jejího neodvratného rozpadu. Z neorganických spoust, jak tu leží v plných svazcích, hůře zmatených než kdy jindy, sotva je možno uspořádat aspoň úlomkovitá životní líčení. A konec konců, čeho se tím získá? S živou účastí pohlízíme za vesele stoupajícím hedvábným balonem, jak vzhůru vystřelen, rozráží čistou hloubku, až pak se vytratí ve svítivý bod: ale čeho pak na tom uvidíme, když pojednou přirozenou rozpínavostí, nebo náhodou zapálen, exploduje? Ničeho víc, nežli nešťastného vzduchoplavce, který pod roztrhaným padákem, pisečnými sáčky a zchumlanými troskami horem pádem řítí se v satanův chřtán. Postačí, víme-li, že Teufelsdröckh na přirozené parabolické dráze dostoupil empyrea a navrátil se odtud prudkou drahou perpendikulární. Ostatek může si čtenář, jenž byl dost nešťasten prožívaje totéž, vymalovat už sám a pomyslit při tom, že, když vytrpěl pro svou, u srovnání bezvýznamnou, milenku, takové hoře — což teprv takový Teufelsdröckh s horoucím svým srdcem vytrpěl za nevy-

rovnatelnou Bluminu? Závěrečnou scénu přehlédneme jen letmo.

„Jednoho jitra našel svou jitřenku všecku zatmělou a zachmuřelou. Krásné stvoření bylo zamklé a roztržité. Zdálo se, že plakala. Ach, to již nebyla jitřenka, nýbrž neblahé znamení nebes, zvěstující, že soudný den nastal. Rozechvělým hlasem pravila, že se již nespatri nikdy.“ Jako bleskem zasažený vzduchoplavec nepozbyl vědomí v strašlivé této hodině; ale co to prospělo? Pomineme vášnivé výstupy, prosby a rozhořčení, neboť vše bylo dar-
mo a nebylo mu dopřáno ani vysvětlení; všecko šelo ke katastrofě. „Již sbohem, slečno!“, pravil nikoliv bez zatvzrzelosti, neboť jeho uražená pýcha mu napomáhala. Vložila svou ruku do jeho, pohlédla mu ve tvář a slzy vstoupily jí do očí. S divokou smělostí přitiskl ji na svá prsa, jejich rty se spojily, jejich obě duše semkly se jako dvě rosných krůpějí v jedinou — poprvé a naposledy!“ Tak učiněn Teufelsdröckh jediným polibkem nesmrtelným. A pak? Ano — pak „husté záclony noci sklesly na jeho duši, jako když nastává nesmírný rachot posledních dnů a troskami roztržitého vesmíru padal a padal hlubinám vstříc.“

KAPITOLA VI.

Teufelsdröckhovo hoře.

Dlouho již jsme cítili, že u takového člověka, jako je náš profesor, věci očekávané ubírají se často svou vlastní cestou; že v tak mnohostranné a spleťtí povaze jsou odpadové i přiváděcí průduchy, kterých psycholog sotva kdy zpozoroval. Zkrátka, že ani za jediné rozhodné příležitosti, ani za jediného otřesu, ať už radostného nebo žalostného, nevytušíme, jak se zachová.

Méně filosoficky nadaným našim čtenářům na příklad je teď jasno, že tak vášnivému Teufelsdröckhovi, tak výjimečně vrženému „roztříštěným vesmírem“, zbývá jen jediná ze tří věcí: jíti do blázince, psáti satanské básně, nebo si prohnat kulí hlavu. A dojde-li k takovým koncům, nepředvídají pak takoví čtenáři všemožné extravagance jako: šilenství, triskání hlavou do zdi, rouhačství a podobné jiné, utloukání, roztloukávání, rozbíjení nábytku, ne-li dokonce žhárství?

dující lístek: „Zvláštní cit dojal poutníka, když na své pusté cestě, zatačaje kolem jakéhos pohoří, spatřil hluboko dole krásné město, ponořené v hájích a v zelení přirozených cimbuří a hradeb, vyhlížející odtud jako hračka, v němž tak mnohé duše, viděné a přece nezřené, pěstují svoje rozmanité styky. Jeho bílá věž je pak vpravdě prstem k nebi ukazujícím, baldachýn modrého kouře zdá se být jakýmsi oparem života, kterým duše, sama jsouc jednotna, dodává jednotnosti všemu, na co pohlíží s láskou: a tak nepatrné lidské bydlíště, samo o sobě pouhý slepenec chatrčí a domů, je nám čímsi individuálním, skoro osobním. A kolik tisíc jiných myšlenek poji se v jedno s touto, jestliže ono místo bylo nám jevištěm radostných nebo smutných zážitků, jestliže posud stojí tam kolébka, v níž jsme byli hýčkáni, a bydlí tam ještě naši milí a drímají naši mrtví!“ Jako přilétá raněný orel ke svému hnízdu a jako vojenští zběhové a všecka vyhnaná a štvaná stvoření instinktivně se obracejí k rodné zemi, zdaž i Teufelsdröckh v tomto neštěstí zalétá nejprve v rodný svůj Entepfuhl, anebo v předtuše, že tu proň není již pomoci, vysílá k němu jen z dálky toužebný pohled a obrací jinam své kroky?

Poněkud šťastnější zdá se jeho následující útěk v divokou přírodu. Na jejích mateřských prsou může ozdravět. Kloníme se aspoň k takovému výkladu následující poznámky, která je oddělena od předchozí značnější, ale nevýznačnou časovou mezerou.

„Hory mu nebyly novinkou; ale zřídka spatřujeme hory jako zde v takovém půvabu i majestátu zároveň. Skály jsou, podle nerostopiseů, onoho druhu prahorního, jež se kupí v kosmatých spoustách obrovitého vzezření, kterouž kosmatou rozhledanost mírní podivuhodná, vzdušná tvářnost a měkkost krajiny. Pod nebem rostlinstvu příznivým strmí šedý, mechovitý útes z listnatého nebo travinného úboru a bílé chatrče, přisedlé kolem věčné žuly, blyští z pod stínu stromů. U vznešeném sledu střídá se tu vznešenost a krása: projíždíš kamenitými úvozy, úzkými promykami s převislými stěnami skal a hlodajícími bystřinami; tu se cesta zatáčí kotrbatými rozsedinami mezi balvapté spousty a vyústí pojednou v smaragdově zelené údolí, kde proud se vylévá do jezera, člověk opět nalézá přívětivé bydlo a kde zdá se, jako by mír se snesl do klína síly.

„Ale na mír nemohl syn času v tomto víru svého bytí ani pomyslit; tím pak méně, když minulost děsí ho nejedním strašidlem a všecka jeho budoucnost je stygickým, přízraky naplněným soumrakem. Tu právem poutník může zvolati: Zdaž nejsou ti neúprosně zavřeny brány štěstí tohoto světa? Zdaž jediná z tvých nadějí není pošetilá? Přesto si můžeš slyšitelně zamumlat, třeba v původní řečtině, chceš-li: Kdo může pohleděti smrti v tvář, ten nezhrózí se již stínův.

„Tímto rozjímáním odvrací se poutníkova pozornost,

neboť náhle teď zavírá se údolí taraseno obrovitou skupinou horskou, jejíž splývající kamenitý žleb je na koni neschůdný. Dospěv hůry, vidí se opět pozdvižena v záři západního slunce a nespočine, pokud se na chvíli nerozhlédl vůkol. Je to nepravidelná náhorní pláň, odkud, složitě se rozrůstající, příkro nebo pozvolna sestupují údolí do všech světových stran. Zvrásněny leží nám u nohou hřebeny horské a jen tu a tam vyšší temena jako by shlížela do jiných rovin. I jezera leží tu jasná a vážná ve své osamělosti. Lidské stopy tu nespatriš, vyjma stopu toho, kdo stavěl tento malý, viditelný článek cesty, jenž tu, jak se zdá, dostupuje nedostupného, aby spojil oblast s oblastí. Ale v sluneční stranu, hleď, jak příkro se věží svět hor, diadem a ústředí horské končiny! Na sta a na sta pustých štítů v posledním světle dne, vše žhnoucí zlatem a amethysty jako olbřimi duchové pouště; u mlčení svém a své samotě stojí tu právě tak, jako oné noci, kdy poprvé opadla potopa Noemova. Krásný, ano vznešený jevil se neočekávaný pohled našemu poutníku. Ba, podívoval se těmito úžasným spoustám s jakousi toužnou žádostí; nikdy až posud nepoznal, že příroda jest jednotou, že jest jeho matkou a že je božské. A když pak rudá výheň oblohy pobledla v bílý jas a slunce zašlo, hukot věčnosti a nesměrnosti, smrti i života, táhl jeho duší a bylo mu, jako by život a smrt byly jedno, jako by země nebyla mrtva, jako by duch země trůnil v této nádheře a jeho vlastní duch s ním obcoval.

„Kouzlo bylo zrušeno zvukem vozových kol. Vystrojený čtyřspřežní kočár se vynořil z úkrytu na severu, aby opět zmizel v úkrytu na jih. Byl otevřen; sluhové a postillioni nesli svatební kytice. Tato šťastná dvojice se tedy nalezla, byl to jejich svatební večer! Ve chvílce mijeli zblízka. *Du Himmel!* Byl to Herr Towgood a — Blumina! Minuli letmým, nepoznávajícím pozdravem a zmizeli v blízkém křoví, ujíždějíce k nebi a k Anglii. A já, abych mluvil slovy přítele svého Richtera, *osaměl jsem s nocí za nimi.*“

Kdyby to nebylo ukrutno v těchto poměrech, bylo by tu příhodné místo k poznámce, vybrané před delším již časem z knihy o šatech, kde se čte ovšem v docela jiné spojitosti. „Nějaký čas před vyhubením neštovic“, praví profesor, „převalila se Evropou nová choroba duševního rázu. Myslím ono epidemické a endemické pachtění se za krásnými vyhlídkami. Básníci starověku, kteří rovněž byli obdařeni smysly, také se těšili z okolní přírody, povětšinou však tak, jako my se radujeme z křišťálového poháru, obsahujícího dobrý nebo špatný nápoj pro nás: totiž mlčky nebo s letmou, nahodilou poznámkou. Teprve po *Utrpení mladého Werthera*, nemýlím-li se, vyskytli se lidé říkající: Pojdme a popisujme! Když jsme vypili víno, sněžme také sklenici! *Žá*—to endemie, bohužel, nenašla posud svého Jennera.“ Příliš pravdivo!

Považujeme však za podstatnější, abychom poznamenali, že pouti profesorovy (pokud jeho stoický a cynický

zevnějšek připouští jasného průhledu) teprve teď nabyly ustáleného rázu, buď poblouzení, buď pokroku. Onen baziliščí záblesk čtyřspřežního kočáru, zdá se, že vyhladil v něm poslední zbytky stále v něm ještě tkvícího úmyslu. Všechn život byl nyní temným labyrintem, kde po dlouhá léta bude našemu příteli na útěku před strašidly klopýtati nazdařbůh, a to přirozeně s větší rozhořčeností nežli s pokrokem.

Bylo by to od nás pošetilým, kdybychom ho chtěli následovati, byť jenom zdaleka, na jeho výjimečné pouti světem, o které ta nejprostší zpráva, pak-li vůbec jaká jasná zpráva je možná, by vyplnila celé svazky. Beznadějná je temnota, nevýslovný je zmatek. Putuje z kraje do kraje, z jednoho stavu v druhý; mizí a vynořuje se opět, ale jak a kde, toho uhodnouti nemůže nikdo. Procestoval všemi díly světa a jak se zdá i všemi společenskými kruhy. Když se byl na čas usadil v některém, zeměpisně sotva určitelném místě a navázal styky, budme ujištěni, že je náhle zas rozlomi. Mizí-li nám s očí jako soukromý učenec (*Privatiserender*), žijící z milosti Boží v kterémsi evropském hlavním městě, nalézáme ho vkrátce jako hadžu na blízku Mekky. Je to nevysvětlitelné, rozmarně a rychle proměnné kouzlo; neboť náš cestovatel pohyboval se nikoli po svých nohou a silnicích, ale pomocí jakéhosi čarovného pláště, nebo klobouku Štěstěny. Ještě k tomu je všechno problematickým a podáváno v nejasných, rozmanitých

značkách (na př. onou sbírkou pouličních plakátů). Jen zřídka bývá utroušena polohistorická poznámka jako malý světlý ostrůvek v říši mlhy. Tak s tohoto hlediska je profesor větší hádankou než odkudkoliv. Obrazně by se mohlo říci, nikoliv že se stává duchem, ale spíše se zduchovňuje, zevzdušňuje; událost, která v životopisu je bez příkladu. Proud jeho dějin, jež sledovali jsme od nejmenších pramének, a doufali jsme, že jej uvidíme, jak s rostoucí mohutností vlévá se v okeán, proud onen řítí se zde přes ono strašlivé skalisko lásky a tříští se jako divě pěníci v odpád v hlučící prašné mračno! Dole pak sbírá se ovšem v tůň a kalužiny; ale, pak-li vůbec, teprve v odlehlé dálece stéká se namáhavě v jeden povšechný proud. Abychom se zahleděli v některé z těchto louží a tůněk a vyšetřili jejich odtok, to bude cílem našeho úsilí v několika následujících kapitolách.

K tomu jsou ovšem nejlepší ony přímé historické záznamy, pokud se jich možno dohledat. Nicméně i mezi těmi přicházíme na mnohé, co v přítomném osvětlení váháme uveřejňovati. Teufelsdröckh, bloudě všude mezi nejvyšší i nejnižší úrovní, vešel do styku i s politickými dějinami. Nejsou na př. jeho rozhovory a poměr k slavným osobnostem, jako sultánu Muhamedu, císaři Napoleonovi a jiným, víc diplomatického, nežli životopisného rázu? Vydavatel, oceňující posvátnost korunovaných hlav, ba snad i podezírající filosofa šatů z možných obmyslů, nyní se nechce

dotýkati této oblasti. Nová doba přinese i nový názor a jiné úkoly.

Když se teď tážeme, ne za jakým konečným účelem — neboť takového není — leč s jakými bezprostředními vyhlídkami a zejména v jaké náladě myslí podnikl profesor tuto světovou pout a postupoval v ní — pak odpověď je víc určitá než příznivá. „Bezejmenný neklid“, praví, „poháněl mne vpřed, jemuž vnější pohyb skýtal pomíjivé, klamně útěchy. Kam jsem se měl podít? Má polárka zhasla, v onom doutnajícím baldachýnu nade mnou nezářila hvězda. A přece musil jsem vpřed. Půda hořela pode mnou, chodidlům nohou mých nebylo poklidu. Byl jsem sám a sám! Mohutná vnitřní touha bez ustání vytvářela nové fantasie a já sledovat je musil, jednu po druhé, na neplodné pouti. Cítil jsem, že pro moji horečnou žízeň je někde ozdravující pramen, že někde musí být. K mnohým horoucně ždaným zdrojům, posvátným studnicím oněch dnů putoval jsem: k velikým lidem, velikým městům, velikým vzrušením, ale zdraví jsem tu nenalezl. V cizině, jako ve známých končinách, v divé poušti, jako v tísni rozpadlé civilizace; bylo to všude stejné: kterak mohl poutník uniknout *vlastnímu stínu*? Přes to však jen dále vpřed! Bylo mi jako bych měl ustavičně velice naspěch; ničeho jsem neviděl k práci. Z hlubin srdce mého to volalo ke mně: dále! Větrové a proudy a všecka příroda volaly ke mně: dále! *Ach Gott*, byl jsem již jednou provždy synem času.“

Neplyne z toho jasně, že v jeho nitru byla ještě v ustavičné činnosti satanická škola? Jinde praví: „Měl jsem vždy při sobě *Epiktetovo Enchiridion*, často jako jediného rozumného průvodce; žel, musím však doznati, že strava, kterou mi skýtal, byla skrovná.“ Ty pošetilý Teufelsdröckhu! Jak mohlo být jinak? Neučil jsi se dosti řecky, abys aspoň porozuměl, že *určení člověka je činnost a nikoliv myšlenka*, byť i sebe ušlechtilejší?

„Jak jsem žil?“ píše jednou. „Příteli, pozoroval jsi ‚hrubou, vše-živnou zemi‘, jak Sofokles ji výstižně nazývá, kterak živí vrabce na střeše? Jak pak tím více člověka, svého miláčka? Pokud žiješ a hýbeš se, potud se pravděpodobně i uživiš. Můj ranní čaj vařila mi z vody Amuru tatarská žena a vytírala svůj hlinák koňskou oháňkou. Pekl sem divoká vejce v saharském písku; probouzel jsem se v *estrapadách* pařížských a na předměstích Vídně bez naděje, že posnídám co jiného, nežli pouhou vodu. Že jsem si musil hledat výživu, ušel jsem smrti — sebevraždou. Nepoptává se ustavičně naše obchodní Evropa po inteligencích z oboru chemie, mechaniky, politiky, náboženství, školství a obchodu? A není možno i v pohanských zemích psát fetiše? Živobytí! Netušíš, jaká alchymie leží ve vynalézavém duchu, jak i malými svými prsty může vytvořit dosti potravy pro tělo (zejména filosofovo); a pak oběma rukama tvoří cos jiného ještě nežli potravu: strašidla totiž, aby jimi děsila sebe samu.“

Ubohý Teufelsdröckhu! Stále na útěku s hladem po boku a v patách je ti všechna pekelná štvance tak, že tvářnost hladu je ti jako tvář přítele. Tak musíš jako dávný Kain, nebo jako moderní Věčný Žid, — bloudit sem a tam v bezúčelném spěchu — leda že necítíš se vinen, ačkoliv neseš bolest viny jako oni. Tak musíš ve stopách svých psát své *Utrpení Teufelsdröckhovo* po všem povrchu země, jako veliký Goethe musil napsat vášnivými slovy své *Utrpení Wertherovo*, nežli duch jeho se osvobodil a on stal se mužem. Vskutku, marna je naděje nejrychlejšího závodníka, že unikne „vlastnímu stínu“! A přece, v těchto chorobných dnech, kdy náš nebezplouzenec (sotva dvacetiletý) poprvé se poznává na světě, jako je náš, bohatší, než jak tomu obyčejně bývá, dvěma věcmi, totiž sestárými pravdami a sestárými způsoby výdělků — možno, aby blázen jinak smýšlel, nežli že všechno je propastí lži, v které, komu se nechce do lhaní a do lživých skutků, nutno jen zahálet nebo zoufat? Tak se stává, že uveřejnění nějakého podobného díla uměleckého, buď v tom neb onom způsobu, je ušlechtiljším duchům skorem nezbytno. Neboť co vlastně zbývá nežli hádka s ďáblem, dříve než s ním začneme čestný zápas? Váš Byron uveřejňuje své *Utrpení Lorda George* v próse i veršem, a to v rozličných způsobech. Váš Bonapart vyličuje své dílo *Utrpení Napoleonovo* v příliš omračujícím stylu s hudbou dělových výstřelů a vražedným pokřikem světa. Jevištní jeho světla jsou ohně požárů, jeho

rýmy a recitativy jsou jako dupot válčících zástupů a rachocení padajících měst. — Šťastnější je ten, kdo, jako náš filosof šatů, může psát tyto věci — musí-li již býti napsány — svými podešvy na bezcitnou zemi a přežítí také, co tak bylo napsáno!

KAPITOLA VII.

Věčné nikoli.

Nepochybujeme, že pod zvláštním mlžinatým pláštěm, jímž se náš profesor teď zakrýval, jeho duchovní přirozenost neméně pokračovala a rostla; neboť jak by vůbec mohl „syn času“ ustrnout? Spatřujeme ho za těchto trudných let ve stavu krise a přechodu. Co jsou všechna jeho šílená putování a všeobecný rozpad ve skleslou rozklíženost, co je to vše, nežli divý kvas, z něhož jednou vyjde produkt tím čistší, čím bouřlivější byl tento.

Takové přechody jsou ovšem bolestny. Tak bývá orel, když pelichá, nemocen a musí, aby nabyl nového zobce, starý bez milosti otlouci o skálu. Ať náš poutník předstírá jakýkoliv stoicism ve svém osobitém jednání a v pohybech, je přec jenom jasno, že vře v něm žhoucí horečka anarchie a bídy, jejíž záblesky tu a tam vyšlehuji; a kterak by mohlo býti jinak? Neviděli jsme ho po dlouhá léta osudem posmívaného a klamaného? Všeho, po čem toužit a čeho

žádat si může mladé srdce, bylo mu odepřeno, ba dokonce, jako v posledním nejhorším případě, nejprve nabízeno a potom odloučeno. Stále jen „znamenitá passivita“, ale ničeho mu nedopřáno z užitečné, rozumné aktivity, potřebné předchozímu jako pokrm hladovci — až konečně na oné bouřlivé pouti musil si násilím vydobýt aktivity, třebaže neprospěšné a nerozumné. Žel, hořký jeho kalich, který kapkou po kapce plnil se již za oněch „nachových jiter“ na gymnasiu v Hinterschlagu, přikláněl se mu nyní ke rtům a každou tou otrávenou krůpějí z příběhu Towgoodova a Bluminy přetékal a syčel překypující pěnou.

Sám praví kdesi více po právu nežli s původností: „Člověk je vlastně založen na naději; nemá jiného majetku, nežli naději. Jeho vezdejší svět je emfaticky místem naděje.“ To byl tedy majetek našeho profesora? Spatřujeme ho nyní z naději nadobro vyhoštěna; nehledí ve zlatý východ, ale téká vůkol po zachmuřené mědité obloze, obtížené smrští a zemětřesením.

Žel, vyhoštěn z naději ve hlubším smyslu, než by se nám zdálo! Neboť zatím co unaven putuje tímto světem, pozbyl všech zpráv o světě jiném a vyšším. Náš přítel, jenž se dosud jevil tak pln náboženství, nebo aspoň nábožen-skosti, doznává, že za oněch dnů byl nadobro nezbožným. „Pochybnost setměla v nevěru“, praví, „stín za stínem táhl temně jeho duši, až pak obestřela ji černá, bezhvězd-ná noc.“ Takovým čtenářům, kteří přemýšleli o životě —

což možno vpravdě nazývat přemýšlením — a šťastně poznali, v protivě s obecnou vypočítavou a praktickou filosofií ztráty a zisku, že duše *není* jedno a totéž jako žaludek, kteří porozuměli, řečeno slovy našeho přítele, „že pro blaho lidstva je vira vsutku jediné potřebna, kterak mučedníci, jinak slabí, věřice, nesli radostně potupu kříže a kterak nevěřící děti tohoto světa uprostřed rozkoše a bohatství končily svůj život sebevraždou“, takovým bude jasno, že pro čistě mravní povahu ztráta náboženské víry uzavírá v sebe i každou jinou. Nešťastný mladý muž! Všecky bolesti, útlak dlouho trvajícího nedostatku, bodná rána falešného přátelství a proradné lásky, všechny bolesti tvého genialního srdce by se opět vyléčily, kdyby nebyvalo připraveno o životní teplo. Mohl právem zvolat po svém výstředním způsobu: „Což není Boha, nebo v nejlepším případě jen nepřítomný Bůh, jenž od prvopočáteční soboty lenivě dlí mimo svůj vesmír a tento ponechává svěmu osudu? Což slovo povinnost nemá významu, to, co jmenujeme povinností, není božským poslem a vůdcem, nýbrž nepravým, pozemským výtvozem obraznosti, udělaným z žádosti astrachu, z hrůzy mučidel a šibení? Štěsti dobrého svědomí! Necítil Pavel z Tarsu, jež podivující se mu lidé nazývají proto světce, že byl „největším z hříšníků“, a netrávil kratochvilný (*wohlgemat*) římský Nero většinu času hrou na housle? Pošetilý slovíčkáři a brusiči motivů, který ve svém logickém mlýně máš jen pozemský

mechanism namísto božského a který bys mi rád vymlel ctnost ze zábavných lusek, — tobě pravím, *nikoliv*! Z člověka ještě neobrozenému Prometheu Vincetovi je to nejtrpčím ztížením jeho bídy, že si je vědom ctnosti a že se cítí obětí nejen útrap, ale i bezpráví. Co potom? Je ona hrdinská inspirace, již zoveme ctnost, pouze jakousi vášní, jakýmsi varem krve, vyvřelé oním směrem, v kterém by ho druzí *využili*? Toho nevím, ale tolik je mi známo, jestliže to, co nazýváš štěstím, je naším pravým cílem, pak všichni jsme na scestí. V hlouposti a při zdravém žaludku člověk vydrží mnoho. Čím jsou však za těchto tupých, bezobrazivých dnů všechny hrůzy svědomí proti nemocem jater? *Nikoliv* na mravnosti, nýbrž na kuchařském umění vybudujeme svou pevnost, zde rozpalujeme svůj pekáč jako kaditelnici a čertu obětuje sladké kadidlo a v pohodlí užívejme pamlsků, které tu připravil pro své vyvolence!“

Tak musil tu poutník stát zmaten, jako již tak mnozí před ním, vyvoláváje otázku za otázkou do Sibyliny jeskyně osudu a nedostalo se mu jiné odpovědi, nežli pouhé ozvěny. Tento, kdys krásný jeho svět, jest jenom hrůznou pouští, odkud doslýcháš jenom řev divoké zvěře nebo zoufalý křik lidské zloby; a není oblačného sloupu za dne a není ohnivého sloupu za noci, který by vedl kroky poutníkovy. Tak daleko zavedl ho pátravý duch. „Ale co na tom (*was tu's*)?“ volá. „Je to jen obvyklý osud v tomto století. Když jsi nedostihl duchovní velikosti před *Siècle*

de Louis Quinze a nejsi zrozen jako pouhý hlupák (*Dummkopf*), nemáš pak už jiné vyhlídky. Všechnen svět, právě tak jako ty, je zaprodán nevěře, jeho stará božiště, do kterých už od drahného času zatéká, se rozpadávají a lidé se táží: Kde je božstvo, naše oči nikde ho nespatriły?“

Bylo by však politování hodno, i přes všechny tyto prudké výroky, kdyby kdo nazýval našeho Diogena neznabohem. Ačkoliv neužitečný sluha, jako my všichni, ještě nikdy v životě nebyl tak odhodlaným služebníkem Božství, sluhou Božím, jako právě v době, kdy nad jsoucností Boží zoufal. „O jedné okolnosti se ještě musím zmínit“, pravil. „Po všem tom bezejmenném hoři, jež přineslo mi badání, které pro mne jest, čím jinému vždy nebývá, pravou láskou k pravdě, já přece miloval vždy pravdu a z věrnosti k ní bych ani o jediné jota neustoupil. ‚Pravda!‘ volal jsem, ‚a kdyby i nebe mne trestat mělo za to, že jí následuji. Nikdy lež! byť i všecka nebeská země laskomin byla odměnou za mé odpadlictví!‘ A tak bylo i v jednání. Kdyby nebeský posel z oblak, nebo podivná ruka, píšící na stěnu, zvěstovali mi přesvědčivě: *toto máš činit*, myslívám často, s jakou vášnivou pohotovostí bych to učinil, buď to třeba i skok v pekelné plameny. Tak bylo, navzdor všem omílačům motivů a mechanickým filosofům ztráty a zisku, vnášejícím chorobnou ophthalmii a halucinace, že neko-nečná přirozenost povinnosti byla ve mně ustavičně přítomna, třebaže zastřena. Žije ve světě bez Boha, nebyl

jsem nadobro oloupen o Boží světlo. Třebaže dosud za-
pečetěné mé oči přes nevýslovnou svoji touhu nikde Ho
nespatřovaly, byl nicméně přítomen v mém srdci a posud
čitelně napsán byl tam božský Jeho zákon."

Čeho mezi tím zakusit musil náš poutník v tiché svoji
duši pod vším tím hořem a dobovými i duševními nedo-
statky! „Nejtraplivější vědomí“, píše, „jest vědomí vlastní
neschopnosti (*Unkraft*), nebo jak praví anglický Milton:
Býti sláb, to je být skutečně bídný. A přec nenabýváme
nikde jinde jasného vědomí své síly, nežli v tom, co se nám
podařilo, v tom, co jsme vykonali. Jaký to rozdíl mezi ne-
určitou, těkavou schopností a pevnou, nepochybnou vý-
konností! Jisté nejasné a mlhavé sebevědomí sídlí v nás,
jež se vyjasňuje a rozhodně projevuje toliko našimi činy.
Naše díla jsou zrcadlem, v němž duch ponejprv spatřuje své
přirozené obrysy. V tom spočívá také pobloudilost onoho
nemožného předpisu, *poznej sebe sama*, pokud jej nepřelo-
žíme v částečně možné: *věz, o čem můžeš pracovat*."

„Pokud mne se týče, dospěl jsem k zvláště nepříznivé-
mu poznání, že dosavadní čistý výtěžek mé činnosti rovná
se pouhému — nic. Kterak měl jsem pak věřit ve své síly,
když nebylo tu dosud zrcadla, v němž bych je spatřil?
Máš zvláštní schopnosti, zvláštní cenu, čehož většina po-
strádá, nebo jsi nejznamenitějším hňupcem těchto moder-
ních časů? Tato naléhavá, a jak nyní poznávám, i frivolní
otázka zůstávala mi ustavičně nerozluštěna. Žel, nejhroz-

nější nevěra, je nevěra v sebe sama; a kterak mohl jsem věřit? Nebyla má první a poslední sebedůvěra, v době, kdy samo nebe se mi zdálo otevřeno a já se odvážil lásky, nebyla obelhána způsobem příliš krutým? Spekulativní tajemství života bylo mi stále záhadnějším. Leč i v praktickém tajemství nepokročil jsem ani za mák; všude jsem byl vybit, přemožen a posměšně vystrčen. Slabá jednota uprostřed ohrožující ji nekonečnosti; zdálo se mi, že nemám jiného daru, nežli oči, abych jimi spatřoval vlastní svou bídu. Nevíditelné a přec, jako v čarovné pohádce, neprostupné zdí odlučovaly mne od všech živoucích. Bylo ve všem širokém světě jediné srdce, jež bych mohl s důvěrou přitisknout k svému? Ó nebe, nikoliv, nebylo takového! Dával jsem si zámek na ústa. Proč měl bych mluvit s oním podlým, proměnným houfeem tak zvaných přátel, v jichž suchých, marnivých a přehladovělých duších je přátelství jenom neuvěřitelnou tradicí? V takových případech je vám nejlépe, mluvíte-li málo a to málo běřete většinou z novin. Byla to, když se teď ohlížím, zvláštní odloučenost, ve které jsem tehdy žil. Mužové i ženy vůkol mne, i když mluvili, byli jenom figurami. Zapomínával jsem, že také žiji a že nejsou pouhými automaty. Prostředkem hlučných ulic a shromáždění bloudil jsem sám a (vyjma, že jsem dráсал vlastní své srdce a nikoliv jiné) divý jako tygr ve své džungli. Jakési útěchy by mi skýtalo, kdybych, jako Faust, mohl si myslit, že jsem trápen a pokoušen čertem;

neboť domnívám se, že peklo bez života, třeba i bez ďábelského, bylo by ještě hrůznějším. Ale v našem zdeptávajícím a nevěreckém století i sám ďábel byl sesazen a člověku již ani nelze, aby věřil v čerta. Pro mne byl vesmír nadobro bez života, bez pohnutky, bez vůle, ano i bez nepřátelství, byl to obrovitý, mrtvý, nesmírný parastroj, který s tupou lhostejností řtil se vpřed, aby mne úd po údu rozmačkal. Ó taková pustá, setmělá, osamělá Golgata a mlýn smrti! Proč byl jsem tam připoután živý, při vědomí a bez soudruha? Proč, když není ďábla, když ďábel není vaším Bohem?“

Zdaž to neohrožuje zkázou i železnou povahu takového Teufelsdröckha, jestliže bez ustání vystaven je na pospas žiravému hoři, které tu dostupuje svého vrcholu? Domníváme se, že i nemoci ho navštívily, a to, přes všechno jeho pocestný život, nemoci chronického druhu. Zaslouchlo se na příklad: „Jak nádherné je zemřít puknutím srdce — na papíře!“ Docela jinak je tomu ve skutečnosti; každé okno tvých citů, i takřka tvého rozumu, je špinavé a poblácené, takže čistý paprsek tudy nevniká. Hotový mastičkářský krám je v tvém nitru a ztracená duše zvolna se utápí v bařeništi hausu!“

Shromáždíme-li tuto vnější i vnitřní bídu, nenalezneme pak v následujících větách, vyjádřených docela po způsobu profesorově, hlubokého významu? „Před sebevraždou zadržela mne jakási tucha (*Nachschein*) křesťanství, snad

také jistá lenost v mé povaze; či neměl jsem tohoto prostředku vždy po ruce? Často se mi přec jenom vnucovala otázka: „Kdyby teď někdo tam zahrnul kolem nároží a ranou z pistole zprovodil tě náhle z prostoru na onen svět nebo na onen nescít — co bylo by pak? Z toho důvodu osvědčil jsem často za mořských bouří, za obléhání měst a v jiných výjevech smrti neochvějnost, kterou mylně zaměňovali s odvahou.

„Takto“, končí poutník, „potrvalo to, jako v hořké, vlečkoucí se smrtelné mdlobě, po dlouhá léta. Srdce mé, neosvěženo ni jedinkou krůpějí nebeské rosy, trápilo se v sirném, dlouho zžírajícím ohni. Pokud paměť má dosahuje, bezmála jsem neuronil slzy; leda snad jedinkrát, když polohlasně mruče, deklamoval jsem Faustovu sloku smrti: Blažen, koho postihuje ve vítězné záři, (*Selig der, den er im Siegesglanze findet*); a myslil jsem, že od této poslední družky odloučit nemůže mne nikdo, že ani sám osud nemůže mi usoudit, abych nezemřel. Nemaje naději, postrádal jsem také určité bázně jak před lidmi tak i před ďáblem; ba začasť se mi zdálo, že by mi to snad bylo útěchou, kdyby tak sám arcidábel vyvstal přede mnou ve vší své pekelné hrůze a já mu poněkud vyzradil své mínění. A přece, žil jsem v podivné, neurčité, trapné bázni, starostliv, chvějící se a úzkostlivý a nevěděl jsem, co jest. Zdálo se mi, jako by vše věci na nebi nade mnou a pode mnou na zemi chtěly mi uškoditi, jako by nebesa a země byly

jen obrovitými čelistmi žravého netvora, mezi kterými jsem čekal, chvěje se, kdy budu pohlcen.

„V takovém rozmaru a snad nejbědnější ze všech lidí v celém hlavním městě Francie i s jeho předměstími, jednoho parného, psiho dne, po mnohém bloumání potloukal jsem se úzkou a špinavou *Rue Saint-Thomas de l'Enfer*, mezi městskou lůzou a v dusném ovzduší, po dlažbě rozpálené jako pec Nebukadnézarova (čímž můj duch byl patrně nemnoho pobádán), když tak přede mnou náhle vynořila se myšlenka a já se ptal sebe sama: ‚Čeho se hroziš? Proč ustavičně naříkáš a kňučíš jako zbabělec a bloumáš v bázni a strachu? Jsi to ubohý dvojnožec! Co je v souhrnu to nejhorší, co máš před sebou? Smrt? Dobrá, smrt, a řekni též, útrapy pekel, a vše, co ďábel a člověk mohou, chtějí nebo mají učinit k tvé škodě! Nemáš srdce, nedovedeš vytrpět čehokoliv a jako pravé dítě svobody, třebaže vyobcované, šlápnout i samotnému peklu na hlavu, kdyžtž užírá? Nechť tedy přijde; chci je potkat i vzdorovati mu.‘ A když jsem tak myslil, šumělo to jako ohnivý proud vši mojí duši a já setřásl navždycky bázeň se sebe. Byl jsem silný netušenou mohutností; duch, skorem bůh. Od té chvíle změnil se ráz mé bídý: nebyla to již bázeň, nebo kňouravá starost, ale rozhořčení a hněvný, plamenný vzdor.

„Takto hlas VĚČNÉHO NIKOLIV (*das ewige Nein*) velitelsky zachvíval do všech úhlů mojí bytosti, mého Já.

A nyní povstalo celé mé Já v Bohem stvořené původní mohutnosti a pozdvihlo s důrazem svůj protest. Neboť, z psychologického stanoviska, takové rozhořčení a vzdor jsou vskutku pravým protestem, nejdůležitějším činem v životě. Věčné Nikoliv řeklo: „Hleď, jsi bez otce, vyobcován a vesmír jest můj (totiž ďáblův).“ K čemuž nyní všechna má bytost vášnivě odpovídá: „Nikoliv, nenáležím ti, jsem volný a nenávidím tě na věky!“ Od této chvíle počal jsem datovati své duchovní obrození neboli bafometický křest ohněm; snad jsem bezprostředně potom počal i své mužství.“

KAPITOLA VIII.

Na vrcholu lhostejnosti.

Ačkoliv náš poutník, po tomto bafometickém křtu ohněm, udává, že jeho neklidu tím spíše přibylo — jakož vskutku „rozhořčení a vzdor“ vůči věcem vůbec nejsou právě nejpokojnějšími sousedy — tož přec jen se může psycholog právem domnívat, že to již nebyl zřehla neutišitelný neklid, že odtud konečně nabyl pevného středu, kolem kterého by se otáčel. Neboť duše tak dlouho soužená a rvaná, ohněm křtěná cítila teď svou vlastní volnost a v tom právě spočívá její bafometický křest. Takto došla pevnosti celého panství svého útokem a vítězně ji podrží; ostatních držav bude jí dobývat a pokořovat postupně, jednu po druhé, ovšem nikoliv bez krutých bojů. Nebo, abychom užili jiného obrazu: Když, v oné veliké chvíli v *Rue Saint-Thomas de l' Enfer*, stará satanická škola nebyla posud vyhoštěna dveřmi jeho nitra, byl jí doručen přímo soudní poukaz, aby je opustila, čímž její skučení a kletby se ještě hlasněji ozývaly a tím obtížněji ukrývala své rebelantsky vyceněné zuby.

Jestliže takto správně soudíme o jeho cestách, pak snad rozeznáme odtud jakousi zvláštní, počínající se metodu v jeho šílenství. Teufelsdröckh nyní bouří světem ne právě jako strašidlo, ale v nejhorším jako člověk potírající strašidla, ba jako ten, který slíbil, že jednoho dne strašidlo sváže. Jestliže putoval bez únavy k mnoha posvátným pramenům, aniž kdy z nich uhasil své žízně, nalézal nicméně malé svět-ské studně, z kterých čas od času čerpal jakés občerstvení. Jedním slovem: jestliže posud nepřestával, tož přec jen opomíjel „sžít své srdce“, i lapal vůkol sebe po *Nikoli-Já*, v kterém nalézal zdravější potravu. Neukazuje ho následující pohled v mnohem přirozenějším stavu?

„Také měst, zvláště starobyklých, neopomenul jsem se zájmem prohlédnouti. Jak je krásné pohlížeti jimi, jako dlouhými dalekohledy, v dávno minulé časy a spatřovati jimi téměř před očima přítomnosti neporušenu a takřka skutečnou část nejdávnější minulosti! Tam v onom staro-bylém městě sotva před dvěma tisíci lety byl zažehnut krb a tam, živen palivem, jakého skýtala okolní krajina, plá-polal víc, nebo méně a hoří dosud, že i sám vidíš jeho kouř. Ach, a ještě tajemnější jiskra životního ohně rovněž tam byla podnícena a hoří a šíří se posud zázračně. Kouř a popel toho ohně posud ještě vidíš (na soudech a na pohřebištích) i jeho měchy (v kostelích) a jeho plamen vysvítá z každé přívěťvé i z každé nepřející tváře a hřeje nebo stravuje tě dosud!

„Nejhlavnější výsledky činnosti člověkovy a jeho úspě-

chů jsou vzdušné, tajemné a uchovávají se pouhou tradicí. Takové jsou jeho vládní útvary s autoritou, na které spočívají, jeho šat i střih jeho oděvu jak tělesného, tak i duchovního; tím víc pak jeho souborné zásoby řemeslných dovedností a všech schopností, kterých nabyl v činné přírodě. Všechny těchto věcí, jakkoliv jsou nevyhnutelné a bezcenné, nelze přec uzavřít pod zámek a závoru; neviditelnými prostředky po způsobu ducha přecházeti musí z otce na syna. Když pak žádáš si jich spatřit, nepotkáváš se s nimi nikde. Viditelní oráči a hutníci jsou tu už od časů Kainových a Tubalkainových, ale kde jsou nashromážděny souborné naše hospodářské, metallurgické a ostatní továrnické dovednosti? Šíří se ovzduším a po slunečních paprscích (vnímány zrakem a sluchem); je to něco vzdušného, požitků unikajícího a nadobro duchového. Rovněž se mne nedotazuj, kde jsou *zákony*, kde je *vláda*! Nadarmo půjdeš do Schönbrunnu, na Downing Street, do bourbonského paláce: nenajdeš tu, leda kamenných, nebo cihlových hudeb a papírových fascikulů svázaných barevnými kalounky. Kde tedy popadneme onu chytrácky vymyšlenou, všemocnou lidskou *vládu*? Všudy a přece nikde; znatelná jenom v lidských skutech i ona jest pouhé neviditelné, vzdušné něco; nebo, chceš-li, je tajuplná a předivná. Tak duchovitý (*geistig*) je všecken náš denní život. Vše, co počínáme, pochází z tajemství, z ducha a neviditelné síly; a jenom jako malý obláček nebo vzdušný zámek Armidin vynořuje se skutečnost z veliké hlubiny mystické.

„Naproti tomu, rozlišuji troje viditelné a hmatatelné pozůstatky minulosti: města, s jejich kabinety a zbrojnicemi, pak zoraná pole, k nimž anebo k oběma předchozím náležejí silnice a příslušné mosty, a za třetí — knihy. V tomto, nejposledněji vynalezeném, třetím, záleží cena, jež obě ostatní daleko předstihuje. Vskutku, podivná je síla právě knihy. Nikoliv jako mrtvá, kamenná města, rok od roku se rozpadávající, rok od roku vyžadující oprav, ale spíš jako zorané pole, ba jako duchovní pole nebo, řekněme raději, jako duchovní strom stojí od léta k létu a od věků do věků (neboť máme knihy, jež přečkaly stopadesát pokolení lidských) a ročně raší novými listy, vysvětlivkami totiž a dedukcemi, filosofickými i politickými soustavami a byť to byla jenom kázání, letáky a novinářská pojednání, přec každý z nich působí kouzla a divy, neboť umí přesvědčovat lidi. Ó ty, jenž umíš psát knihy, dar za dvě století propůjčený jednomu nebo dvěma lidem, ó nechtěj záviděti tomu, koho nazýváme stavitelem města, a polituj ho z celého srdce, koho jmenujeme dobyvatelem, nebo pustošitelem jeho! I ty jsi dobyvatel a vítěz, ale pravého rodu, totiž vítěz nad ďáblem; i ty jsi zbudoval, co všecken kov a mramor přetrvá a bude jako město bohaté na divy ducha, jako chrám, seminář, jako prorocká hora, k níž by putovala všechna pokolení země. — Blázne, proč se trmácíš u starožitnické horečky, abys jen zevloval na kamenné pyramidy v Gizehu, nebo na hlíněné v Sakkaře? Ujišťuji tě, že tyto stojí tam líně a nečinně, hledíce již po tři tisíciletí

dost pošetile přes poušť. Nemůžeš raději otevřít svou hebrejskou bibli nebo aspoň její luterský překlad ?“

Neméně uspokojuje náhlý jeho zjev, nikoli v bitvě, nýbrž na bojišti, kterým, jak brzy vyhledáme, musilo být ono wagramské. Tak se konečně jednou poněkud přibližujeme k určitému datu. Vynechávajíc mnohé, sdělíme z toho následující :

„Strašlivé ! Celá pláň pokrytá střepinami nábojů, dělovými kulemi, rozbitými vozy na munici, mrtvolami lidí a koňskými mršinami posud nepohřbenými. A tam ty zarudlé kupy ? Ano, tam leží pozůstatky lidí, z nichž vyprchaly život i síla, a nyní jsou nakupeny jako vaječné skořápky a budou zahrabány ! — Určila tě příroda, když nabízel jí Dunaj, že snese svůj náplav s karpatských a korutanských výšin a navrství jej zde v nejměkčí a nejživnější prst, — určila tě, o Moravské pole, za sýpku, z níž by živila své děti, nebo pro arénu, na níž by mohly být pohodlaěji zardoušeny a roztrhány ? Zdaž pak široké tvoje tři silnice, jež se tu sbíhají od konců Evropy, vystavěny byly pro muniční vozy ? Byly tvoje Wagramy a Stikfriedy jenom tak mnohá pohotovými úkryty, z kterých by rod Habsburkoveů mohl vypalovat svá děla a dělostřelbou být postřelen ? Mezi tam těmi pahorky poddal se král Přemysl II. maršálské holi Rudolfově, zde císař František bez moci klesl pod Napoleonovou. Jak poslední dvě století, o druhých ani nemluvě, znetvořila a poskvrnila tvou hruď, ó krásné pole ! Travný drn je vytrhán a zdupán ; něžná péče člověka, jeho ovocné

stromoví a křoviny i utěšená obydlí smetena střelným prachem a nyní zpustošeny leží vlnité lány, hnusné povaliště lebek. Nicméně příroda se čini a tito prašní diblíci jí, přes všechnu svou námahu, vzdorovat nemohou, neboť všechna tato krvavá směsice bude pokryta a vstřebána jako hnojivo a tak příštího roku Moravské pole zazelená se ještě hojněji, nežli před tím. Snaživá, neúnavná příroda, která i z naší velkolepé spoušti čerpáš jakýsi maličký zisk pro sebe a tu vynášíš z pouhé mrtvoly vrahovy život pro živoucí!

„Abychom se vyjádřili řečí docela neobřadnou: Jaký je vlastně pravý smysl a výsledek války? Pokud vím, bydlí a lopotí se na příklad v britské vsi Dumdrudge obyčejně tak asi pět set duší. Z těchto jistými „přirozenými nepřáti“ Francouzů, během francouzské války, postupně je vybráno nějakých třicet schopných mladíků. Dumdrudge kojilo a živilo je na vlastní útraty; ne bez nesnází a starostí vychovalo je v muže a vyučilo je v řemeslech, takže jeden tká, druhý staví, třetí kuje a i nejslabší unese těch pár liber své váhy. Ale přes to všechno jsou odváděni za kletby a slz, všichni navlečeni do červených kabátců a na státní útraty vypraveni lodí na nějakých dva tisíce mil, anebo aspoň do jižních Španěl, a tam živeni, pokud jich nebude třeba. A teď na totéž místo v jižním Španělsku a za podobných okolností přibude třicet francouzských dělníků z takové francouzské Dumdrudge, až posléze po nekonečných útrapách, obě strany stojí vskutku proti sobě

třicet proti třiceti stojí frontou a každý s puškou v ruce. Tu káže povel „palte!“ a oni jeden druhému uhasí světlo života a na místo šedesáti bystrých, prospěšných dělníků svět má jenom šedesát nehybných mrtvol, jež musí pohřbit a znovu oplakávat. Přeli se o něco tito lidé? Ani o nejmenší, jako že čert nikdy nespí! Žili daleko od sebe vzdáleni, byli si nadobro cizí, ba snad si, v tak širém vesmíru, obchodující, dokonce i nepovědomě napomáhali. Kterak tedy možno? Hlupáku! Jejich vladařové se znesvářili a namíste, aby sami se vypořádali, byli dost vychytrali, vysílajíce tyto ubohé troupy, aby se postříleli. Ach, tak je tomu dosud v Německu a ve všech ostatních zemích; právě tak, jako za dávných dob! „Když se páni rvou, chudáci musí nastavit záda.“ V onom románu Angličana Smolletta je ovšem prorocky nastiněn konec všech válek. Dva „přirození sokové“, každý sírou naplněnou dýmku v ruce, zapalují si a foukají si navzájem kouř do tváří, až slabší se vzdá. Ale kolik ještě zákopů, naplněných krvavými mrtvolami, a jak mnohá bojechtivá století odlučují nás posud od takové zaslíbené doby míru!“

Tak náš profesor, aspoň za světlých okamžiků, může se rozhlížeti přes vlastní hoře pestrým světem a ličiti dost případně, co se na něm odehrává. Rovněž podotýkáme, že vzhledem k duchovní kultuře, když k ničemu již, snad jen málokterá údobí jeho života byla bohatší tohoto. V jeho nitru odbýval se nejvýš pozoruhodný, poučný kurs praktické filosofie s pokusy, k jichž pravému pochopení, ony

peripathetické zvyklosti, příznivé jeho rozjímání, spíše napomáhaly, nežli překážely. Zevně pak, na svých potulkách křížem krážem, nalézal ovšem jen skrovného upokojení toužícímu srdci, přece však dosti se naskytlo vidoucímu oku. Předpokládáme-li, že by aspoň částečně utlumil satanickou školu, jakých neuvěřitelných vědomostí o naší planetě, jejích obyvatelích a pracích a takřka o všech poznatelných věcech, mohl Teufelsdröckh získat na těchto cestách!

„Čítal jsem“, praví, „ve většině veřejných knihoven, nevyjímaje ani oné v Cařihradě a v Samarkandu. Na většině universit, vyjma na oné mandarinské, jsem studoval, nebo jsem poznal, že se tam nestuduje. Cizí řeči jsem si osvojoval z jich přirozené pokladnice, ze vzduchu, svým sluchem. Statistika, zeměpis a místopis přicházejí téměř samy sebou očima. Způsoby lidí v různých krajinách, kterými si opatřuji potravu, teplo i ochranu, poznal jsem z vlastního názoru. Jako veliký Hadrian vymezil jsem kružidlem veliký kus země, jež náležela toliko mně.

„Proč bych měl mluvit o velkolepých přírodních scénách? Tři letní dny strávil jsem rozjímaje a skorem básně (*dichtete*) v borovičnatých rozsedinách vauclusských a v onom čistém jezírku omácel jsem svůj chléb. Usedl jsem pod palmami tadmorskými a ve zříceninách Bábelu vykouřil jsem svou dýmku. I velikou čínskou zeď jsem spatřil a mohu dosvědčit, že je z šedých vepřovic, obložena a kryta žulou a svědčí jen o prostřední zednické práci. — A zdaž

jsem nezažil i velkých událostí? Krále sešlé (*ausgemergelt*) až v berlínské a milánské celníky, dobytí světa a ztrátu světa; častěji, nežli jednou, na sto tisíc vojáků vzájemně se postřílevších za jediný den; všechny rody, kmeny a národy promíseny, seskupeny a nahrnuty do hromad, aby tu kvasily a svým časem splynuly v jedno, vše to jsem viděl. Porodní bolesti demokracie, v kterých sténala a k nebi volala v křečích ležící Evropa, nemohly mne minouti.

„Veliké muže choval jsem vždy u vřelé oblíbenosti a mohu se snad pochlubit, že jen málokterí z nich, žijící v tomto století, ušlímé pozornosti. Velcí lidé jsou vnuknutými (mluvícími a jednajícími) texty oné *Knihy zjevení Božího*, kde kapitoly psány jsou od epochy k epoše a některými označovány jménem *dějiny*. K těmto vnuknutým textům jsou pak mnozí nadaní lidé, a přemnozí nenadání, jako lepší nebo horší exegetické komentáře a náklady z míry hloupých, bludných nebo pravověrných týdenních kázání. Předmětem mého studia jsou vnuknuté texty samy! Což nepřistrojil jsem se, za dnů své mladosti, jako sklepník a nepostavil se za venkovské stoly pod stinnými stromy v Třesnicích u silnice jenské, vyčkávaje velkého Schillera a ještě větších Goetha, abych jim posloužil a uslyšel, čeho jsem nezapomněl. Neboť —“

— Ale tu si připomíná vydavatel svoji dříve již stanovenou zásadu opatrnosti a musí mnohé potlačit. Nebudtež pokoušeny posvátné hlavy korunovaných básníků nebo vládců! Nalezneme-li pak za budoucích dnů poměry pro-

měněny a příhodnou dobu k uveřejnění, pak propustíme i tyto pohledy v soukromí oslavenců, jež v přítomnosti byly by sotva co víc, než úskočné a proradné klevety. Zanechme tudíž poznámek o lordu Byronovi, papeži Piovi, císaři Tarkvangu, o „Bílých Lekníních“ (čínských karbonářích) a jejich tajnostech! O samotném Napoleonovi jen letmo a přibližně poznamenáváme, že Teufelsdröckhův vztah k němu byl velmi rozmanitý. Nejprve spatřujeme ubohého našeho profesora nařčeného z vyzvědačství a odsouzeného k zastřelení; pak byl připuštěn k soukromému rozhovoru, takřka vytahán za uši, přec však neobdařen penězi, a konečně jako „ideolog“ nemilostivě propuštěn, ba skorem vystrčen ze dveří. „A přec byl sám Napoleon“, praví profesor, „jedním z nejdokonalějších ideologů nebo aspoň ideopraktiků; v idej (in der Idee) žil, v ní i bojoval. Byl Božím poslem, třebaže nevěděl toho, a kázal ústy děl onu velikou nauku: *La carrière ouverte aux talents* (nástroje těm, kdož umějí jimi vládnouti), věta obsahující naše poslední evangelium, v němž jedině zakládá se svoboda. Pravda, kázal tak zmíry pošetile, jako činivají nadšenci a první misijnáři, výrazy nedokonalými uprostřed mnoha prázdného žvastu, ale přec tolik učlánkovaně, pokud to případ dovoloval. Nebo, chcete-li, pojmenujte ho jako amerického zalesáka, jenž vymyčuje neprostupný prales a zápolí s nespočetnými vlky a při tom nikterak se nezdržuje silné kořalky, špatných výstředností, ba ani lupičského nože; jemuž však nicméně kráčí v patách pokojný

rozsévač a když byl sebral přehojnou žeň, žehná mu.“

Oprávněnějším a rozhodně autentickým je nenadálý zjev Teufelsdröckhův (aniž dobře víme kterak) v samotě Severního mysu za červnové noci. Měl „světlomodrý španělský plášť“ kolem dokolasplývavý, „nejpohodlnější to, znamenitý a vpravdě jedinečný svrchní oděv“, a stál zde, na předhoří světa, zíraje přes nekonečnou sláň, jako malá, modrá zvonička (tak si ho představujeme), teď ovšem tichá, leč pohotově, aby rozhoupána byvši zazněla podivným zvukem.

„Mlčení smrti“, píše, „neboť sama půlnoc má v těchto polárních oblastech svůj vlastní ráz. Nic, nežli začervenalé žulové útesy, pokojný hukot zvolna oddychujícího točného okeánu, nad nímž v nejzazším severu lině visí obrovské slunce jako by ono též podřimovalo. A přec jeho oblačné lože setkáno je ze zlata a purpuru, přec jeho světlo proudí po hladině vod jako chvějný sloup ohně vystřelující z hlubiny a schovávající se pod mýma nohama. Za takových chvil je samota neocenitelná, neboť kdo by mohl mluvit, kdo by snesl pohled, když za ním v hlubokém spánku, mimo noční hlídače, leží celá Evropa i Afrika a před ním nemá nesměrnost a palác Věčnosti, z něhož naše slunce jest jenom lampou v předsíni?“

„Přesto však, ve slavné této chvíli, přichází člověk nebo netvor, vylezlý ze skalisk, obrovitý a kosmatý, jako hyperborejský medvěd, a pozdravuje mne po rusku. Pravděpodobně je to ruský podloutník. Se zdvořilou stručností a s

lidskými ohledy mu naznačím, že mi ničeho není do jeho podloudnictví a že si přeji býti sám. Nadarmo; netvor, patrně spoléhaje na svou tělesnou převahu a s domněnkou, že si opatří dobrou zábavu anebo i zisk, buď to i vraždou, blíží se ustavičně, stále mne pronásleduje svým rybinou páchnoucím dechem. A teď je tak blízko, že oba stojíme na pokraji skály, co moře zatím hluboko pod námi lačně vře. Jak si teď pomoci? Proti hyperborejskému tlusto-kožci ničeho nepomáhá cherubínský rozum, ani serafínská výmluvnost. Předvída je svrchované již nebezpečí, uhnu dosti bystře stranou, z tajného úkrytu vytáhnu důkladnou birminghamskou pistoli a pravím: „Klid se laskavě, příteli, a to spěšně!“ (*Er ziehe sich zurück, Freund*). Této logice rozumí i Hyperborejce. Vzdaluje se rychle s odprošujícím a omlouvajícím se brukotem a je-li mu život milý, pak netřeba se mu vracet s vražednými úmysly.

„Takový, domnívám se, je pravý užitek střelného prachu, že činí všechny lidi stejně mocnými. Ano, jsi-li chladnější a cvičenější nežli já, máš-li více *ducha*, neboť na *tělesné* mohutnosti nezáleží, pak teprve mne zastřeliš a jsi větší. Takto Goliáš pozbývá moci a David je nezdolným; zvířecká divokost je nic, vynalézavá inteligence pak vším.

„O souboji mám, ovšem, vlastní názory. Málokteré věci v tomto překvapujícím světě plní mne větším podivem. Dvě malá, viditelná spektra lidská, ploužící se jen s nejistou soudržností prostředkem *Nesměrnosti*, v níž rozhod-

ně musí záhy již se rozplynout — postojí klidně na vzdálenost dvanácti kroků, otočí se a důmyslným přístrojem zprovodí jeden druhého v říši rozplynulosti; na obrátku přecházejí ve vzdušinu a ztrácejí svou existenci. Zatrolení (*verdammt*) malí nakvašenci! — Ba že, myslím si jak starý Hugo z Trimberku: Bůh by se musil jim přímo vysmát, kdyby na tu svou podivuhodnou čeládku opravdu shlížel!“

Nechťjme však pro všechny tyto drobnosti zapomínati veliké obecné hodnoty, o které tu především uvažujeme: jak totiž se vedlo vnitřnímu Teufelsdröckovu člověku za všech těchto zevnějších poutí a cest. Číhala v něm ještě legie, třebaže držená na uzdě, nebo již vyhostil tento ďábelský zárodek? Můžeme odpovédět, že příznivé příznaky tomu nasvědčují. Zkušenost je velikým lékařem duší a Teufelsdröckh je nyní již dlouho nemocen a spolkl už nejednu hořkou pilulku. Nenáleží-li ubohý náš přítel k přepočtené třídě nezhojitelných, což se nám nezdá pravděpodobno, pak bude bezpochyby vyléčen. Řekněme raději, že legie satanické školy byla teď nadobro již vypuzena a zahnána, leč posud ničemu ještě nepostoupila svého místa a tak je srdce na přechodu ve stav klidnější, ale nikterak ještě pohodlný.

„Konečně po tak mnohém smažení“, píše náš autobiograf, „jsem již takřka zkameněl; jenom dej, Bože, abyeh nebyl, jak se při tom obyčejně stává, zredukován v jakési *caput-mortuum*! Ale v každém případě již pouhým cvikem

skamarádil jsem se s mnoha věcmi. Bída byla ještě snad bídou, ale nyní jsem ji částečně již prohlédal a pohrdal jsem jí. Ve kterém z nejvznešenějších smrtelníků v tomto nicotném světě nepoznal jsem lovce stínů, anebo pronásledovaného stíny, a když jsem prohlédl jeho krásným ústrojem, nenalezl jsem u něho dosti bídy? Všecka tvá přání byla pohrdlivě odstrčena, myslil jsem: ale jak bylo by, kdyby mi všeho bylo popřáno! Neplakal malý Alexander, že nelze mu dobýt dvou planet, nebo vši sluneční soustavy, nebo pak veškeru Všemohíru? *Ach Gott*, když pohlédnu ku hvězdám, nehledí ony také na mne z čista prostoru, jakoby s útrpností, jako oči, lesknoucí se nebeskými slzami nad maličkostí lidského osudu! Tisíce lidských pokolení, tak čilých, jako je naše, pohltil již čas a nezbylo po nich ani památky; ale Arktur, Orion, Plejády a Sirius ještě září na svých drahách tak čistě a nově, jako když pastýři poprvé je spatřili na pláních sennaarských. Ba, co je tato malá, ubohá psi bouda této země a co jsi ty, který tu, kňuče, sedíš? Stále ještě jsi Nic a Nikdo! Pravda, ale kdo jest Něco a Někdo? Lidská rodina tě nemůže potřebovat, zavrhuje tě; jsi nadobro jako odloučený úd. Nu, budiž, snad je tak lépe!“

• Příliš obtížený Teufelsdröckhu! A přec, jistě že se již uvolňují tvá pouta, až jednoho dne daleko odhodiš své břímě a vykročíš volný a omládlý dále.

„Bod, jehož jsem nyní dospěl“, píše náš profesor, „a jímž

nezbytně projíti je každému, kdo putuje od záporu v klad,
byl VRCHOL LHOSTEJNOSTI."

KAPITOLA IX.

Věčné ano.

„Pokušení na poušti“, volá Teufelsdröckh. A nemusíme tak všichni být vyzkoušeni? Vrozený nám starý Adam nemůže býti tak snadno vyhnán ze svého sídla. Život náš je kol dokola obklopen nutností; a přec je-li co jiného smyslem života nežli volnost a dobrovolná síla. A tak ustavičně válčíme a zvláště na počátku zápolíme zle. Neboť onen Boží příkaz: *Působ dobrodiní*, leží tajemně vepsán prorockým písmem promethejským v našich srdcích a nedopřává nám klidu ve dne ani v noci, pokud písmo nerozluštíme a příkazu neuposlechneme, a pokud nezahoří před námi jako viditelná a účinná blahozvěst Svobody. A tu onen příkaz vezdejší hlíny: Jez a syť se! současně se hlásí přemlouvající silou všemi nervy. — Zdaž tu nemusí nastati zmatek a spor dříve ještě nežli ušlechtilejší vlivy mohou nabýti vrchu?

„Nic mi není přirozenějšího, nežli že syn člověka, když takový Boží příkaz poprvé se v něm prorocky ozve a hlína teď má zvítěziti, anebo býti potřena, — je vyveden duchem

v děsivou pustinu, kde vystoupí naproti pokušiteli, aby s ním pustil se v nejhrůznější zápas a vzdoroval jemu, dokud neuhne a neuteče. Pojmenuj to, jak chceš: s viditelným čertem anebo bez něho, v přirozené pustě z kamení a písku, nebo v zalidněné poušti sobectví a nízkosti — k takovému pokušení povolání jsme všichni. A běda, nejsme-li! Běda, jsme-li jen polovičatými lidmi, v nichž toto písmo božské ruky nikčy oslnivě nezahořelo pravou sluneční nádherou, ale blikalo jenom nejistě mezi obyčejnými světly, nebo doutnalo v tupém hoři za soumraku mezi pozemskými výpary! — Naše poušť je širý svět v atheistickém století a čtyřicet dnů jsou dlouhá léta utrpení a postu; ale i tato se někdy skončí. Ano, i mně bylo popřáno, ne-li vítězství, tož aspoň vědomí zápolu a odhodlání, abych v něm setrval, pokud by mi ještě život a síly zbývaly. Imně, zbloudilému v začarovaném, skřítky zabydleném, zrak i sluch skličujícím lesu, bylo dopřáno, abych po únavném bloumání razil si cestu na vyšší, sluncem ozářené svahy oněch hor, jež nemají vrcholu, nebo jichž téměř ční leda do nebes!“

Jinde vyjadřuje se méně okázalým obrazem (neboť obraz je mu už nepostradatelný a přirozený: „Není tvůj život jako život většiny z nejdůkladnějších mužů (*tüchtigen Männer*), které jsi poznal v tomto pokolení? Výbuch pošetilého mladického nadšení, po němž, jako na sklizené novíně, zbývá více planého pýru nežli plodného klasu. Vyprahlo všechno v úžehu praktické a theoretické nevěry

a často se opakující nezdár v myšlenkách a jednání dal vykličit pochybám a pochybnost postupně přecházela v Lež! Kdybych klidil druhou žeň a viděl teď ustavičnou zeleň a seděl pod stinnými cedry, jež chrání před úžehem (a pochybami) — i v tom, díky nebesům, nebyl bych bez předchůdců i bez předobrazů.“

Tak i Teufelsdröckh přestál „veleslavnou revoluci“: ony blouznivé za stíny se honící a stíny poháněné potulky byly jen očištnými „pokuseními na poušti“, nežli mohl začít svoje apoštolské dílo (jakým teď vskutku bylo). Toto pokušení je nyní šťastně odbyto a ďábel znovu přemožen! Byla vskutku ona vznešená chvíle v *Rue de l' Enfer* převratným bodem zápasu, když nepřítel řekl: *Klaň se mi, nebo roztrhám tě v kusy*, a odpověděno mu strašlivým *Apaga Satana?* — Prazvláštní Teufelsdröckhu, kdybys tak vyprávěl zvláštní své příběhy prostými slovy! V těchto svazcích papírů však darmo se po nich sháním. Nic, nežli v závorkách jinotajné nápovědi, nežli příznačné prorocky satyrické povlávající nástiny; ale jasných, logických obrazů nikde. „Kterak možno zobrazit smyslovému oku“, táže se jednou, „co se odehrává v nejposvátnější z posvátných lidských duší? Kterými slovy, srozumitelnými těmto profánním časům, třeba jen zdaleka můžeme se zmínit o tom, co je nevýslovno?“ K tomu odpovíme: Proč bychom potřeštovali tyto časy, jakkoliv už profánní, opomíjejíce a nedbajíce jich? Netoliko mystický, ale i rozmarňý je náš profesor a skrývá se teď, víc než kdykoli, v *šerosvitu*,

v němž přecházejí oči. Věrně zde předváděné, poslušné pohledy a úryvky, musí nabádati nejnadanější čtenáře, aby je k vlastnímu prospěchu nějak sestavili.

Praví: „Horký vítr harmatan se již vybouřil; již ztišil se ve mně jeho řev a dlouho ohlušená duše zase nabyla sluchu. Ustal jsem v divých potulkách a sedl si, abych vyčkával a přemýšlel, neboť mi bylo, jako by se blížila hodina změny. Zdálo se mi, že odřekl a vzdal jsem se nadobro všeho. I pravím: Přeháte, nevěrné stíny nadějí, nechci již hnát se za vámi, neboť vám už nevěřím; a vy též, bledá strašidla hrůzy, nedbám již o vás, neboť i vy jste jen stíny a lež. Nechte mne, ať odpočinu zde, neboť jsem znaven poutí a životem. Zde chci odpočinout, a třeba to bylo i v smrti, neboť žít nebo zemřít je mi jedno, je mi stejně nevýznamno.“ — A jinde: „Leže pak na tomto VRCHOLU LHOSTEJNOSTI, usnul jsem, patrně dobrotivým vlivem, v ozdravující spánek; jeden po druhém odvalily se tíživé sny a já se probudil k novému nebi a na nové zemi. První předhřešný mravní výkon, sebezáhuba (*Selbsttödtung*), byl šťastně odbyt a duchovní mé oči byly odpečetěny a ruce uvolněny.“

Nemůžeme se také domnívat, že následující místo se vztahuje na jeho pobyt za onoho „ozdravujícího spánku“, že jeho poutnická hůl pohozena leží tam na „vysoké pláni“ a že již poklid osvědčil na něm svou blahodárnou činnost? Jen kdyby tón v některých těchto částech nebyl nad očekávání rozpustilý a rozmarný! Ale v Teufelsdröck-

hovi panuje nejpodivnější dualism: v předsíni se vesele tančí za zvuků kytary, mezitím co z vnitřka zachvívá jemné úpění nářku a hoře. Přepisujeme nezkráceně:

„Krásně se mi tu sedělo, jako ve vzdušném stanu, přemítajícímu a dumajícímu na vysoké pláni horám vstříc. Nade mnou, jako střecha, modrý chrám nebes a vůkol mne, místo zdí, čtyři modré splývající záclony čtyř světových stran, jichž dolení třepenité okraje spatřil jsem pozlacený. A pak si představ krásné zámky, jež se ukrývají v těchto horských důlech, s květnatými trávníky a milostnými bělorouchými paními a dívkami a lépe ještě, představ si i doškové chaloupky, v nichž tak mnohá matka, obklopena dětmi, peče chléb; — to všechno je ukryto a schováno v řasnatém údolí, ale přec je tu přede mnou živo a určito, jako bych všemu přihlížel. A představ si, jako bys viděl oněch devět vsí a měst osazených vůkol mé hory, jež za tichého povětří hovoří ke mně kovovou řečí svých zvonů a skorem za každého počasí dosvědčují mi svůj život opěťovanými obláčky dýmu, na nichž jako na kuchyňských hodinách mohu rozeznat hodinu denního času. Neboť kouř vycházel z kuchyňských ohnišť, když přívětivé hospodyně ráno, v poledne a na večer vařily krmi svým mužům; a tu vždycky modravý sloup zdvihl se do vzduchu postupně anebo ze všech devíti osad najednou a zvěstoval tak prostě, jak jen to kouř dovede: takové a takové jídlo bylo právě připraveno. Nikoli nezajímavo! Měl's tu celé tržiště se všemi jeho hlučnými výstupy i milůstka-

mi, s jeho sváry i spokojenostmi jako v zdrobnělústce před sebou, že bys to všechno kloboukem přikryl. — Jestliže na svých dalekých cestách naučil jsem se pozorovat všechny snahy světa v jednotlivostech, zde bylo nyní snad místo, kde bych to vše uvedl na obecné základy a vyvodil z toho důsledky.

„Nejednou mohl jsem spatřit černou bouři hněvně táhnoucí v dálce. Vůkol jakéhosi útesu, jenž vypínal se v hrozivé modři, kupily se vířící páry, kolotaly v ustavičném ruchu a stékaly jako vlasy lité čarodějnice, až po chvíli se rozplynuly a mocný útes usmíval se tu, všecken bílý v sluneční záři, neboť páry obsahovaly sníh. Jak jenom pracuješ a kypíš v obrovské svojí díži a v laboratoři všeho ovzduší, ó světe, ó přírodo! — Neboť co je příroda? Ha, proč nejmenuji tě BŮH? Což nejsi ty „božství živoucí řízou“? Ó nebesa, je to vskutku, je to opravdu ON, jenž tebou promlouvá, tebou žije a miluje, který žije a miluje i ve mně?

„Nástiny, anebo lépe, zásvity oné pravdy, onoho počátku pravd, tajemně se prostřely mou duší. Sladčeji nežli jitrní červánek trosečnickům na Nové Zemi, sladčeji nežli matčin hlas zaběhlému děcku, jež bloudí uprostřed neznámého ruchu, jako nebeská hudba, jemně se linoucí v přechořklé moje srdce, tak sestoupila ve mne tato blahověst. Vesmír není mrtev, není dáblův, není to kostnice plná strašidel, nýbrž je Boha, mého Otce!

„A teď mohu jinýma očima pohlížet na své bližní; po-

hledem nekonečné lásky a neskonalého soucitu. Ubohý, pobloudilý, svéhlavý člověče! Nejsi pokoušen a trýzněn, jako já jsem? Ať už nosíš královský háv, nebo jen žebrácké hadry, zda rovněž nejsi unaven, obtížen a zdaž jediné tvé lůžko není hrob? Ó bratře, bratře, proč nemohu tě ochránit na svých prsou a setřítí slzy z tvých očí! — Ba vskutku, šumot mnohohlasého života, jež mohl jsem postřehnouti duchovním sluchem v této samotě, nebyl již potřeštěný, ale jihnoucí nesouzvuk, jako neučleněný nářek a vzlykot němého tvora, obsahující modlitbu k nebesům. Ubohá země se svými chudými radostmi byla teď mou nuznou matkou, nikoliv hroznou macechou. Člověk se svými pošetilými potřebami a tak obyčejnými snahami byl mi teď dražším a právě pro jeho utrpení a hříchy nazýval jsem jej teprve nyní svým bratrem. A tak postál jsem v branách *svatostánku hoře*; cesta nezvykle příkrá doprovodila mne sem a zakrátko měly se otevřít posvátné brány a přede mnou objevit se měla *božská hlubina hořkosti*."

Profesor praví, že poprvé spatřil zde uzal, který mu hrozil zardoušením; ihned byl hotov jej rozvázati a osvobodit se. „Marný a neskonalý spor“, píše, „s tím, co nazývá se dnes jako původ zla, nebo tak nějak, zdvihá se v každé duši již od počátku světa; a v každé duši, jež chce přejíti od lenošného nářku v činné úsilí, musí být především vyrovnán a odklizen. Za našich dnů přemnohým je nutno uspokojiti se jednoduchým a velmi nedokonalým potlačením tohoto sporu; několika málo je však rozluštění napro-

sto nepostradatelné. K tomu každé nové období přináší takové rozluštění v odlišných výrazech a tak rozluštění předchozího období již je zastaralé a neprospěšné. Neboť je to v povaze člověka, že od století ke století mění svůj dialekt a nemůže jinak, i kdyby chtěl. Autentického *církevního katechismu* přítomného století neměl jsem ještě v ruce. Mezitím, k svému soukromému účelu, pokusím se osvětliti si věc takto: Neštěstí člověka, jak se domnívám, pochází z jeho velikosti; je tudíž v něm něco nekonečného, čeho, přes všechnu jeho vychytralost, nelze mu nadobro pohřbit v konečnu. Seskupí se všichni finanční ministři, čalouníci a cukráři veškeré moderní Evropy v jednotu, aby *obšťastnili* jediného cidiče bot? Podaří se jim to sotva na jednu, nebo na dvě hodiny, neboť i cidič bot má duši nadobro odlišnou od žaludku, dohře-li ji pozorujeme, a vyžádá si k svému trvalému nasycení a uspokojení o nic víc a o nic méně, nežli tento jediný podíl: *nekonečný vesmír Boží veškeren jenom pro sebe*, aby v něm byl neskonalé blažen a vyplnil každé přání, jakmile se v něm naskytne. Nemluvě ani o celých oceánech Hochheimerových, o jicau jako onen Ofiuchův; nekonečnému cidiči bot je to všechno jako nic. Sotvaže je oceán naplněn, již bručí, že víno mohlo být lepší. Dej mu na zkoušku půl vesmíru, půl všemohoucnosti a on si vyžádá druhou i s jejím vlastníkem a bude se vyhlašovat za nejhůře smýkaného ze všech lidí. — Je černá skvrna na našem slunci a ta jest, jak pravím, *stín našeho já*.

„Co se týče vrtochu našeho štěstí, je tomu asi tak. Jistým hodnocením a průměrnými výpočty vlastního způsobu, docházíme jakéhosi průměrného údělu, který, jak se domníváme, nám již přirozeně náleží a máme naň nezadatelné právo. Je to pouhá splátka naší mzdy, odměna zásluh a nevyžaduje díků ani žalob; jenom co je nám nad to *přidáno*, započítáme jako štěstí a čeho se nám *nedostalo*, označíme jako bídu. Teď uvažme, že by nám náleželo ohodnocení vlastních zásluh a jaká spousta tmy leží v každém z nás — divte se pak, že jazýček se vychýlí často nad váhu bezpráví a mnohý hňup že křičí: Hledme, jaká odplata, bylo kdy takto naloženo se ctným mužem! — Pravím ti, hlupáku, že všechno to pochází z tvé ješitnosti, ze zásluh, kterých se sám jenom *domýšlíš*. Mysli si, že zasluhuješ být oběšen (což je velmi pravděpodobno), a pocítíš jako štěstí, budeš-li jen odstřelen. Mysli si, že zasloužíš být pověšen na žíněném provazu, a bude ti rozkošno houpat se na konopné oprátce.“

„Tak je pravda, že zlomek života může být zvětšen nikoliv tím, že zvětšíme čitatele, ale tím, že jmenovatele uskrovníme. Ano, pak-li mne nekláme má algebra, *jednotka* dělena nulou dává *nekonečno*. Uskrovní tudíž své nároky na nulu a máš celý svět v moci. Správně napsal největší mudrlec naší doby: „Jen odříkáním (*Entsagen*) se vlastně počíná život“.

„Táži se sám sebe: Co je to, proč jsi se již od nejčasnějších let trdil, trápil a sužoval? Pověz to krátce: snad

ne to, že's nebyl šťasten? Že tvoje TY (nejmilostivější pán) nebylo sdostatek ctěno, nedost mu podstrojováno, měkce ustýláno a nedosti laskavě hýčkáno? Ty početilá duše! Který zákon ustanovil, že právě ty máš být šťasten? Před chvílkou neměl jsi ještě ani práva na existenci vůbec. Kterak potom, kdyhys byl narozen a předurčeno, abys byl nikoliv šťasten, ale nešťasten! Nejsi tak jako sup, který proletuje vesmírem hledaje něco na zub a skřehotá nařikavě, nedostává-li se mu dosti mršin? Sklapni svého *Byrona*, otevři svého *Goetha*!

„*Es leuchtet mir ein*, vysvitá mi“, volá na jiném místě, „že je v člověku něco VYŠŠÍHO, nežli je láska k štěstí. Člověk může postrádati štěstí a místo něho dojít blaženosti! Nemluvili a netrpěli mudrci a mučedníci, básníci a k něží všech dob, aby kázali toto VYŠŠÍ, a nedosvědčovali životem i smrtí o Boží jiskře v člověku a že v ní toliko spočívá všecka lidská svoboda i síla? I tys byl vyvolen, abys naslouchal této Bohem vnuknuté nauce; ó nebesa, a zkrušen rozličným milostivým protivenstvím, abys ji v zkroušenosti a pokoře káزال dále! Ó, děkuj za to svému osudu a vděčně snášej, co ti ještě zbývá, je ti toho potřeba; sobec musí být v tobě potlačen. Dobrodějnou přemírou horečky vyžene život zakořeněnou chronickou chorobu a zvítězí nad smrtí. Hřímavý příboj času tě nepohlčí, ale vynese tě v azur věčnosti. Nemiluje blaho, miluj Boha! To je VĚČNÉ ANO, jímž každý odpor je odklizen. Kdo putuje a usiluje v něm, s tím je dobře.“

A jinde praví: „Málo na tom záleží, můžeš-li šlapat po zemi i s jejími urážkami a protivenstvím, jak učil tě tomu starý Řek Zeno. Ba ty bys dovedl milovat zemi, když ti působí hoře, a právě proto, že ti je působí; leč k tomu bylo potřebí kohosi většího, nežli byl Zeno, a i ten již byl vyslán. Znáš onu *bohoslužbu utrpení*? Její chrám, vybudovaný před nějakými osmnácti sty roky, leží nyní v rozvalinách, zarostlých travou a roštím, bydlíště nařikavých stvoření. Nicméně postup dále: v nízkém, padajícími troskami zaklíněném hrobě, tam posud nalezneš oltář a neustále hořící jeho věčné světlo.

Bez nároků na připsování poznámek pod ony pozoruhodné výroky, vydavatel jenom připomíná, že mimo tyto našel ještě mnoho jiných, povahou ještě záhadnějších, jež obecnému porozumění se nadobro vymykají a v nichž on sám posud neodkryl pravého smyslu. Jsou to zejména mlhavá pojednání o náboženství, nikoli beze stkvělých výlevů, o „věčném a nepřetržitém trvání inspirace“, o pro-roctví, o „pravých kněžích a Baalových popech našich dnův“ a podobných ještě více. Volíme několik zlomků, abychom jimi ukončili směsici této kapitoly.

„Ustaň, můj ctěný pane Voltaire“, tak oslovuje ho profesor, „umlc sladký svůj hlas, neboť ono tobě svěřené poslání zdá se skončeno. Dostatečně jsi již demonstroval důležitou, nebo nedůležitou větu: že mythus křesťanského náboženství nevypadá tak v osmnáctém století, jako vyhlížel v osmém věku. Ach ano, potřebovali jsme tvých

třicetšest kvartových svazků a ostatních třicetšest tisíc kvartových a foliových svazků a letáků, napsaných kdy před tebou a po tobě o tomže předmětu, aby nám dokázaly jen tak maličko! Ale co dále? Chceš nám snad pomoci přiodit božského ducha tohoto náboženství v nový mythus, v nový šat a novými prostředky ho opatřit, aby naše duše, jež by jinak zahynuly, udržely se na živu? Jak! Či nemáš k tomu schopnosti? Neseš jen pochodeň, která shoří, a nikoliv kladiva k výstavbě? Pak děkujem ti mnohokrát a — pakuj se!

„A čím jsou pro mne zestárlé mythy? Nebo je Bůh, kterého nyní cítím v mém srdci, něčím, co pan Voltaire může ze mne anebo do mne vdisputovati? *Zbožňování bolesti* připisuj původ a vývoj, jaký ti libo. Což nestačí mi, že vskutku povstalo, že se šířilo a že tu *jest*? Učil je ve mém srdci a pověz pak, je-li od Boha! To je víra. Všecko ostatní je pouhým míněním a kdo máš chuť, trýzni se jím a buď jím trápen.

„Také netřeba, abyste si hned vyškrabali oči“, poznamenává na jiném místě, „když se hádáte o „plenární inspiraci“ a podobných věcech. Usilujte spíš jeden každý sám, abyste došli třeba jen skrovné partialní inspirace. Znáám jednu BIBLI, o jejíž plenární inspiraci není naprosto sporu. Ano, viděl jsem to na vlastní oči, jak Ruka Boží ji psala. Odtud jsou mi všechny ostatní bible pouhopouhými listy, — řečeno obrazně — aby napomáhaly jen slabším schopnostem.“

Abychom dopřáli znavenému čtenáři oddechu a věc už skoncovali, předkládáme mu následující, snad srozumitelnější místo:

„V tomto životě“, praví profesor, „jenž je vzájemným bojem o bytí a nebytí s duchem času, všechna jiná válečná tažení zdají se mi pochybena. Ať jakkoliv už se sváříš s vlastním bratrem, dobře to pomni, pravím ti, jaký je smysl toho sporu. Dojdeš-li věci na kloub, pak je to pouze toto: ‚Hleď, příteličku, bereš tu víc, než-li svůj úděl štěstí na tomto světě, bereš něco z mého a, při nebi, toho přec nemáš; ne, raději se chci s tebou bít! — Běda, a celý úděl, jenž tu má být rozdělen, je sotva ubohá žebrácká almužna, pravá to ‚hostina u prázdných mis‘, z nichž jídlo bylo všechno rozlito. Nepostačí ukojit ani jedincovy choutky a proto žene se k ní všechno lidstvo! — Nemohli bychom ve všech podobných případech raději říci: ‚Vezmi, ty příliš chtivý jedinče, vezmi tento ubohý zlomek údělu, jejž jmenuji svým, kterého se ti však tolik zachtělo, vezmi jej a budiž ti požehnán; chtěla nebesa, abych měl dosti pro tebe!‘ — Když Fichtova *Wissenschaftslehre* je prý ‚do jisté míry užitým křesťanstvím‘, pak je to tím větší měrou i tato nauka. Je v ní, ne-li všechna povinnost lidská, tedy aspoň polovina té povinnosti, totiž ona trpná polovice. Kéž bychom ji tak plnili, jako ji tu demonstrujeme.

„Ale opravdu, přesvědčení, byť i sebe znamenitější; nemá ceny, pokud ho neuvedeme ve skutek. Ano, pak teprve dochází k vlastnímu přesvědčení; potud jsou všechny

spekulace v jádru nekonečné a beztvaré, jsou to pouhá víření ve vírech, jenom v citění nepochybné jistoty zkušenosti nabývají pevného bodu, kolem kterého se otáčejíce, utvářejí se v soustavy. Nanejvýš pravdivo je, čemu nás učí moudrý muž: „Jakýchkoliv pochybností nezbydeš jinak, nežli činem“. A z téhož důvodu, nechť ten, kdo hořekuje, tápe v temnotách nebo v nejistém světle a horoucně se modlí, aby se rozednil jeho soumrak, nechť vezme si k srdci tento druhý předpis, který mi prokázal neocenitelné služby: „*Konej povinnost, jež ti leží nejbližší, o které víš, že je tvou povinností! Tvá následující povinnost tím se ti vyjasní*“.

„Zdaž není možno říci, že uhodila již hodina našeho duchovního osvobození, když ideální svět, v němž člověk se všechen krušně zlopotil a nevýslovně napachtil po práci, se teď před ním vyjevuje a otevirá a my, jako Lothario ve *Vilému Meistru*, poznáváme překvapení, že „naše Amerika je zde, anebo nikde“? Postavení, jež nemá svých povinností a svých idealů, nebylo ještě nikdy lidmi zaujato. Ano, zde, v tomto ubohém bídném, omezeném a zneuctěném skutečnu, v němž se nyní právě nalézáš, zde anebo nikde je tvůj ideal; pusť se za ním do práce a namáhej se, věř, žij a buď svoboděn! Pošetilče, v sobě máš svůj ideal, v tobě leží i jeho překážky; tvoje poměry jsou toliko látkou, z které máš tvořiti ve smyslu onoho idealu. Co na tom záleží, jestli ona látka je toho nebo onoho druhu, jenom když forma, v kterou ji utváříš, je hrdinská, je poetická! Ó ty, jenž

se mučíš v zajetí skutečnosti a zahořkle voláš k bohům, aby ti dopřáli království, v kterém bys panoval a tvořil, poznej pravdu věty: To, co hledáš, je vesměs vřtobě, „zde, aneho nikde“, kéž bys jen prohlédl!

„Je to s duší lidskou, jako tomu bylo s přírodou: začátek stvoření je — světlo. Pokud oko nevidí, tápají vše údy v okovech. Božská chvíle, když nad bouří zmítanou duší, jako kdysi pouští beztvárního chaosu, slyšáno je: Budiž světlo! Není to pro největšího, jenž takový okamžik zažil, právě tak podivná a Boha zvěstující chvíle, jako v nejjednodušší formě je pro nejprostší a nejnepatrnější? Bláznovská prvotní rozepře je odklizena; hrubé, změtené a troucí se živly se poji v odloučená nebesa, pod nimi zbudovány jsou hluboké, mlčelivé skalní základy a nahoře, nad nimi, nebeská klenba s věčnými světly. Namísto temného pustého chaosu máme kvetoucí, plodný a nebem obepjatý svět.

„Teď i já bych si mohl říci: Nebuď již chaos, ale buď svět, třeba jen maličký! Vytvářej! Vytvářej! A byt to byl i nejbědnější, nejmizivější zlomek výtvaru, pracuj o něm ve jménu Božím! Toť ze všeho největší, co v sobě chováš; nuž tedy ven s tím! Chutě, ven! Všeho, cokoli v nalezneš k práci, chop se všemi silami. Pracuj, pokud je den, neboť přichází noc, kdy nebude možno nikomu pracovati.“

KAPITOLA X.

Přestávka.

Z blízkosti a pokud to poměry dovolovaly, také snad uspokojivě, sledovali jsme Teufelsdröckha posloupnosti rozličného okolí a rozmanitých stupňů jeho vývoje, zmatku, nevěry a skorem i záporu až v určitý, jasnější stav, v kterém, jak patrně, poznává své obrácení. „Nehaň slova“, praví, „ale spíš se raduj, že takové slovo a takového významu vyšlo na svět v moderním našem věku, které i nejmoudřejším ve starověku zůstalo skryto. Starý svět ničeho nevěděl o tom, co je *obrácení*; namísto *Ecce Homo* měl jenom jakousi *volbu Heraklova*. Byl to posud nedostižený pokrok v mravním vývoji člověka; tím zdomácnělo nejvznešenější v srdcích nejomezenějších. Co bylo Platónovi illusí, Sokratovi chimérou, je dnes našemu Zinzen-dorfovi a Wesleymu i nejposlednějšímu pietistovi a methodistovi tak jasno a jisto.“

Zde tedy to jest, kde se počíná Teufelsdröckhova duchovní převaha. Spatřujeme ho, kterak odtud činně sleduje dobro s mužným duchem a jasným cílem. Objevil, že

ona ideální dílna, po které se tolik byl nasháněl, toť právě že ta dílna vskutku špatně zařízená, kde se byl tak nalo-potil. Mohl si říci: „Nástroje? Neměl jsi nástrojů? Vždyť není lidí, ani věcí, jež by se obešly bez nástrojů. I nejnížší ze stvořených zvířat, pavouk, má předlici, nůžky a v hlavě celý tkalcovský stav; nejhoupější z ústřie má svůj Papi-nův hrnec a vápnito-kamenný dům, kde by jej skryla. Každá bytost, schopná života, je také schopna činu; ať tedy vskutku *pracuje*. — Nástroje? Nemáš osviceného, nebo aspoň osvititelného mozku a nemáš tři prsty, abys jimi udržel pero? Od časů, kdy Aronova hůl vyšla z potřeby, ba ani kdy před tím, nebylo divotvornějšího nástroje. Větší, nežli všechny dosavadní divy, jsou divy, jež vykonalo pero. Je podivně ustanoveno v tomto důkladně vyhlížejším, přec však jen bez ustání a nepřetržitě plynulém světě, že *zvuk*, zdánlivě nejprchavější z jevů, je nejtrvalejší všech ostatních. Po právu se říká, že ve světě je SLOVO všemocno. Slovem učiněn je člověk Bohu roven a může jím tvořit, jako příkazem *fiat*. Probuď se, vzhůru tedy! Vyslov, co v sobě nosíš, čím Bůh tě obdařil a čeho ti ďábel nikdy nezloupí! K vyššímu úřadu, nežli je poslání kněžské, nebyl člověk nikdy určen: a kdybys byl z nejnížších této posvátné hierarchie, není to již dosti čestno, že jsi účasten její práce?

„Při tomto umění, jež každý, libo-li, rouhačstvím snížit může na řemeslo“, dodává Teufelsdröckh, „jsem až posud setrval. Mé spisy, ovšem nikoli známé jako moje, (neboť kdo jsem já?) nepadly snad tak docela nadarmo v obsáhlou

rolí všeho mínění; s plody své neviditelné sadby potkával jsem se tu i tam. Blahořečil jsem nebi, že jsem našel své povolání, a umínil jsem si, že v něm setrvám, ať už vede k výsledkům, nebo ne.

„Jak pak můžeš vědět“, provolává, „zda ten či onen obsažný výrok, jenž teď vyrostl v světoznámé, široko-daleko účinné zřízení, — jako dobré zrno horčičné, když vsazeno bylo v dobrou zemi, vyrostlo a prostírá nyní silné větve do čtyř světa stran a ptáci nebeští usedají a hnízdí v nich — zda nepochází vlastně ode mne? Od někoho nepochybně pochází, zrodil se z nějaké ideje v čísi hlavě; proč by nepocházel z ideje mé vlastní hlavy?“ Naráží zde Teufelsdröckh na onu „společnost k udržování majetku“ (*Eigentumsconservierende Gesellschaft*), o níž tak mnoho dvojsmyslných poznámek strašidelně se provléká těmito nevystihlými svazky papírů? „Společnost nikterak nepřiměřená potřebám své doby“, poznamenává profesor, „čemuž nasvědčuje také její neočekávané rozšíření. Vždyť tato instituce čítá mezi své dopisující členy a úředníky nejvyšší jména, ne-li dokonce nejznamenitější osobnosti Německa, Anglie a Francie, přijímá peněžité i myšlenkové příspěvky plynoucí sem se všech stran, aby, pokud je to možno, uvedla pod svou ochranu vše, co ještě zůstalo na světě neporušeno, a shromáždila to s rozmyslem kolem tohoto palladia.“ Chce se Teufelsdröckh takto vydávati za původce a zakladatele této znamenité společnosti k udržování majetku (*Eigentumsconservierende Gesellschaft*)?

A když tak, u čerta, k čemu to? Poznamenává dále: „Za časů, kdy božský příkaz ‚nepokradeš‘, v němž, dobře-li mu rozumíme, zahrnuto je všechno židovské desatero s ústavami Solónovou i Lykurgovou, Pandekty Justiniánovými, Napoleonovým ‚Code‘ a se všemi codicés, katechismy, dogmatikami a mravoukami, jež kde kdy člověk smyslnil a stanovil za vůdce společenského života (představované oltářním ohněm a šibenicí): za časů, kdy tento božský příkaz jako by vymizel z lidské paměti, kdy skorem nepokrytě rozhlašuje se nový, protivný zákon *krádeže*, — v těch dobách je snad prospěšno, jestliže silné jádro lidstva zdvihá se z prostřed všeobecného zdětinštění a potřeštěnosti a shromažďuje se. Když nejpustší a nejdál dosahující urážky onoho Božího vlastnického práva, jediného to božského práva, jež posud platí a je pochopitelné, jsou nyní schvalovány a doporučovány hanebným tiskem a svět se dožil, že slyší důkazy, že *ani samo tělo člověku nenáleží, nýbrž jenom nahodilý majetek a nějaký doživotní důchod*, — jakých pak výsledků se z toho nadějeme? Kati a biřici se svými oprátkami a nastraženými kriminály upoutávají pouhou menšinu zlotřilé lůzy; kdo však, ne-li snad ona všesvětová společnost, ochrání nás před spoustami hroznějších, tělo i člověka požírajících? Jestliže tudíž nejosamělejší myslitel podívoval se ve svém soukromí, odkud jen mohl vyjít tento nikoliv špatně sepsaný *program*, uveřejněný v denních listech, se svými vznešenými *otázkami o cenu* a štědrými *odměnami*, nechť tedy nyní zanechá svého po-

divu a se vši soustředěnou schopností sůčastní se *soutěže* (*Concurrenz*).“

Tážeme se: Nezahlédl anglický čtenář v některém z domácích nebo cizích deníků onoho „nešpatně psaného programu“, nebo jiného pojednání zmíněné společnosti k udržování majetku? Pak-li ano, které jsou tedy ony *otázky o cenu*, které jsou podmínky soutěže, kde a kdy? Jediné tištěné zprávy, ba ani vzdáleného světla se nedohledáme v těchto svazcích! Či je celá ta věc opět jedním z oněch čtveráckých rozmarů a spletitých motanic, kterými Herr Teufelsdröckh myslí mnoho nebo i nic, zahrávaje často s námi na schovávanou?

„Zde konečně musí vydavatel prozradit nemilé podezření, které jej počalo pronásledovat v posledních kapitolách, ochlazujíc skrovné beztak nařčení, jež mohlo životopiscovu trnitou úlohu proměnit v láskyplnou práci. Snad je to podezření odvozované z maličkostí, které však skoro najisto potvrzuje vždy víc a více vystupující humoristicko-satyrická Teufelsdröckhova tendence, v kteréž, tak jako ve vejci vejce, ukrytý rozmar a zapletená sardonická taškařství vysmívají se všemu sůčtování. Zkrátka je to podezření, že tyto životopisné doklady jsou z části mystifikací! Což, jestli mnohé, tak zvané události sotva jsou více, nežli pouhé představy; jestliže nemáme před sebou věrného obrazu profesorovy historie na desce temné komory, ale jenom víc nebo méně fantasticky nastiněný, symbolický a snad i dosti význačný její náčrtek! Počínáme se

domnívati, že Hofrat Heuschrecke, jež tu bez váhání pojmenujeme jako dvorního radu Voskonosa, pojal doslovně autenticky, co jen hieroglyficko-autenticky bylo myšleno, a tím nejen ze sebe sama učinil blázna, ale měl za blázny i jiné. Mohli jsme též očekávat, že by muž, tak pověstně neproniknutelně zdržlivosti, jako Teufelsdröckh rozevřel náhle dokořán svoji soukromou citadelu anglickému vydavateli a nějakému německému hofratu, anebo, že je spíš záludně zamkne oba, vydavatele i hofrata, v labyrintických zákrutech a skrytých chodbách jmenované citadely (kam je byl vlákal), aby polodábelsky přihlížel, jak se tam budou blázni vyjímat?

Jednoho z bláznů pohřeší však Herr profesor již záhy. Na malém proužku, jež jsme dříve pohodili jako prázdný, ježto byl popsán skorem neviditelným inkoustem, objevili jsme nedávno a s námahou rozluštili následující poznámku: „Co jsou vaše historická a tím spíš i životopisná vaše data? Navlékaje tak zvaná fakta jako perly na šňůru, chceš tím dojít poznání člověka, anebo snad všeho lidstva? Člověk je duch, ve kterém pracuje; není tím, co vykonal, ale čím se stal. Příčiny jsou zakopané hierogramy, k nimž jen málokteří mají klíč. A přec, jak ten váš hlupák (*Dummkopf*) je studuje, nikoliv podle jich významu, ale přihlíží toliko, zdali jsou dobrého nebo špatného rázu, což pak nazývá mravností, nebo nemravnem! Ještě hůře však počíná si takový hrabal (*Pfuscher*); viděl jsem takové chlápíky, jak četli Rousseaua v domněnce, že ho mohou vykládat a vy-

světlovat, a zaměnili při tom *špatně* řezaného hada věčnosti za obyčejnou, jedovatou reptilií.“ Obával se snad profesor, že by i znalý muž, za kterého se vydavatel této knihy pokládá, názíral podobně na teufelsdröckhovského hada věčnosti? Nezaměnil by ho pak, nikoliv beze skryté satyry, za jednodušší symbol? Nebo je to pouze jedno z jeho polosofismat, jeden z jeho polotruismů, o které, jestliže se mu podařilo, aby je vysadil na hřbet figury, potom již nedbá, ať uháni kamkoliv? Netvrdíme toho a nemůžeme ani, u vědomí, že profesor je nám neznámým cizincem. Zůstávají-li pak naše podezření nedosti odůvodněna, není viny v našem nezbytně bedlivém zkoumání, ale v záhadném způsobu zkoumaných výrokův.

Buď tomuž již tak nebo onak; trochu zatrpklý a vskutku již vyčerpaný vydavatel se ustanovil, že tu pro nyníšek již uzavře ony balíky papírů. Postačíž, jestliže dověděli jsme se o Teufelsdröckhovi aspoň „čím se stal“, když už nevíme, „co vykonal“, a to tím spíš, protože jeho povaha dostihla nyní vyspělé formy, takže nových převratů sotva se dočkáme. Uvězněná Chrisalinda je teď okřídlenou Psyché a tou již zůstane, ať by zalétla kamkoliv. Abychom vystopovali, jakými spleťtými zákruty a vytáčkami (buď volně poletujíc, buď bezvolně jsouc unášena) v pouhém zevnějším živlu života dostihla Teufelsdröckhova psyché universitní profesury a přioděla se občanským titulem, aniž by zaměnila povahy, které právě dosáhla, — to byla by opravdu poměrně nevděčná úloha, i kdybychom se

nedomýšleli, že byla by konečně zvrátenou a nemožnou. Proud zevnějších událostí jeho života, který, jak jsme viděli, přeskokem Blumininy lásky, roztříštil se nadobro v mlhu, může, pokud se nás dotýká, setrvati takto i dále. Dostačí, když přehledem oněch „rybníčků a loužinek“ stanovili jsme jeho povšechný směr. Nedovídáme se, kterakým způsobem spojil se, prý již před delším časem, v jediný proud a nyní ve Weissnichtwo plyne hluboký a tich, obtěžkán *filosofii šatů* a zřejmý každému, kdo naň patří. Naskytne se nám příležitost, abychom ještě námatkou sáhli po těchto cenných dokladech, které leží roztroušeny v oněch papírových katakombách, jako vzácné klenoty mezi ssutinami, a pak mnohému se ještě dostane náležitého místa. Prozatím přerušujeme tu další vykopávky.

Nepozbývejme nadobro odvahy, dotazující se, dříve než opět rozevřeme veliké *dílo o šatech*, jak daleko jsme pokročili, průběhem oněch desíti kapitol, k pravému porozumění *filosofii šatů*. Postavilo se již snad několik lodních mostů, — abychom se vyjádřili oním dávným obrazem pekelního oblouku přes chaos — které však, posud neupoutány, plují proudem. Jak daleko dosáhnou, až budou sepjaty a upevněny řetězy, toho se můžeme prozatím jenom domýšlet.

Leč tolik vyvodíme si i nyní: mnohou nepatrnou skulinkou nahlédli jsme uvnitřní svět Teufelsdröckhův; jeho podivně mystický, ba magický diagram vesmíru a způsob,

jakým byl kreslen, netmí se před námi již tak zúplna. Ony mystické ideje o ČASU, jež zasluhují přemýšlení a pak nejsou tak nadobro nesrozumitelné, mohou postupně nabýti významu. Tím víc je tomu tak s jeho podivnými názory o přírodě a naprosté jednotě, kterou jí připisuje. Veškerá příroda i život je toliko šatem, je „živoucí řízou“, utkanou a setkávanou na stavu času: není ten nárys celé *filosofie šatů* a dokonce i jeviště její působnosti? Pozorujete také, že charakter muže, nikterak nevýznamný v této věci, jeví se teď méně záhadným, že z prostřed těchto změtených temnot, připomínajících zbředlé šílenství, zdvíhá se jakýsi nezkrocený vzdor a s ním i bezmezná úcta jako dvě horských temen, aby na jejich skalnatých vrstvách vše ostatní bylo založeno a vybudováno?

A dále: nemůžeme říci, že Teufelsdröckhova biografie, třebaže skýtá nám, jak ji podezíráme, toliko hieroglyfickou pravdu, neukazuje nám muže jakoby předurčeného pro filosofii šatů? Byl k tomu veden a nutkán, aby zdáním věci pronikal ve věci samy. Ona, již vrozená mu „trpnost“ je živena všemi obraty jeho osudu. Jako olej nad vodu vyplouvající vyloučen je všude, ať se mísí s jakýmkoliv úřadem, nebo veřejnou společností, a nezbývá mu jiného údělu, než je samota a rozjímavý život. Všechno úsilí jeho života obrací se po dlouhá léta k jedinému úkolu: aby strpěl bolest, které není vyhojení. Tak zdání věci všude naň doléhá, vzdoruje mu a vyhrožuje mu nejhrůznější zkárou. Jenom vítězně-li proniká ve věci samotny, nalézá

klid a mír. Ale není právě toto pronikání vnějším zjevem nebo oděvem věci ve věci samotny první předzvěstí *filosofie šatů*? Nepoznáváme v tom všem jakousi předpravu k vyššímu cíli takové filosofie a nástin podoby, jaké musí nabýti v takovém muži a v takovém století?

Snad, otvíraje třetí knihu, uhodne laskavý čtenář, kam cesta míří; a doufejme, že po všem putování fantastickými jeskyněmi snů, jež jsme s Teufelsdröckhem sdíleli, časem nám zakmitne záře pevné a stálé Polárky.

K N I H A

III

KAPITOLA I.

Případ z nových dějin.

Již v prvním díle této knihy o šatech jeví se nám Teufelsdröckh jako vždy víc a více do divů zamilovaný a zázraky vyhledávající člověk. Při vši jeho mlhavé spletnosti až zaráželo, s jakou silou pohledu a srdce pronikal v tajemství světa. Rozpoznal v nejvyšších smysly vnímatelných zjevech, pokud je možno smysly dosáhnouti, jenom nové, nebo již vyrudlé šaty, ale zároveň pod nimi i nebeskou podstatu, jež se v nich projevila. A když tak na jedné straně staré hadry a cucky hmoty i s lesklými cetkami zašlapal v bláto, na straně druhé zdvihl ducha nade vše pozemské moci a vážně; uctíval jej, třeba i v nejnižších formách, s ryze platonským mysticismem.

Co konečně tím člověk zamýšlí, když takto vrhá řecký oheň ve všeobecný šatník vesmíru? K čemu ono víc nebo méně dokonalé rozškubávání a pálení šatů u všem okruhu civilisovaného života a myšlení; tím spíš pak, není-li vůbec adamitov, aniž může, jako Rousseau, doporučovat tělesnou i duchovní nahotu a návrat ve stav původního

divošství? - Naši čtenáři pevně si umínili, že vyzkoumají to všechno, a to je také vskutku vlastní jádro a konečný účel filosofie šatů profesora Teufelsdröckha.

Pamatujeme však, že takový konečný účel, není tu ani tak rozvinut, ale spíš — jak se zdá — leží tu připraven, aby se rozvinul. Uvádíme své anglické přátele do nové země zlata a ukazujeme jim doly, ale nikoliv, abychom sami kutali a vyčerpali jich bohatství, jež ostatně je pro vše věky nevyčerpatelné. Ocitneš-li se tam, kopej na vlastní vrub a obohacuj se!

Tak podivínským, nevýstižným dílem, jako je toto profesorovo, tak, jako dříve, můžeme sotva stoupati přímo, krok za krokem, nýbrž skok za skokem. Významné značky vyčnívají tu i tam, vytvářejíce kritickému oku, jež se dívá na blízko, jako i do dálky, základní plán celku. Soudní volba mezi nimi, aby skok od jedné ke druhé byl možný, abychom spínajíce je k sobě dosáhli přechodného mostu (řečeno starým obrazem), to jest a bude naší jedinou methodou. Následující z těchto míst, přechínající nad ostatní nespořádaný material, zdá se nám hodno výňatku:

„Snad nejvýznačnější událostí v nových dějinách“, pravi Teufelsdröckh, „není říšský sněm ve Wormsu a ještě méně bitva u Slavkova, Waterloo, Peterloo, nebo na kterémkoli bojišti, ale událost, kterou tak mnozí historikové lhostejně přehlíží a jiní zmiňují se o ní jenom posměšně: je to Jiří Fox, jež si ušil oděv z kůže. Tento muž, z prvních kva-kerů a svého řemesla švec, byl jeden z těch, jimž božská

i idea vesmíru ráda se jevila tu v hrubší, onde v čistší podobě a všemi skořepinami nevědomosti a vezdejšího ponížení, nevýslovně všehomoucí a neskonale krásná, zářila v jeho duši. Svého času pohlíželi na takové právem jako na proroky Bohem nadané, ba jako na skutečné bohy. Sedě v své dílně, pracuje z vydělaných koží mezi kleštěmi, ševcovským popem, smolou, sviňskými štětinami a spoustou ostatního bezejmenného smetí, měl tento mladý člověk přec jenom vlastního, živého ducha, starou knihu Zjevení, kterouž, jako oknem vyhlížel a pozoroval svoji nebeskou vlast. Každodenní úloha jednoho páru bot, byť třeba spojená s jakousi nadějí na živobyті, ctnou hodnot mistra ševcovského cechu, ba dokonce na hodnot ponocného v své obci, jakožto korunu dlouhého věrného ševcování, — to nijak nedostačovalo takovému duchu. Uprostřed šití a klepotu doslýchal mnohý zázyuk z oně vzdálené země a spatřil nádheru i různé zjevy, neboť tento ubohý švec byl člověk, jak jsme již řekli, a chrám nekonečnosti, do něhož byl jako člověk vyslán, aby v něm sloužil, byl mu pln posvátných tajemství.

„Okolní duchovenstvo, ustanovení to strážcové a tlumočníci tohoto svatého tajemství, naslouchali jeho dotazům s nepokrytou nudou a radili mu, aby se sprostil takových pochyb „tancem s děvčaty a pitím piva“. Slepí vůdcové slepých! K čemu pak vybírali a požívali svých desátků, k čemu vyprazdňovali své jezuitské kloubouky a navlékali kleriky a štóly? K čemu ty kostelní opravy a

šachrování, hra varhan a další ten rámus tady na Boží zemi, — když člověk je toliko patentovaným strojem k zažívání a jediná skutečnost je břicho s příslušenstvím? Fox odvrátil se od nich se slzami a s neúctou opět ke svému šidlu a ke své bibli. Břemena jako hory, vyšší nežli Aetna, zavalila tohoto ducha; ale byl to duch a nechtěl tu zůstat leže, zahrabán. Po dlouhé dny a žaluplné tiché noci namáhal se a zápolil, aby se osvobodil. Jak zdvihala a burácejíc kymácela se vězníci hora, když obrovitý duch jí potřásal a konečně, svrhna ji s beder, vystoupil na Boží světlo! Kdyby lidé znali onen ševcovský krámek v Leicesteru, uctívali by jej více, nežli takový Vatikan anebo Lorettu. Nařiká si: „Tak svázán, zondán a zmořen tisíci požadavků, povinností, řemínků, hadrů a lůzy nemohu ani prohlédnout, ani se pohnouti a tak nejsem svůj, ale náležím světu. Čas miji kvapem; vysoko jsou nebesa a peklo hluboko dole. Pomni člověče, máš-li k myšlení síly! Proč ne, co mne zde víže? Bída, bída! — Ha, jaká bída? Přeplovím se za odměnu všech ševců, co jich pod měsícem, v onu vzdálenou zemi světla? Jenom rozjímáním a zbožnou modlitbou k Bohu toho dosáhnu. Chce se mi do lesů! Dutý strom poskytne mi noclehu, najím se divokých jahod a co se týče oděvu, mohu si pořídit nepřetrvalý, kožený šat!“

„Historická olejomalba“, pokračuje Teufelsdröckh, „jest jedním z oněch umění, jichž jsem nikdy nepěstoval, a tudíž nechci rozhodovat, zda tento námět bylo by snadno

zobrazit na plátně. A přec se mi často zdálo, že takové první zásvity svobodné vůle, zažihající vždy v jasnější úsvit chaotickou noc, jež hrozila jí pohlcením v nesnázích a hrůze, že to je vlastně jediné veliké, co dějiny vykazují. Ať namaluje nějaký žijící Angelo nebo Rosa vidoucím okem a chápajícím srdcem obraz Jiřího Foxe onoho jitra, kdy naposledy se chopil prkna, rozprostřel telecí kůži, přikrojl ji nezvyklým vzorem a sešil v jediné, souvislé, všeobjímavé pouzdro, při čemž na rozloučenou mu posloužilo jeho šídlo! Jen sešivej, šlechetný Foxi; každé pichnutí toho nepatrného nástroje bodá do srdce poroby a modloslužby světu i mamonu! Tvé lokty pracují jako paže silného plavce a každý úder tě přenáší přes vodní příkop, jímž marnost obklíčila svou výrobní i tržiště hadrů, v zemi pravé svobody. Je-li dílo hotovo, pak v širé Evropě jest jeden volný člověk a to jsi ty!

„Tak z nejnižší hloubi vede stezka v nejčistší výši a chudým též zvěstováno je evangelium. Jestliže, jak d'Alembert ujišťuje, můj slavný jmenovec Diogenes byl největším mužem starověku, jemuž jen slušnosti se nedostávalo, pak tím větším právem Jiří Fox je největším mužem novověku a větším, nežli sám Diogenes, neboť i on stojí na diamantovém základu svého lidství a odvrhuje všechny podpory a nosiče. Přec však v barbarské pýše nepřeceňuje země; váží si jí spíš jako místa, jež mu skýtá potravu a teplo, od ní vzhlíží k nebesům a bydlí na ní, jako v živlu milosti a zbožňování, s tichou silou, o čemž cynikově beče

se ani nezdá. Opravdu, velká byla ta bečka; chrám, z něhož neuctivě kázalo se o hodnotě a božství člověka; ale větší jest kožená schrána, neboť z ní zvěstováno bylo totéž, ne však v neuctě, ale s láskou."

Uplynulo bezmála dvě stě let, co „přetrvalý šat“ Jiřího Foxe byl takřka rozemlet se vším, co obsahoval; k čemu ho zas potahovati do rozpravy o *zdokonalovací schopnosti společnosti*? Nikoliv ze zaslepenosti sektářského strannictví: Sám Teufelsdröckh není kvakerem. Což neviděli jsme ho, přes všechny jeho mirumilovné snahy, kterak v oné scéně na mysu severním zamířil palnou zbraň na podloudníka z Archandělsku?

Pro nás, kteří známe hluboký jeho sansculottism, je více smyslu v tomto úryvku, než kolik sluch pojímá. A kdo zároveň ubránil by se smíchu, přes všechnu vážnost a bootskou prostotu (jestliže právě v ní se neskrývá satyra), s jakou, po dvojsmyslném svém způsobu, přednáší tu profesor onen „případ“ a doporučuje k následování, tak jasně, jak Weissnichtwo mu dovolovalo? Očekává Teufelsdröckh, že v tomto zjemnělém věku povstane jakás početnější skupina v obci, aby svědčila proti „bohu-mamonu“, utíkala z „dílů a tržišť marnosti“, jak on to nazývá, kde beztak již dosti byla zlopocena, zbičována i ožizena, a že se navlékne v těsně přiléhavé koženky? Ta myšlenka je nadmíru směšná. Odloží majestát státnické roucho sličné krejzle a vlečku, aby si navlékl vydělanou teletinu? Huddersfield, Manchestr, Coventry, Paisley a módní ba-

zár zpustly by takovou proměnou v hladovou poušť a toliko Day a Martin těšili by se výdělkům. Tak nevyjevil se ani pošetilý Teufelsdröckhův sen, kterým, jak se domníváme, skrytě se tu zabýval: sen o *znivellování* společnosti (ano, *znivellování* z pomsty, v jediný, ohromný, zatopený močál), aby tak dosaženo bylo politických účinků nahoty, bez ochlazujících nebo jiných ještě důsledků. Nekoupí si boháč nepromokavého šatu z ruské juchty, nevykročí urozená kráska v červeném nebo azurovém marokánu, olemovaném kamzičinou, co zatím černá teletina zbyde parobkům a gibeonitům světa, a neobnoví se tak zase všechny bývalé rozdíly?

Nebo sleduje profesor vlastní své hlubší záměry a vysmívá se pod vousy našim narážkám a poznámkám, z nichž je tu vskutku jenom část?

KAPITOLA II.

Církevní šaty.

Neméně na pováženou jest jeho kapitola o církevních šatech, která dále ještě se vyznačuje tím, že je z celé knihy nejkratší. Přeložíme ji zde nezkrácenu:

„Netřeba, abych předesílal, že církevními šaty rozumím nekonečně víc, nežli kněžské komže a kleriky, a že nikterak tu nemyslím na pouhé ony šaty, v kterých v neděli chodíme do kostela. Zdaleka ne! Církevními šaty jsou v našem slovníku formy, *úborny*, pod nimiž lidé v rozličných dobách ztělesňovali a představovali si náboženský princip, to jest, božskou ideu světa oblékali ve viditelné a prakticky činné tělo, takže mohla přebývat mezi nimi jako živé a životodárné SLOVO.

„Církevní šaty jsou nesporně nejdůležitější ze všech úborů a souprav lidského bytí. Pravím, že ony první byly spředeny a utkány tímto divem všech divů — SPOLEČNOSTÍ. Neboť i když „jen dva nebo tři se shromáždí“, ono duchovní náboženství, třebaže skryté, přec jenom nezničitelné, v každém se teprve zjeví (jako těmi „ohňo-

vými, rozeklanými jazyky“) a hledá, jak by se vtělilo v jakous viditelnou obec nebo v církev bojujících. Víc tajuplné nežli kouzelné je ono obcování duše s duší, když obě pohlíží k nebi. Zde vlastně teprve rozmlouvá s duší duše; neboť toliko u vzhlížení k nebesům, ať už v kterémkoli smyslu, a nikoli v pohlížení k zemi, začíná se teprve, co nazýváme jednotou, účinnou láskou, společností. Jak pravdivě dí Novalis: „Jisto, že má víra nekonale získává v té chvíli, kdy o ní přesvědčují druhé srdce“! Pohled ve tvář bratra svého, v ony oči, z kterých září blažený oheň dobroty, nebo v ony, z kterých plane požár zsinalé zloby, a pocítíš, jak tvoje, klidná tak duše mimoděk zažihá se hned podobným ohněm, jak vyzařuje i obráží jej v bezvonné vzájemnosti, až splývá všechno v jediný, neovládlý plamen (všeobjímající lásky nebo smrtelné nenávisti), a pak pověz, jak podivuhodné síly proudí od člověka k člověku. Když takto propouští i tlustě navrstvená kůra vezdejšího života, tím spíš, mluvíme-li o životě božském, kde nejhlubší JÁ rozmlouvá s nejhlubším JÁ!

„Pravím tedy, že církevní šaty zosnovány a utkány byly nejdříve společností. Vnější náboženství má svůj původ ve společnosti a společnost je teprve náboženstvím umožněna. Ano, snad každou společnost, ať zašlou nebo přítomnou, vhodně a dobře si představíme jako církev některého z těchto tří druhů: jako církev zřetelně kázící a prorokující, kteráž jest nejlepší; buď jako církev, jež by ráda kázala i prorokovala, ale neumí toho, pokud nepřijdou její

svatodušní dny, anebo jako církev, jež stářím oněměla, nebo, blízka svému konci, nesrozumitelně blábolí z deliria, a taková je nejhorší. Kdo tu věří, že církví jsou zde myšleny kapitulní domy a katedrály, a kázáním a proroctvím jsou pouhá řečňování a zpěvy, necht s klidnou myslí (*getrosten Muthes*) čte dále", praví orakulistický profesor.

„Ale přiblížeje k samotné církvi a k šatům obecně nazývaným jako šaty církevní, poznamenávám se značnou obavou, že bez takovýchto úborů a posvátných tkaniv společnost nikdy ještě nebyla a také nebude. Neboť jestliže vláda je takorba vnější pokožkou politického těla, jež všecko pojí dohromady a chrání, a všecky naše cechy i průmyslová sdružení, ať produkují hlavou nebo rukama, jsou masitými šaty, svalovou a kostní tkání (uloženou pod onou kůží), jimiž společnost se udržuje a pracuje — pak je náboženství nejnitnější tkání srdeční a nervovou, jež vřelou cirkulací oživuje celek. Bez této srdeční tkáně byly by kosti a svaly (průmyslu) mrtvy, anebo jen uměle oživovány galvanickým proudem; kůže sevrkla by se v pouhou pokožku, nebo v rychle setlívající srst a sama společnost byla by mrtvým k pohřbu připravený trupem. Lidé nežili by již ve společnostech, ale v stádech, v kterémžto stavu nemožno setrvávat, neboť postupně přejde u všeobecný sobecký svár a nevraživost, divošskou osamělost a rozptýlenost — čímž konečně, jak se dá předvídat, sám prach a mrtvé tělo společnosti by se rozplynulo v nívec a bylo by zničeno. Tak nadevše důležitý a nadevše účinný

jsou církevní šaty civilisovanému, nebo aspoň rozumaému lidstvu.

„Mezitím za našich časů těmito církevními šaty přežalostně vyhlédají holé lokty, ba, co ještě hůře, z mnohých staly se už pouhé skořápky a duté masky, pod kterými není již ani živého ducha, ani těla, ale předou tu jen pavouci a v hrozivých spoustách prolézá a peleši tu nečistá havěť. A maska na tě cíví skleněnýma očima, opičie se strašidelně po životě, i tehdy, když jí vše náboženství před víc než půl druhou generací již bylo opustilo, a v nestřeženém koutě tká si nový šat, v němž hodlá se znovu představit a oblažovat nás, nebo naše syny, nebo dokonce vnuky. Tak jako kněz a tlumočník toho, co svato, je nejušlechtilejší a nejvznešenější všech lidí, tak falešný kněz (*Schein-priester*) je nejpodlejší a nejnižší ze všech, a nepochybuji, že jeho štola a třeba i tiara papežská bude takovému jednou odervána a naděláno z ní obvazů na rány lidstva, nebo bude spálena v troudu k vědeckým nebo jen kuchyňským účelům.

„O všech těchto věcech, které sem nespadají, pojednám v druhém svazku svého díla o *palingenesi* aneb *obrodě společnosti*, v němž pohovořím prakticky o upotřebenosti, rozpadu a o správce duchovní tkáně nebo šatu a forem, a tak vytvořím vlastně transcendentální a závěrečný díl svého díla o *šatech*, kterýž je do značné míry již hotov.“

Tim uzavírá Teufelsdröckh — a s ním i vydavatel —

bez všech dalších rozkladů a poznámek, nebo vysvětlivek,
tuto zvláštní kapitolu o církevních šatech.

KAPITOLA III.

Symboly.

Snad tím osvětlíme účel oněch předešlých, temných výroků, jestliže tu uvedeme některé z profesorových myšlenek o *symbolech*. Bylo by nad naše síly, abychom tu podávali učení veškeru jeho nauku; nikde není tajemnější a nepostížnější, nežli zde, když pojednává o „fantasiu jako nástroji božství“ a o tom, jak „člověk, zbudovaný, jak se nám zdá, na malíčkém viditelnu, nieméně proniká pomocí tohoto ústrojí v bezedné hlubiny neviditelná, jehož vtělením je vlastně jeho život“. Zanechme však onoho příliš transcendentálního názoru na předmět a pokusme se, jak bychom buď ze svazků poznámek, nebo z tištěného díla vybrali všechno, co se nám zdá poněkud logickým a praktickým, a uveďme to, pokud možno, v jakousi rozumnou souvislost. Úvodem nahlédneme v následující bystré poznámky:

„Kdo by zvěstoval nebo opěval dobrodějnou působnost tajeústkářství?“ volá náš profesor. „MLČENÍ A TAJEMSTVÍ? Vystavěli bychom jim oltáře k všeobec-

nému uctívání, kdybychom žili v oltáře-budujícím věku. Mlčení je živé, v kterém utvářejí se veliké věci, odkud, v mohutné plnosti, vystupují konečně na denní světlo, aby je ovládaly. Nejen Vůlém Mlčenlivý, ale všichni znamenití mužové, jež znám, i ti nadobro nediplomatičtí a nestrategičtí, vystříhají se všelikého žvastu o tom, co vytvářejí a projektují. I ty, ve svých malicherných rozpacích, *udrž jen jediný den jazyk za zuby!* Oč jasnější budou ti zítra tvé záměry a povinnosti, kolik tříště a smetí vykládili v tobě tito němi dělníci, když dotěrný hlomoz byl vyhoštěn! Přechasto není řeč, jak Francouzi ji definují, umění skrývat své myšlenky, ale je to právě záhuba a přerušení všech myšlenek, takže již tu není jediné, která by se ukryla. Veliké je mluvení, ale není největší, jak svědčí i švýcarské přísloví: *Mluvíti, stříbro — mlčeti, zlato.* (Sprechen ist silbern, Schweigen ist golden). Nebo jak bych to lépe řekl: Mluvení je dočasné, ale mlčení věčné.

„Včely pracují toliko ve tmě. I myšlenka snuje se toliko v mlčení; ba ani ctnost nepůsobí, leč potají. Ať neví levice, co činí pravice. Také ani vlastnímu srdci nevyžívá lávej, tajemství známých všem“. Není stud (*Scham*) půdou, ve které daří se všechna ctnost, všechen dobrý mrav a věškerá morálka? Jako ostatní rostliny, i ctnost roste jen z ukrytých kořenů, schovaných před slunečním světlem. Vystav je slunci, ano jen sám potají na ně pohlédni — a kořeny odumrou a žádná rostlina tě nepotěší. Ó, mí přátelé, když pozorujeme nádherné hrozny květů, jež bohatě

věnci, na příklad, besídku lásky a lidský život daří vůní a barvami nebeskými, která ruka by neztrestala bídného světokaza, který je vyhrabuje s kořeny a chrochtaje pošklebnou radostí, ukazuje prst, v které se jim dařilo! Lídé mnoho namluví o tisku a novinách. *Du Himmel*, co jsou tyto u srovnání s šaty a krejčovskou žehličkou?"

„Spřízněna s těmito nezbadatelnými vlivy mlčení a v souvislosti s ještě většími věcmi je zázračná působnost *symbolů*. V symbolu je tajemství i zjevení zároveň. U vzájemné součinnosti mlčení a mluvy projevuje se nám tu dvojitá významnost. A jestliže sama řeč je výborná a mlčení příhodné i ušlechtilé, jak teprve zvýrazní obě ve spojitosti! Tak v nejednom malovaném znaku, nebo jen v prostém pečetiím emblemu, se zhoja novým důrazem ohlašuje se nám nejznámější pravda.

„Neboť zde právě ona *fantasie*, se svou tajuplnou zemí divů, přechází v malou prosaickou oblast rozumu a stožňuje se s ním. Ve skutečném symbolu, jež v pravdě tak můžeme nazývat, tkví víc nebo méně zřejmě a přímo jakési vtělení a projev nekonečnosti. Je třeba dřív nekonečné vytaviti s konečným, aby nám vystoupilo zjevně a takřka hmatatelně. Symboly tedy člověka vedou a přikazují mu; oblažují ho, nebo uvrhují v bídu. Kolem dokola vidí se obklopen symboly, jež poznává, nebo nerozznává. Vesmír je toliko nekonečně šířý symbol Boha; ano, chceš-li, co je sám člověk jiného, nežli symbol Boží? Vše, co podniká: onen projev mystické, Bohem dané síly, jež

v něm bydlí; ono ‚evangelium svobody‘, které on, ‚mesiaš přírody‘ káže slovem i činem, jak jen umí, není to vše symbolickým? Nejen každá chýše, kterou staví, jest viditelným znamením Boží myšlenky, ale i viditelně svědčí o věcech neviditelných a v přeneseném slova smyslu je právě tak symbolickou jako reální.

„Člověk“, praví profesor na jiném místě, v úplně přímé protivě k těmto vznošným líčením, jež jsme tu odlomili a pokraje marnosti, „člověk v své povaze má cosi sovího. Snad ze všech sovovitostí, jež ho kdy posedly, když správně posuzujeme, nejsovovitější je skutečná existence přemýšleče motivů. Svého času provedl člověk dosti fantastických kousků: předatavoval si, že je vším, co jen možno, dokonce i živoucí hromadou skla. Ale aby si představil, že je mrtvou železnou váhou, na které by se odvažovaly holesti a rozkoše, to bylo vyhraženo teprve těmto novějším dobám. Tam stojí; jeho vesmír, ohromné jeale napané senem a bodláčím rovnou měrou, a on zmíry dlouhoušatě vyhlíží. Ach, ubohý čert! Je úkolem strašidel, aby ho pronásledovala. Jednoho věku je okourlen a očarován, v následujícím kněžimi osedlán a poblázněn a v každém čase je čertem posedlý. A k tomu tisní jej nyní genius našeho mechanického věku hůře, nežli noční můra, až je bezmála bez ducha a zbývá jen jakýsi zaživací mechanismus. Na zemi i na nebi nevidí ničeho, než pouhý mechanismus; o nic jiného se nestrachuje, v nic jiného nedoufá. Svět ovšem by ho mohl rozemlít v kusy; nelze mu však

aby obsáhl nauku o motivech, zchytřale počítal a tak to nastrojil, aby mlel jinak ?

„Kdyby, jak již řečeno, nebyl okouzlením pozhyt bystrozraku, stačila by mu prostá výzva, aby jen otevřel oči a obhlédl se. V které zemi a v kterém věku až dosud historie člověčenstva, nebo jen historie jediného z lidí probíhala podle vypočtených, nebo vypočitatelných motivů? Co je s vaším křesťanstvím a rytířstvím, vaší reformací, vaší maršailaisou a vaší hrůzovládou? Nebyl snad i mlynář motivů sám jednou *zamilován*? Nikdy nebojoval s odpůrci při volbách? Ponechme jej času a pozdravujícím vlivům přírody!

„Ano, přátelé moji“, poznamenává jinde profesor, „nikoli naše logická a výměrná schopnost, ale fantasie, ta je naše královna, ano kněz náš a prorok, jenž by nás vedl k nebi, nebo náš kouzelník a černokažník, jenž by nás vyprovodil do pekel. A co jsou smysly i pro nejnížšího sensualistu, nežli nástroj obraznosti a nádoba, z které ji napájí? Ba i v nejtupší bytosti je zásvit inspirace anebo šílenství, (a máš částečně na vůli, která z těch dvou,) jež vy-
zirá z obklopující nás věčnosti a barví náš dočasný ostrůvek svým vlastním kolořitem. Pravda, rozum je tvým oknem, jehož někdy nemůžeš s dostatek vyčistit: ale obraznost je tvým okem se zdravou, nebo nemocnou barvovidnou sítnicí. Nepoznal jsem to sám, jak pět set živých vojáků dávalo se rozsekat na kousky pro jediný kousek lesklé látky, již nazývali praporem a kterou koupili by v každých

kotcích za necelé tři groše ? Nepozdvihl se všechny uberský národ, jako účinkyměsíce zneklidněný ocean, když mu císař Josef sebral jeho železnou korunu, předmět, který bystřeji pozorován, velikostí a obchodní cenou liší se jen nepatrně od koňské podkovy ? *Symbols* to jsou, ve kterých a kterými, ať už vědomě nebo nevědomě člověk žije, pracuje a jest. Ona století náležejí tedy k nejušlechtilejším, která nejlépe rozeznávají a nejvýš cení symbolickou hodnotu věcí. Což neznamena již symbol pro toho, kdo má proň oči, jakés matné nebo jasnější zvěstování božského ?

„Nicméně poznamenávám ještě o symbolech, že mají vnější i vnitřní hodnotu ; nejčastěji onu vnější. Co, například, bylo v onom přištipkovaném střevíci, jejíž sedláci nesli před sebou za selského povstání (*Bauernkrieg*) ? A co bylo v onom pytlí na holi, kolem něhož *geniové* holandští, pyšní přezdívkou žebráků, seskupili se a zvitězili, třeba i proti samému králi Filipovi ? Vnitřního významu tyto věci nemají, nýbrž jen vnější ; jako příhodné korouhve, pod nimiž shromáždily se zástupy k víc nebo méně svatým účelům, v kterémžto sjednocení, jak už řečeno, bývá vždy něco tajemného a božského. V podobné podřadí spadají, nebo kdysi spadaly, nejpitomější heraldické odznaky a štíty, všemožné vojenské vlajky a vůbec všechny národní a stavovské kroje a zvyklosti. Nemají vůbec vnitřní, nezbytné božskosti nebo aspoň vnitřní hodnoty, ale dosáhly jenom ceny vnější. Přes to však

všemi těmito prozaňuje něco z božské ideje. Tak na příklad vojenskými praporce vyzaňuje božská idea povinnosti a hrdinné odvahy, v některých případech i svobody a práva. Ano i nejvznešenější znamení, pod kterým se lidé kdy potkali a objali — znamení kříže — nemá jiného významu, než pouze nahodilý a vnější.

„Je pak něco jiného, když symbol má vnitřní smysl a sám o sobě dovede shromáždit lidi vůkol sebe. Neboť božské se projevuje smyslem a víc nebo méně zřejmě ať věčnost prohlédá obrazem času (*Zeitbild*)! Hned pak je a to, aby tu shromáždil lidi, aby vespolek uctívali takový symbol a tak den ode dne a věk od věku, připisovali mu vždy nové božství.

„Právě tohoto druhu jsou všechna ryzí umělecká díla. V nich spatříš, — jestliže rozeznáš umělecké dílo od hrdinského — kterak časem prohlédá na tě věčnost, kterak zjevuje se ti božské. Časem tu může přistoupit i vnější cena; tak některé *Iliady* a jim podobné, nabyly ve třech tisíciletích zhora nového významu. Ale ušlechtilější nežli všechno toto, jsou hrdinské životy Bohem osvícených lidí; neboť není uměleckého díla, jež bylo by tak božským. Nerozpoznáváme symbolický význam i ve smrti, ve smrti spravedlivého, jakožto v konečném zavrcholení uměleckého díla? V této proměně božského spánku, jenž vítězoslavně se prostřel po milované tváři, jež tebe nyní již nezná, pohleď, můžeš-li slzami, jak splývají čas i věčnost a paprsek této poslední, jak ji prozaňuje!

„Nejvyššími ze všech symbolů jsou ony, v nichž umělec nebo básník pozdvihuje se jako prorok, a lidé v něm poznávají přítomného Boha a klanějí se mu: myslím náboženské symboly. Tyto náboženské symboly, nebo, jak říkáme, *religions*, byly velmi rozličné, podle toho, jaká byla kulturní úroveň lidstva a zda hůř, nebo lépe dovedli ztělesnit božské. Některé z nich měly přechodnou vnitřní hodnotu, mnohé však toliko vnější cenu. A ptáš-li se, kam až takto člověk dospěl, tož pohleď na nejvznešenější z našich božských symbolů, na Ježíše Nazaretského, na jeho život i životopis a na to, co odtud vyšlo! Vyšší mety lidský duch dosud nedostoupil: totiž křesťanství a křesťanskosti. Toť symbol ve skutečnosti trvalého a věčného charakteru, jehož význam vždy znovu a znovu musí být zkoumán a znovu vždy hlásán.

„A celkem, jako čas mnohým přispěl k posvátnosti symbolů, tak opět svým postupem je konečně znetvořuje, ba odsvětčuje; a tak symboly, jako všechny pozemské činy, zestárnou. Homérova hrdinská báseň nepozbyla pravdy, ale přece to již není naše hrdinská báseň, nýbrž září zdálky a třebaže vždy jasněji a jasněji, tož přec jen stále je menší a menší, jako unikající hvězda. Potřebuje vědeckého dalekohledu, potřebuje, aby znovu nám byla vyložena a uměle přiblížena, nežli aspoň tolik postřehneme, že také jednou *byla* sluncem. Tak rovněž nastane den, kdy runský Thor se svoji Eddou musí ustoupiti v temnotu a mnozí afričtí Mumbo-Jumbové a indianští bůžkové se

nadobro vytratí. Neboť všechny věci, veškerá tělesa nebeská, tím víc pak pouhé povětrné, mají svůj východ, své poledne i svůj západ.

„Je bez významu, říkáš-li mi, že královské žezlo jest jen kousek pozlaceného dřeva, že monstrance není víc, leč nejhloupější skříňka a vskutku, jak myslil poručík Pistol, „jenom nepatrné ceny“. Byl bys opravdovým čarodějem, kdybys tomuto dřevěnému náradí dovedl opět vkouzlit božskou sílu, kterou kdysi měly.

„Jen tím buď ujštěn: Chceš-li sázet pro věčnost, pak sázej v hluboké, věčné schopnosti člověka, v jeho obraznost a srdce. Chceš-li však sázet jenom na rok a den, pak sázej v jeho zpozdilé, povrchní schopnosti — v jeho sebelásku a jeho arithmetický rozum to, co chceš, aby tu vyrostlo. Básníka a Bohem nadaného tvůrce chceme nazývat hierarchou a biskupem světa, kdež jako Prometheus dovede vytvořit nové symboly a přinést oheň s nebes na zemi. Takových nikdy nebude chybět a snad i dneska jich nechybí. Prozatím, za našich průměrných časů, jmenujme zákonodárce a mudrce, kteří by mohli nám říci, kdy symbol zestaral, aby jej pak šetrně odstranili.

„Když se připravovala poslední anglická korunovace“, uzavírá tento podivuhodný profesor, „četl jsem v britických novinách: ‚Bojovník Anglie‘, jenž vyzval veškeren vesmír do boje za nového krále, přivedl to tak daleko, že „může dosednout na kůň již jen s nepatrnou výpomocí“. I řekl jsem si: Tu máme také zmíry zastaralý symbol. Ach,

•

pohni se, kam chceš, nedrolí se odevšad hadry a cucky
zestárлых obnošených symbolů v tento hadrnický trh
světa, aby tě oklamaly, svázaly a spoutaly, ano, ještěže
bys jich nesetřásl, aby, hromadíce se, vyhrožovaly ti snad
i zadušením ?“

KAPITOLA IV.

Nevolnictví.

Na tomto místě se krátce poohlédneme, nebo spíš letmo se vrátíme k jistému pojednání hofrata Heuschrecke pod názvem „*ústav k omezování lidnatosti*“, kteréžto pojednání — značně zavánějící po lektvarech a na potrhaných listech — je zmíry neuctivě naspáno v balíku *Pisces*. Nepidíme se ovšem po tomto, neprávě znamenitém, pojednání, jako spíš zajímají nás hojně poznámky na okraji, pocházející zřejmě z ruky Teufelsdröckhovy. Některé z nich se tu dobře uplatní.

V hofratův *institut*, a jeho výjimečnými plány a celým strojem dopisujících poboček a podobných, jenom tak nahlédneme. Postačí, víme-li, že Heuschrecke je žákem Malthusovým a tak zanícen pro jeho nauku, že jeho zápal ho téměř doslova zžírá. Smrtelná hrůza přelidnění chodí za hofrátem jako utkvělá myšlenka bláznova, patrně přibuzná lehčím formám šílenství. V tomto okruhu jeho myšlenek nikde není světla. Nic, než jen mračný stín hladu, otevřená huba, vždy víc a víc se rozvírající, svět docháze-

jící nejhrůznějších konců: přepočetná, hladem šílená a bez výjimky navzájem se požírající lidnatost. Aby ulevil v tísní beztak již zardoušenému, dobrotivému srdci, zakládá anebo snad osnuje založení tohoto *ústavu* tak, jak jen to nejlépe dovede. Zabýváme se v té věci jenom poznámkami profesorovými.

Nejprve k tomu poznamenáváme, že spekulativní radikál Teufelsdröckh měl své vlastní ideje o lidské hodnotě a že záhdarmovské paláce a dvornosti nezapudily futteralovské chaloupky z jeho vzpomínek. Na prázdném obalu Heuschreckova traktátu shledáváme takřka nečitelně napsáno toto :

„Dva lidé ctím a nikoho třetího. Nejprve znaveného dělníka, jenž zahliněným náčiním pracně dobývá země a činí ji majetkem člověka. Úctyhodná je mi tvrdá dlaň, mizolovitá a hrubá, v které nicméně spočívá sebevědomá a nezvratně královská ctnost a síla ; neboť ona třímá žezlo této země. Úctyhodná je mi též hrubá, osmahlá a zašpičatělá tvář se svou prostou inteligencí ; neboť ta je tvář mužně žijícího člověka. O, tím úctyhodnější jsi mi pro svou strohost a právě proto, že tě musím litovati, jako milovat tě. O, bratře, s kterýmž hrubě se jedná ! Pro nás byla tak shrbená tvá záda, pro nás byly tak pokřiveny rovné tvé údy a prsty. Na tebe padl los, jako na našeho brance, a když jsi bojoval za nás, zmrzačili tě. I v tobě skrývá se Bohem stvořený tvar, jemuž však nebylo dopřáno rozvoje ; zavřen je v mozolech a znetvořeníích těžké práce a

tělu tvému i duši tvé odepřeno poznání svobody. Ale přec tuž se, tuž se! Ty konaš svou povinnost, buď si mimo ni cokoliv. Lopotíš se pro nadobro nepostrádatelné: pro denní chléb.

„Druhého muže ctím ještě mnohem více: jeho, kterýž se lopotí za duchovně nepostrádatelným chlebem, nikoli však denním, ale chlebem života. Nekona i on své povinnosti, když, podle vnitřního souzvuku, snaží se slovem i činem a vším zevnějším úsilím, ať už je skromné nebo ctízádné, aby se projevil? Je ze všech nejvznešenější, jehož vnitřní i vnější úsilí jsou zajedno, když můžeme ho nazývat umělcem, nejen pozemským řemeslníkem, ale ošviceným myslitelem, který dobývá nám nebes nástroji nebeského původu. Když chudý a vážený se lopotí za našim chlebem, nemusí i vznešený a slavný pracovat, aby zas jemu opatřil světlo, cestu, svobodu a nesmrtelnost? — Tyto dva ctím ve všech jejich odstínech. Vše ostatní jsou jenom prach a plevy, které vítr zahání, kam chce.

„Nevýslovně dojímá, když obě ctnosti naleznou sdružené: když ten, kdo na venek se lopotí za nejnižšími z lidských potřeb, také vnitřně pracuje pro nejvyšší. Neznám ničeho vznešenějšího na tomto světě, nežli světce-sedláka, kdyby kde bylo ještě možno sejít se s takovým. Takový přenesl by tě nazpět do Nazareta a ty bys viděl zář nebeskou vytryskující z nejponiženějších hlubin země, jako světlo osvětlující veliký soumrak.“

A dále: „Nelituji chudáka pro jeho lopotu. Vždyť všem

nám je lopota za úděl, ba co horšího, krádež (ať už ji nazýváme jakkoliv); žádný věrný dělník nevidí ve své práci pouhé kratochvíle. Hladov a žízniv je chudás, ale i pro něho je tu pokrm i nápoj: je těžce obtížen a znaven, ale i jemu sesílá nebe spánek a právě nejhlubší. V jeho začazené chatrči obklopuje ho čisté, rosivé nebe a prchavý třpyt v obláčky zahalených snů. Čeho však truchlím, že lampa jeho duše musí vyhasnout, že žádný paprsek nebeského ba ani pozemského poznání k němu neproniká a že jen bázeň a nevole, jako dvě strašidla v úděsné temnotě, jsou mu za společnost. Ach, když jeho tělo stojí tu před námi tak mohutné a svalnaté, má jeho duše oslepnout, zakrnět, zhloupnout, ba snad i zajít? Ach byli on Božím dechem, nebem propůjčeným, ale na zemi nikdy nerozpučevším? — Že i jen jedinému člověku, který měl schopnosti k učení, přece je zemřítí nevědomému, to nazývám tragickým a děj se to i více než dvacetkrát za minutu, jak tomu prý je podle jistých výpočtů. Proč není s veškerou pilí sdělen všem onen bedný zlomek poznání, jehož došlo sdružené lidstvo v daleké říši nevědomosti?"

Zhola odlišného rázu je následující: „Staří Spartané měli mnohem lepší způsob; vyštvali a potloukli své Helóty, když se tito příliš rozmohli. Oč snažší byla by taková štvánice nyní, Herr Hofrat, po vynálezu palné zbraně a stálého vojska! I v nejhustěji zalidněné zemi dostačily by snad pouhé tři dny do roka, aby odstřelili se všichni silní chudáci, kteří se během roku nakupili. Necht o tom

vlády uvažují. Útraty nestály by za řeč a byly by vyváženy již mrtvolami. Daly by se nasolit a naložit do heček a nemohla-li by se jimi vyživovat armáda a námořnictvo, postačily by těm vyzáblým chudákům v továrnách i jinde, které osvicená dobročinnost ponechala ještě naživu, ježto se od nich neobává ničeho zlého.

„A přec tu někde musí být háček!“, píše dále. Dobře urostlý kůň platí se na každém trhu dvaceti až i stem friedrichsdórů. Takovou cenu má pro svět. Vyspělý člověk nejen že nemá pro svět ceny, ale svět mu nabídne okrouhlou sumu, jestliže se mu zaručí, že se oběsí. A přec, který z těchto dvou tvorů, pozorován jako stroj, byl duchaplněji ustrojen? Dobrotivá nebesa! Bílý Evropan, stojící na dvou nohách, se dvěma pětiprstýma rukama a podivuhodnou hlavou mezi rameny, řekl bych, že stojí za padesát, ba za sto koní!

„Pravda žet, zlatý hofrate“, volá profesor, „svět je vskutku přelidsně! Ale kterou část tohoto nevýznamného povrchu země prokopali a přeoralí jste tak nadobro, že už ničeho nerodí? Jak hustě jsou zalidněny pampy a savany americké, okolí staré Kartaginy a nitro Afriky, jak oba svahy altajského pásmu a planiny středoasijské, jak Španěly, Řecko, Turecko, Krimské Tatarsko a Curragh of Kildare? Jak jsem se přesvědčil, uživi jediný člověk, propůjčíš-li mu půdy, sám sebe a devět jiných. Žel, kde jsou dnes Alarichové a Hengistové stále ještě neklidné a rozpínavé Evropy, kteří, když v otčině bylo jim úzko, se

skupili by ony přebytečné davy neztkroené živoucí neohroženosti a jako ohnivé sloupy vyvedli je, ne však již ozbrojené válečnými vozy a sekyrami, ale parními stroji a pluhy ? Kde jsou ? Bavi se lovem !"

KAPITOLA V.

Fénix.

Shrneme-li tyto čtyři zvláštní kapitoly a s nimi i četné vedlejší narážky, ano i přímé výroky roztroušené po jeho spisech, dospějeme k zarážejícímu, přece však nikoliv neočekávanému závěru, že Teufelsdröckh jest jedním z těch, kteří nazírají na vlastně tak zvanou společnost jako na vyhaslou. Domnívá se, že jen staré obyčeje a potřeba pospolitého života v těchto poměrech nás ochraňujíc všeobecného rozchodu a povšechné občanské, národnostní, domácí i osobní války. Výslovně praví: „Od posledních tří věků, vlastně však od posledních tří čtvrtin našeho století, ona perikardická (jak ji zoveme) nervová tkáň náboženství, v kteréž spočívá životní síla společnosti, je nutně a nezbytně rozbita a proděravěna, takže nyní již je na hadry. Dlouho již postonávající, souchotivou společnost můžeme považovati za mrtvou. Ono křečovitě, galvanické trhání již není životem a nechť se galvanisuje jakkoliv, nepřečká již ani dvou dní.

„To nazýváte společností“, volá opět jinde, „kde již ne-

ni sociální ideje, ba ani ideje pospolitě domácností, nyní jen společné, přeplněné noclehárny? To nazýváte společností, kde každý, osamocen a neohlížeje se po sou-
druhu, obrací se proti bližnímu, sebere, co se jenom dá, a křičí, moje !' a jmenuje to mírem, poněvadž v takové pranici o měšce a hrdla nespomohou jen ocelové nože, ale daleko úkladnější zbraně? To nazýváte společností, kde přátelství a družnost jsou již jen neuvěřitelnou bájí, kde k nej-
světější svátosti zasedají za stůl zakoupené krémy, kde kuchař je evangelistou, kde kněz užívá jazyku jen k vy-
lizování talířů, kde vznešení vládcové a vůdci nemohou k veslu a se všech stran ozývá se jen vášnivý pokřik *Laissez faire !* ? Dejte nám pokoj s vaší vládou, takové světlo je temnější tmy; užívejte své mzdy a spěte !

„Tak“, pokračuje, „vidí pozorné oko všude nejmut-
nější divadlo: Chudáci hynou, jako zanedbaný, schvácený tahoun, hladem a přepracováním. Bohatí scházejí pak ještě truchlivěji; zahálkou, přesycením a přílišným vzrů-
stem. Nejvznešenější nepožívají úcty ani od nejnižších, nanejvýš snad trochu úcty v ústech krémářů, kteří zamý-
šlejí připsat ji na účet. Kdysi posvátné symboly jsou dnes jen bezduchými předměty na podívanou, nad jejich výlohami lidé jen reptají. Svět je vysvlékán. Zkrátka: *Cirkev* po-
zbyla řeči z tučnatosti a mrtvičných záchvatů a stát, shrou-
tivši se v policejní kancelář, má již na mále a vezme svou odplatu.“

Tážeme se, jsou-li mezi praktickými muži Anglie anebo

jinde mnohé tak „pozorné oči“, které by rozpoznaly tyto zjevy, nebo jsou ony divy zřejmy jen a povýšenosti takové německé *Wahngasse*? Teufelsdröckh dovozuje, že tvářnost „odumřelé nebo skonávající společnosti“ je nám všude v cestě, takže každému, kdo kráčí, je viditelná. Práví: „Co je na příklad všeobecně osobovaná etnost, snad jediné ještě zbývá katolická etnost našich dnův? Od půl století stala se věcí, již jmenuješ „Neodvislost“. I každý holomek se třese, jak by se uchránil podezření ze „služebnosti“ a z úcty k představeným. Blázní! Kdyby vaši představení byli hodni vlády a vy hodni poslušnosti, úcta k nim byla by vám jediné možnou svobodou. Jakákoliv neodvislost je rebelií, bezprávi plnou rebelií. K čemu tedy ji stavět na odiv a všude předpisovat?“

Ale co potom? Navracíme se, jak si toho Rousseau přál, v přirozený svůj stav? „Jestliže duše státu již odešla“, praví Teufelsdröckh, „co pak jiného zbývá, než aby i tělo státu bylo slušně pohřbeno, aby se zabránilo hnilobě? Vidím liberály, národohospodáře a utilitaristy nesoucí máry, kterak zpívající chvalozpěvy ubírají se ke hranici, kde má být spalena úctyhodná mrtvola za nářku některých a hlasitého jásotu většiny. Nebo, jednoduše řečeno, zdá se mi to od jistého času již nepochybné, že tito lidé, liberálové, utilitaristé a jak se všichni jmenují, prosadí konečně svůj názor a rozpustí a zruší většinu jsoucích společenských ústavů.“

„A nevidíme jakého malého podřadí této veliké utilitářské armády i v odloučené Anglii? Živé jádro, jež

bude přitahovat a vzrůstat, projeví se tam konečně také a ve zvláštních obměnách, nejspíše jako bezvýznamný trabant a tak daleko za ostatními, že se mu bude zdát, že je v popředí. Naši evropští mechanisté jsou stranou výjimečného rozšíření a činnosti i spolupůsobivého ducha. Nekvetl utilitarism na vysokých školách myšlení, právě tak u nás jako jinde v Evropě, v té neb oné době posledního padesátiletí? Jestliže nyní dokvetl, nebo vůbec již zašel mezi mysliteli všech zemí, [vyjímaje snad Anglii, poklesl do žurnalistiky a rozšířil se mezi obecným lidem, — kdož pak nevidí, že jestliže již není odhlasován, je to jen proto, že již mu netřeba kazatelů, ale jest naukou všude již známou v plné své povšechné působivosti a nadšené je přijímán? Příhodná to potrava v těchto dobách pro jisté hrubé dělníky ducha i srdce, nepostrádající i příslušné dělnické síly a zuřivosti. Vyžaduje toliko takového prostředí a nadělá s dostatek proselytů. Úzpůsobena je znamenitě k rozruše, ale nikoliv k opětnému vybudování. Šíří se jako druh psinky, až pak celý světový psinec se pomine. Běda pak nadháněčům s bičíky nebo bez nich! Měli by pak dávat čtvernožcům vodu", dokládá, „zejména vodu vědění a života, a to pokud ještě je čas.“

Podle toho, můžeme-li spoléhat na profesora Teufelsdröckha, byli bychom nyní v nadevše kritických poměrech, obleženi nesčetnými těmi armádami mechanistů a nevěrců vyhrožujících, že vysvlekou nás do naha. „Svět“, praví, „jak už je nutno, je v stavu neustálého pustošení

a rozruchy, jež buď ustavičným skrytým hlodáním, buď zjevným plápoem, jak tomu náhoda přeje, dokonale zničí přežilé útvary společnosti a nahradí je, čím chce. Povšechně se nyní smýšlí, aby, je-li už člověk jednou vysvlečen ze všech svých duchovních zájmů, tyto nesčetné, odložené šaty se většinou spálily, ale z obstojnějších kousků aby sešil se veliký, irský, hlídačský plášť na ochranu pouhého těla!“ — Myslíme, že pro lidumilného čtenáře je to zprávou Jobovou.

„Ale přec, kdo je může zničit?“ volá Teufelsdröckh. „Kdo může zasáhnout v kolo osudu a říci duchu času: Obrať se, poroučím ti to? — Bude lépe, vzdáme-li se nevyhnutelnému a neúprosnému v přesvědčení, že tak je tomu nejlépe.“

A nemohl by pozorný vydavatel, jenž činí vlastní závěry z toho, co tu psáno, domnívati se, že Teufelsdröckh sám podřizoval se dosti těžko onomu „nevyhnutelnému a neúprosnému“ a nyní vyčkává věci s vrozenou mu dábel-ako-andělskou lhostejností, ne-li dokonce s klidem? Což neslyšeli jsme jeho stížnosti, že svět je nesmírným „tržištěm hadrů“ a že „hadry a cucky zvetšelých symbolů“ sesypaly se všude, jako by chtěly jej zdolat a pohřbit? Což s těmi jeho „neuštvanými Helóty“ a co onen nerovný *sic vos non vobis* tlak a křiklavý rozkol, jež se zálibou spatřoval ve všech jsoucích věcech? Což ony tak nenáviděné „prázdné larvy“ plné havěti a pavouků, jež civí naň svýma skleněnýma očima „s příšerným paživotem“? — Cí-

time se oprávnění k závěru, že neměl by ničeho proti tomu, kdyby mnohé bylo posláno k čertu, jenom stane-li se tak ušlechtilým způsobem. Sám v bezpečí svého „cimbuří ve Weissnichtwo“ souhlasil by s tragickou vážností, aby netvor UTILITARIA, omezovaný a přidržovaný pomocí nosních kruhů, ohlávky, okovů a různorůzných myslitelných pout, byl puštěn, aby vykonal své dílo: širokým kopytem rozdupal trosky paláců a chrámů, aby, až všechno bylo sešlapáno, vybudovalo se něco lepšeho! S toho hlediska jsou zajímavá tato pozorování:

„Společnost není mrtva“, praví. „Mrtvola, kterou zveš mrtvou společností, jest jenom její smrtelná schránka, které se zbavila, aby oblékla podobu ušlechtlejší. Ona sama, ustavičnými proměnami a krásnějším vždy vývojem, bude živa, pokud čas nepřejde ve věčnost. Kdekoliv sejdou se dva nebo tři živí, tam je společnost, anebo tam povstane i se svými podlými mechanisty a úžasnými stavbami, jež dosahují až k nebi vzhůru a dolů až po Gehennu. Neboť všude, ať v té či oné podobě, má společnost dvojí autentické zjevení: totiž Boží a Ďáblovo; kazatelnu a galeje.“

Vskutku, slyšeli jsme ho už mluvit o „náboženství, jež si v nepozorovaném koutku tká nový šat“. Snad je sám Teufeladröckh jednou z podnůžek onoho stavu! Jinde uvádí bez hanlivých poznámek onen zvláštní aforism Saint-Simonův, o němž by se tolik dalo říci: *L'age d'or, qu'une aveugle tradition a placé jusqu'ici dans le passé, est devant nous*. Zlatý věk, jež posud slepá

tradice kladla vždy v minulost, leží před námi.' Než alyšme dále:

„Když Fénix zažehne svou pohřební hranici, zdaž tu nepoletují jiskry! Ach, miliony lidí a mezi nimi taci jako Napoleon, byli schváčeni tímto vysokošlehačím živlem a stráveni jako pouzí komáři. Při tom bylo se nám obávati, že nám popálí neopatrné vousy.

„Netřeba ti, aby ses ptal v kterém milostivém létě skončí se k posledu toto spálení Fénixovo. Zákon vytrvalosti náleží k nejhlubším v člověku. Od přirozenosti nenávidí změny a zřídka opustí svůj starý dům dřívě, než se mu sesype nad hlavou. Tak viděl jsem, jak slavnosti a obřady, posvátné symboly a prázdne okázalosti vytrvávaly ještě po tři století a víc, když všechen život a všechna posvátnost již dávno z nich byla vyprchala. A konečně, kolik času vyžádá si pak smrtelný zrod nového Fénixe, to závisí na neviditelných událostech. A kdyby osud lidstvu nabízel, že řekneme po dvou staletích prudkých nebo mírnějších požárů a otřesů ukončí se obroda ohněm a že se opět ocitneme v živé společnosti, nikoliv již zápolící, ale pracující, — nebylo by od lidstva moudrým, aby přijalo tuto nabídku?“

Tak tedy je Teufelsdröckh uspokojen, že stará nemocná společnost bude najisto spálena, ač žel na zcela jiném palivu, nežli je cedrové dříví, a věří o sobě, že je Fénixem a že nová, neberodá společnost povstane z jeho popelu. My, které povinnost vymezuje k pouhým pouka-

zům, zdržíme se tu poznámek. Nepotřese však mezitím soudný čtenář nad tím hlavou a pla výčitek, spíš s bolestí nežli roztrpčen, si neřekne anebo nepomyslí: Od doktora *utriusque juris*, titulárního profesora na universitě a muže, jemuž posud společnost, ať už jakkoliv špatná, poskytovala za jeho služby netoliko pokrm a oděv (praskrovný ovšem), ale i knihy, tabák a pivo, očekáváme více vděku k jeho dobrodějce a méně slepé důvěry v budoucnost, víry, jež víc by příslušela filosofickému fatalistovi a entusiastu, nežli solidnímu pánu domácímu v křesťanské zemi, který v pořádku platí daně.

KAPITOLA VI.

Staré šaty.

Jak jsme již podotkli, je Teufelsdröckh, ačkoliv sansculott, přec v praktickém životě snad nejzdvořilejším žijícím mužem. Všechen jeho život a srdce proniká a vede duch dvornosti. Ušlechtilá, vrozená zdvořilost jím prozařuje zkrášlujíc jeho podivnůstky, jako sluneční záře, jež z pouhých vodnatých mračen vytváří růžoprstou, duhovitou Auroru, ba i londýnský kouř osvěcuje v zlatou páru, stoupající z tavícího kelímku alchymistova. Slyšme, jak vážným, třebaže fantastickým způsobem se o tom vyjadřuje:

„Mají býti zdvořilými jenom bohatí k bohatým? V dobrém tónu, který sotva se liší od tónu vznešeného, pokud jen laskavě si připomíná práva ostatních, nežli by laskavě setrval na vlastním právu, nerozeznávám speciální souvislosti s bohatstvím nebo rodem. Tím spíš jsem přesvědčen, že dobrý tón je vrozen lidské povaze a že všichni lidé jsou si jím vzájemně povinni. Opravdu, kdyby váš učitel byl na svém místě a za něco stál, je-li už na něm, pak znamenalo by to v nejednom nápravu. Ano

pak byl by každý také učitelem svému bližnímu, až konečně sedláka s hrubou tvářností a špatnými způsoby našli bychom tak těžko, jako se žláka, který ničemu nerozumí z rostlinné fyziologie, nebo který necítí, že hrouda, již přeorává, byla stvořena v nebi.

„Neboť, ať třímáš v ruce žezlo, nebo perlik, nejsi ty ŽIVÝ člověk, není ŽIVÝM člověkem tvůj bratr? Jest jenom jediný chrám na světě“, praví Novalis, „a tím chrámem je lidské tělo. Nie není světějšího nad tento vznešený útvar. Klanění se před člověkem je úcta vzdávaná tomuto zjevení v těle. Dotýkáme se nebes, když sáhneme na lidské tělo.“

„V té věci toužil bych jíti dále, než mnozí. Jestliže Angličan Johnson ukláněl se toliko před duchovním nebo člověkem v kněžském klobouku, já poklonil bych se každému člověku, ať už má jakýkoliv klobouk, nebo vůbec ho nemá. Což není on chrámem, není on viditelným projevem a vtělením Božím? A přec, žel, nemožno, abychom se klaněli tak bez rozdílu. Neboť v lidech sídlí právě tak ďábel jako božství a přechásto *první* z obou si osvojuje tuto poctu jako daň ješitnosti, v kteréž podobě ďábel se nyní nejurčitěji projevuje. Je tedy nutna zdrželivost v té věci.

„A s druhé strany, tím raději ctím ony tělesné skořepiny a slupky, v nichž dávno již nebydlí ďábelské vášně, nýbrž jen čistý emblem a podobenství člověka: myslím ony vysvěcené, ba pohozené šaty. Ano, zdaž lidé neprokazují úcty k šatům, k hebece jemnému suknu a nikoli k

„rozkročenému zvířeti křivých nohou“, které v nich vězí a hodností od nich vypůjčenou? Kdo jenom kdy viděl milostpána v roztrhaných prostěradlech sešpejlených dřevěnými špendlíky? A přece je v takové účtě přidech pokrytectví a skutečná přetvářka, neboť jak často si přivlastňuje tělo, co bylo určeno toliko šatům! Kdo bys rád uvaroval se falše, kteráž jest essenci veškerá hříchu, učiníš dobře, dáš-li se jinou cestou. Tato účta, která neúčinkuje bez překážek a zvrácenosti, když jsou šaty oblečeny, má před vysvěcenými volné pole. Tak jako Hinduistům je pagoda neméně svata, nežli sám Bůh, tak i já klaním se vysvěceným šatům s touže účtou, jako když v nich ještě vězel člověk; ba s ještě větší, neboť netřeba mi již, abych se obával, že budu oklamán sám sebou nebo jinými.

„Nepanoval král *Toomtabard*, nebo jinými slovy John Baliol, ještě dlouhý čas nad Skotskem, když člověk John Baliol již déle byl zmizel a jen *Toomtabard* (pouhý šat) ještě tu zbyl? Jak tiché důstojenství sídlí v odloženém šatě! Jak pokorně přijímá prokazovanou mu účtu! Nevzhlíží povznešeně, nepošklebuje se pohrdlivě; tich a vesel dívá se do světa, aniž si vynucuje účty, aniž se obává, že jí pobude. Klobouk posud podržuje útvar hlavy, ale ješitnost, hloupost a planý žvast, znamení to těch obou, již vymizely. Rukáv je napřažen, ale nikoliv k ráně. Nohavice visí pohodlně v skromné prostotě a konečně teď nabyly přívětivých řásní, vesta nekryje neřestných vášní

a prostopášných žádostí a hlad ani žízeň v ní nebytuji. Tak je vše zbaveno smyslného hrubství, úzkostlivých starostí, nečistých poklesků světa a cválá tu na úboru oře jako na Pegasu podobno nebeskému poslu, nebo světlému zjevení, navštívivšímu naši ubohou zemi.

„Za pobytu v onom netvorném nádoru civilisovaného života, v metropoli Anglie, v onom zahoustlém, černém a jako spartanská polévka pomišeném moři černidla a kouře, často jsem dumal a dotazoval se osudu a často, když duše osaměla v třenici milionů, zabočil jsem do ve-tešnických koteů, abych se modlil. S tlukoucím srdcem procházel jsem onou *Monmouth Street* s jejím neoblečeným šatstvem, jako bych se ubíral sanhedrimem neposkvrněných duchů. Visí tu tíže, ale plny významného mlčení, svědkové i nástroje radosti i hoře, vášni, ctností, zločinů a veškerá toho nezbadatelného shluku dobra a zla, ve vězení, jež lidé nazývají životem. Přátelé, nevěřte srdcím lidí, pro něž staré šaty nejsou hodny úcty! Hledte a úctou i na toho bradatého velekněze Žida, který, jako anděl posledního soudu, shání je chraplavým hlasem se všech koutů světa. Na hlavě nosí, jako papež, tři klobouky — skutečnou to trojnásobnou korunu. Jeho ruce podobají se ramenům, na něž přicházejí usednouti svolávané šaty, a jak porvolna brázdí vzduch, co chvíli zaznívá hlubozvučné jeho osudné volání, jako by pozounem zvěstoval: „Duchové života, přistupte k soudu!“ Nebojte se, ó vlající duchové! Očistí vás ve svém očistci ohněm a

vodou a jednoho dne, jako znovuzrojení, objevíte se opět. Kým ten, v němž plamen zbožnosti je na zhasnutí, jenž nikdy se neklaněl a neví, co by uctíval, kéž znovu a zas, v nejvážnějších myšlenkách, přeměřil by dlažbu *Monmouth Street*, aby nám pak pověděl, zda jeho srdce i oči se ještě nezarosily! Jestliže *Field Lane* s dlouhými, vlajícími řadami žlutých kapesníků, je uchem Dionysovým, kde v přidušeném, skřipotném repotu doslýcháme obžaloby, jež chudoba a bída vznášejí proti linému bohatství, že je zde nechává ležet vyděděny a šlapány strádáním, temnotou a ďáblem, — pak *Monmouth Street* je pahorkem Mirzovým, kde v pestrém vidění, miji nás hrůzný průvod veškerá lidského bytí se svým jástem i nářkem, vášnivou láskou i nenávisť, se svými chrámovými zvony a šibenicemi, naličenými tragoedie, zvířecími božstvy — blázinec tvorstva!“

Tak jako nám, připadne většině čtenářů, že je to přeháněno. I my jsme prošli *Monmouth Street*, ale jen se akrovnými pocity „zbožnosti“, zčásti patrně proto, že naše rozjímání osudně přerušila cháska penězoměnců, která se uhnízдила v tomto chrámě, vtírajíc se uctívači svými světskými toliko návrhy. Poněvadž Teufelsdröckh se ubíral po onom šťastném středoceští, neposkytuje veštníkům žádné naděje ani na koupi, aniž na prodej, mohl se tu nerušeně pozdržeti. — Dali bychom za to mnoho, kdybychom zahlédli filosofickou postavičku s vysokým kloboukem, daleko vlajícími šosy a s osvícenýma

očíma „přecházející sem a tam v nejvášněnějších myšlenkách“ touto hloupou ulicí, jež pro něho byla skutečným vchodem do Delf a nadpřirozenou našeptáárnou, kde „Duchové života“ svěřovali mu podivná tajemství. Ó, filosofický Teufelsdröckhu, který nasloucháš, mezitím, co jíní žvaní, a citlivým bubínkem slyšíš i trávu růst!

A nezaráží nás, že v balících dokumentů, určených pro anglické dílo, není stopy po něčem, co by se podobalo autentickému deníku o jeho pobytu v Londýně, vyjma nejzáhadnější emblematické nástinu jeho myšlenek mezi vetešnickými krámy? Ani v rozhovoru (neboť nebyl z lidí, kteří by vás trápili popisováním svých cest) nezmínil se o té věci nic víc, než letmo.

Konečně není nezajímavo, poznáváme-li tady, jak záhy vysvitl význam šatů slavnému nyní profesoru. Představme si, že právě v této *Monmouth Street*, v ovzduší našeho anglického „Moře čeravidla“, vznikla tato znamenitá kniha a zapustila kořeny v jeho duši, — tak jako vajíčko Erotovo v chaosu, jež jednoho dne vylihlo se v univesum!

KAPITOLA VII.

Ústrojná vlákna.

Nám, kterým se poštěstilo žiti, když spaluje se světový Fénix — a to tak pomalu, že byl by z toho dobrý obchod, jak Teufelsdröckh počítá, kdyby se pták zaručil, být ve dvou stoletích s věcí hotov — jak se zdá, naskytne se jen výhled bohatý popelem. Nicméně, nepředstavuje si profesor té věci právě tak. „V živých tělech“, praví, „bývá proměna obyčejně postupná; když had vysvléká kůži, je pod ní připravena již nová. Rozumíš pramálo spalování světového Fénixe, domníváš-li se, že musí nejdřív nadobro shořet a ležeti tu jako mrtvá haldá popelná, z které zázrakem vyrazit má nový pták a vzletět k nebi! Zdaleka jinak! Ruku v ruce kolotají stvoření a zmar v ohňovém viru. Když popel starého rozvivá se vůkol, nový tajemně již sprádá vlákna svého ústrojí: a prostřed mezi šumotem a úpěním vírného živlu postřehujeme libezné tony úmrtního zpěvu, který se zakončuje libeznějším ječtě zpěvem znovuzrození. Ano, sám se zadívej v plamenný vír a uvidíš.“ Nahlédněme tedy vskutku! Pro nebohá indivi-

dua, která, jako my, nemají naděje na dvoustoletý život, poskytnou právě tato záhadně se upřádající ústrojná vlákna nejlepší část divadla. Proto nejdříve toto o lidstvu vůbec:

„Marně zapíráš“, praví profesor, „jsi a zůstaneš mým bratrem. Všechna tvá zloba, tvá závist, pošetilé lži, které vyprávíš mi v rozmrzelém humoru, co je to vše jiného než opáčený soucit? Kdybych byl parním strojem, zdaž bys se namáhal mne obelhávat? Jistě že ne! Zhněti bych bezděčně všecko; ať již dobré nebo špatné.

„Podivna vskutku jsou pouta, jež nás všechny vzájemně vízí; ať sladká pouta lásky, nebo železná pouta nutností, podle toho, která volíme. Nejednou pravil jsem k sobě samému, snad poněkud podivínsky si vykračující postavě, když podněcovala k podivínským myšlenkám: Kdybys tak, bratříčku, byl náhle přikryt největším skleněným zvoncem, jaký lze si představit, — co by to bylo, nejen pro tebe, ale i pro svět! Dopisy se všech čtyř světových stran by narážely na tvé skleněné stěny a nečteny by spadávaly. Ty z vnitřka rovněž bys nevyslechl otázky ani odpovědi do poštovní schránky. Tvé myšlenky nedoléhaly by k žádnému spřízněnému uchu nebo srdci. Tvé zboží by nedošlo kupcovy ruky. Nebyl bys již tepnami a žilami opatřeným, koloběh pohánějším srdcem, jež berouc a dávajíc obíhá vším prostorem a časem. Nezměrná, vesmírná tkáň světa utrpěla by trhlinu, jež musila by zas být zažita.

„Takový žilný a tepenní oběh dopisů, ústních zpráv

novinových a jiných zásilek vydávaných a přijímaných vytváří oběh krve, oku viditelný. Ale onen jemný, nervový oběh, kterým všechny věci, i ty nejnepatrnější, jež člověk podniká, nepochybně působí na všechny lidi, ano i pohled obličeje, jenž klně anebo žehná tomu, koho postihuje, a vzbuzuje tak novou kletbu nebo požehnání — toho nevidíš, nýbrž si jej můžeš jenom představit. Tvrdím, že ani jediný z Indiánů lovcích na Vinipežském jezeře nevypeskuj se se svou ženou, aniž by toho všechen svět neodpykal; což nepodraží tím bobří kožišina? Je matematicky jisto, že odhodím-li tento oblásek, pozměním těžště světa.

„Jestliže v žijícím pokolení je člověk poután k člověku, neméně pevně víže se tak pokolení na pokolení. Přemýšlel jsi už o slovu *tradice*? O tom, jak dědíme netoliko život, ale i všechny úhor a útvar života, jak pracujeme, mluvíme, ba i myslíme a cítíme tak, jak nám to odkázali naši otcové a praotcové od prvopočátku? Kdo tiskl na př. tuto beznáročnou knihu o filosofii šatů? Ne páni Stillschweigen a spol., nýbrž Cadmus thebánský, mohučský Faust a bez počtu jiných, kterých neznáš. Kdyby nebylo mezogóthského Ulfily, neměli bychom ani Shakespeara, nebo aspoň jiného, než je tento. Hlupáku! Byl to Tubalkain, jenž zrobil i jehlu tvého krejčího a šil tvůj sváteční oděv.

„Pravda, že jestli je příroda živým a nerozlučným celkem, tím spíš jím pak je lidstvo, obraz, jež příroda zrcadlí a

vytváří, bez něhož přírody by nebylo. Jako zřejmé životní proudy v onom podivném jedinci lidstvu tekou mezi utajenými životními toky ony hlavní praménce toho, co nazýváme míněním, a co se uchevává v institucích, politice, v církvích a především v knihách. Je to krásné, víš a rozumíš-li, že myšlenka dosud ještě nikdy nezemřela; že ty, její původce, vyvážil a vytvořil ji z veškeré minulosti, a také že ji vši budoucnosti odkážeš. A tak cítí a vidí v nás posud hrdinské srdce a vidoucí oko prvotních časů, v nás, kteří náležíme době jim nejvzdálenější. Tak moudrý je ustavičně obklopen a objímán oblakem bratří a svědků a tak je tu doslova živé *obcování svatých*, tak obsáhlé jako svět sám a jeho dějiny.

„Významno a prospěšno pro pokrok tohoto individua objeví se ti jeho rozdělení v generace. Generace jsou dny pracujícího lidstva. Smrt a porod jsou večerním a jitřním klekáním, jež vybízají lidstvo k spánku a volají je, osvěželé, k novému pokroku. Co vykonal otec, toho užívat může syn a pracovat o tom; ale mimo to má i své úkoly, pro které je určen. Tak vše věci vzrůstají a řítí se dále: umění, zřízení i mínění. Nic není dokonáno, ale ustavičně se dokončuje. Newton se naučil vidět, co viděl již Keppler, a přec je svěží nebeská síla v Newtonovi. Musil dostoupit ještě vyšších hledisek. Tak svého času nastupuje po hebrejském zákonodárci apoštol pohanů. Podobnou posloupnost a setrvačnost pozorujeme v dílně zničení, neboť i ono je čas od času nezbytno. Lutherovi bylo ještě citelné

horko při plápolu papežské bully. Voltaire, naproti tomu, již se neohřál u žhoucího popelu, ale potřeboval již docela jiného paliva. A tak podotýkám, že anglický liberal ve druhém pokolení stává se radikalem a ve třetím, jak doufáme, buduje novou Anglii. Hledej si lidstvo, kdekoliv chceš, a nalezneš je v živém ruchu, buď zvolna, nebo rychleji pokračující. Fénix mává rozpjatými křídly vzduchem a naplňuje zemi svým zpěvem; nebo, jako nyní, klesá a prozpěvuje nebeskou labutí píseň, obětuje se v plamenech, aby jednou se vznesl tím výše a zazpíval tím jasněji."

Přátelé sociálního pořádku, vezměte si to k srdci v naší neblahé době a čerpejte, pokud možno, odtud skrovnou útěchu. Přidáváme jiné místo, pojednávající o titulech:

"Nikoliv nepřekvapení pozorujeme", praví Teufelsdröckh, "že všechny tituly vysokých hodností až dosud se odvozují z boje. Vévoda (duke, dux) znamená vojevůdce; anglické Earl (Jarl) značí vlastně siláka; maršálem sloužil, kdo koval válečné koně. Poněvadž pak millennium, aneb království pokoje a moudrosti, předpovídané od nejstarších časův, je den ze dne nepochybnějším, nemožno předvídat, že takový válečný titul se nadobro znechutí a bude nutno, aby se vymyslel nový a vznešenější?"

"Jediný titul, v němž bezpečně rozpoznávám stopu věčnosti, je titul královský. *König*, v staré němčině *koenning*, znamená vědoucí, *kenning*, nebo, což je v podstatě totéž, mohoucí *cannig*. Nejvhodnějším titulem vládců lidstva je tudíž vždycky titul královský.

„Právem psali theologové“, praví jinde, „že král panuje z Božího určení. Nese v sobě božskou autoritu, které by mu lidé nepropůjčili. Což mohu si volit vlastního krále? Ano mohu si volit krále své pošetilosti a sehrát s ním tragedii nebo maškarádu, čeho se právě zachce; ale ten, který má být mým vládařem, jehož vůle má být vyšší mē, ten je mi vyvolen nebesy. A jedině v poslušnosti k těmto v nebi zvoleným je myslitelná pravá svoboda.“

Vydavatel zde podotýká, že není mezi oblastmi všeho duchovního světa Teufelsdröckhova druhé takové, kterou by procházel s takovým úžasem a rozpaky, ano i s bolestí, jako je oblast politiky. Kterak my Angličané, při své lásce k ministerstvu a k opozici i k onomu velkomyslnému stranickému boji, v němž zapaluje se duch proti duchu v rušný zápol o veřejné dobro, kterýmžto zápojem udržuje se naše neocenitelná ústava při životním teplu, jak v této strašlivé nekropoli nebo spíš v tomto městě mrtvých, jakož i nezrozených, máme se cítit po domácku, kde přítomnost zdá se jako tenounká blána oddělující minulost od budoucnosti? V tomto daleko široko rozlehlém přítmí je vše tak nezměřno, mnohé tak bědné a odstrašující; sama světelná záře i jednotlivé paprsky nabývají tu jakéhosi nadpřirozeného rázu. A při tom sedí tu profesor tak lhostejný, s takovým proročským klidem, posuzuje nastávající jako již přítomné (při čemž je mu lhostejno, zda je to vzdáleno ještě o staletí, či jenom o dny) a žije takřka v jiném věku nežli ve vlastním. Je to naše trapná

povinnost, abychom oznámili, nebo spíš jen opakovali, že nahližejíce v nitro tohoto muže, postřehujeme v něm hluboký, mlčelivý, pozvolna doutnající a neuhasitelný radikalism, který nás naplňuje hrozivým podivem.

Tak zdá se nám, na příklad, že si pramálo dělá z volebního práva. Vykládáme si tak aspoň toto. Pravi: „Přesvědčte se universálním, nepochybným pokusem, jak se to nyní dělá, nebo zamýšlí dělat, zdali SVOBODA, a nebe poslaná a do nebe přivádějící, svohoda všem nám tak potřebná, může být nějak mechanicky zplozena a na světlo vyvedena z vašich osudí, nebo, co horšího, z jakési posud neobjevené a nevymyšlené urny, budovy nebo parního stroje. Byla by to ohromná pohodlnost a předčila by všechny dosavadní výkony ruční práce.“ Zná Teufelsdröckh, „aspoň povrchně, také britickou ústavu? — V jiném obrazu pravi: „Ale, konec konců, je-li váš problem, jakých teď se všude naskytá, abyste přestavěli starý svůj dům, od střechy počínaje, (když mezitím musíte v něm zůstat) který stroj poskytne vám pak lepších služeb, než ona representativní mašina? Přes to však, neposmívejte se mně jménem svobody, když jste pouze spletli má pouta v ozdobné útvary.“ — Nebo co zamýšlí člen mírové společnosti, tvrdí-li na příklad toto: „Nižší lidové třídy všude si přejí války. Není to právě nemoudré; pak tu je poplávka po nižších třídách, které bylo by lze postřílet!“

S radostí vyjdeme tedy z onoho duši matoucího labyrintu spekulativního radikalismu v oblast poněkud jasnější.

Když jsme se tu ohlédlí po „ústrojných vláknech“, jak to bylo naším úkolem, tážeme se, nespadají-li sem také ona, v nichž se pojednává o „úctě k hrdinám“? Zdají se být veselejšího rázu, ale tak zvláštními, tak záhadnými, že člověk neví, co a kolik toho může v nich vězet. Nechtěnáři rozhodnou sami.

„Je pravda, že člověk dnes může dělat skorem všechno, jenom ne poslouchat. Rovněž je pravdivo, že ten, kdo nemůže poslouchat, nemůže také být svobodou a ještě méně umí se podříditi vládě. Kdo se ničemu nepodřizuje, také ničemu nevládne, aniž čemu je roven. Nicméně nevěřme, že člověk již pozbyl schopnosti k úctě, a jestliže v něm podřimují, tož nejsou ještě prolo mrtvy. Ona zpupná neodvislost je člověku trapná, musí-li už se k ní uchýlit. Jenom v milé společnosti sobě rovných cítí se bezpečně, jenom když uctivě se kloní vznešenějšímu, cítí se sám povznešen.

„A což pak, jestliže povaha naší zmatené doby spočívá právě v tom, že člověk navždy se zřekl nízké bázně, ale nepovznosl se ještě k trvalé úctě, oné vznešené a nejvznešenější?

„Pozorujme však s útechou, která to příroda chytře nastrojila, že, má-li už člověk čeho být poslušen, nelze mu jinak, než aby poslouchal. Ani před nejslabším zákmitem božství nestál tu nikdy bez úcty, nejméně pak, když se mu božství zjevilo v jeho bližním. Takto je pravá náboženská loyálita odevždy zakořeněna v jeho srdci a zje-

vuje se mu tak za všech věků, ani naše století nevyjímaje, ve víc nebo méně pravověrném *uctívání hrdin*. V této skutečnosti, že úcta k hrdinám je, byla a vždycky bude ve všem lidstvu, poznával základní kámen, na němž bezpečně spočívají všechny společenské útvary až po nejzazší doby."

Vidí tu naši čtenáři nějaký ten základní kámen, anebo aspoň tolik, co Teufelsdröckh tu spatřuje? Pokračuje: „Což zapomněl jsi na Pařížana Voltairea? Hle, jak uvadlý stařec, třebaže skeptik, posměvač a modní dvorský poeta, poněvadž zdál se nejmoudřejším a nejlepším, lidstvo smýkal za svým vozem, takže knížata dychtila po jeho úsměvu a nejkrásnější dámy Francie prostíraly své vlasy pod jeho nohy! Veškerá Paříž byla jediným, obrovitým chrámem k účtě hrdiny, třebaže její božstvo se velmi podobalo opici.

„Ale když takové věci“, pokračuje, „vypučely ze suchého stromu, co by vyrostlo na zeleném? Když v nejspráhlejším údobí lidských dějin, v nejvypráhlejším okrsku Evropy vykvetla taková ctnost, v době, kdy pařížský život při nejlepším byl pouhým vědeckým *Hortus Siccus*, okrášlený tu a tam umělými květinami italskými, — čeho bychom se pak dočkali, až zavane opět listnatý a květnatý život a úcta k hrdinám nebude mít již ničeho opíšho, ale bude zčista lidská? Věz, že v člověku je nezdočná úcta k tomu, co pochází z nebe anebo i předstírá takový původ. Ukaž nejpitomnějším pacholku, ukaž nejnařfoukanějším hlupákovi, že vakutku je tu duše vyšší

než jeho vlastní a musí kleknout a zbožňovat, byť jeho kolena byla na kámen ztvrdlá."

Ústrojná vlákna ještě autentičtějšího druhu, jež se tajemně upřádají, odhalíme snad na tomto místě:

"Že není církve, pravíš? Prorocký hlas že oněmil? Toť právě, oč se tu hádám. V každém případě nemáš těch kázání ještě dosti? Kazatelský mnich usazuje se v každé vesnici a staví kazatelnu, kterou jmenuje novinami. Odtud káže nejdůležitější nauky, jež zná, k vykoupení lidstva. Nenasloucháš a nevěříš mu? Dívej se dobře a uvidíš všudy nové duchovenstvo žebavých řádů, z nichž někteří jsou boš, jiní téměř nazi, kterak seskupují se a káží a učí horlivě za pár měďáček almužny a pro lásku Boží. Staré bůžky rozbíjejí v kusy a třebaže sami jsou příliš často zavržitelnými obrazoborci, vztyčují sídla nových církví, kde Bohem vskutku pomazaní, kteříž mají přijíti, dojdou sluchu a místa. Neřekl jsem, že dříve, než vysvlečena je stará kůže, nová se již vytvořila pod ní?"

Snad i další nám poslouží, abychom spěšně zavinuli toto rozmotané předeno:

"Že není náboženství?", opakuje profesor. "Blázne, pravím ti, že ono jest! Úvážil's dobře to všecko, co leží v nesmírném pěnícím se okeanu, jež nazýváme LITERATURA? Leží tu roztroušeny úryvky pravé církevní homiletiky, ano, rozpoznávám dokonce i zlomky liturgie. A neznáš proroka s dialektem naší doby, v jejím úboru i okolí? Nikoho neznáš, kterému zjevilo se božství ve

všech nejnižších a nejvznešenějších podobách všednosti a jímž bylo prorocky zas vyjeveno? Nikoho neznáš, v jehož oduševnělé písni, právě za těchto hadry sbírajících a hadry spalujících dnů, počíná, třebaže ještě jen zdaleka, lidský život býti zas božským? Nikoho takového neznáš? Já ho znám a jmenuji ho — Goethe.

„A že nestojíš v chrámě, nikomu nepřeješ chvály, necítíš dobře, že tam, kde není vůdcího kněze, lid hyne? Buď dobré mysli! Nejsi opuštěn, máš-li víru. Nemluvili jsme o obcování svatých, kteří, třeba neviditelní, přec tě vakutku doprovázejí a objímají tě bratrsky, jsi-li toho jenom hoden? Jejich hrdinná hoře zpěvem stoupají k nebesům ze všech zemí a za všech časů jako posvátné *miserere* a tak i hrdinští skutkové jejich jako veliký, věčný, vítězný žalm nesou se vzhůru. A neříkej také, že nemáš teď symbolu božství. Není Boží vesmír symbolem božství? Není nesměrnost chrámem? Nejsou dějiny národů pokračujícím evangeliem? Jenom naslouchej a jako hudbu varhan zaslechneš, jako před věky, zpívat jitřní hvězdy.“

KAPITOLA VIII.

Přirozený supranaturalism.

Je to v překvapujícím oddílu, nazvaném *přirozený supranaturalism*, kde profesor vyrůstá nejprve v jasnovidce a pak, po dlouhém úsilí, jak jsme toho byli svědky, překonává konečně vzpurnou filosofii šatů a nabývá tak vítězné kořisti. Bylo mu zápolit s všemožnými fantasmaty: „s látkovými i pavoučími tkanivý“ císařských plášťů, sestárlými symboly a kdo ví s čím ještě; ale přec se odvážně protloukl. Co však horšího, dvě zmíry záhadná, svět objímající fantasmata, ČAS a PROSTOR, ustavičně ho obletující, mátl a lekala ho. Ale i s těmi odhodlaně teď zápasí a ničí je. Zkrátka a dobře, upřel zrak na svou existenci, až pozemské její slupky a ozdoby mizely jedna po druhé a skrytá nebeská svatost svatosti se mu nyní otevírá.

Zde to vlastně je, kde filosofie šatů dospívá v transcendentalism. Tento poslední skok, jsme-li ho schopni, přenáší nás bezpečně v zaslíbenou zemi, kde v každém smyslu jeví se nám *palíngeneze* jako počínající. „Jenom odvahu!“, zvolal by náš Diogenes větším právem nežli

kdysi Diogenes První. Poznali jsme po dlouhém pracovním přemýšlení, že tento překvapující oddíl není nesrozumitelný, ale naopak, vždy jasnější, ba zářivější a vše osvětlující. Napne-li k tomu čtenář v nejzazší meze svůj spekulativní rozum, pak dostojí svému úkolu, právě tak jako my obezřelým výběrem a sestavou vynasnažíme se, abychom dostáli svému.

„Hluboký odevždy byl a jest význam zázraků“, klidně počíná profesor, „ba hlubší snad než si myslíme. Otázka všech otázek byla by tedy taková: Co vlastně je to zázrak? Onomu holandskému králi ze Siamu byl rampouch zázrakem a kdo by ho navštívil s vývěvou a lahvičkou sirného étheru, mohl by mu činit divy. Na mého koně, který je naneštěstí ještě méně vědecky vzdělán, nepůsobím-li zázračně a magicky oním „Sezame otevři se!“ kdykoli se mi zachce, abych za dva pence dal mu otevřít nepřechodnou závoru?

„Není však opravdovým divem pouhý přestupek přírodního zákona?“ tážou se někteří. Kterýmž odpovídám touto novou otázkou: Co jsou přírodní zákony? Pro mne z mrtvých vstání nebylo by snad porochou oněch zákonů, ale potvrzením, bylo jakýmsi ještě hlubším zákonem, takto poprvé vystoupivším, který duchovní silou — tak jako všechny ostatní — osvědčil svou sílu hmotnou.

„Zde snad zeptají se někteří, nikoliv bez údivu: Na základě čeho tvrdí ten, kdo umí učinit železo plovoucím, že proto dovede již učít náboženství? Pravda, nám lidem

devatenáctého věku takové tvrzení vypadá trochu zpozdile, ač našim předkům z prvního století bylo významno.

„Není však nejhlubším zákonem přírody její ustavičnost?“ zvolá jakási osvícená skupina. „Není stanoveno, aby stroj všehomíra pohyboval se podle neproměnných zákonů?“ Ovšem že pravděpodobně, dobří přátelé. I já věřím, že Bůh, o němž mužové starého věku z vnuknutí ujišťují, že „u něho není proměnění ani pro obrácení se jinam zastínění“, že vskutku nikdy se nemění. I já věřím, že příroda, že vesmír pohybují se podle nadobro neproměnných zákonů, aniž lze komu zapovídat, aby podle své chuti nazýval jej strojem. A teď i já vám kladu starou otázku: V čem záleží asi ona neproměnná pravidla, z nichž složen je úplný zákoník přírody?

„Pravíš, že jsou vyznačena v našich vědeckých dílech, v souborných poznámkách lidské zkušenosti? — Ale byl člověk se svou zkušeností přítomen stvoření a viděl, jak se vše událo? Ponořila se vůbec která čistě vědecká individua až k základům všehomíru, aby tam vše vyměřila? Vzal je Stvořitel na poradu a dal jim nahlédnouti v základní plán svého nestihlého vesmíru, aby teď mohli říci, že toto je tam psáno a ne více než toto? Žel, nikoliv! Tato vědecká individua nikdy nedospěla dále, než také my jsme. Pohlédla o nějakou tu stopu hlouběji v propast, jež je neskonalá beze dna i břehu.

„Laplaceova kniha o hvězdách, kde vykládá, že určité oběžnice se svými měsíci otáčejí se rovnoměrně kolem

našeho důstojného slunce v drahách, jež on a jemu podobní šťastně objevili, — ta kniha je mi právě tak vzácna jako jinému. Ale nazýváš to „mechanismem nebes“ a „systemem světa“, v němž Síría a Plejad a všech padesáti tisíc Herschelových sluncí, probíhajících v jedné minutě, je opomíjeno a přihlíženo toliko k ubohé hrstce měsíců a liných těles, posměšně pojmenovaných a zapsaných v seznam pasažérů zvířetníku, takže nyní můžeme žvatlat o jejich Kde, když jejich Jak, jejich Proč a jejich Co je nám ještě tak skryto, jako by posud se vznášely neutříděnou prázdnotou?

„System v přírodě! I nejmoudřejšímu člověku, třeba že hluboko nahlíží, zůstává příroda neskonale rozlehlou a nadobro nekonečnou hloubinou. Všechny jeho zkušenosti a ní omezují se na několik spočítatelných věků a odměřených čtverečných mil. Částečně známe onen sled vývojových údobí přírody na této nepatrné části naší planety; ale kdo ví, na kterých hlubších událostech závisí tyto a kolem kterého neskonale většího okruhu přičin otáčí se náš malý epicyklus? Rybička může znát každou skulinu a každý kamének, každou vlastnost i náhodnou přeměnu rodné svojí malé zátočiny: rozumí však rybička okeánskému přílivu a občasným proudům, pasátním větrům, a monsunům i zatmění měsíce, kterýmiž úkazy řídí se stav malé zátoky a čas od času — zmíry nezázračným způsobem — může být nadobro zvrácen a proměněn? Takovou rybičkou je člověk: jeho zátokou je půda této země,

jeho okeanem nesmírný vesmír a jeho monsuny a občasnými proudy jsou tajemné dráhy Prozřetelnosti od aeonů k aeonům.

„Mluvíme o knize přírody: vskutku, je to kniha, jejíž původcem i pisatelem je Bůh sám. Čti v ní! Znáš ty, nebo znají lidé aspoň její abecedu? Nechceme tě pokoušeti jejími slovy, větami a velikými filosoficko básnickými popisy, znamenány v soustavách slunečných a v tisíciletích. Je to kniha napsaná nebeskými hieroglyfy, skutečným písmem Božím, a sami proroci se cítí šťastni, mohou-li tu a tam z ní přečíst jenom řádku. A co se týče ústavů a vědeckých akademií, namáhají se statečně a z nerozlustitelně, stěsnané a zauzlené spleti hieroglyfů dobírají se obratnými kombinacemi jednotlivých písmen obecného rázu a skládají z nich ten neb onen ekonomický recept, který má v praxi velikou cenu. Nejmenší počet nejlepších sní o tom, že příroda je mnohem víc, nežli nesmírná kniha takových receptů nebo ohromná, nevyčerpatelná kniha kuchařská pro domácí potřebu, jejíž tajemství bude jednoho dne takovýmto způsobem vyjeveno.

„Zvyk“, pokračuje profesor, „pobláznil nás všechny. Dobře-li to uvážíš, poznáš, že tkalcovský zvyk je největší; že utkává vzdušná roucha pro všechny duchy vesmíru, kteří takto viditelně bytují s námi, jako nápomocní slušové, v našich domovech a dílnách. Ale jejich duchovní přirozenost zůstává většinou provždy skryta. Filosofie říká, že zvyk nás od prvopočátků šálí; že konáme všechno

ze zvyku, ba že tak i myslíme, že naše skutečné zásady — ať už se honosíme jakkoliv svobodou myšlení — jsou nejčastěji pouze taková vyznání, o nichž jsme nedoslechli pochybnosti. A co je filosofie se vším všudy, leč ustavičný boj proti zvyku a stále obnovované úsilí, abychom překročili sféru slepého zvyku a tak dosáhli transcendentna?

„Bez počtu jest klamů a šalebných nástrah zvyku. Ze všech nejohravnější jsou však úskoky, kterými nás přemlouvá, že zázračné pouhým opakováním přestává být zázračným. Pravda, žijeme pomocí toho prostředku; ale člověk musí právě tak pracovat, jako se podívoval a tu je mu zvyklost potud dobrou pěstounkou, pokud ho vede k pravému prospěchu. Ale je to mazlivá, pošetilá chůva, nebo spíš my jsme falešní a pošetilí chovanci, když v hodinách klidu a přemýšlení prodlužujeme tento klam. Mám se dívat na překvapující zjev s tupou lhostejností, poněvadž jsem mu již po dvakrát, po dvěstěkrát, nebo po dvoumilionkrát přihlížel? Ani v přírodě, ani v umění k tomu není důvodu; a byť bych byl třeba jen pracujícím mechanismem, kterému božský dar myšlenky není víc, nežli pozemský dar páry parního stroje, který umí spřádat bavlnu a dovede vyrábět peníze a zpeněžitelné.

„Jako jinde, tak i zde shledáš, jak značná je mocnost jmen. Jsou to vskutku jen jakési zvykem utkané a divy skrývající šaty. Čáry, kouzlo, přerozličná strašidla a demonologii nazýváme dnes jako šílenství a rozruchu ner-

vů. Jen zřídka pomyslíme, že se nám pak vynoří ještě nová otázka: Co je šílenství? Co jsou nervy? Tak, jako dříve, zůstává šílenství tajemně hrůzným, vším všudy *pekelnickým* varem spodiny chaotických hloubek, jenž proráží krásně malovanými, navrch plujícími visiony stvoření, jež nazýváme skutečností. Byl snad Lutherův čert proto méně skutečný, že se zjevil vnějšnému nebo vnitřnímu zraku? I v duši nejmoudřejších se tají celý svět vnitřního šílenství, autentická říše démonů, z něhož pak tvořivě zbudován je svět jeho moudrosti, který jako obydlitelná, květnatá kůra zemská spočívá na svém černém základu.

„Nejhlouběji však ze všech klamných zjevů, divy nám zakrývajících, které ještě i jinak působí, zasahají dva veliké a základní, všechny svět objímající zjevy: ČAS a PROSTOR. Tyto, jež zosnovány a utkány byly pro nás již před naším příchodem, aby naše nebeské JÁ oblékly k vezdejšímu pobytu a zas je z něho vysvlékly, tvoří útek i osnovu všeobsašlé tkáně, do které vpřádají se všechny ty menší ostatní illuse tohoto přeludného bytí. Pokud jsi na tomto světě, marně se namáháš, abys je vysvlékl; na nejvyšší můžeš je na chvíličku protrhnout a prohlédnouti.

„Fortunatus měl čepici přání, kterou když nasadil a přál si kdekoliv bytí, ihned tam byl. Takto zvítězil Fortunatus nad prostorem; pro něj vůbec již nebylo *Kde*, nýbrž vždy jenom *Zde*. Kdyby kloboučník ve Wahngasse zařídil výrobu takových klobouků, jaký bychom to pak měli svět! A bylo by pak ještě po živnější, kdyby na pro-

tějši straně ulice jiný kloboučník, právě tak, jako jeho bratr v povolání, vyrábějící prostor vylučující klobouky, zavedl on zas výrobu klobouků vylučujících čas. Koupil bych si po tovaru těch obou, zejména pak toho druhého. Tak nasadit první píštěňák a prostě si přát býti ať kdekoliv — a hned bych tam byl! A což nasadit pak ten druhý klobouk a přát si jen pobytu v kterékoliv době a hned bys v ní byl! To bylo by teprve znamenité! Člověk by létal podle chuti od ohňového stvoření této země, až po její plamenný zánik. Tam byl by historicky přítomen v prvním století a rozmlouval s Pavlem a Senekou tváří v tvář; onde zas octl by se prorocky v třicátém prvním, obcuje tváří v tvář s Pavlem a Senekou, jež posud ještě ukrývá hloubka oněch přichozích časů.

„Myslíš snad, že by to nebylo možno, myslitelné? Je minulost zmařena, anebo jen minulé? Je vskutku nějaká budoucnost — anebo jenom je budoucí? Ony tajemné dary vzpomínek a nadějí ti tu odpovídají, kterýž, slepý, přivoláváš minulost i budoucnost jejich tajemnými průchody a domlouváš se s nimi, třebaže ještě potají a jen němými posunky. Záclona věřejška padá, záclona zítřejška se nadzdvihuje, ale obojí, věřejšek i zítřek, vskutku jsou. Pronikni časem a pohled do věčnosti! Věříš tomu, co najdeš paáno ve svatostánku lidské duše, co zbožně četli tam všichni myslitelé za všech věků: že čas a prostor nejsou Bůh, ale jen výtvary Boží, že Bohu jest všeobsáhlé zde jako věkověčné *ngní*?

„A spatřuješ v nich záblesk NESMRTELNOSTI? — O nebesa! Je bílý náhrobek našich milovaných, jež zemřeli tu v našich náručích, odcházejíce tam, je onen kámen, — který zdvihá se v dále, podoben bílému, truchlivému miláku, aby nám řekl, jak mnohou klopotnou a bezúčelnou milí jsme užli sami, — pouhou jen strašidelně bledou illusi? Je ztracený přítel tajemně stále zde, jako tajemně jsme tu i my, v Bohu? — Poznej pravdu, že jenom stíny času pominuly a jsou pomíjející; že skutečně bytí toho všeho, co tu bylo, co tu jest a co tu bude, skutečně *jest*, a to nyní, jako provždy. Kdyby, naneštěstí, zdálo se ti to novým, můžeš o tom přemýšlet za prázdných chvil po nejbližších dvacet let, nebo třeba dvacet století. Musíš tomu věřit, rozumět tomu nemůžeš.

„Že myšlenkové formy, totiž Čas a Prostor, jimiž jsme už jednou určeni k životu vezdejšímu, mají podmiňovat i určovat všechny náš praktický úsudek, pojem, představu i obraznost, to zdá se mi ve smyslu přiměřeno, správně i nevyhnutelno. Ale že by si měly osobovat i nadvládu ve věcech čistě duchovního rozjímání a zaslepovat naše oči divům, které všude vůkol nás obklopují, to se mi nezdá nikterak v pořádku. Povolme prostoru a času náležející jim řád, jako myšlenkovým formám a chceme-li, třeba i naprosto nepřislušný řád skutečnosti a sami pak uvažme, že tenké jejich kukly zastírají nám zářnou nádhuru Boží! Nebylo by to zázračno, kdybych mohl vztáhnouti ruku a uchopit slunce? A přec máe viděti, kterak

denně, vztahuje ruku, uchopím to či ono a sem a tam tím zamávám. Což jsi takové dítě, že se domníváš, že zázrak záleží na počtu mil vzdálenosti, nebo v počtu liber váhy? Nenahlížíš, že skutečný, nevystihlý Boha projevující div záleží v tom, že vůbec mohu vztáhnout ruku, že mám svobodnou sílu, abych ji něco uchopil? A bezpočtu je takových klamů a divů zastírajících obluzení, kterými prostor nás šálí.

„Ještě hůře je tomu s Časem. Velkým antimagikem a všeobecným zakryvačem divů je tento prolhaný čas. Kdybychom jen měli čas odkluzující klobouk a jedinkrát si jej nasadili, spatřili bychom se ve světě divů, kde všechno skutečné i vyhájené divotvorstvo a všechny úspěchy magie jsou předstíženy. Naneštěstí však nemáme takového klobouku a člověk, ubohý ten blázen, jen zřídka a nuzně si bez něho pomůže.

„Nebylo na příklad zázračno, že Orfeus nebo Amfion vystavěli hradby thébské pouhými zázvuky svých lyr? A pověz přec, kdo stavěl tyto zdi ve Weissnichtwo, vyžívaje vše pískovcové balvany lomů — obrovitých, jeskyňovitých to nyní rozsedlin s děsivou, zelenavou tůní — aby, tančice, utvářely se v dórská a jónská sloupoví, čtyřboké domy a úměrné ulice? A nebyl to ještě vyšší Orfeus nebo Orfeana, kdo za minulých věků při hudbě božské moudrosti, s úspěchem civilisoval lidstvo? Nejvznešenější náš Orfeus bloudil před osmaácti věky Judeou. Jeho nebeská píseň, plynoucí v prostých tonech domo-

viny, poutala unesené duše lidské a protože byla skutečnou nebeskou písní, plyne a zaznívá posud, s tisícovým doprovodem a nádhernými symfoniemi, srdci všech nás a ladi a vede je božskou mocí. Je to zázrak, co se přihodilo ve dvou hodinách a přestává to být zázračno, když přihodilo se to ve dvou milionech? Nejenom Thébý vystavěny byly hudbou Orféovou. Bez hudby nějakého nadaného Orféa nebylo vyzdvíženo posud ani jediné město, aniž skončeno které dílo, oslavující člověka.

„Setřes illusi času! Máš-li oči k vidění, popatř od blízko se pohybující příčiny k jejímu vzdálenému Pohybovači! Náraz, jenž se sděluje vši mléčnou drahou pružných koulí, je snad méně nárazem, postihuje-li a odvrhuje toliko poslední kouli? Ó, kéž bych mohl — s kloboukem času zbavujícím — přenést tě přímo od počátku ke konci! Jak by prohlédly pak tvé oči a tvoje plamenné srdce bylo by vystaveno světelnému moři nebeských divů! Pak bys poznal, že tento krásný vesmír i v nejmenší částice, je skutečným městem Božím s hvězdným chrámem a že každou hvězdou, každým stéblem trávy a každou životnou duší především září lesk přítomného Božství. Příroda však, časná říza Boží, zjevuje Boha moudrým a skrývá Ho pošetileům.

„A může být něco opravdu zázračnějšího, nežli skutečný, pravý duch? Angličan Johnson toužil po všechen život, aby ho spatřil, ale nemohl, ačkoliv šel do Cock Lanu a odtud do kostelní hrobky a klepal na rakve. Pošetilý

doktor! Nepodíval se nikdy svýma duchovníma očima, právě tak dobře jako tělesnýma, v onen plný proud lidského života, jež tak miloval? Nepodíval se nikdy třeba jen ve vlastní nitro? Dobrý doktor byl duch tak skutečný a pravý, jak si jen srdce mohlo přát; bezmála milion duchů přešlo mimo něj po ulicích. Ještě jednou ti říkám: zbav se illuse času. Směstnej šedesát roků do šesti minut. Co byl on jiného a co jiného jsme my? Nejsme-li duchové, kteří přijali podobu těla, podobu zjevení a kteří zas mizejí ve vzduch a neviditelnost? To není metafora, nýbrž prostá vědecká skutečnost. Vycházíme z nicoty, bēřeme na sebe podobu a jsme zjevení; kolem nás, jako vůkol skutečných strašidel, je věčnost a věčnosti jsou minuty jako léta nebo věky. Nezaznívají tóny lásky a víry jako z nebeských harf, jako písně blažených duší? A jinak zas: nevřeštíme a neskuhrame v nelibozvučných, sýčkovitých svých debatách a opětných obžalobách a nepřeklouzáváme tu zlověstně, slabošsky a hrůzně, nepovykujem (*poltern*) a nehýříme ve zběsilém tanci smrti — pokud předtuchajitílního vzduchu neodvolá nás v tichý domov a snívá noc se neprobere a nerozodní. Kde je teď makedonský Alexander? Onen zástup oděnců s pronikavým pokřikem bitevním u Issu a u Arbely zůstal za ním, nebo všichni nadobro zmizeli, tak jak musí zmizet nepokojní skřítkové? A Napoleon se zpátečními taženími z Rusi a bitvami u Slavkova? Bylo to vše něco jiného, nežli nejprostší honba strašidel, jež nyní se přehnala

v hulákajícím pospěchu, jenž činí noc příšernou? — Příšery! Asi na tisíc milionů je takových, které bloudí za jasného poledne zemi. Na sto jich zašlo a na sto jich povstalo, sotvaže jedinkrát zatikly tvoje hodinky.

„O nebe, je to tajemné, je to hrůzné pomyslit, že každý z nás nejen že v sobě nosí budoucího ducha, nýbrž vskutku a vpravdě je duch! Odkud máme tyto údy, tuto bouřnou sílu, tuto živou krev s jejími horoucími vášněmi? Jsou prach a stín, soustava stínů seskupená kolem našeho já, v kteréž, na chvíli několika let, tělem projeví se má bytost božská. Pohled onoho bojovníka na silném válečném oři; oheň blýská mu z očí, síla bydlí v jeho ramenou a v jeho srdci. Ale bojovník a válečný kůň jsou jenom vidiny, zjevená síla a nic jiného již. Okázale dusá zemi, jako by to byla pevná substance; blázen! Země jest jenom tenká kůra, protrhne se a bojovník i válečný oř padají do hlubiny, které žádná olovnice nedosáhne. Olovnice? Ani fantasie neodvažuje si jich následovati. Ještě před malou chvílí jich tu nebylo; a opět maličko a není jich tu již, ba ani jejich popelu není.

„Tak tomu bylo od počátku, tak bude tomu až dokonce. Jedno pokolení po druhém přejímá tělesnou podobu, vystupuje z kimmerické noci a ZJEVUJE SE k nebeskému poslání. Oheň a sílu, již každý má, také spotřebuje: jeden pracuje v dílně průmyslu, druhý slézá jako statečný lovec závrtné alpské výšiny vědy, třetí na skále zápasu hrůzně je roztřepen v zápolu s bližním. Potom vyslanec

nebes je odvolán; jeho pozemský šat padá a záhy je smyslům jenom jako přešlý stín. Jako divě vzplanulý, divě burácející voj nebeského dělostřelstva hřmí a plápolá tento tajuplný LIDSKÝ ROD v dlouhých bystře se stíhajících řadách přes neznámou hlubinu. Tak jako Bohem stvořené, oheň dýchající zástupy duchů noříme se z prázdna, spěšně burácíme udivenou zemí a sestupujeme opět v prázdnotu. Na naší výpravě srovnávána jsou horstva zemská a moře vyplněna; neboť může země, která je mrtva a pouhou vidinou, vzdorovati duchům, kteří jsou živi a skuteční? Do nejtvrdších diamantů tiskneme svou stopu. Nejposlednější zadní voj bude čisti stopy nejpřednějšího. Ale odkud a kam? Ó, nebe! Rozum toho neví a víra toho nezná. Jdeme tajemstvím v tajemství a od Boha k Bohu.

„Jame látkou, z jaké utvořeny sny
a naše malé žití kol a kol
jest obklopeno spánkem.“

KAPITOLA IX.

Rozhled.

Ta se nám naskytá důležitá otázka: Dospěli s námi vskutku mnozí britští čtenáři v novou, zaslíbenou zemi? Otevřela se jim konečně filosofie šatů? Byla to dlouhá a dobrodružná pout, od oněch zevnějších, obyčejných a věcných, vlněných pokrývek člověka těmi podivnými tělesnými šaty a podivnými společenskými úbory až k šatům jeho nejnitřnějšího nitra: až k času a prostoru! A zda už nyní se poněkud projevuje ono duchovní a věčné bytí člověka, sprostěno jsouc oněch obalů? Rozeznávají už nyní mnozí čtenáři „jako v zrcadle a skrze podobnosti“ ve velikých, neustálených obrysech jednolitě prapočátky lidské existence, aby mohli odloučit proměnlivé od neproměnného? Začíná řeč Zeměducha ve *Faustu* —

„při svistícím stavu času dlim sám
a Božství tak živoucí řízu já tkám“,

nebo jiná, ona tisíckrát opakovaná slova kouzelníka Shakespeara, —

„A těch vidin bezzákladná stavba
i mrakotyčné věže, nádherné
ty paláce, ty chrámy velebné,
ta velká zeměkoule, ano, vše,
co na ni dědicem, se rozplyne
a jak ten nepodstatný, slavný zjev
ni mráčku nezanechá po sobě.“

nepočínají ta slova pro nás nabývatí smyslu? Zkrátka: nestojíme konečně bezpečně v dalekých oblastech básnického tvoření a obrody, kde ona Fénixova rodná smrt lidské společnosti a všech lidských věcí zdá se možnou, ba zřejmo, že je nutná?

Když vydavatel za přispění nebes a podle svých sil vystavěl tento velmi nedostatečný a neslýchaný most (ačkoliv ho nedokončil), důvěruje, neboť střízlivým počtem zjistit se to nedá, že mnozí přešli jej bez nehody. Vydavatel nezbudoval tu nijaký pevný oblouk, překračující nepřekročitelné dobře dlážděnou cestou; ale zřídil jen, jak již řečeno, křivolakou řadu neklidně plujících prámů. Ach ano, skok s prámu na prám byl přechasto krkolomný; soumrak a všechna příroda živlů byla proti nám.

A přec, tu a tam jeden z tisíce, obdařený vzácnou dnes všestranností, nemohl by zjednatí přechodu přes všechny překážky? Šťastná menšina, malý hlouček přátel, buď vítán, buď dobré mysli! Postupně zvyká si oko novému okolí a ruka sahá po činnosti. Zde v tomto velikém a v pravdě nejvyšším díle obrody každý máte se činit podle svých

schopností. Přispěchají noví dělníci a zbudují nové mosty. A nemůže i náš ubohý přechod z provazců a prámů, zatím co sem a tam po něm putujete, na mnoha místech být opraven, až byl by pak nadobro upevněn a třeba i chromému schůdným?

Ale z nesčetného množství, již radostně a nadějně se vydali s námi na cestu, kde je nesčetný zástup těch, kterých už nevidíme po svém boku? Přemnozí odstoupili a zdaleka, stojíce, zevlují teď za námi s nevlidným podivem; ne mnozí dokročili chybně, anebo nedoskočili, a zápasí teď v chaotickém proudu, plující k tomu nebo k onomu břehu. Také těm třeba nabídnout pomocnou ruku, nebo aspoň zavolat povzbuzující slovo.

Nebo, abychom tu řekli bez metafory, — kterýmžto způsobem výrazu nás Teufelsdröckh naneštěstí poněkud nakazil — může-li být vydavatelé neznámo, že mnohý britský čtenář čte tuto knihu náležitě pobouřen a spíše pomaten nežli poučen jejím obsahem? Ano, již dříve před tím nejeden britský čtenář, nevrle na to bruče, se ptal: K čemu to všechno a co to prospěje?

Pak-li se ti jedná, abys naplnil svůj váček, nebo povzbudil své zažívání, ó britský čtenáři, pak ovšem tě to nepřivede nikam a neprospěje nic, ale spíš naopak, neboť to něčeho od tebe žádá. Ale přes to, když Teufelsdröckh, a prostřednictvím jeho i my, provedeme tě touto neslibnou rohovou branou v skutečnou zemi snů a ty záclonou šatů, jakoby jakýmsi kouzelným *Pierre-Pertuis* prohlédneš,

třeba jen na chvíli, do země divů a vidíků a citů, jak denní tvůj život je obklíčen divy a na dívech založen a že i tvoje pokrývky a šaty jsou zázraky — pak víc jsi vyzískal, než-li bys penězi zaplatil, a budeš profesoru vděčen a snad v některém literárním čajovém večírku otevřeš svá přátelská ústa, abys dopřál těmto citům výrazu.

A nezpozoroval jsi mezi tím i ty, že všechny symboly jsou vlastně šaty? Všechny formy, jimiž duch se projevuje smyslu, ať už na zevnějšek, nebo jenom v představě, že jsou šaty? A takto nejen pergamenová magna charta, již krejčí by jednou byl bezmála rozstříhal na své mirky, nýbrž i pompa i autorita zákona, posvátnost majestátu a všechny podřízenější tituly že vlastně jsou jenom oděv a šat a že i třicet devět artikulů je vlastně třicet devět šaticích článků náboženské ideje? A když tomu tak jest, nemusíme-li přiznat, že tato věda o šatech je vznešená a že daleko hlubším tvým studiem poskytne bohatších plodů, že zaujme své místo vedle zákonodárství, národního hospodářství a theorie anglické ústavy, tím spíše pak, když s prorocké své výše pohlíží na všechno jako na nesčetné stavy a přádelny, kde šaty, které ona utvářela, ona posvětila i podělila, jsou přecho často mechanicky sprádaný a setkávány vyzáblými, hladovými dělníky, kteří sotva dále vidí, než na svůj nos?

Přece však, nepřiblížejíce k tomu všemu a ještě méně k oněm všem, kteří mají vztah k přirozenému supranaturalismu a transcendentální části vědy vůbec, a ke všemu,

co tak vzdáleně ještě souvisí s oním příslibeným dílem „o obrodě lidské společnosti“ (*Palingenesie der menschlichen Gesellschaft*) — skromně podotýkáme, že jediná oblast filosofie šatů, ba ani ta nejnižší, není prosta bezprostřední hodnoty, ale že je možno odtud vyvodit bez počtu praktických závěrů. Přehlédněme rovněž ona pregnantní, ethická, politická a symbolická pozorování, která se vnučují filosofu šatů již na prahu jeho vědy. Nedbejme oněch „architektonických idejí“, které, jak jsme viděli, všem útvarům leží u základů, aby jednoho dne, když se byly lépe rozvinuly, dovedly k důležitým převratům, ale posvíme si na chvíli nejběžnějším paprskem filosofie šatů na to, co bychom nazvali oděvníckou třídou svých bližních. I zde přehlédněme mnohé, co bylo by hodno pohledu, miliony tkalců, přástevníků, valchářů, barvířů, vypíračů a ždímačů, kteří kutí a máchají se v temných svých děrách, aby nám udělali šaty, a lopotí k smrti, abychom žili. Chceme tu upoutat pozornost čtenářů toliko ke dvěma nepatrným oddílům lidstva, náležejícím, jako moli, k šatním živočichům, tvorům, kteří žijí a tyjí z šatů: jsou to šviháci a krejčí.

Vzhledem k těmto oběma nepatrným oddílům, můžeme beze všeho tvrdit, že veřejné mínění, neosvíceno filosofií, hlouďí a že samy příkazy lidskosti přicházejí nazmar. Snad se to objasní čtenářům následujících dvou kapitol.

KAPITOLA X.

Šviháková bytost.

Počínajíce o švihákovi, musíme především uvážit, pokud možno s největší vědeckou přesností, kdo je to vlastně dandy, neboli švihák. Švihák je člověk nosící šaty, člověk, jehož povoláním, úřadem a existencí je nošení šatů. Veškerá schopnost jeho ducha, jeho duše, kapsy a osobnosti je hrdinsky zasvěcena tomuto jedinému předmětu: slušnému a promyšlenému nošení šatů. Oblékají-li se jíní, aby byli živi, je on živ, aby se oblékal. Všeobecná důležitost šatů, o které jakýs německý profesor s neúmornou učeností napsal tlustý svazek pronikavého díla, aby ji dokázal, vytryskla v rozumu švihákově bez námahy, podobna vniknutí genia. Jeť šatem inspirovaný švihák básníkem šatů. Co Teufelsdröckh nazval „božskou ideou šatů“, to je mu vrozeno. A taková idea, jako ostatní ji podobné, musí se nějak projevit, nebo mu za nevýslovných muk rozdrásá srdce.

On však, podoben statnému, tvůrčímu nadšenci bez bázně uvádí svou ideu ve skutek. Ukazuje se lidstvu v o-

sobitě výstrojí a putuje mimo nás jako svědek a živý mučedník za věčnou hodnotu šatů. Nazvali jsme ho básníkem: a není jeho bytost jako vycpaná kůže pergamenová, na které píše umělkovanými barvivy sonet na chvíli očních řas svoji paní? Řekneme raději, že píše epos a *Šatstvo virumque cano* celému světu macaronskými verši, které číst může každý, komu líbo. A připustíme-li, což zdá se i možno, že dandy v sobě chová princip myšlení a jakýsi pojem prostoru a času — není pak v tomto zasvěcení života šatům, v tomto dobrovolném tak obětování nesmrtelného pomíjejícímu něco (třebaže v převráceném pořádku) z onoho změtení a ztotožnění věčnosti s časem, o čemž víme, že vytváří povahu proroků?

A čeho žádá švihák za všechna tato nepřetržitá muka, za svou poesii a za své proroctví? Jedině toliko, abys uznal jeho existenci, abys připustil, že je živým předmětem a nemožno-li, tož aspoň viditelným předmětem nebo věcí obrážející světelné paprsky. Nežádá tvého stříbra ani zlata (vyjímaje to, které mu skoupý zákon zajišťuje), nýbrž jenom pohledu tvých očí. Rozuměj si jeho mystickému významu anebo jej zneuznávej a nadobro zlehčuj — tak dlouho, pokud se naň díváš, je spokojen. Nemáme-li svolávatí hanbu na nevděčný svět, který odpirá i tuto ubohou přízeň, promrhává svůj zrakový poklad na vycpaních krokodýlů a sisamských dvojčatech a doma si nevšímá nejpodivnějšího divu ze všech divů, živého šviháka, přehlížeje ho nenávistnou lhostejností a špatně skrývanou

neúctou? Není přírodopisec, který by ho řadil mezi Mammalia, není anatom, který by ho pečlivě pitval. Viděli jste už kdy v museu preparát živiáka nebo jeho exemplář, chovaný v líhu? Byť lord Herringbone navlékl si tabákově hnědý úbor, tabákově hnědou košili a takovéže boty, nepomůže to nic; nepozorná, hrubšími potřebami zaujatá veřejnost ho míjí aniž by se oň starala.

Věk zvláštností jakož i věk rytiřský jsou již opravdu za námi. A přec jenom snad spí, neboť tu vystupuje filosofie šatů, aby zvláštním způsobem vzkřísila prvý i druhý! Nabudou-li zdravé názory této vědy převahy, pak bytostná povaha britského dandy a mystický význam, jenž se v něm kryje, nemohou navždy zůstat zakryty směšným a politováníhodným klamem. Následující dlouhý výťah z díla profesora Teufelsdröckha může věc, ne-li úplně, tož aspoň přibližně postavit do pravého světla. Jenom škoda, že zde, jako tak často i jinde, profesorův bystrozrak je zakalen jistým příměskem jakési, bezmála sovi, slepoty anebo nějakou svévolnou, prázdnou, ironickou tendencí. Čtenáři usoudí o tom sami:

„Za těchto rozplašených časů“, píše, „kdy náboženský princip, vyhnáný z většiny církví, prodlévá nepovšimnut v srdcích dobrých lidí, odkudž vzhledá, touží a v tichu pracuje k novému zjevení, anebo jako duše bez těla, bez domova bloudí a hledá svoje pozemské ústrojí, jak mnohých a zvláštních forem nevěry a fanatismu to dobrodružně okouší! Vyšší enthusiasmus lidské povahy ostává tak na

sobitě výstrojí a putuje mimo nás jako svědek a živý mučedník za věčnou hodnotu šatů. Nazvali jsme ho básníkem: a není jeho bytost jako vycpaná kůže pergamenová, na které píše umělkovanými barvivy sonet na chvíli očních řas svoji paní? Řekneme raději, že píše epos a *Šatstvo virumque cano* celému světu macaronskými verši, které číst může každý, komu líbo. A připustíme-li, což zdá se i možno, že dandy v sobě chová princip myšlení a jakýsi pojem prostoru a času — není pak v tomto zasvěcení života šatům, v tomto dobrovolném tak obětování nesmrtelného pomíjejícímu něco (třebaže v převráceném pořádku) z onoho změtení a ztotožnění věčnosti s časem, o čemž víme, že vytváří povahu proroků?

A čeho žádá švihák za všechna tato nepřetržitá muka, za svou poesii a za své proroctví? Jedině toliko, abys uznal jeho existenci, abys připustil, že je živým předmětem a nemožno-li, tož aspoň viditelným předmětem nebo věcí obrážející světelné paprsky. Nežádá tvého stříbra ani zlata (vyjímaje to, které mu skoupý zákon zajišťuje), nýbrž jenom pohledu tvých očí. Rozuměj si jeho mystickému významu anebo jej zneuznávej a nadobro zlehčuj — tak dlouho, pokud se naň díváš, je spokojen. Nemáme-li svolávatí hanbu na nevděčný svět, který odpirá i tuto ubohou přízeň, promrhává svůj zrakový poklad na vycpaních krokodýlů a sisamských dvojčatech a doma si nevšímá nejpodivnějšího divu ze všech divů, živého šviháka, přehlížeje ho nenávistnou lhostejností a špatně skrývanou

neúctou? Není přírodopisec, který by ho řadil mezi Mammalia, není anatom, který by ho pečlivě pitval. Viděli jste už kdy v museu preparát živiáka nebo jeho exemplář, chovaný v líhu? Byť lord Herringbone navlékl si tabákově hnědý úbor, tabákově hnědou košili a takovéže boty, nepomůže to nic; nepozorná, hrubšími potřebami zaujatá veřejnost ho míjí aniž by se oň starala.

Věk zvláštností jakož i věk rytiřský jsou již opravdu za námi. A přec jenom snad spí, neboť tu vystupuje filosofie šatů, aby zvláštním způsobem vzkřísila prvý i druhý! Nabudou-li zdravé názory této vědy převahy, pak bytostná povaha britského dandy a mystický význam, jenž se v něm kryje, nemohou navždy zůstat zakryty směšným a politováníhodným klamem. Následující dlouhý výťah z díla profesora Teufelsdröckha může věc, ne-li zúplna, tož aspoň přibližně postavit do pravého světla. Jenom škoda, že zde, jako tak často i jinde, profesorův bystrozrak je zakalen jistým příměskem jakési, bezmála sovi, slepoty anebo nějakou svévolnou, prázdnou, ironickou tendencí. Čtenáři usoudí o tom sami:

„Za těchto rozplašených časů“, píše, „kdy náboženský princip, vyhnaný z většiny církví, prodlévá nepovšimnut v srdcích dobrých lidí, odkudž vzhledá, touží a v tichu pracuje k novému zjevení, anebo jako duše bez těla, bez domova bloudí a hledá svoje pozemské ústrojí, jak mnohých a zvláštních forem nevěry a fanatismu to dobrodružně okouší! Vyšší enthusiasmus lidské povahy ostává tak na

jistou dobu nezmocněn, trvá však dále, neporušitelný, neúnavně činný a pracuje naslepo u velké, chaotické hlubiny. Tak vzniká jedna sekta po druhé a církev povstává za církví a rozpadává se opět v nových metamorfosách.

„Hlavně se to pozoruje v Anglii, která jako nejbohatší a nejhůře poučovaná ze všech evropských zemí, skýtá právě živly (totiž horko a temnotu), v kterých takovým zásnětem a netvornostem se nejlépe daří. Mezi moderními sektami oné země jedna je z nejzaamenitějších a je v úzké souvislosti s předmětem našeho zájmu: totiž ona sekta šviháků, nebo jak ji nazývají *dandys*. Budiž tu uvedena ta troška poučení, kterého jsem o ní nabyl.

„Ovšem, zejména angličtí žurnalisté, povětšinou mužové bez smyslu pro náboženský princip a bez úsudku o jeho projevech, napovídají o ní ve stručných a hádankovitých poznámkách, jako by to byla sekta spíše světská, nežli náboženská. Přes to však psychologickému oku jeví se dosti zřejmě její zbožný, ba skorem obětavý charakter, zda-li tato švihácká sekta náleží ke třídě fetišistů, nebo uctíváčů hrdin, či polytheistů nebo k některé jiné ještě, to za nynějšího stavu našich vědomostí zůstane nerozlíšeno (*schweben*). Jistý nádech manicheismu, třetáže nikoli v gnostické formě, je tu dosti patrný, jako též — neboť lidské pohlouzení pohybuje se v kruzích a vynořuje se v obdobích — zřejmě je tu nemalá podobnost s onou pověřivostí mnichů na hoře Athosu, kteří, zdržajíce se veškerého jídla a pohlížejíce upjatě po dlouhou dobu na

svůj pupek, spatřují v tom pravou apokalypsu přírody a odestřená nebesa. Podle mého názoru, zdá se mi tato sekta novou, naší době přizpůsobenou modifikací oné prvotní pověry *sebevzývání*, kterou Zerdusht, Kvank-fuč, Mohamed a jiní snažili se spíš upoutati a podříditi, nežli vymýtití, a která jenom z čistých, náboženských forem je nadobro vyloučena. Pak-li někdo zamýšlí pojmenovati to jako obnovený arimaniism, nebo jako nový způsob služby démonům, tož, pokud dohlédám, nenamítám proti tomu ničeho.

„Konečně tito šviháci, v nadšené horlivosti nové sekty, dokazují odvalu, vytrvalost a všechny ty mohutnosti lidské povahy, třebaže ještě tak ujařmené. Předstírají velikou ryzost a výlučnost, vyznačují se zvláštním oděvem — o čemž podali jsme několik poznámek v dřívějším oddílu knihy — a pokud bylo možno i zvláštní mluvou — patrně jakousi lámanou *lingua-franca*, neboli anglo-francouzštinou — a namáhají se, aby udrželi pravé nazarenské způsoby a zachovali se neporušení ostatním světem.

„Mají své chrámy a největší z nich, jako židovský chrám, stojí v jejich metropoli a nazývá se chrám *Almackäv*, slovem velmi nejisté etymologie. Konají své bohoslužby většinou v noci; mají své velekněze i velekněžky, kteří však nezastávají svého úřadu doživotně. Jak někteří se domnívají, je ritus jejich menadický nebo je snad eleusinského či kabirického rázu a je přísně tajen. Ani posvátných knih tato sekta nepostrádá; nazývají je *módními*

romány. Církevní předpis není však posud úplný, jsou tedy některé z nich kanonické, jiné nikoliv.

„Nikoliv bez obtíží opatřil jsem si některé z těchto posvátných knih a v naději, že dojdou pravého názoru a s horlivostí, jež zdobí badatele o šatech, pustil jsem se do jich interpretace a do studia. Mě úsilí bylo však nadobro marno. Ona schopnost neúnavné soustředěnosti v četbě, pro kterou mi svět neupřel uznání, vyšla tu poprvé nadobro s prázdnem. Nadarmo napínal jsem všechny síly (*mich weidlich anstrengte*) a činil se, pokud jsem mohl. Za krátký čas pocítil jsem pojednou, abych tak řekl, hučení v uších na způsob nekonečného a nesnesitelného drnkotání a písklavého skřípotu, načež záhy dostavil se nejhrůznější magnetický spánek. Ačkoliv jsem se namáhal setrásti jej, pevně odhodlán, že se nevzdám, přec dostavil se posud nepoznaný pocit, jako je onen v *deliriu tremens*, jenž přešel v úplnou mdlobu, až konečně na rozkaz lékařův, který obával se rozruchy všech mých duchovních i tělesných sil a úplné zkázy mého ústrojenství, nerad, ale přec nadobro vzdal jsem se četby. Vložil se tu snad do věci nějaký zázrak, podobný onomu ohnivých koulí a nadzemských i pekelných zjevů, které u židovských mysterií odstrašily již nejednoho z nezasvěcených? Ať už jakkoliv, tento můj nezdar po největším úsilí musí omluvit nedostatečnost mého náčrtku, který přes to je nejdokonalejší, jaký umím podati o sektě, jež je příliš svérázná, než aby se o ní pomlčelo.

„Poněvadž miluji své smysly a svůj život, tu mne, jako soukromou bytost, žádná pozemská síla nepřiměje, abych kdy otevřel opět takový *módní román*. V tomto dilemmatu naštěstí podána mi ruka z nebes, od které nadít se mohu, ne-li vítězství, tož aspoň spásy. Balíky knih, které objednává Stillschweigenaské knihkupectví z Anglie, bývají zabaleny v nejrozmanitější zbytečně potištěné archy (*Maculatur-blätter*). Filosofu žatů, který má jakousi mohamedánskou úctu právě k makulatuře, naskytají se tu mnohdy zvláštní poznatky a proto ji nepohrdá. A teď si mohou čtenáři představit, kterak užasl, když na takovém potrhaném archu, patrně vytržené to části některého z anglických časopisů, které tam nazývají *Magazin*, objevil jakési pojednání právě o tomto předmětu, o *módních románech*! Studie vychází většinou ze světského hlediska a obrací se, nikoli bez příkrosti, proti nějakému, mně neznámému *Pelhamovi*, který, zdá se, že je mystagog a hlavní učitel i kazatel sekty; a tak — čehož nikdo ani nežádal na vytrženém archu — právě tajemství, náboženská tvářnost a fyziologie švihákovy bytosti, ani zde se nám úplně nevyjevila. Přece však vysvitají tu a tam roztroušená světélka a z těch jsem hleděl vyzískat. Ba v jednom úryvku, vybraném z proroctví či z mystické theogonie nebo z čeho (neboť sloh zdá se velmi změten), nalézám, co vyhlíží jako vyznání víry, nebo souhrn životních povinností člověka podle pouček této sekty. Toto vyznání, nebo souhrn povinností, poněvadž pochází z pramene tak

věrohodného, utřídím zde do sedmi rozličných článků a předložím je německým čtenářům u velmi stručné formě a tak se zbudu svého úkolu. Upozorňuji také, že z důvodů, abych se vyvaroval možného bludu, přidržím se pokud možno doslova originálu“:

„Č l á n k y v í r y.“

„I. Kabát nemá mít na sobě ničeho, co by připomínalo trojúhelník. Zároveň jest se pečlivě vystříhati záhybů na zádech.

„II. Límec je věci velmi důležitou: má být vzadu nízký a nepatrně zaokrouhlený.

„III. Nelze strpět muži jemného vkusu nijaké nevázanosti v módě, aby si na př. osvojil plnost hotentotské zadnice.

„IV. Zdraví záleží ve fraku stříženém do vlastovčího ocásku.

„V. Dobrý vkus gentlemana nejeví se v ničem krásněji jako v jeho prstenech.

„VI. Do jistých mezí je lidstvu dovoleno, aby nosilo bílé vesty.

„VII. Nohavice musí na kyčlích těsně přiléhat.“

„Spokojím se prozatím, odmítnuv skromně, ale rozhodně a neodvolatelně tyto zásady.

„V pravé protivě k této sektě šviháků jest jiná britská sekta, která, jak poznávám, pochází původem z Irska,

kde je posud její hlavní sídlo; ale známa je i v Anglicku a šíří se opravdu všude jak nejrychleji. Poněvadž tato sekta neuvěřila posud svých kanonických zásad, tají se mi v tomže přitní, jako sekta šviháků, která ovšem vydala své knihy, ale vniknouti do nich bez cizí pomoci, je úkol nadlidské síly. Zdá se, že členové sekty podle různých míst pobytu označeni jsou také rozličnými jmény. V Anglii zovou je obyčejně sektou *robotných*, nebo také značně nefilosofickým jménem *bílých negrů*, zatím co ostatní obce pošklebuji se jim přezdívkou *hadrátských žebráků*. Ve Skotsku je titulují názvem *třaslaví hadráti* (*Hallanshakers*), nebo jim říkají *hromada hadrů* (*Stook of Duds*) a každý příslušník sekty má toto jméno, v němž patrně se zračí šat jeho povolání. V Irsku, které, jak jsme se zmínili, jest jejich mateřským úlem, žijí pod spleti všemožných označení, jako *blatošlapí*, *radonožci*, *tkalounkáři*, *baráčníci*, *bělokošíláči*, *kluci*, *lesáci*, *rockytáci* nebo jako *ubozí otroci*. Toto poslední jméno je podle všeho původní a všeobecné. Ostatní, jak se zdá, jsou podružného řádu, jsou to nevýznamné obměny nebo nanejvýš daleko rozvětvené výhonky mateřského kmenu a bylo by škoda času, kdybychom vyhledávali jejich přesná pořadí a rozmanité nuance. Postačí, víme-li, — co beztak zdá se nepochybně — že původní sekta, je ona sekta *ubohých otroků*, jejíž nauku, praksi a základní, povahové rysy, pronikající a oživující veškeru její bytost, je možno také pojmenovat a na zevnějšku rozlišit.

„Bylo by neobyčejně nesnadno představit si mysl ubohého irského paroba s přesnými spekulativními poučkami tohoto bratrstva, jako na př. o tom, co je vesmír, lidský život, nebo člověk. A rovněž tak nesnadno bylo by stanovit, s jakými city a myšlenkami hledí vstříc budoucnosti, jak se rozhlíží v přítomnosti a jak se dívá do minula. Zdá se, že je cosi mnišského v jejích ústavě, ježto poznáváme, že se váže oběma klášterními sliby: chudoby i poslušenství, z nichž prvního mají být především pamětlivi. Ano, slyšel jsem, že již před narozením jsou neodvolatelně zasvěceni tomuto slibu snad slavnostní nazarenskou ordinací nebo i bez ní. Abych se domníval, že zachovávají i třetí klášterní slib, totiž slib cudnosti, k tomu jsem nenašel důvodů.

„Pak se mi zdá, že napodobují šviháckou sektu v honosném způsobu nošení zvláštních šatů. V přítomném svazku nedočteme se ovšem popisu onoho šatu ubohých otroků, poněvadž se zdá nemožno, že by tu nedokonalý orgán řeči vystačil. Jejich ústroj skládá se z bezpočetných šosů, cipů a nepravidelných přívěsků rozličného sukna i barvy, jichž labyrintickou spleť přioděje se tělo jakýmsi neznámým způsobem. Je spjat nesčetnými kombinacemi knoflíků, tkanic a špejlů, k nimž zhusta ještě přistupuje pás buď kožený nebo konopný, po případě jenom slaměné povřízlo kolem beder. Zdá se, že mají zálibu pro slámu, a často ji oblékají v podobě opánků. Co se týče pokrývky hlavy, projevují v ní jistou volnost: nosí klobouky s čá-

stečným okrajem, bez dýnka nebo s přiklápěcím dýnkem. V prvním případě obrací klobouk a nosí jej okrajem vzhůru jako oxfordskou studentskou čapku. Proč tak činí, nevím.

„Jméno „ubozí parobí“ (*Poor-Slaves*) je patrně původu slovanského, polského nebo ruského, ale bytostné nitro a jeho poverčivý duch nasvědčuje spíše charakteru teutonskému nebo druidskému. Věří se o nich, že jsou uctívající Herthy neboli země, neboť ustavičně kopají a přičinlivě pracují v jejím klínu anebo, uzavřeni v soukromých modlitebnách, zamýšlejí a obírají se hmotami zemí odšťatými, při čemž zřídka jen vzhlížejí k hvězdnému nebi, a když tak činí, tož jen s poměrnou lhostejností. Žijí podobně jako druidové, v tmavých obydlích a začasťe rozbíjejí své okenní tabule, kde je našli, a díry upoují útržky šatů nebo jinými neprůhlednými věcmi, aby dosáhli opět příznivé tmy. Jako všichni vzrývající přírody i tyto náckyni jsou častým výbuchům entusiasmu, který vzrůstá až v zuřivost, a upalují lidi, ne-li v podobách upletených bůžků, tož aspoň v hliněných chatrčích.

„I v potravě mají své zvláštní předpisy. Všichni ubozí otroci jsou rhizophagy čili pojídači kořinkův, někteří jsou také ichthyophagy a požívají nasolených sledů. Jiné živočišné potraviny se zdržují, leda snad v důsledcích převratné hodnoty podivného zlomku jakéhos brahmínského citění, požívají i masa zvířat zašlých přirozenou smrtí. Hlavní výživou je jim hlízatá rostlina, zvaná brambor,

v ohni opečená, které pojídají beze vší přípravy nebo jediné snad s neznámým kořením, řečeným *point*, po kterémžto receptu, na *brambory s pointem* nadarmo jsem pátral ve všech knihách evropského kuchařství. Takřka v epigrammatické protivě k chuti popíjejí *mléka*, jako nejpříjemnějšího, a *potheenu*, jako nejpálčivějšího nápoje. Posledního jsem okusil jako anglického *blue-ruin* a skotské *whisky*, analogických to nápojů, požívaných sektou v oněch krajinách. Obsahovaly zřejmě druh nanejvýš sehnánoho alkoholu, zastřeného však chutí ostrých olejů. Je to celkem nejostřejší substance, kterou znám — skutečný tekutý oheň. Říkají, že při všech jejich náboženských slavnostech nezbytně žádají potheenu a spotřebují ho veliké množství.

„Irský cestovatel, zmíry snad věrohodný, který se mi představuje pod bezvýznamným titulem *nebožtíka Johna Bernarda*, podává následující náčrtek domácnosti, jejíž členové, ačkoli výslovně se tak nepraví, jsou patrně příslušníci oné sekty. Takto spatří moji němečtí čtenáři ubohého irského paroba na vlastní oči a právě za stolem. Mimo to v cenné makulatuře, shora již zmíněné, našel jsem podobný náčrtek o domácnosti švihákové, kreslený známým již dandyovským theogonistou a mystagogem. Předvedu jej rovněž světu jako srovnání hodnou protivu.

„Tedy nejdřív o domácnosti ubohých otroků, jež, zdá se, je druhem jakési hospody. Sledují originál doslova:

Domácnost ubohého paroba.

„Nářadím této hospody byl velký litinový hrnec, dva dubové stoly, dvě lavice, dvě židli a korbel na potheen. Domáci spali na jakési palandě, dostupné po žebříku, dolní prostora byla pak přepažena ve dvě: v oddělení pro krávu a prase a ve světnici pro rodinu a pro hosty. Když jsme vešli dovnitř, spatřili jsme členy rodiny, počtem jedenáct, u oběda. Otec seděl nahoře, matka dole a děti po obou stranách veliké dubové fošny, uprostřed vyhloubené na způsob koryta, kam by se vešel obsah hrnce bramborů. Malé jamky na stůl byly vyhloubeny ve stejných vzdálenostech, uprostřed stál krajáč mléka, ale po přepychu, jako masu, pivu, chlebě, po vidličkách, po nožích a talířích nebylo ani zdání.“ „Ubohý parob sám, jak náš cestovatel poznal, byl ramenatý, černovlasý muž mohutné postavy s ústy od ucha k uchu. Jeho žena byla osmahlá, ale pěkných tvarů, a jeho buclatá, polonahá děcka měla kachní žaludky. O jejich filosofických nebo náboženských poučkách a pozorováních nenašli jsme ani zmínky.“

„Nyní však obraťme se k domácnosti švihákově, kdež patrně sídlí onen často zmíněný mystagog a inspirovaný apisovatel:

Domácnost šviháková.

„Nádherně zařízená šatna, opatřená fialovými záclonami, židlemi a pohovkami téže barvy. Po obou stranách

stolu, chovajícího přepychové toaletní předměty, stojí zrcadla zvýší člověka. Na perleťovém stolečku, uspořádaný po zvláštním způsobu, stojí lahvičky s voňavkami a naproti nim umístěno je bohatě zdobené umyvadlo z matného stříbra. V levo je vyřezávaný šatník, jehož zpola otevřené dveře, prozrazují bohatou zásobu šatů, zatím co obuvi zvláště útlého tvaru vyhrazena je nižší přihrádka. Přiotevřené dveře naproti šatníku dovolují nahlédnouti do koupelny. Křídlové dveře v pozadí. Vstupuje autor — v osobě našeho theogonisty —, zatím co francouzský komorník v hedvábné kazajce a kmentové zástěře jde mu úslužně v ústrety.

„Takové jsou obě sekty, v které se štěpí neustálá část nynějšího britského národa a které zneklidňují onu bez ustání sužovanou zemi. Oku politického pozorovatele je vzájemný jejich vztah, plný živlů nenávisti a nepřátelství, dalek toho, aby ho potěšil. Ony dva principy šviháckého sebezbožnění, nebo úcty bůžků a neboze otrockého nebo parobského uctívání země, nebo jak bychom to nazvali, projevují se posud ještě v odlehlých a nijak znamenitých formách. Přes to však šíří se kořeny a podzemními výhonky veškerou stavbou společnosti a neúnavně pracují v tajemných hlubinách anglické národní existence, namáhajíce se rozštěpit a rozloučit ji ve dva protivné a nepřátelské tábory.

„Podle počtu a tělesné zdatnosti, zdá se, že ubozí otroci neboli parobci množí se hodinu za hodinou. Šviháci nejsou

v podstatě proselytskou sektou, ale honosí se značnými zděděnými prameny a jsou silni svou jednotností — zatím co parobí štěpí se v mnohé strany, nemají ani střediska a nanejvýš působí jen v poloutajených spolcích. Kdyby tak vskutku povstalo obcování parobků, jako je obcování svatých, jaké by to mělo zvláštní následky! Šviháci pohlížejí stále ještě pohrdlivě na otroky, ale není již daleko hodina, kdy se prakticky ukáže, která ze stran měla by vzhlížeti s úctou a která přehlížeti s pohrdou.

„Zdá se mi pravděpodobno, že jednoho dne budou se obě sekty dělit o Anglii, doplňující se na úkor ostatních jim nepřislušných stran, až konečně tu někdo jiný nezbudě. Šviháčti manichejci, s hoiíem pošviháčtělých křesťanů, utvoří jednu stranu — rabové shromáždí kolem sebe všecko, co je rabské, ať už křesťany, nebo nevěrecké pohanstvo, přibírajíce rovněž všechny druhy radikálů, utilitaristů a paličatých rýpalů do spolku a utvoří tak druhou stranu. Šviháctví a parobství dalo by se přirovnati k dvěma vroucím, bezedným proudům, vyvěrajícím z protilehlých končin pevniny. Vyhlížejí posud jako neklidné ztřeštěné prameny, které lidskou silou snadno by mohly být zasypány. Leč pozoruj, kterak denně jim přibývá na průměru; jsou to duté kužely, vyvřelé z nekonečných hlubin, jejichž pevná, pokrývající země jest jenom tenký povlak, tenoučká kůra. Tak denně se drolí půda mezi oběma ležící, denně šíří se panství obou mocných proudů, až konečně zbývá mezi nimi jediná pěšinka půdy, pouhá slupina

země. I ta se odplaví a pak nastane skutečné vodní peklo a potopa Noemova bude předstižena?

„Lépe ještě, kdybych je pojmenoval jako dva nesmírné a vskutku nebývalé stroje elektrické (otáčené „mechanismem společnosti“) s bateriemi protivných sil: parobstvím, jako silou zápornou, a šviháctvím, jako silou kladnou. První síla přitahuje a přisvojuje si veškeru kladnou elektřinu národa (totiž jeho peníze); zatím co druhá, neméně mohutná, podobně si počíná se zápornou jeho elektřinou (totiž hladem). Prozatím vidíš jenom přeskakující jiskry nebo záblesky; ale sečkej chvíličku, až veškeren národ přejde v elektrický stav, až pak všechna životní elektřina již nebude zdraví prospěšná, t. j. neutrální, ale rozštěp se ve dvě osamocené síly, kladnou a zápornou — peníze a hlad — a postaví se uzavřeny ve dvou bateriích jedna proti druhé! Pohyb dětské ruky postačí pak oběma; a potom — co potom? Tímto hromovým výbojem osudu rozpráší se země v pouhý dým; slunce pozbude jedné ze svých planet a nebude již jediného zatmění měsíce. A ještě spíš přirovnal bych je —“

Ó, dosti, dosti již těch přirovnání a podobenství, o jejich nadbytku je těžko říci, zda-li je z hříchů našich nebo Teufelsdröckhových.

Nejednou haněli jsme jej pro tento návyk rozprádání a přehloubávání; známe již ode dávna jeho mystické a náboženské sklony, kterými ve všech věřil náboženství. Nikdy však nepotáhla tato bělina jeho jinak tak prozí-

ravých očí, jako v tomto pojednání o švihákové bytosti? Nebo je snad ve všem tom úmyslná satira, je profesor a videc opravdu tak přihlouplý, jak se dělá? O pouhém obyčejném smrtelníku řekli bychom, že ano; ale o takovém Teufelsdröckhovi nejsme beze stínu pochybnosti. Mimo to, je-li pak satira opravdu úmyslná, pak se tím sotva na věci co napravi. Nepochybi, kteří odpovědí: Myslí si profesor, že jsme hlupáci? Přestřelil se svou ironií, vidíme dobře do věci a snad i do něho.

KAPITOLA XI.

Krejčí.

První náš praktický závěr z filosofie šatů, onen totiž, který se týká šviháků, podařil se takto dosti dobře a nyní přicházíme ke druhému, který pojednává o krejčích. O této poslední věci shoduje se na štěstí naše mínění s myšlenkami Teufelsdröckhovými, jak je vyjádřil na závěrečných stranách svého díla, a rádi jim tu dopřejeme sluchu. Nechť tedy promluví poslední slova po vlastním způsobu:

„Více, nežli století ještě musí minout“, praví, „a krvavý boj svobody musí být vybojován. při čemž nejušlechtilejší padnou v předních řadách, trůny musí být uvrženy na oltáře, tak jako Pelion na Ossu, Molochu bezpráví musí se dostatí obětí a Michaeli spravedlnosti mučedníků, nežli krejčí nabudou svých lidských práv a než zacelí se tato poslední rána trpícího člověčenstva.“

„Překvapuje-li nás co v dějinách světové zaslepenosti, pak by to bylo to, že rozšířila se a jako široko daleko rozvětvené poblouzení zakořenila se myšlenka, jako by krejčí tvořili zvláštní skupinu ve fyziologii, jako by nebyli

muži, nýbrž jen kousky mužův. Nazveš-li koho *krejčím* (*Schneider*), neznamená to v naší rozvrácené, zaslepené, ba skorem zpité společnosti právě tolik, jako výzva nejhoršímu, nejzarputilejšímu nepříteli? Přezdívka *krejčovský* označuje jinak nepostížitelný stupeň malomyslnosti. Uvádíme ve svých lékařských spisech *krejčovskou trudnomyslnost*, která je ostoudnější nežli jaké malomocnosti a bájíme všechno možné o jejím původu jako následku ustavičného požívání uhlí krejčími. Proč bych se měl zmiňovati o Hansu Sachsovi (který byl ševcem, tedy jakýmsi krejčím šijícím z kůže) a jeho krejčím s korouhvičkou (*Schneider mit dem Panier*)? Proč o Shakespearovi v jeho „Zkrocení zlé ženy“ i jinde? Není zaznamenáno, že Alžběta, královna anglická, když přijímala deputaci osmnácti krejčích, uvítala je se slovy „Dobré jitro, oba pánové“? Nechlubila se tato mužatka, že měla regiment jezdců, kde jezdec i kůň byli nezranitelní, totiž regiment krejčí na kobylách? Tak všude tuto lež brali za platnou minci a pojímali ji jako nespornou pravdu.

„Potřebuji se ptát nějakého fyziologa, zdali ta věc je sporná či nikoliv? Nezdá se ti při nejmenším přípustno, že krejčí má pod svými šaty kosti i vnitřnosti a ostatní svalstvo jiné nežli sartorovské? Které mužské úlohy by nemohl krejčí zastávati? Nedovedl by dát zavřít svého dlužníka? Není ve většině krajín dané platícím živočichem?“

„Čtenáři této knihy nemohou pochybovat, které předsvědčení je moje. Jestliže ovoce tohoto dlouhého ponocování a takřka nadpřirozeného zkoumání nezrálo darmo, bude svět zase o krůček blíže k vyšší pravdě a nauka, kterou Swift bystrozrakem genia nejasně vytužil, vyvstane v jasném světle: že totiž krejčí je nejenom člověk, ale kdosi jako stvořitel a bytost božská. O Franklinovi bylo řečeno, že „vyrvál bohům blesk a králům žezlo“. Ale já se tážu: Kdo je větší, ten kdo bere, nebo ten kdo dává? Neboť nepřihlížejte k individuálním případům a k tomu, že krejčí přetváří člověka na šlechtice, kterýž oděn je netoliko vlněným suknem, ale i hodností a jakýmsi mystickým dominiem — zdaž sama krásná stavba společnosti, se všemi jejími královskými plášti a kněžskými rouchy, jimiž, nazi a rozdrobení, ustrojeni jsme ve státy, v národy a veškerou součinné lidstvo, jak nejednou tu bylo nezvratně dokázáno, zdaž není to vše jediné krejčovské dílo? — Co jiného jsou všichni básníci a učitelé morálky, nežli jistý druh metaforických krejčí? A zmiňuje se o tomto vznešeném cechu, neptal se nás vítězně největší žijící cechovní bratr otázkou: „Kdo jiný, nežli básník, učinil nejprve bohy lidmi, snesl je k nám dolů a pozdvihl nás k nim vzhůru?“

„A on je to, kterýž sedí skloněn nad tvrdým prknem ve své dílně, o němž svět potupně pojednává jako o devětině člověka! Vzhlédni, ó mnohým obtížený, vzhlédni zářícím okem nadějí a prorocké tuchy lepších, ušlechti-

lejších časů! Příliš dlouho seděl jsi tu se zkříženýma nohama, co zatím tvrdly tvé klouby; podobal jsi se svatému anachoretovi nebo katolickému fakiru, jenž se kaje a snáší nejbohatší požehnání nebes na svět, který jej zhaněl. Doufej jen! Modré pruhy již prosvítají mračny, hustá mlha nevědomosti již se rozestupuje a nastane den. Lidstvo zaplatí svoje dlouho se kupivší dluhy i s úroky; pokloní se anachoretovi, kterého zneuctívalo, zlomek vzroste netoliko na celek, ale na čtverec a na krychli. S údivem pozná svět, že krejčí jest jeho hierofant a hierarcha, ba dokonce jeho Bůh.

„Když jsem postál v mešitě svaté moudrosti a přihlížel oněm čtyřiaadvaceti krejčím, sešívajícím a vyšívajícím ono nádherné tkanivo, které sultán každoročně posílá pro Kaabu do Mekky, pomyslíl jsem si: Kolik nesvatých věcí posvětilo vaše odívající umění jako onen arabský čedič!

„A ještě víc mne dojalo, když, zahýbaje uličkou skotského města Edinburku, spatřil jsem vývěsní štít, na němž bylo napsáno, že ten a ten je kalhotářem jeho královského majestátu. Nad nápisem vymalován pár kožených spodků a mezi koleny vepsána památná slova: SIC ITUR AD ASTRA. Nebylo to jako vzdech krejčovského mučedníka z hloubi žaláře, jenž lkal v poutech ovšem, ale s nadějí na vysvobození a prorocky se odvolává k lepší budoucnosti, ke dni spravedlnosti, kdy lidstvu vyjeví se hodnota kalhot a nůžky budou navždy ctihodny?

„A snad mohu již říci, že nestýskal si zcela nadarmo. Bylo to ve slavné chvíli, když s duší rozpuklou a přístupnou inspirujícím vlivům, poprvé jsem pojal ideu tohoto díla o šatech, to největší, co jsem kdy doufal vykonati; dílo, jež po dlouhých průtazích zabralo již tak velkou část mého života a ještě zabere; dílo, jehož první a jednodušší díl může se tu zakončit.“

KAPITOLA XII.

N a r o z l o u č e n o u.

Tak jsme se namáhali, abychom z ohromného a nepravdělného koláče, jež pan Teufelsdröckh uhnětl pro své vezdejší bližní, vybrali nejpěknější hrozinky a podávali je čtenáři jednu po druhé na vlastním podnosu. Byla to namáhavá a snad nevděčná práce, v které přec tu a tam potěšil nás paprsek naděje, takže nyní můžeme si omýti ruce, a to nikoliv bez zadostučinění. Jestliže takto, třebaže poněkud cizokrajným způsobem, poskytl vydavatel nějakého sousta duchovní potravy skrovnému hloučku z našeho milovaného britského národa, pak si ani nemohl přátí ušlechtilejší odplaty. Ale jest-li tomu jinak, proč by na to reptal? Nebyl to úkol, kterým ho podělil neotázavši se osud? A jestliže nyní jej skončil, neusnadnilo a neukrátilo se mu tím hlavní jeho denní dílo?

Není možno, abychom se rozloučili s profesorem Teufelsdröckhem beze smíšených citů podivu, vděčnosti a nelibosti. Koho by nebolelo, že talenty, které by se uplatnily ve vyšších oblastech filosofie nebo umění, za-

časté jsou odsouzeny, aby se štáraly a rýpaly v charouz-
nách, ba dokonce, aby se matlaly ve stokách, kde ztrace-
né prsteny a diamantové náhrdelníky nejsou nikterak je-
dinou kořistí? Lítostí však nespomůžeme ničeho a ha-
níce to, utrácíme čas. Anglická kritika marně by se na-
máhala vyléčiti Teufelsdröckha ze špatného humoru;
dostačí, jestliže bdělosti její se podaří, aby se nerozšířil
mezi námi. Což pak, jestliže tento pestřitý, zmotaný a
přemetaforisovaný způsob psaní, neřku-li myšlení, zobeční
mezi našimi spisovateli! A může se to snadno přihodit.
Nepozbyl tak vydavatel, přepracováváje Teufelsdröckh-
ovu němčinu, značně ze své anglické ryzosti? Právě tak,
jako menší proud pohlcován je větším a nutkán, aby se
ubíral jeho cestou, právě tak menší duch v našem pří-
padu je puzen, aby přebral podíl od většího, a tak, jako
tento, nazíral na svět obrazně. Vyžádá si to času a ná-
mahy, nežli se zbavíme oněch návyků.

Ačkoliv podivínský je náš profesor, přece není jedi-
ného čtenáře, který by se s ním chtěl rozloučiti ve zjev-
ném nepřátelství. Doznejme, že v drsném, tolik tupeném
i tolik utrhačném muži je něco podivného, co nás k němu
poutá. Věříme a doufáme, že je mužné postavy ten, kdo
k pokrytectví řekl: Klid se; a k diletantismu: Zde není
pro tě místa; a k pravdě: Buď pro mne všim! Věříme a
doufáme, že je muž ten, který mužně potíral ďábla, kní-
žete času, který jako Hannibal snad od narození tajemně
zasvěcen byl této válce a umínil si, že povede ji dále

veškerou zbraní, za každého času a na každém místě. V takové věci vítán je každý voják, buď si to třeba jen polský sudličník.

Ale ustavičně vtírá se nám otázka: Jak jenom člověk, projevivši u příležitosti takový bystrozrak, nepostrádající jasného smyslu pro přesnost a který vskutku má, co by nám řekl, jak mohl se jen odhodlat, aby to poslal na svět v podobě, která těsně hraničí s pitomostí? Kdo by uspokojivě odpověděl na tuto otázku, byl by moudřejší nežli vydavatel sám. Často jsme se domnívali, že snad tak učinil právě tak z nutnosti, jako ze Své vůle. A není myslitelné, že v životě, jako byl profesorův, mnohé, co příroda tak štedře obdařila, v praxi pak se nepovedlo, se zvrhlo a literatuře rovněž nikdy řádně neprospělo? Že když byl s příznačnou sobě horlivostí usiloval, aby vytvořil ten či onen obraz, ale darmo a bez výsledku, uchopil konečně všemi barvami nassáklý svůj štětec a zoufale se jím oháněl po plátně, aby zkusil, zdali tak namaluje pěnu? Při všem jeho klidu bylo snad v Teufelsdröckhovi dosti pochybností.

Druhé domněnky odvažujeme se s většou jistotou. Totiž té, že Teufelsdröckh nebyl nadobro prost obecně rozšířené touhy po přivržencích. Jak často jsme se pozastavovali, plni nejistot, zdali základem této záhadné povahy je vskutku stoicism a zoufalství, nebo jenom láaska a naděje, ukryvající se v oněch podobách! Význačný je o tom jeho výrok: „Jak bylo by možno přátelství? Ve vzájem-

né, pokorné lásce dobra a pravdy; jinak nikoliv, leda jako ozbrojený mír, nebo pouhá obchodní smlouva! Člověk je soběstačný. Díky nebesům za to! Ale přec je schopno deset vzájemně se milujících lidí takových činů, o něž by marně usilovaly desetitisíce jednotlivců. Bez konce je pomoc, kterou člověk může poskytnout člověku!“ Ve vztahu k předchozímu odvažuje se následujícího výroku: „Je noc všude po světě a daleko ještě do dne. Tápeme v doutnajících, kouřících rozvalinách a slunce i hvězdy nebeské jako by na dlouho byly vyhlazeny; jenom dva obrovité přízraky — POKRYTECTVÍ a ATHEISMUS s obłudným strašidlem SMYSLNOSTI vykračují si po zemi jako po svém panství. Nejlépe je spáćům, kterým život je toliko lehkým snem.“

Ale jak je těm, kteří procitnouvše, s hrůzou poznají, že sen byl skutečností? Neměli by se sdružit u vědomí, že právě strašidlo nezjevuje se nikdy současně dvěma? — Takto jevílo by se vlastně ohromné dílo o šatech jako obrovská smolná pánev, kterou zapálil Teufelsdröckh na své osamělé věži, aby plápolala daleko do noci a mnohého z bernadějně tápajících duchů uvedla sem v bratrskou hruď! — Opakujeme znovu: Kdož ví, jaké šílené naděje chová tento muž pod svojí nevlidnou lhostejností?

O jedné věci musíme se tu však zmíniti, která se nerovná s dotčenými domněnkami, a kdyby Teufelsdröckh byl utvářen jako jiní lidé, dokonce by je i vyvracela. Když totiž maják vzplál nejzářněji, strážce jej opu-

stil, takže se žádný poutník nemohl ptáti: „Ochránče, zda záhy přejde noc?“ Vězme, že profesor Teufelsdröckh není již viditelně přítomen ve Weissnichtwo, nýbrž, podle všeho, vytratil se v prostor. Před nějakým časem obšťastnil nás Hofrat Heusehrecke milostivě druhým dopisem, velmi dlouhým, kde mnoho povídá o svém „Ústavu pro omezení lidnatosti“. Chválí zas velice balíky dokumentů, jichž hieroglyfické povahy asi náš Hofrat posud nepostihl, a konečně vypráví nám poprvé znamenitou příhodu, kterou poznáme v následujícím odstavci:

„*Ew. Wohlgeboren* poznalo snad z novin, jak účinně, dosud však nadarmo zaměstnává se Weissnichtwo zmižením svého mudrce. Kéž spojené hlasy všeho Německa přiměly by ho k návratu a ne-li, kéž aspoň by nám vysvitlo, jakým způsobem tak tajemně zmizel! Ale žel, stará Liza trpí úplnou hluchotou, nebo ji aspoň předstírá, a neví ničeho. Ve Wahagasse je všecko pusté, ztichlé a zavřené; ani tajná rada se dosud ničeho nedopátrala.

„Poznamenalo se, že když vzrušující zpráva o třech červnových pařížských dnech šla od úst k ústům a dorážela na každé ucho ve Weissnichtwo, pan Teufelsdröckh prý ani u „*Zelené husy*“ po celý týden nepromluvil jiného, než tato tři slova: „*Už se to začíná*“ (*Es geht an*). Krátce na to, jak ví *Ew. Wohlgeboren*, veřejný klid u nás i v Berlíně vzrušilo krejčovské povstání. Nechybělo hned zlomyslníků, nebo aspoň potřeštěných buřičů, kteří osočovali poslední, obrannou kapitolu tohoto díla z viny. Je

nepopsatelnou, jaký osvícený klid jevil náš filosof za této hrůzné krise; ano snad jedinou prostoduchou bytostí bylo by se něco z toho dostalo i do městské rady a tak bylo by přispělo k záchraně země. Krejčí se nyní nadobro uklidnili.

„Žádného z těchto dvou případů nemohu vinit z naší ztráty; přece však v Paříži a tamnějším politickém životě jeví se nám stín zrady. Tak na příklad, když *společnost Saint-Simonistů* podala nám své návrhy a když celá *Zelená husa* rozléhala se ohromným kejhotem smichu, bédování i údivu, náš mudrlec seděl zamlklý a třetího večera ke konci řekl toliko: ‚To jsou lidé, kteří objevili, nikoliv bez úžasu, že člověk posud je člověkem. Vidíte však již nyní, jak z této hluboké, dlouho zapomenuté pravdy vytvářejí nepravé závěry.‘ Potom, jak dosvědčil výslech pana poštmistra, vyměnil Teufelsdröckh aspoň jeden dopis s panem Buzzard-Enfantinem. Jakého byl obsahu, toho lze se jen domýšlet. Pátého večera na to viděli jsme profesora naposledy.

„Byl tento znamenitý muž, jenž mnohým vzájemně se potírajícím sektám našeho neklidného století stál v cestě, odlouzen jistými emisary těchto pánů, nebo odebral se dobrovolně do jejich hlavního tábora, aby tam s nimi disputoval tváří v tvář? Máme jeden, třebaže záporný, důvod k víře, že zmizelý ještě žije, a naše osamělé srdce šeptá rovněž, že zanedlouho dá o sobě vědět. Jinak

ovšem bylo by nutno úředně otevřít jeho archiv, kde uloženo je snad i ono dílo o *Palingenesi*."

Potud pan dvorní rada, který pak, jako vždy, zmizí jako bludička a zanechává noc ještě černější.

Teufelsdröckhova vnější historie nebyla by tedy ještě u konce, aniž svedena v mělké, neromantické řečiště, nýbrž lepší a zajímavější část její by nás teprve čekala? Žijeme v zemi domněnek, kde těla se rozplývají v stíny, až nelze rozlišit jedno od druhého. Kéž by čas, jenž luští, nebo potlačuje každou záhadu, i na tuto hádanku svítl přívětivým světlem! V soukromí, ale bezmála s jistotou, domníváme se, že Teufelsdröckh žije patrně zde v Londýně, pevně zakotven v pokojném přístavu, třebaže nezamýšlí tak setrvat.

Zde tedy s ambrosiánskou radostí může vydavatel odložit své péro, jako ten, kdo únavou usnul. Ví dobře, pokud lidské svědectví má trochu ceny, že přemnohému z britských čtenářů bude tento konec jako zadostučiněním, že přemnozí dívali se naň jako na škodlivou překážku myšlenkového i záživacího pochodu a že se tak dokonce i vyslovili, a to nikoli nepodráždění a bez výpadů. Nemusí však, podobně jako za ostatní milosti, děkovat i za tuto vyšším mocnostem? Každému a vám všem, vy rozhořčení čtenáři, rozprostírá své náruči, rozvírá své srdce a vřelě vám kyne na shledanou. I ty, podivuhodné stvoření, jež se nazýváš YORK a OLIVER, se svými ztřeštěnými i vtipnými kousky, se svou příliš irskou vese-

losti a potrhlosti, kterýž při vůni odstálého punše konáš
tak podivnou práci, i ty jsi blaženě a jak možno nejdéle!
Neprošli jsme tak v běhu věčnosti pospolu několik měsíců
své životní pouti? Nežili jsme tak pospolu, třebaže vál-
čice?

D O D A T K Y

S v ě d e c t v í s p i s o v a t e l ů.

I. Nejvyšší stupeň. Knihkupcův posudkář.

Posudkář knihkupci: — „Spisovatel *Teufelsdröckha* je nadaný muž; jeho kniha projevuje místy šťastné myšlenky a obraty, jakož i pozoruhodnou fantasii a vědomosti, že by však došla ohlasu v obecnstvu, o tom pochybuji. Jako druh *jeu d'esprit* je příliš rozvěklá; bylo by lépe, kdyby se vměstnala v jedinou stať nebo článek, nežli v knihu. Spisovatel značně postrádá taktu, vtipkuje zhuštětěle a připomíná člověku německého barona, který jal se poskakovati po stolech, domnívaje se, že se tím naučí živosti. Je dílo vskutku překladem?“

Knihkupec vydavateli: — „Dovolte mi, abych poznamenal, že takový spisovatel ještě potřebuje trochu více taktu, aby napsal řádnou a zároveň populární knihu. Jakmile mne došlo vaše svolení, poslal jsem rukopis jednomu nanejvýš sečtělému pánu, známému německého pí-

semnictví. Předkládám Vám jeho mínění, které, buďte ubezpečen, je správné, a jsem příliš vysokého smýšlení o Vašem dobrém smyslu pro" — atd., atd. (Rukopis v našem majetku. Londýn 17. září 1831.

II. Kritik „Slunce“.

„*Fraser's Magazin* vykazuje obvyklé skvělé vlastnosti, rovněž i — atd.“

„*Sartor Resartus* jest, čemu starý Dennis říkával „hromada schumlaných nesmyslů“. Přece však tu a tam se vmísilo místo projevující myšlenkovou hloubku a velkou básnickou sílu. Ale co miní spisovatel svým „bafometickým křtem ohně“? Proč nezanechává své pedanterie a nepíše tak, aby mu každý porozuměl? Jako zvláštnůstku citujeme větu ze *Sartora Resarta*, již, podle chuti, můžeme číst z předu nebo ze zadu, aniž uškodíme smyslu. Ano, domníváme se, že čtenáři kyne nejkrásnější naděje na rozluštění smyslu, začne-li od konce a dopracovává se k začátku. Ona ohněm křtěná, tak dlouho soužená a drásaná duše cítí se tu na svobodě a tento cit jest jejím bafometickým křtem. Dobyla tak útokem citadely veškeré svoji říše a podrží ji nadále, nezdolna. Ostatních zbývajících postavení dobude, třebaže ne bez těžkých bojů, tož přec jenom najisto, jedno po druhém je pokořujíc a umlčujíc. Tu máme jedno...“ Časopis „Slunce“ 1. dubna 1834.

III. Severoamerický kritik.

..... „Bedlivě uváživše všechny okolnosti došli jsme přesvědčení: že osoby, jako profesor Teufelsdröckh, nebo dvorní rada Heuschrecke nikdy neexistovaly; že oněch šest balíků neuspořádaných písemností, označených čínskou tuší, je pouhým výtvozem obraznosti; že „přítomný vydavatel“ jest jedinou osobností, která kdy pojednávala o filosofii šatů, a že *Sartor Resartus* jest jediným dílem, jež o tom předmětu dosud bylo napsáno. Zkrátka: že údaje o původu před námi ležícího díla, jež domnělý vydavatel sdílel nám s takovou vážností a ze kterých podáváme zde stručný výbor, jsou jednoduše pouhým žertem.

„Aniž bychom obtěžovali svých čtenářů podrobnými důvody pro takové podezření, dovolujeme si poznámku, že nedostatek všeho ostatního svědectví o této věci, kromě toho, co obsaženo ve vlastním díle, je už sám o sobě fakt nad jiné zajímavý. Všechno německý tisk, zejména ten, z něhož podle udání kniha pochází, je patrně pod dozorem závodu *Stillschweigen & Co.* (Mlčoch a spol.). Jestliže filosofie šatů a její původce vzbudili po všem Německu tak značný rozruch, kterak to, že jediné, co máme o té věci, je toliko poznámka, otištěná v několika málo sešitech londýnského měsíčníku? Kterak to, že nestihla nás o tom ani jediná přímá zpráva? Chlubíme se tu v Nové Anglii, že víme o zjevech a událostech na poli písemnictví staré vlasti při nejmenším právě tolik, jako naši bra-

tři na pevně zakotveném ostrově; dosud však nemáme nijakých zpráv o „zevrubném, husto tištěném a zhuštěném myšleném svazku“, jenž byl podkladem tohoto domnělého komentáře. Dále bychom se slušně otázali „přítomného vydavatele“, kde bychom našli na mapě Německa ono město *Weissnichtwo* (Kdovíckde), místo, kde dílo bylo vytištěno a kde bylo spisovatelovo bydliště. Poštěstilo se nám, že navštívili jsme rozličné končiny německé říše a se značnou bedlivostí, za různých dob a k rozličným účelům prostudovali jsme mapu veškerého světa, ale nevzpomínám si, že bychom kdy našli místo řečeného jména. Domníváme se, že město *Kdovíckde* týmž právem by se mohlo jmenovat *Nikdonevíckde*, kteréž našli bychom v království *Níckde*. Rovněž ani vesnice *Entepfuhl* (Kachní louž), v které domnělý spisovatel díla prý strávil své mládí, a onen *Hinterschlag*, kde se mu dostalo vychování, nikdy se nám v zeměpisu nenaskytly. Zajisté že je dosti kachních louží bezmála v každé německé vesnici, což cestovatel těmi krajinami, bohužel, až příliš dobře poznává, ale že by se tak jmenovala některá ves, to je nám ovšem *terra incognita*. Ale i jména osobní jsou neméně zvláštní jako místní. Kdož by se zdržel smíchu nad spřežením takových dvou jmen jako *Diogenes Teufelsdröckh* (Čertí trus)? Domnělý nositel tohoto prazvláštního titulu uvádí v domnělé svoji autobiografii, že „bez výsledku prolistoval všechny knižní seznamy v Německé říši i mimo ni, všechny subskripční listiny i soupisy

vojenské a rozličné adressáře, aniž kde nalezl jména Teufelsdröckh, vyjma co označení vlastní své bytosti.“ Můžeme mu to směle uvěřit a tuze pochybujeme, že by kteří křesťanští rodičové ztratili svého syna ukládajíce mu, aby životem nesl břímě tak nemilého titulu. Jméno dvorního rady Heuschrecke (Kobylka), ač nenápadno, vyhlíží mnohem spíš jako ozdobný výtvar než jako výplod střízlivého zaměstnání. Totéž dalo by se říci o *Bluminé* (bohyni květin), hrdince románu, a o dalším.

„Zkrátka, náš soukromý názor, jak jsme již naznačili, je ten, že všechno to vypravování o korespondenci s Německem, s universitou v Nikdonevikde, s profesorem svobodných umění, s dvorním radou Kobylkou, s bohyní květin Bluminou a s ostatními je asi tak pravdivo jako zábavná líčení objevů na měsíci od sira Johaa Herschela. Podobných fantastických výtvorů, třebaže nejsou vzácné, nesmíme odsuzovati tak přísně; ale je otázka, máme-li s touž shovívavostí přihlížet i pokusu, jenž patrně byl podniknut, aby obecenstvo bylo zavedeno pod záminkou předmětu přítomného díla a jeho německého originálu. Obojí pojednávají o šatech a ústroji. *Šaty, jejich vznik a působnost*, nadpis domnělého německého pojednání profesora Teufelsdröckha, i onen poněkud podivný název *Sartor Resartus* — záplatovaný krejčí — její udělil přítomný vydavatel svému domnělému komentáři, jsou patrně téhož významu. Ačkoliv knihu převážně vyplňují půl komické a napolo vážné poznámky o ústroji a oblékání se,

tož přec ve skutečnosti je to patrně dílo, pojednávající o velké nauce o věcech vůbec, kterým měl Teufelsdröckh učiti na universitě v Nükdonevické. Anž bychom chtěli přikládat příliš přísného mravního měřítka, pochybujeme přec, že bylo by vhodné poskytnout veřejnosti pojednání o věcech vůbec v podobě a pode jménem *essaye* o šatech. Pokud se to dotýká i nás, kteří jsme na neštěstí již značně pokročili na cestě života, daleko za námi už je onen čas, kdy ústroj a šacení se bylo předmětem našeho praktického zájmu, takže bez váhání dosvědčujeme, že skutečný námět díla vábí nás mnohem více, nežli onen zdánlivý. Ale tak tomu pravděpodobně není u velké většiny čtenářů. Mladší částí lidstva, která je všude ve značné převaze, je ústroj a oblékání předmětem nejživější a svrchované důležitosti. Autor, který si volitakový námět, oslovuje jako básník dívky a jinochy — *virginibus puerisque* — a vyzývá je všemi motivy, jež obvykle nejsilněji působí na jejich city, aby si koupili jeho knihu. Když pak za tím účelem sáhli do kapes a vítězoslavně si odnesli knihu domů, očekávajíce, že najdou v ní jakýsi zvláštní předpis pro úpravu vázanky nebo o střihu šněrovačky, a nenaleznou ničeho, leda pojednání o věcech obecně, upadnou — aby-
chom se nejmírněji vyjádřili — do velmi špatného rozmaru. Kdyby tak poslední oprava zákonů, které jsme u nás do-
cilili, našla cestu i do Anglie, tu spisovatel podle našeho mínění, mohl by očekávat, že bude každé chvíle *lynčován*. Zda-li účelem tohoto literárního *podurhu* byl pouze peněžitý

zisk, nebo zdali se zlomyslnou rozkoš' chtěl pozlobit šviháky, o tom si tu neodvažujeme rozhodovat. V poslední části své knihy věnuje tomuto druhu lidí zvláštní kapitolu, z jejíhož obsahu mohli bychom vysoudit, že na jakýkoli způsob a pokus zbavití tyto tvory jich majetku pohlížel by nejínak, nežli jako na olupování Egyptanů.

„To jediné, co o knize dosvědčuje, že jest, čím být chce, — totiž komentářem k původnímu německému pojednání, — jest její sloh. Je to druh babylonského nářečí, který vskutku není bez bohatosti a síly, a zároveň je výjimečně výstižný, ale veskrze silně pomíšen původními výrazy německé řeči. Tato zvláštnost slohu může však být pouhým důsledkem obsáhlé znalosti německého písemnictví a nelze tudíž, abychom na ni nazírali jako na samu o sobě rozhodnou, a ještě méně jako na převládající, vzhledem k nejednomu opačnému svědectví.“ — *Severoamerická revue*. Čís. 89. Říjen 1835.

IV. Američtí vydavatelé.

„Na výslovné přání mnohých byli vydavatelé vybídnuti, aby vybrali následující listy z časopisu*, v kterém poprvé vyšly, přesvědčení, že samy v sobě chovají záruku trvalější ceny.

„Vydavatelé tudíž neočekávají, že toto malé dílo nabude

* *Frazer's (London) Magazin* 1833/4.

náhlé a obecné popularity. Nezamýšlejí, a není toho zapotřebí, aby ospravedlňovali pestrý úbor, v který spisovatel se zálibou odívá svoje myšlenky, nebo německé výrazy, jimiž žertovně propletl své stránky. Je to jeho rozmar, že přednáší nejvážnější úvahy o nejvážnějších věcech zvláštním a skoro burleskním slohem. Jestliže tento jeho ústroj mu odradí nejednoho z pohoršených čtenářů do té míry, že již nevyslechnou, co měl jim říci, přiměje snad zas jiné, aby naslouchali jeho moudrosti. Které pak dílo obraznosti doufá, že by se zalíbilo všem? Jenom tolik se odvažujeme poznamenat, že nelibost, kterou vzbudí tyto podivnůstky u mnohých čtenářů, jen s počátku je veliká, ale záhy je zapomenuta, a že cizí úbor a cizí zjev díla jsou jenom nadobro povrečni a že pod nimi bije ryzí anglosaské srdce. Myslíme, že po mnoho let nevyšla kniha v čistší angličtině a lepším slohu, která by jevila podobnou znalost všeho jazykového bohatství. Za příležitostné výstřelky svého ducha skýtá spisovatel úplného zadostiučinění nejen hojnými výlevy skutečné krásy, ale i bystrým vtípem a zdravým rozumem, jenž ho nikdy neopouští.

„Co však pozornému čtenáři knihu zvláště doporučuje, je zřejmý záměr její; totiž kritika ducha naší doby, ba takřka kritika hodiny, v které žijeme. K tomu účelu ukazuje nám soudobý stav náboženství, politiky, literatury, umění i společnosti v nanejvýš správném a novém světle. Pod touto vší svou veselou tvářností jeví spisovatel vážné myšlenky a odkrývá průhledy v rozmanité potřeby a ten-

dence lidské bytosti, což jsou řídké vlastnosti našich populárních spisovatelů. Lidumilnost a čistota mravních citů, jimiž prochnuta je kniha, najde ji cestu v srdce všech čtenelů ctnosti.“ — Předmluva k Sartoru Resartu: Boston 1835, 1837.

SUNT, FUERUNT VEL FUERE.

Londýn, 30. června 1838.

O B S A H

Kniha I.

Kap. I. Úvodem	11
II. Vydavatelské nesnáze	17
III. Vzpomínky	23
IV. Charakteristiky	38
V. Svět v šatech	46
VI. Zástěry	55
VII. Historická směs	59
VIII. Svět bez šatů	65
IX. Adamitství	73
X. Pouhý rozum	80
XI. Výhledy	87

Kniha II.

Kap. I. Genesis	101
II. Idyllická	111
III. Pedagogika	123
IV. Na moře	144
V. Romantická	160
VI. Teufelsdröckhovo hoře	177
VII. Věčné nikoli	190
VIII. Na vrcholu lhostejnosti	201
IX. Věčné ano	216
X. Přestávka	231

K n í h a III.

Kap. I. Příklad z nových dějin	243
II. Církevní šaty	250
III. Symboly	255
IV. Nevolnictví	265
V. Fénix	271
VI. Staré šaty	279
VII. Ústrojná vlákna	285
VIII. Přirozený supranaturalism	296
IX. Rozhled	310
X. Šviháková bytost	315
XI. Krejčí	332
XII. Na rozloučenou	337

D o d a t k y

Svědectví autorův.

I. Nejvyšší stupeň. Knihkupcův posudkář	345
II. Kritik „Slunce“	346
III. Severoamerický kritik	347
IV. Američtí vydavatelé	351

S POMOCÍ BOŽÍ A PŘÁTEL DOBRÉHO DÍLA

Upravil a dřevorytem vyzdobil Albert Vyskočil.

Dotiskl Fr. Obzina ve Vyškově v srpnu l. P. 1920.

Sklad Stanislavy Jílovské

v Praze II. Štěpánská 41.

DEO GRATIAS!